UNIVERSITY OF HELSINKI

https://helda.helsinki.fi

Lannistumaton : Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella: Indomitable : Matti Kurikka's dreams and failures on three continents

Suodenjoki, Sami; Salmi-Niklander, Kirsti; Seppälä, Mikko-Olavi; Salmesvuori, Päivi; Rajavuori, Anna ...

2022-05-23

http://hdl.handle.net/10138/346697

Suodenjoki, S, Salmi-Niklander, K, Seppälä, M-O, Salmesvuori, P, Rajavuori, A, Pollari, M & Heimo, A (toim) 2022, Lannistumaton : Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia, Nro 1481, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki. https://doi.org/10.21435/skst.1481

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository. https://helda.helsinki.fi
This is an electronic reprint of the original article.
This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.
Please cite the original version.

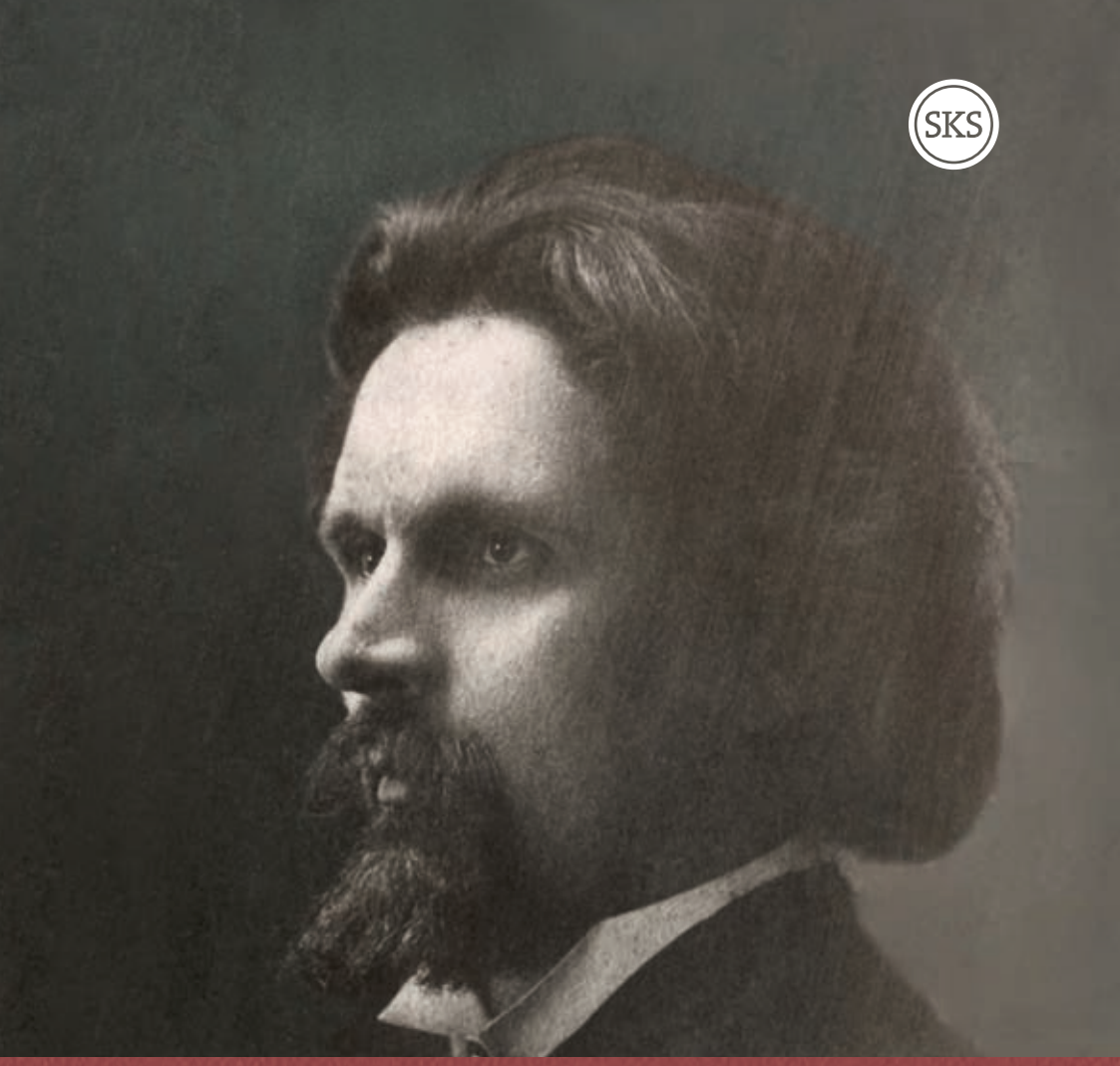

Lannistumaton

Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella

Toimittaneet

SAMI SUODENJOKI, KIRSTI SALMI-NIKLANDER, MIKKO-OLAVI SEPPÄLÄ, PÄIVI SALMESVUORI, ANNA RAJAVUORI, MIKKO POLLARI JA ANNE HEIMO

Lannistumaton

Lannistumaton

Matti Kurikan haaveet ja haaksirikot kolmella mantereella

Toimittaneet
SAMI SUODENJOKI, KIRSTI SALMI-NIKLANDER,
MIKKO-OLAVI SEPPÄLÄ, PÄIVI SALMESVUORI,
ANNA RAJAVUORI, MIKKO POLLARI JA ANNE HEIMO

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURA • HELSINKI • 2022

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

SUOMALAISEN KIRJALLISUUDEN SEURAN TOIMITUKSIA 1481

Teos on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran nimeämien asiantuntijoiden tarkastama.

© 2022 Sami Suodenjoki, Kirsti Salmi-Niklander, Mikko-Olavi Seppälä, Päivi Salmesvuori, Anna Rajavuori, Mikko Pollari, Anne Heimo ja SKS

Lisenssi CC BY-NC-ND 4.0 International, ellei toisin mainita.

Kannen suunnittelu: Eija Hukka
Taitto: Maija Räisänen
EPUB: Tero Salmèn

ISBN 978-951-858-447-9 (nid.)
ISBN 978-951-858-448-6 (EPUB)
ISBN 978-951-858-449-3 (PDF)

ISSN 0355-1768 (nid.)
ISSN 2670-2401 (verkkojulkaisut)

DOI https://doi.org/10.21435/skst.1481

Teos on lisensoitu Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 International -lisenssillä. Tutustu lisenssiin osoitteessa https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/deed.fi.

Teos on avoimesti saatavissa osoitteessa https://doi.org/10.21435/skst.1481 tai lukemalla tämä QR-koodi mobiililaitteella·

TEHTY SUOMESSA
PRODUCERAD I FINLAND

Hansaprint Oy, Turenki 2022

Sisällys

Esipuhe 7

JOHDANTO: MATTI KURIKKA PROFEETTANA OMALLA JA VIERAALLA MAALLA 9
Toimittajat
Laatikko: Matti Kurikan elämänkaari 21

I Kirjallinen vaikutus

JOHDANTO 24
Mikko-Olavi Seppälä

NUORUUSVUODET JA OPISKELUAIKA 27
Kirsti Salmi-Niklander

INKERILÄISYYS, VENÄLÄISYYS JA SUOMALAISUUS KURIKAN LAULUNÄYTELMÄSSÄ *VIIMEINEN PONNISTUS* 34
Mikko-Olavi Seppälä

NÄYTELMÄT NAISTEN ASIALLA: *AILI* JA *ÄÄRIMMÄISESSÄ TALOSSA* 52
Päivi Salmesvuori

TEMPAUTUMINEN LEHTI- JA KUSTANNUSALALLE 71
Mikko-Olavi Seppälä & Sami Suodenjoki
Laatikko: Supliikkimies vakuutusasioitsijana 81

II Politiikan karikot

JOHDANTO 86
Mikko Pollari

TYÖVÄENJOHTAJA KANSAKUNNAN JA KEISARIKUNNAN SUHDEMYRSKYSSÄ 89
Sami Suodenjoki
Laatikko: Ulosheitto Arkadia-teatterista 111
Laatikko: Tolstoilaiset rauhanmiehet 113

KURIKKALAISUUS SOSIALISTISESSA TYÖVÄENLIIKKEESSÄ 116
Anna Rajavuori
Laatikko: Viaporin kapina ja kapteeni Kock 128

https://doi.org/10.21435/skst.1481

KIRJOITTAMATON LUKU – MATTI KURIKAN TOIMINTA SUOMESSA VUOSINA 1908–1909 131
Mikko Pollari
Laatikko: Vaalivankkureilla kelmien kanssa? 154

III Ihanteet koetuksella

JOHDANTO 158
Kirsti Salmi-Niklander

SOSIALISTISIA PYRKIMYKSIÄ ETELÄN RISTIN ALLA 161
Anne Heimo
Laatikko: The Song of Matti Kurikka 184

IHANNEIHMISYYTTÄ RAKENTAMASSA 185
Päivi Salmesvuori
Laatikko: Irti kirkosta luonnon salaisuuksien lähteille 205

KURIKAN KOKEILUT IHANNESIIRTOKUNTIEN JATKUMOSSA 209
Sami Suodenjoki

AVIOPARIN TÖRMÄÄVÄT HAAVEET 224
Sami Suodenjoki

VÄINÖN TYTTÄRET JA VIIMEISET VUODET AMERIKASSA 231
Päivi Salmesvuori & Kirsti Salmi-Niklander
Laatikko: Suomen suoja valtameren takana 246
Laatikko: Ennen ja Nyt 248

HAAVEILIJAN KAKSI KUOLEMAA 249
Kirsti Salmi-Niklander

EPILOGI: MEDIAILMIÖ MATTI KURIKKA 261
Sami Suodenjoki

Lähteet ja kirjallisuus 269
Kirjoittajat 285
Abstract 286
Asiahakemisto 287
Henkilöhakemisto 291

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Esipuhe

Tämä kirja sai alkunsa Suomen Akatemian rahoittamassa ja Kirsti Salmi-Niklanderin johtamassa Pirstaloituneet visiot -hankkeessa. Monitieteisen hankkeen tutkimuskohteena olivat suomalaisen yhteiskunnan murroksien synnyttämät esityskulttuurin muodot ja suullis-kirjalliset käytännöt 1900-luvun alussa, ja hankkeen tutkijat syventyivät poliittiseen agitaatioon, huhujen leviämiseen, saarnakulttuurin muutokseen, työväenteatteriin ja siirtolaiskulttuuriin.

Idea Matti Kurikkaa käsittelevän kirjan kirjoittamisesta virisi hankkeen organisoiman seminaarin aikana Liverpoolissa vuonna 2015, kun Everyman-teatterin kuppilassa istunut tutkijaryhmä havaitsi Kurikan nimen nousevan esiin lähes kaikkien tutkimuksissa. Poliittisesti kantaaottavista produktioistaan tunnettu Everyman-teatteri oli idean syntypaikaksi mitä osuvin, sillä Matti Kurikka itsekin nousi 1880-luvulla julkisuuteen yhteiskunnallisesti radikaaleilla näytelmillään.

Akatemiahankkeen jäsenten ohella kirjantekoon liittyi Mikko Pollari, joka oli tutkimustyössään jo käsitellyt Kurikkaa monelta kantilta. Mikko ja työryhmän jäsen Anna Rajavuori ehtivät myös väitellä tämän kirjan työstämisen aikana sen teemoihin läheisesti liittyvistä aiheista.

Kurikka-kirjan kypsyttely on vienyt vuosia, mutta samalla lopputulos on jalostunut. Kypsyttelyvaiheen aikana esimerkiksi esoterian historia on noussut Suomessa monien tutkijoiden kiinnostuksen kohteeksi, ja olemme kirjassa päässeet hyödyntämään tämän kiinnostuksen tuloksena syntyneiden uusien julkaisujen tuloksia. Myös siirtolaisuushistorian

https://doi.org/10.21435/skst.1481

saralla tehty uusi tutkimus on antanut virikkeitä käsillä olevaan teokseen.

Kiitämme anonyymejä arvioitsijoita tutkimuksen laatua merkittävästi parantaneista kommenteista. Olemme kiitollisia myös niille lukuisille Suomessa ja Pohjois-Amerikassa toimiville arkistoille, joiden kokoelmista olemme löytäneet Kurikkaa ja hänen vaikutustaan valaisevaa aineistoa. Erityiskiitoksen ansaitsevat Työväenliikkeen kirjasto ja Siirtolaisuusinstituutti, joiden järjestämissä tapahtumissa pääsimme ammentamaan Kurikka-tutkimukseemme uusia näkökulmia. Lisäksi kiitämme lämpimästi Matti Kurikan tyttärenpojan poikaa Matti Linnoilaa yhteistyöstä ja tärkeistä lähdeaineistoja ja perhehistoriaa koskevista tiedoista.

Matti Kurikan, yli sata vuotta sitten kuolleen toimittajan, kirjailijan ja työväenaktivistin, nostaminen kokonaisen kirjan aiheeksi voi tuntua hämmentävältä. Eihän hän milloinkaan saavuttanut kirjoillaan suursuosiota eikä poliitikkonakaan yltänyt edes kansanedustajaksi. Myös Kurikan ihanneyhteisöhankkeet ovat leimautuneet epäonnistuneiksi.

Tämä teos kuitenkin osoittaa, miten toiminnaltaan laaja-alainen, tavattoman näkyvä ja vaikuttava hahmo Kurikka aikanaan oli – jopa kolmella eri mantereella. *Lannistumaton* onkin Kurikan persoonan ja monialaisen yritteliäisyyden kuvaamiseksi mitä osuvin laatusana.

Tekijät

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Johdanto: Matti Kurikka profeettana omalla ja vieraalla maalla

Toimittajat

Utopiasosialistiksi usein nimitetty Matti Kurikka (1863–1915) on yksi Suomen poliittisen historian omalaatuisimmista hahmoista. Hänestä on tehty artikkeleita, henkilökuvia, tutkimuksia, opinnäytetöitä, kokonainen elämäkerta ja sarjakuva. Hän esiintyy romaaneissa ja dokumenteissa, näytelmissä, suomalaisen ja amerikansuomalaisen työväenliikkeen historioissa, kaskuissa, pilakuvissa – eikä edellisiin ole edes vielä luettu mukaan sitä huomattavaa sivumäärää, jolla häntä aikansa sanomalehdistössä käsiteltiin. Voisi ajatella, että tämä mies kyllä jo tunnetaan.

Kurikka ja hänen vaiheensa eivät kuitenkaan välttämättä ole enää suuren yleisön tietoisuudessa. Syynä on se, että hänet voi luokitella historian häviäjäksi. Esimerkiksi jo 1930-luvulla Väinö Voionmaa totesi *Kansallisessa elämäkerrastossa*, että ”[l]evoton ja epävakaa luonne sekä harhaileva elämä estivät [Kurikkaa] saamasta aikaan pysyviä tuloksia työväenliikkeessä ja sosialistisessa aate-elämässä”.[1] Kurikan elämäkerran kirjoittajan Kalevi Kalemaan mukaan Kurikasta on todettu myös, että ”vain harva on kyennyt kohdistamaan itseensä yhtä valtavia odotuksia ja vielä harvempi on yhtä surkeasti pettänyt kaikki itseensä kohdistetut

1 V. V. [Väinö Voionmaa] 1930, 273.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

toiveet”.[2] Kanadalaisen historioitsijan J. Donald Wilsonin kuvaus Kurikasta ”kolmella maanosalla epäonnistuneeksi” on suorastaan musertava.[3] Kurikan osaksi onkin jäänyt suuren historiallisen epäonnistujan profiili – miehen, joka kyllä herätti huomiota mutta ei loppujen lopuksi kyennyt vaikuttamaan siihen, millaiseksi historian kulku muodostui.

Miksi ihmeessä siis kirjoittaa taas yksi kirja Kurikasta? Yksi peruste on hänen huomiota herättävä monitahoisuutensa. Kurikka avaa kiehtovia näkymiä lukuisiin aikansa ilmiöihin, kuten suomenkielisen kirjallisen julkisuuden kehitykseen, kansanliikkeisiin, uskonnollisten todellisuuskäsitysten ja saarnakulttuurin muutokseen, sukupuolimoraalia koskevaan keskusteluun, työväenteatteriin ja siirtolaiskulttuuriin. Hän on ikään kuin leikkauspiste, jossa monet 1800- ja 1900-lukujen vaihteen kehityslinjat kohtaavat.

Lähtökohtana tapaus Kurikan uudelleen avaamiseen toimivat myös Kurikan elämänvaiheista esitetyssä tietämyksessä havaitsemamme säröt, jotka herättivät tarpeen tarkastella Matti Kurikan ja häntä koskevan kerronnan suhdetta. Kurikasta on kyllä kirjoitettu paljon, mutta miten paljon hänestä loppujen lopuksi *tiedetään*? Mihin Kurikasta yleisesti esitetty tietämys perustuu? Mikä on legendaa, mikä perusteltua faktaa? Onko Kurikan elämänkulun käsittelyyn jäänyt katvealueita? Entä oliko Kurikka sittenkään pelkästään tyhjiin rauennut toivo, legendaarinen epäonnistuja – vai oliko hänen toiminnallaan myös vaikutusta?

Teoksen kirjoittamisen on mahdollistanut ennen kaikkea digitoitujen lähteiden saatavuuden parantuminen viime vuosina. Mahdollisuus tehdä hakuja esimerkiksi sanomalehdistä – eli mennä suoraan alkuperäislähteiden äärelle uusien tutkimustyötä helpottavien työkalujen avulla – on ollut ratkaiseva tekijä vanhojen tulkintojen tarkistamisessa ja uusien syntymisessä. Voi jopa sanoa, että ilman Suomen Kansalliskirjaston digitaalista sanomalehtikirjastoa ja Australian Kansalliskirjaston Trove-tietokantaa tätä teosta ei olisi koskaan kirjoitettu: lehtihauilla löytyneet vihjeet ovat yhtäältä herättäneet Kurikka-kuvan tarkistamisen tarpeen ja toisaalta mahdollistaneet aiempien tulkintojen syventämisen. Lehtiaineistojen

2 Kalemaa 1978, takakansi.

3 Wilson 1999, 369; uudelleen julkaistuna Wilson 2018, 54.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

digitointi on tehnyt mahdolliseksi myös havainnoida Kurikkaa käsittelevien tekstien leviämistä mantereelta toiselle, ja tältä osin kirjamme kiinnittyykin nopeasti kehittyvään tutkimuskenttään, joka syventyy ylirajaiseen lehtitekstien uudelleenkäyttöön ja uutisten kiertoon.[4] Täydentävää Kurikka-aineistoa ovat tarjonneet meille myös amerikansuomalaiset aineistot, jotka toivottavasti niin ikään saataisiin ajan mittaan kattavasti digitoitua. Se helpottaisi myös Kurikan Pohjois-Amerikan aikaisia elämänvaiheita koskevan tiedon tarkistamista ja tarkentamista.

Yksi tämän kirjan kirjoitustyötä hallinnut eetos on ollut alkuperäislähteisiin palaaminen ja niiden perinpohjainen lukeminen ja analysointi. Koimme, että Kurikan kaltaisen legendaarisen hahmon kohdalla on erityisen aiheellista varoa toistamasta toisen käden lähteistä peräisin olevaa kerrontaa – ja siten antautumasta legendan vietäväksi. Vain näin on mahdollista purkaa Kurikkaa koskevia myyttejä ja erottaa toisistaan se, mitä Kurikka oikeastaan teki, ja se, mitä hänen on muisteltu tai fantasioitu tehneen. Lähteinä on käytetty lehdistön kaltaisia aikalaistekstejä mutta myös esimerkiksi muistitietoa ihmisiltä, jotka itse ovat olleet tekemisissä Kurikan kanssa tai yhden kättelyn päässä hänestä. Pyrkimys on siis ollut päästä mahdollisimman lähelle Kurikkaa ja hänen aikaansa ja näin suodattaa pois myöhempien tulkintojen ja jälkiviisauden kerrostumia. Tämä pyrkimys on samalla ohjannut tarkastelemaan historiallisen tiedon rakentumista. Matti Kurikkaa käsittelevä tutkimus-, tieto- ja elämäkertakirjallisuus tarjoaa havainnollisia esimerkkejä siitä, miten samat väitteet leviävät kirjasta toiseen ilman, että kukaan palaa alkuperäislähteille, saati tarkistaa niiden tietojen paikkansapitävyyden.

Kurikan elämän näkyvimpiä vaiheita on hänen aikansa Kanadaan perustetussa Sointulan ihanneyhteiskunnassa. Tämä vuosiin 1900–1904 ajoittunut vaihe on saanut hyvin paljon huomiota aiemmassa Kurikkaan liittyvässä kirjallisuudessa, vaikka kyse oli verraten lyhyestä jaksosta hänen monipolvisessa elämänhistoriassaan. Sointulan-kautta käsitellään myös tässä teoksessa, mutta yhteisön vaiheisiin syventymisen sijaan keskitymme sen toimintaa määrittäneisiin Kurikan ideoihin ja sijoitamme yhteisön ihannesiirtokuntien jatkumoon. Lisäksi tarkastelemme

4 Tästä tutkimuskentästä esim. Beals et al. 2020; Oiva et al. 2020.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Sointulan tapahtumien heijastumista Kurikan myöhempään toimintaan ja maineeseen.

Kurikka aikaisemmassa kirjallisuudessa

Kuten edeltävistä kappaleista käy ilmi, Kurikkaa käsittelevää aiempaa kirjallisuutta on valtavasti. Kokonaiskuvan tutkimus- ja tietokirjojen, elämäkertojen ja fiktion laajasta kirjosta saa vilkaisemalla tämän teoksen kirjallisuusluetteloa. Suomalaisesta kirjallisuudesta on aihetta nostaa erikseen esiin Kalevi Kalemaan elämäkerta *Matti Kurikka. Legenda jo eläessään* (WSOY, 1978), johon myöhemmässä kirjallisuudessa järjestäen viitataan. Kalemaan kirjallisesti ansiokas teos nojaa laajaan arkisto- ja kirjallisuusaineistoon sekä haastatteluihin, mutta valitettavasti teoksesta puuttuvat lähdeviitteet. Tämä tekee monin paikoin vaikeaksi arvioida sitä, miten Kalemaa on tulkintoihinsa päätynyt. Silti Kalemaan elämäkertaa ylistävät muun muassa Mikko Metsämäki ja Petteri Nisula teoksessaan *Aktivistit. Suomalaisten kansalaisliikkeiden tarina* (2006). Heidän mukaansa ”Matti Kurikasta olisi vaikea kirjoittaa kuivakasti, mutta lukuisista suomalaisista vasemmistovaikuttajista elämäkertoja kirjoittaneen Kalevi Kalemaan Kurikka-kirja on niin hyvä, että uutta elämäkertaa hänestä tuskin koskaan kirjoitetaan”[5]. Tämän väitteen käsillä oleva teos haastaa, vaikka ei edustakaan aivan puhdaspiirteistä elämäkertaa.

Tarvetta uudelle tulkinnalle Kurikan toiminnasta ja vaikutuksesta on lisännyt se, että kuva monesta Kurikkaan liittyvästä historiallisesta tapahtumasta ja ilmiöstä on tarkentunut viime vuosina. Esimerkiksi vuoden 1905 suurlakosta on ilmestynyt tällä vuosituhannella parikin monografiaa, joista etenkin Antti Kujalan tutkimus kiinnittää runsaasti huomiota Matti Kurikkaan lakkojohtajana.[6] Aleksi Huhdan väitöskirja amerikansuomalaisten radikaalien rotuajattelusta avaa Matti Kurikan Sointulan-vuosinaan ilmaisemia käsityksiä kansallisuuksien erityisluon-

5 Metsämäki & Nisula 2006, 344.
6 Kujala 2016; Tikka 2009.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

teesta.[7] Mikko Pollari on puolestaan tarkastellut Kurikan roolia seksuaalimoraalia koskevissa keskusteluissa 1900-luvun alussa sekä tämän pyrkimyksiä esitellä teosofisia ajatuksia suomalaisessa ja amerikansuomalaisessa työväenliikkeessä.[8]

Kurikan esoteerisiin yhteyksiin ja vaikutukseen otetaan kantaa myös salatieteiden suomalaista kulttuurihistoriaa käsittelevässä *Uuden etsijät* -teoksessa. Teokseen kirjoittaneiden Antti Harmaisen, Juuso Järvenpään ja Mikko Kemppaisen mukaan suomalaisen työväenliikkeen teosofiset virtaukset on työväenliikkeen historiankirjoituksessa henkilöity liiaksikin juuri karismaattiseen Kurikkaan. Tästä syystä esimerkiksi useat liikkeessä vaikuttaneet esoteerisia ajatuksia sympatisoineet naiset ovat jääneet huomiotta. Lisäksi kirjoittajat väittävät, että Kurikan teosofinen sosialismi oli enemmän 1800-luvun älymystön ihailemien käsitysten jäljittelyä kuin omaleimaista poliittista mielikuvitusta.[9] Molemmissa väitteissä voi olla perää, mutta se ei vähennä Kurikan kiinnostavuutta tutkimuskohteena vaan herättää uusia kysymyksiä hänen visioidensa ja maineensa taustatekijöistä ja kehityksestä.

Tutkijoita ovat kiinnostaneet myös toimijat, jotka kerääntyivät Kurikan vuonna 1906 perustaman *Elämä*-lehden ympärille ja ajautuivat myöhemmin hyvin erilaisille aatteellisille poluille. Tähän joukkoon lukeutuivat muun muassa Herman Hesekiel Holmström (Helosalo), Jaakko Jalmari Jalo-Kivi ja Vilho Itkonen.[10] Näihin toimijoihin kohdistunut henkilöhistoriallinen tutkimus tarkentaa kuvaa politiikan marginaaleihin jääneiden tai jättäytyneiden henkilöiden verkostoista, joihin Kurikka omalla näkyvällä tavallaan kuului 1900-luvun alussa. Tämä teos punoo uuden tutkimuksen avaamia näkökulmia yhteen ja sitä kautta tuottaa uutta tietoa Matti Kurikan yhteiskunnallisesta vaikutuksesta. Näin esimerkiksi Kalemaan elämäkerran välittämä käsitys Kurikasta laajenee myös Kurikkaan kosketuksissa olleisiin ihmisiin ja Kurikkaan ajassaan vaikuttavana ilmiönä.

7 Huhta 2021, 72–82.
8 Pollari 2009; Pollari 2010; Pollari 2021.
9 Harmainen, Järvenpää & Kemppainen 2021, 136, 138–139, 151.
10 Varpio 2017; Järvenpää 2016; Järvenpää 2017; Mikkola & Pollari 2016; Rajavuori 2017.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikan vaiheita Australiassa ovat perusteellisimmin käsitelleet historioitsijat Olavi Koivukangas ja Vilho Niitemaa, jotka kumpikin kuuluivat Turun yliopiston yleisen historian oppiaineen yhteyteen 1970-luvulla perustetun siirtolaisuushistorian tutkimuskeskuksen keskeisiin hahmoihin. Olavi Koivukankaasta tuli myöhemmin Siirtolaisuusinstituutin ensimmäinen johtaja. Australiassa Kurikan Kalevan Kansa -hanketta on selvittänyt australialaisia utopiayhteisöjä ja kommuuneja tutkinut historioitsija William (Bill) Metcalf. Australialaisen kirjailijan Craig Cormickin romaani *Kurikka's dreaming* (2000) on biofiktiivinen kuvaus Kurikan vaiheista Queenslandissa. Kurikan toimintaa Amerikassa ja erityisesti Sointulassa puolestaan ovat tutkineet muun muassa historioitsijat John I. Kolehmainen ja J. Donald Wilson sekä toimittaja Paula Wild.[11]

Kurikkaa on kuvattu runsaasti myös suomalaisessa kaunokirjallisuudessa aivan viime vuosiin saakka. Arvid Järnefelt julkaisi jo 1900-luvun alussa romaanit *Helena* (WSOY 1902) ja *Veneh'ojalaiset* (WSOY 1909), joissa esiintyvistä työväenpuhujahahmoista Reinhold Korpimaasta ja "Mustatukasta" voi tunnistaa kurikkamaisia piirteitä. Järnefelt kirjoitti myös ihanneyhdyskunnan perustamisesta kertovan *Sointula*-näytelmän (WSOY 1924), jonka päähenkilön Johanneksen, yhteiskunnallisen uudistajan ja puhujan, esikuva on selvä. Näytelmä julkaistiin vasta Kurikan kuoleman jälkeen, mutta Järnefelt halusi käsiohjelmiin painettavan, että näytelmän henkilöiden ei ole tarkoitettu kuvaavan siirtolahankkeeseen osallistuneita ihmisiä. Järnefeltin omaelämäkerrallisessa *Vanhempieni romaanissa* (WSOY 1928–1930) Kurikka sitä vastoin esiintyy omana itsenään, sillä miehet tunsivat toisensa kouluajoistaan saakka ja tapasivat toisiaan usein. Kurikka oli Järnefeltin tapaan kiinnostunut Leo Tolstoin opeista ja heitä yhdisti myös eräänlainen poliittinen ulkopuolisuus, vaikka Järnefelt romaaneissaan korostaakin näkemystensä yhteensovittamattomuutta Kurikan poliittisten mielipiteiden kanssa.

Vivahteikkaan luonnekuvan Matti Kurikasta piirtää myös Antti Tuuri romaanissaan *Taivaanraapijat* (Otava 2005), joka käsittelee New Yorkin amerikansuomalaista yhteisöä 1900-luvun alkuvuosina. Romaanin päähenkilö on Amerikkaan muuttanut pohjalainen Jussi Ketola, jonka myö-

11 Esim. Kolehmainen 1941; Wilson 2018; Wild 1995.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

hempiä vaiheita Suomen sisällissodassa ja Neuvosto-Karjalassa Tuuri kuvaa kirjasarjansa muissa osissa. *Taivaanraapijoissa* Kurikka esiintyy myyttisenä hahmona, jonka saapumista New Yorkiin paikalliset suomalaissiirtolaiset odottavat hartaasti ja joka saavuttuaan alkaa heti kerätä kannattajia ympärilleen. Romaani välittää muutenkin kiintoisaa historiakuvaa, sillä siinä Kurikan päähankkeeksi Amerikassa esitetään varainkeruu Venäjän vastaisen aseellisen kapinaliikkeen käynnistämiseksi Suomessa. Toisaalta esiin nousevat Kurikan teosofiset näkemykset ja niiden ristiriita aseelliseen kapinaan rohkaisemisen kanssa.

Tätä kirjoitettaessa viimeisin kaunokirjallinen kuvaus Kurikasta sisältyy Tapani Tolosen romaaniin *Sokeisto* (Otava 2018). Romaani luotaa vuoden 1905 suurlakkoajan radikalismia ja esoteerisia virtauksia helsinkiläisten kirjanpainajien näkökulmasta, ja Kurikka vilahtaa siinä tummaa kuontaloaan sukivana kansankokousten oraattorina.

Kurikan populaarikulttuurisesta kiinnostavuudesta kertoo myös Jii Ivanevan eli Jiipu Uusitalon sarjakuva *Utopisti* (2014), joka käy läpi Kurikan koko elämänkaaren ja tarttuu tarkkanäköisesti esimerkiksi eri versioihin Kurikan kuolemasta. Kirkkonummella toimiva Masalan nuorisoteatteri puolestaan syventyi Kurikan utopismiin näytelmäproduktiossaan *Sointula*, joka sai ensi-iltansa kesällä 2012. Seuraavana vuonna nuorisoteatteri sai tilaisuuden viedä näytelmänsä Kanadan Malcolm Islandille ja esittää sen Sointulassa.[12] Näytelmän tuottaja Mika Kaartinen oli mukana järjestämässä myös Punatähdet-yhtyeen esiintymismatkaa Sointulaan vuonna 2017. Poliittisia lauluja parodioiva Punatähdet pääsi esittämään Sointulassa muun muassa Matti Kurikan sanoittaman värssyn ”Sointulaan, Sointulaan”, joka on peräisin runokokoelmasta *Kalevan Kansan Sointuja*.[13] Tämä kokoelma ilmestyi alkujaan Sointulassa vuonna 1903, mutta se sai uuden elämän Savukeidas-kustantamon julkaistua siitä uusintapainoksen vuonna 2015, jolloin Matti Kurikan kuolemasta tuli kuluneeksi sata vuotta.

12 *Helsingin Sanomat* 10.7.2012, https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000002543574.html, luettu 2.5.2019; ”Sointula lähtee Kanadaan”, *Länsiväylä* 15.3.2013.

13 *North Island Gazette* 25.9.2017, https://www.northislandgazette.com/news/finnish-band-fulfills-dream-of-performing-in-sointula/, luettu 8.6.2018.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikka ja Sointula ovat sopineet 2000-luvulla paitsi utopistisen ajattelun myös yritteliäisyyden ilmentäjiksi. Esimerkistä käy *Kauppalehdessä* vuonna 2017 julkaistu Senja Larsenin juttu, jossa Sointulan ihanneyhteiskuntaa käsitellään oman aikansa startup-yrityksenä. Larsenin mukaan Sointulan ”kokema nousun, uhon ja tuhon kaltainen tarina” muistuttaa Piilaakson yritysten tavanomaista kohtaloa. Matti Kurikka puolestaan on tyypillinen startup-yrittäjä, joka on valmis nopeisiin täyskäännöksiin ja joka on ”innostavuutensa ja innovointikykynsä ansiosta arvostettu ja kysytty puhuja seminaareissa”. Larsen kuitenkin tähdentää, että Kurikan kaltaisten toimijoiden varassa startup-yritykset eivät menesty. Heidän rinnalleen tarvitaan ylilyöntejä tasapainottavia asiantuntijoita ja pr-tiimiä, joka pitää pimennossa liian omituiset ajatukset.[14] Sointulassa tällaista tasapainottavaa elementtiä edusti A. B. Mäkelä, jonka monivaiheinen taival Kurikan aisaparina ja myöhemmin vastustajana nousee esiin tässäkin teoksessa.

Kohdehenkilönsä yli laajeneva elämäkerta

Tämä teos liikkuu historiallisen elämäkerran ja henkilölähtöisen historiantutkimuksen rajapinnassa. Näiden kahden välistä eroa voi kuvata niin, että henkilölähtöisessä tutkimuksessa kohdehenkilö on ensisijaisesti väline analysoida laajempia ilmiöitä, kun taas elämäkerrallisessa tutkimuksessa päähuomio on kohdehenkilön ymmärtämisessä ja kontekstin hahmottaminen on väline tähän. Lopputulos voi kuitenkin molemmissa tapauksissa olla hyvin samanlainen, mikä hämärtää käsitteellisen eronteon mielekkyyttä.[15]

Elämäkerrallinen tutkimus on viimeisen puolen vuosisadan aikana noussut historiantutkimuksen valtavirtaan, minkä seurauksena on jopa alettu puhua biografisesta käänteestä. Tällä käänteellä on yhteys naishistorian, uuden sosiaalihistorian ja mikrohistorian kaltaisiin 1900-luvun

14 Senja Larsen, ”Suomalainen utopiayhteisö Kanadassa: Sointula oli oman aikansa startup”, *Kauppalehti* 6.1.2016.

15 Hakosalo, Jalagin, Junila & Kurvinen 2014.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

jälkipuolella virinneisiin historiantutkimuksen suuntauksiin, jotka usein ovat kohdistaneet huomionsa poliittisesta ja taloudellisesta vallasta osattomien ihmisten toimijuuteen ja kokemuksiin.[16] Matti Kurikkaa ei varsinaisesti voi nimittää vallasta osattomaksi tai marginaalihahmoksi tai varsinkaan historiankirjoituksen unohtamaksi, sillä hän on edelleen Suomen varhaisen työväenliikkeen tunnetuimpia hahmoja. Kurikka ei kuitenkaan milloinkaan noussut aivan poliittisen vallan huipulle vaan pikemminkin kulki ajatuksineen vastavirtaan jopa puoluetovereihinsa nähden. Siksi hänestä kirjoitettu biografinen tutkimus ei luontevasti asetu myöskään perinteisen kansallisen suurmieselämäkerran raameihin.

Biografiselle tutkimukselle ominaista on erilaisten teoreettisten lähestymistapojen ja menetelmien yhdisteleminen tutkimuskohteena olevan henkilön tavoitteiden ja pyrkimysten ymmärtämiseksi.[17] Elämäkerta laajenee aina myös kohdehenkilönsä yli analysoimaan yksilöllisten valintojen ja laajempien rakenteiden ja kehityskulkujen välistä vuorovaikutusta. Se on väline selvittää, miten yksilöt ja yhteisöt tulkitsevat yhteiskunnallisia rakenteita, instituutioita ja muutoksia sekä millaisia vaikutuksia kohdehenkilöillä on ollut toisiin ihmisiin tai esimerkiksi aatteisiin ja instituutioihin. Näin biografia tuo näkyviin suhteita, jotka muutoin voisivat jäädä näkymättömiin. Historiantutkimusta biografiasta tekee lähteiden systemaattinen kokoaminen ja kriittinen käyttö mutta myös kohdehenkilön toiminnan ja ajatusten huolellinen asettaminen sosiaaliseen, aatteelliseen ja poliittiseen kontekstiinsa.[18] Parhaimmillaan tämä kontekstiin asettaminen valaisee sitä, miten kohdehenkilö jakaa ja ruumiillistaa oman yhteiskuntansa arvoja, asenteita ja uskomuksia ja miten yhteiskunta puolestaan mahdollistaa ja rajoittaa yksilön tekoja ja ajatuksia.[19]

Viime vuosikymmenten biografinen tutkimus on kiinnittänyt huomion kasvavassa määrin kohdehenkilön kompleksisuuteen, epävakau-

16 Hakosalo, Jalagin, Junila & Kurvinen 2014; Possing 2014; Caine 2010, 3, 103–113; Kemppainen 2020, 15–16.
17 Kemppainen 2020, 16.
18 Hakosalo, Jalagin, Junila & Kurvinen 2014.
19 Caine 2010, 117–118.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

teen sekä eri aikoina ja eri tilanteissa muuttuviin rooleihin ja identiteetteihin.[20] Tällainen tapa lähestyä kohdehenkilöä on luonteva myös Matti Kurikan tapauksessa. Pyrimme tässä teoksessa tekemään näkyviksi valintojamme ja tulkintakehyksiämme sekä niitä hetkiä, jolloin Kurikan toiminnasta tai motiiveista on vaikea saada otetta. Tutkijoiden henkilökohtainen ääni kuuluu teoksen eri kohdissa eri tavoin: paikoitellen se vaimenee huolellisen arkisto- ja lehtiaineistojen analyysin sekaan, paikoitellen se taas nousee esiin tilanteissa, joissa tutkijan omat löydökset törmäävät yhteen aiemmassa kirjallisuudessa esiintyvien tulkintojen kanssa.

Tutkimusotteeltaan tämä teos muistuttaa Irma Sulkusen tutkimusta työväen naisliikkeen uranuurtajasta Miina Sillanpäästä, joka oli Matti Kurikan aikalainen. Sulkunen käyttää tutkimuksessaan toimintaelämäkerrallista metodia, joka kohdistaa huomion yksilön ja yhteiskunnallisten rakenteiden vuorovaikutukseen mutta kuljettaa kohdehenkilön elämäntarinaa laajemman kontekstin rinnalla läpi tutkimuksen. Teostamme voi luonnehtia myös temaattiseksi elämäkerraksi, jossa tarkastellaan laajempia ilmiökokonaisuuksia yksilön perspektiivistä. Tässä suhteessa teoksemme vertautuu vaikkapa Maria Lähteenmäen tutkimukseen Väinö Voionmaasta puolue- ja geopoliitikkona tai Mikko Kemppaisen väitöskirjaan, jossa tarkastellaan kolmen työväenliikkeen kirjailijan Hilja Pärssisen, Hilda Tihlän ja Elvira Willmanin välityksellä sukupuolen, sosialismin ja uskonnon dynamiikkaa 1900-luvun alun Suomessa.[21] Temaattinen lähestymistapa helpottaa vapautumista kronologian asettamista rajoituksista ja keskittymistä kohdehenkilön elämän tiettyihin avainkohtiin. Emme siis pyri kattamaan Kurikan koko elämänkaarta kehdosta hautaan vaan tuottamaan uutta tietoa ennen kaikkea Kurikan kirjallisesta ja poliittisesta vaikutuksesta sekä ihanteista ja niiden toteutusyrityksistä. Näiden teemojen kautta nousevat esiin myös ne aatteet, liikkeet ja instituutiot, jotka vaikuttivat Kurikkaan tämän elämän eri vaiheissa.

20 Florin 2014; Harmainen & Pollari 2014; Kemppainen 2020, 16.
21 Sulkunen 1989; Lähteenmäki 2014; Kemppainen 2020, 17–18.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Matkaopas tähän kirjaan

Kirja jakautuu kolmeen osaan, joista kukin avaa eri näkökulman Matti Kurikkaan ja hänen monipuoliseen yhteiskunnalliseen vaikutukseensa. Ensimmäinen osa tarkastelee Kurikan kirjallista uraa näytelmäkirjailijana, toimittajana ja kustantajana 1800-luvun lopulla. Kurikan kirjalliset lahjat tulivat esiin hänen opiskeluvuosinaan Savo-karjalaisessa osakunnassa, ja hänen vuonna 1884 julkaisemastaan esikoisnäytelmästä *Viimeinen ponnistus* tuli pitkäaikainen menestys suomalaisnäyttämöillä. Laulunäytelmän suosion perustana olivat suomalaisuusliikkeen herättämä kiinnostus heimokansoihin sekä Suomen ja Venäjän suhteiden kriisiytyminen vuosisadan lopulla. Kurikan seuraavat näytelmät puolestaan nostivat esiin hänen radikaaleja näkemyksiään seksuaalisuudesta, naisten asemasta ja muista sosiaalisista kysymyksistä. 1880-luvun lopulla Kurikka ryhtyi luotsaamaan *Viipurin Sanomia* ja siinä sivussa kustantamaan kirjoja. Kurikan lehtiura katkesi konkurssiin vuonna 1894, mutta muutamaa vuotta myöhemmin hän teki paluun päätoimittajaksi helsinkiläisessä *Työmies*-lehdessä. Kurikan johdolla *Työmies* nosti sosialismin ja luokkajännitteet uudella tavalla suomalaiseen julkisuuteen.

Kirjan toinen osa kääntää katseen Kurikan poliittiseen uraan ja sen karikoihin vuosina 1899–1909. Kurikka joutui kansallisen politiikan myrskynsilmään kritisoituaan pääkirjoituksessaan Suomen autonomian puolustamiseksi kerättyä suurta adressia keväällä 1899. Pääkirjoitus nostatti julkisuudessa valtavan kohun, joka löi Kurikkaan pitkäkestoisen leiman venäläisvallan hännystelijänä. Kurikka nousi uudelleen parrasvaloihin syksyllä 1905 suurlakon johtajana, mutta hänen toimintatapansa ja kiistat työväenliikkeen suunnasta ajoivat hänet lopulta sosiaalidemokraattisen puolueen ulkopuolelle. Kurikkalaisuudesta tuli politiikassa leimakirves, jota käyttämällä erityisesti sosiaalidemokraatit tekivät pesäeroa epäilyttäviin toimijoihin ja oppeihin. 1900-luvun ensikymmenen lopulla Kurikka jatkoi poliittista toimintaansa marginaalissa, kunnes hän useiden epäonnistumisten jälkeen lähti lopullisesti Suomesta Amerikkaan.

Kolmas osa käsittelee Matti Kurikan utopioita ja niiden toteutusyrityksiä 1800- ja 1900-lukujen vaihteesta Kurikan kuolemaan saakka.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Ensimmäisen ihannesiirtokuntansa Kurikka perusti jo vuonna 1899 Australian Queenslandiin, jonne hän lähti Kalevan Kansaksi kutsuttujen kannattajiensa kera. Tätä lyhyttä yritystä seurasi nelivuotinen jakso kuuluisan Sointulan utopiayhteisön johtajana Kanadassa. Siellä ja myöhemmin Suomessa Kurikka hahmotteli ihanneihmisyyden ja -yhteiskunnan ääriviivoja sekä uudenlaisia perheen ja avioelämän järjestämisen malleja. Kurikan inspiroimana myös Suomessa virisi lyhytikäisiä ihanneosuuskuntakokeiluja vuoden 1905 jälkeen, samaan aikaan kun Kurikka itse navigoi perhe-elämän ja työn sekä Suomen ja Amerikan tarjoamien toimintamahdollisuuksien ristipaineissa. Viimeisinä vuosinaan Amerikassa Kurikka visioi edelleen lannistumatta uusia suomalaissiirtolaisten ihannesiirtokuntia, kuten naisille suunnattua Väinön tyttärien yhteisöä. Kun Kurikka kuoli, nousivat hänen unelmansa, persoonansa ja epäonnistumisensa jälkiarvioinnin kohteeksi niin Suomessa kuin Amerikassakin.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Matti Kurikan elämänkaari

1863 syntyy Tuutarissa 24. tammikuuta
1881 valmistuu ylioppilaaksi ja aloittaa yliopisto-opinnot Helsingissä
1884 esikoisnäytelmä *Viimeinen ponnistus* ilmestyy
1886 avioituu Anna Palmqvistin kanssa
1887 näytelmä *Aili* ilmestyy
1888 aloittaa *Viipurin Sanomien* toimittajana
1889 näytelmä *Äärimmäisessä talossa* ilmestyy
1891 ostaa *Viipurin Sanomat* kokonaan itselleen ja ryhtyy päätoimittajaksi
1894 ajautuu konkurssiin ja lähtee *Viipurin Sanomista*
1897 siirtyy *Työmiehen* vastaavaksi toimittajaksi
1899 kannanotosta suureen adressiin
lähtee Australiaan ja suunnittelee ihannesiirtokunnan perustamista Queenslandiin
1900 muuttaa Australiasta Kanadaan
1901 toimii Sointulan ihannesiirtokunnan johtajana Brittiläisessä Kolumbiassa
1904 erotetaan Sointulasta, perustaa Sammon Takojien yhteisön
1905 palaa Suomeen
toimii työväenjohtajana suurlakon aikana Helsingissä
perustaa Pekka Ervastin kanssa *Elämä*-lehden
1906 solmii tuomioistuinavioliiton Hanna Räihän kanssa
eroaa sosiaalidemokraattisesta puolueesta
perustaa uuden Sointula-osuuskunnan ja Suomen Sosialistisen Reformipuolueen
1907 pyrkii kansanedustajaksi ensimmäisissä eduskuntavaaleissa
1909 muuttaa perheineen Amerikkaan
aloittaa *New Yorkin Uutisten* toimittajana
1915 kuolee Connecticutissa 1. lokakuuta

https://doi.org/10.21435/skst.1481

https://doi.org/10.21435/skst.1481

I
Kirjallinen vaikutus

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Johdanto

Mikko-Olavi Seppälä
https://orcid.org/0000-0003-1246-9984

Matti Kurikka astui ensimmäisen kerran julkisuuteen nimenomaan kirjailijana. Kirjailijaksi inkeriläispoika kasvoi ja harjaantui vähitellen Helsingissä ensin koululaisena ja sitten Savo-karjalaisen osakunnan ylioppilaana. Hänen koulutovereitaan Helsingin Suomalaisessa Alkeisopistossa olivat Järnefeltin taiteilijaveljekset sekä punakaartien johtajana vuonna 1905 tunnetuksi tullut Johan Kock. Helsingin yliopiston Savo-karjalaisessa osakunnassa vaikuttivat kuraattoreina kansanrunoudentutkija-kirjailija Julius Krohn sekä darwinisti A. J. Mela. Useat ylioppilaat omaksuivat radikaalin suomalaisaatteen, joka ihannoi suomenkielistä kansaa ja pyrki syrjäyttämään ruotsin kielen Suomesta. Osakunnan kirjallisissa kilvoitteluissa esiin nousivat Juhani Brofeldt (Aho) ja A. B. Mäkelä (Kaapro Jääskeläinen) sekä eräät muut tulevat kirjailijat. Matti Kurikka ei kasvanut tynnyrissä.

Tässä suomalaisuusaatteen ilmapiirissä Matti Kurikan kirjallisen toiminnan lähtökohtana oli hänen perifeerisen synnyinseutunsa, Inkerinmaan, tuominen suomalaisten tietoisuuteen. Rajantakaisen inkerinsuomalaisuuden liittäminen suomalaiseen kulttuuripiiriin edellytti, että inkeriläisyys nähtiin ja hyväksyttiin suomalaisena kulttuurina. Kurikan esikoisnäytelmä hyväksyttiin Suomalaiseen Teatteriin, jonka esityksenä se sai valtakunnallista huomiota ja yleisönsuosiota. Kurikka tunnettiin loppuun asti nimenomaan *Viimeisen ponnistuksen* (1884) tekijänä.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Osakunnan ja ylioppilaselämän kylvöä oli myös rationaaliseen materialistiseen maailmankuvaan perustuva radikalismi, joka 1880-luvulla haastoi perinteisen yhteiskuntajärjestyksen, vallitsevan moraalin perusteet sekä kirkon aseman kasvattajana. Ranskassa ja Skandinavian maissa korostui kirjailijoiden merkitys radikaalin ajattelun esitaistelijoina, sosiaalisia epäkohtia esiin tuovina totuudentorvina sekä sairaan yhteiskunnan lääkäreinä. Sellaiset kirjailijat kuten Émile Zola, Henrik Ibsen ja August Strindberg repivät häveliäisyyden verhoja elämänvalheiden yltä, nostivat rohkeasti päivänvaloon inhoa ja sääliä herättäviä käytäntöjä ja pyrkivät samalla osoittamaan surkeiden ihmiskohtaloiden yhteiskunnalliset syyt. Rakenteellinen epätasa-arvo, naisten ja rahvaan osattomuus, ilmeni köyhyytenä, juoppoutena ja sukupuolielämän nurinkurisuutena. Epäkohdat voisi poistaa poliittisilla ja lainsäädännöllisillä uudistuksilla.

Suomessa kirjailijan professio oli vasta muotoutumassa. Samaan aikaan Kurikan kanssa debytoivat Minna Canth, Juhani Aho, K. A. Tavaststjerna ja Teuvo Pakkala, jotka Kurikan tavoin pyrkivät 1880-luvun jälkipuoliskolla liittämään suomalaisen kirjallisuuden eurooppalaiseen keskusteluun. Kuvatessaan yhteiskuntaa kriittisesti he kirjoittivat ikään kuin myrskynsilmässä ja saivat osakseen ankaraa arvostelua ja suurta ihailua. Samaan aikaan ihannoitiin niin sanottuja kansankirjailijoita, korpiseutujen itseoppineita kynäilijöitä, jotka Pietari Päivärinnan johdolla kartuttivat suomalaista kirjallisuutta oman elämänpiirinsä täsmällisillä kuvauksilla.

Kurikka liittyi seuraavilla teoksillaan 1880-luvun yhteiskuntakriittiseen realismiin mutta ei enää tavoittanut menestystä. Hänen näytelmänsä *Aili* (1887) ja *Äärimmäisessä talossa* (1889) painettiin kirjoina, mutta niitä ei esitetty. Esiaviollisen sukupuolielämän, prostituution ja slummimaailman kuvaaminen yhteiskunnallisina ongelmina teki näytelmistä liian haastavia näyttämölle. Niitä pidettiin siveettöminä ja vaarallisina. Myös Minna Canthin kurjalistonäytelmä *Kovan onnen lapsia* (1888) vedettiin Suomalaisen Teatterin ohjelmistosta heti ensi-illan jälkeen. Herrasväen ja kansan vastakkainasettelua ei sopinut korostaa, päinvastoin se tuli häivyttää. Kurikan realismi torjuttiin Canthia jyrkemmin: myös hänen teostensa leviäminen kirjoina pyrittiin estämään. *Aili* ja *Äärimmäisessä talossa* löysivät lopulta tiensä työväen harrastajanäyttämöille

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Tampereella ja Turussa työväenliikkeen nousuvuosina 1904–1908, mutta ne eivät sytyttäneet yleisöjä.

Syitä Kurikan kirjailijanuran laskevaan kaareen voi osoittaa myös teosten laadusta. Kurikka ei riittävästi paneutunut teosten viimeistelyyn tai kirjallisen kykynsä kehittämiseen. Hän ei saanut enää dramaturgista apua kuten *Viimeisen ponnistuksen* kohdalla. Hän hajotti voimiaan kuluttavassa lehtityössä päätoimittajana ja kustantajana.

Nouseva sanomalehdistö ja orastava poliittinen puolueenmuodostus tarjosivat nuorelle kirjailijapolvelle toimeentuloa ja lukijakuntaa. Taistelevan kirjailijan luontevin leipäpuu oli lehtimiehen työ. Brofeldt- ja Erkko-veljekset toimittivat uuden suunnan sanomalehtiä eri puolilla maata, ja heidän tapaansa Kurikka ryhtyi *Viipurin Sanomien* päätoimittajaksi vuonna 1888. Hän otti lehdestä myös taloudellisen vastuun kustantajana ja kirjapainon omistajana ja julkaisi samalla uutta kirjallisuutta. Lehden konkurssi vuonna 1894 johti Kurikan avioliiton kariutumiseen ja vaikeaan henkilökohtaiseen haaksirikkoon.

Matti Kurikka pysyi uskollisena yhteiskunnallisia epäkohtia julistavan kirjailija-lehtimiehen identiteetilleen ja palasi julkisuuteen *Työmies*-lehden toimittajana sekä näytelmäkirjailijana. Kirjailijan uusiutumiskykyä osoittivat symbolistinen tarunäytelmä *Baabelin torni*, jonka Suomalainen Teatteri esitti keväällä 1897, sekä työväennäytelmä *Kulttuurikukka* (1899), joka kirjoitettiin Helsingin Työväen Teatterille ja sai ensi-iltansa keväällä 1900. Näytelmät tuomitsivat kapitalismin ja kirkon valtaan perustuvan yhteiskuntajärjestyksen ja taantumuksellisen kulttuurin, maailman henkisen tilan sekä naisten suojattoman aseman. Ihanteellisena, sortuvana päähenkilönä *Baabelin tornissa* oli rakkauden oppia julistava profeetta-munkki ja *Kulttuurikukassa* reformihenkinen tehtailija, joka jauhautuu pääoman ja työväen ristipaineessa.

Jälkimmäisessä teoksessa heijastui jo Kurikan uusi julkinen rooli työväenjohtajana – ja työväenteattereiden edustaman kansanteatterin puolestapuhujana. Kirjailijan pettymykseksi molemmat näytelmät epäonnistuivat näyttämöllä. Kaunokirjalliseen muotoon puettu julistus ei lopulta saanut vastakaikua. Hedelmällisemmän maaperän ja valtaviin mittasuhteisiin kasvavan, suorastaan repivän huomion Kurikka löysi työväenlehtien toimittajana.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Nuoruusvuodet ja opiskeluaika

Kirsti Salmi-Niklander
https://orcid.org/0000-0003-0552-1801

Matti Kurikka varttui Inkerin Tuutarissa varakkaassa talonpoikaisperheessä. Isä Aatami Kurikka olisi halunnut pojalle venäjänkielisen koulusivistyksen mutta myöntyi, kun kirkkoherra suositteli Mattia Tuutarin suomenkieliseen kansakouluun. Iisakki Lattu – myöhemmin kansakoulunopettaja ja Suomalaisen Teatterin ja Kansallisteatterin näyttelijä – oli Kurikan toveri kesälomien aikana ja innosti Matin kirjallisia harrastuksia.[1] Perheen lapset lähetettiin Helsinkiin jatkamaan koulunkäyntiä. Matti aloitti Helsingin Suomalaisessa Alkeisopistossa 1872 ja kirjoitti ylioppilaaksi 1881.[2] Savo-karjalaisen osakunnan jäseneksi Kurikka liittyi lokakuussa 1881. Uusmaalainen osakunta olisi ollut luontevampi ratkaisu, ja hän pyrkikin sinne yhdessä yhdeksän Alkeisopistosta valmistuneen ikätoverinsa kanssa. Kalevi Kalemaan mukaan tarkoituksena oli soluttautua ruotsinkieliseen osakuntaan ja heikentää siten ruotsinkielisten valtaa. Kurikkaa ei kuitenkaan hyväksytty osakuntaan. Hän valitsi Savo-karjalaisen osakunnan, jossa jo toimivat hänen Tuomas-veljensä sekä koulutoveri Arvid Järnefelt.[3]

1 Kalemaa 1978, 44.
2 Kalemaa 1978, 28–33.
3 Kalemaa 1978, 39–40.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 1. Matti Kurikka 14-vuotiaana oppikoululaisena Helsingissä. Daniel Nyblin, Museoviraston historian kuvakokoelma. CC BY 4.0.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Poliittinen keskustelu ja kulttuuritoiminta oli Savo-karjalaisessa osakunnassa hyvin vilkasta. 1880-luvun kuumia keskustelukysymyksiä olivat darwinismi ja naiskysymys, joita pohdittiin kokouksissa ja klubiiltojen pilailunäytelmissä. Osakunta oli vahvasti suomalaismielinen, ja aktiivijäsenien joukossa oli monia suomalaisen tieteen ja taiteen tulevia merkkihenkilöitä: Kaarle ja Ilmari Krohn, Juhani Aho, Arvid Järnefelt ja Kustavi Grotenfelt.[4]

Matti Kurikan ja A. B. Mäkelän (1863–1932) pitkäaikainen yhteistyö sai alkunsa jo opiskeluvuosina. He aloittivat lehtimiehen uransa käsinkirjoitetussa *Savo-Karjalainen*-lehdessä. Käsinkirjoitetut osakuntalehdet olivat nousseet merkittäväksi vaihtoehtoiseksi julkaisumuodoksi 1850-luvun alussa, kun hallitus oli rajoittanut opiskelijoiden toimintamahdollisuuksia yhteiskunnallisten levottomuuksien pelossa. Niitä toimitettiin myös vuosina 1852–1868, jolloin osakunnat oli virallisesti kielletty.[5]

Savo-Karjalainen-lehteä toimitettiin vuodesta 1864, mutta sen kukoistuskausi oli 1880-luvulla, kun uudet yhteiskunnalliset aatteet herättivät opiskelijapiireissä vilkasta keskustelua. Kuten useimpia käsinkirjoitettuja lehtiä, sitä tuotettiin vain yksi numero, jonka etusivulla oli lehden painettu logo. Näin voitiin kiertää sensuurimääräyksiä, vaikka joidenkin pöytäkirjamerkintöjen perusteella sensorit saattoivat puuttua myös käsinkirjoitettujen osakuntalehtien sisältöön. Lehdet julkistettiin ääneen lukemalla osakunnan kokouksissa ja illanvietoissa.[6]

Savo-Karjalaisen toimittajan tehtävistä käytiin tiukkaa kilpailua. Matti Kurikka tuli ensimmäisen kerran valituksi lehden toimituskuntaan helmikuussa 1884. Samalla kertaa toimituskuntaan valittiin myös A. B. Mäkelä ja heitä muutaman vuoden vanhempi Pekka Hartikainen, josta tuli oman opiskelijasukupolvensa suuri lupaus ja ”legendaarinen luuseri”. Lupaava kirjailijan ja toimittajan ura katkesi alkoholi- ja velkakierteeseen. Viimeiset vuotensa Pekka Hartikainen vietti Viipurissa, kirjoitti lehtijuttuja ja yritti maksaa velkojaan. Luultavasti joko Matti

4 Ruutu 1939, 263–309.
5 Klinge 1967, 11, 135–137.
6 Salmi-Niklander 2018, 115–122; Berrenberg & Salmi-Niklander 2019, 136–138.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikka tai A. B. Mäkelä kirjoitti hänen muistosanansa *Viipurin Sanomiin* vuonna 1889.[7]

Matti Kurikan kirjoittamia tekstejä *Savo-Karjalainen*-lehdessä on vaikeaa täsmällisesti tunnistaa, sillä useimmat kirjoitukset julkaistiin joko nimettöminä tai nimimerkeillä. Martti Ruutu mainitsee kaksi Kurikan kirjoittamaa tekstiä: kertomukset ”Kuinka Inkerissä kosissa käydään” (29.3.1884) sekä ”Papirossi. Leirimuistelmia” (2.10.1886).[8] Edellisen kirjoittajaksi on merkitty nimimerkki ”Matti”, jälkimmäisen laatija käytti nimikirjaimia M.K. Näillä kirjoittajanimillä löytyy yhteensä viisi kirjoitusta vuosilta 1884 ja 1886.

Samaan aikaan Kurikka saavutti kirjallisilla töillään jo laajempaa julkisuutta: esikoisnäytelmä *Viimeinen ponnistus* palkittiin osakunnan vuosijuhlassa 1884, ja Kaarlo Bergbom otti sen Suomalaisen Teatterin ohjelmistoon. Esikoisproosateos *Pilven hattaroita. Pieniä kyhäelmiä* I ilmestyi 1886 (WSOY). Teos sai varsin kriittisen vastaanoton ja joutui sensuurin kynsiin. Syynä oli yhden kertomuksen viittaus inkeriläiseen tarinaan, jonka mukaan keisari Paavalilla olisi suomalaiset sukujuuret. ”Papirossi” julkaistiin painettuna vuonna 1889 ilmestyneessä *Pilven hattaroita* II -kokoelmassa. Tekstiä on painettuun versioon jonkin verran muokattu.

”Papirossin” kaltaisia minä-muotoisia kertomuksia nuorten ylioppilaiden matkoista ja seikkailuista julkaistiin *Savo-Karjalaisessa* useita.[9] Alaotsikko määrittelee kertomuksen ”muistelmaksi”, ja se perustuu ilmeisesti Kurikan omiin kokemuksiin vapaaehtoisena tarkkampujapataljoonassa Tsarskoje Selossa kesällä 1882.[10] Minä-kertoja on suomalainen ylioppilas, joka muistelee sotapalvelustaan tarkkampujapataljoonassa: kesken raskaan marssiharjoituksen hän löytää suureksi ilokseen taskuunsa unohtuneen ”papirossin” ja polttaa sen suurella nautinnolla.

7 Salmi-Niklander 2010, 292–298; Salmi-Niklander 2014a, 223–239.

8 Ruutu 1939, 324.

9 ”Esim. ”Päivä Uuraassa”, *Savo-Karjalainen* 16.10.1886. Salmi-Niklander 2014b, 1145–1164.

10 Koska Kurikka oli inkeriläinen, hän oli Venäjällä vuonna 1874 käyttöön otetun yleisen asevelvollisuuden alainen. Aktiivipalvelukseen kutsuttavat ratkaistiin arpomalla, ja kuusivuotiseen palvelusaikaan sai lyhennystä muun muassa koulunkäynnin ja opiskelun perusteella. Pintner 1984, 255. Lauri Jaakkimaisen mukaan Kurikan sotapalvelus päättyi jo kuuden kuukauden kuluttua. Jaakkimainen 1927.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Tupakantumpille on monia pyytäjiä: kertoja aikoo antaa sen venäläiselle sotilastoverilleen ja opettajalleen (batjka), josta hän pitää hyvin paljon ja joka kateellisena seuraa papirossin polttoa. Papirossin lähestyessä loppuaan hän kuitenkin kuulee toisesta rivistä suomenkielisen pyynnön: ”Olkaa niin hyvä, antakaa se loppu minulle!” Kepeä muistelma sisältää venäläisiin kohdistuvia kriittisiä kommentteja: vaikka batjka esitetään kelpo miehenä, ”ryssäin röyhkeys” saa kertojan asettumaan suomalaistoverin puolelle.

> En ollut tähän asti tiennyt laisinkaan, että aivan lähelläni oli suomalainen. Tuo ei ollut varmaankaan rohjennut tunnustaa olevansa tschuhna. Nyt oli kuitenkin niin tärkeä hetki, että pelko katosi. Mutta kyllä hän saikin ryssiltä koko kasan haukkumasanoja mokoman röyhkeyden rangaistukseksi. ”On tässä parempiakin kuin sinä”, sanoi aliupseeri.
>
> Minun korvissani soivat nuo sanat niin ihanilta. Johtui mieleeni, että olin suomalainen ylioppilas. Tuntui oikein hyvältä. En kuitenkaan ensi alussa oikein tiennyt, pitikö minun nyt loukata kelpo batjkaani, vai antaa aarre hänelle. Ryssäin röyhkeys poisti kuitenkin epäilyksen. Ojensin papirossin suomalaiselle.
>
> Heti vaikenivat ryssät ja mahtavana huudahti voittaja: ”Katsokaapas Tschuhnaa!”

Kurikka oli vuonna 1883 saanut osakunnan stipendin kerätäkseen kansanperinnettä Inkerin kuvernementista. Inkerin murre ja kansanperinne näkyvät sekä hänen kertomuksissaan että esikoisnäytelmässä *Viimeinen ponnistus*. *Savo-Karjalaisessa* 29.3.1884 ilmestynyt ”Kuinka Inkerissä kosissa käydään” käsittelee Inkerin kansanelämää. Kertomukselle luvattiin lopussa jatkoa, mutta sitä ei koskaan ilmestynyt. Kertomus on kokonaisuudessaan Kipunan Jaakon, inkeriläisen talonpojan, ja hänen Mari-eukkonsa dialogia. He murehtivat Antti-poikansa kurittomuutta ja tappelunhalua ja syyttelevät toisiaan mutta keksivät sitten ratkaisun: poika naimisiin, niin rauhoittuu! Marilla on tiedossa sopiva miniäehdokaskin: ”Minä katselin häntä maantiellä kulkiessamme. Ei kestänyt kukaan tytöistä hänen rinnallaan. Niin se käydä kotasi, että kokoon käärityt hameen helmat lä-

https://doi.org/10.21435/skst.1481

yhkivät. Jalatkin olivat tuota paksut. Itse hän on valkoverinen, – tukkakin aivan kuin maito. Ja työtä kuuluu tekevän kuin hevonen."

Venäläisyyteen, suomalaisuuteen ja karjalaisuuteen liittyvä etninen rajanveto tulee esille myös muissa *Savo-Karjalaisen* kirjoituksissa. "Karjalaisen käynti luterilaisen kirkossa" (11.10.1885) on pseudorajakarjalaisella murteella kirjoitettu parodinen pakina, jossa karjalaismies tulee Ilomantsissa menneeksi "Ruotih kirkkoh". Hän on ymmällään monista luterilaisten kirkonmenojen käytännöistä, heittää kolehtihaaviin puoliksi syödyn piirakan ja joutuu lopuksi jalkapuuhun, kun menee pyytämään papilta "sovintowiinaa". "A pois ku mie peäzin nji wirkoin: 'A toista kertaa et minua neäh.' Da hewozen selgäh ku kergezin, neljäkymmentä wirstaa ajoin, nji tagazzin en katsjonun."

Osakuntatovereiden kaunokirjalliset tekstit *Savo-Karjalainen*-lehdessä ja painetuissa osakunta-albumeissa muodostavat elämäkerrallisten vihjeiden ja fiktiivisten tarinoiden verkoston. Pekka Hartikainen sai palkinnon kertomuksestaan "Keisarin tuttu", joka julkaistiin Elias Lönnrotin 80-vuotispäivän kunniaksi toimitetussa albumissa vuonna 1882.[11] Vahvalla savon murteella kirjoitetun kertomuksen päähenkilö on yksinkertainen talonpoika Hakolahden Olli. Hän ystävystyy tsaarin kanssa, joka kansanomaiseen tapaan istuu, kutsuu Ollin viereensä pöytään ja tarjoaa viinaa, leipää ja suolaa sekä esittelee Ollille peltojaan, talojaan ja hienoja sotahevosiaan. Kertomuksessa on viitteitä Matti Kurikan perhehistoriaan. Kalevi Kalemaan mukaan Kurikan isä Aatami oli keisari Aleksanteri II:n henkilökohtainen tuttava. Keisari poikkesi usein Kurikan luona matkalla Tsarskoje Selosta Pietariin, vaihtoi hevosia tallissa ja jutteli isännän kanssa maailman menosta. Kalemaa ei kuitenkaan anna lähdetietoja.[12]

Opiskeluvuosina Matti Kurikka ehti puuhata monenlaisten kysymysten parissa: hän puolusti raittiusasiaa ja nimenmuutoksia sekä ryhtyi perustamaan osakunnan torvisoittokuntaa.[13] Opintosuorituksia ei Kurikalle

11 *Suomen Ylioppilaskunnan albumi Elias Lönnrotin kunniaksi. Hänen täyttäessään 80 vuotta 9/IV 1882.* Helsinki 1882.

12 Kalemaa 1978, 20–27.

13 Ruutu 1939, 323.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

kovin paljoa ehtinyt kertyä, ennen kuin hän päätti heittäytyä vapaaksi kirjoittajaksi ja lehtimieheksi. Hän avioitui Anna Henriette Palmqvistin kanssa vuoden 1886 alussa, ja perheeseen syntyi esikoispoika saman vuoden syksyllä. Poika kuoli pienenä, mutta Aili-tytär syntyi jo seuraavana vuonna. Vuonna 1888 Kurikka teki suuren ratkaisun ja ryhtyi *Viipurin Sanomien* omistajaksi vaimonsa tädin Albina Palmqvistin taloudellisella tuella. Viipuriin häntä seurasivat opiskelutoverit A. B. Mäkelä ja Pekka Hartikainen.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Inkeriläisyys, venäläisyys ja suomalaisuus Kurikan laulunäytelmässä *Viimeinen ponnistus*

Mikko-Olavi Seppälä
https://orcid.org/0000-0003-1246-9984

Vaikka odotuksissa Matti Kurikan kirjailijanuran suhteen jouduttiin lopulta pettymään, esikoisnäytelmä *Viimeinen ponnistus* (1884) jäi elämään ja loi pohjan Kurikan maineelle. Se oli hyvin näyttämöllä toimiva laulunäytelmä, joka kuului 1800-luvun lopulla Suomalaisen Teatterin ja Suomalaisen Kansanteatterin kiertueohjelmistoon. Harrastajateattereissa *Viimeinen ponnistus* oli yksi suosituimpia näytelmiä 1880-luvulta aina 1920-luvulle. Viihteelliseen kansannäytelmään liittyi myös yhteiskunnallinen puoli, joka aika ajoin politisoitui ja heijastui näytelmän vastaanotossa. Erityisen tulenarkaa oli venäläisten ja suomalaisten rinnakkainelon kuvaaminen näyttämöllä.

Viimeisen ponnistuksen synty

Matti Kurikan esikoisnäytelmä *Viimeinen ponnistus* tuli parrasvaloihin Suomalaisessa Teatterissa keväällä 1884 kirjailijan ollessa vasta 21-vuotias. Näytelmän ensimmäinen versio palkittiin Savo-karjalaisen osakun-

https://doi.org/10.21435/skst.1481

nan vuosikokouksessa helmikuussa 1884: Kurikka sai sata markkaa ja Henrik Ibsenin valitut teokset.[1]

Nuoresta iästään huolimatta Kurikka oli valmistellut näytelmää jo muutaman vuoden ajan. Helsingin Suomalaisen Alkeisopiston yläluokilla hän oli tutustunut Suomalaiseen Teatteriin ja tavannut sen johtajan Kaarlo Bergbomin. Kotona Inkerin Tuutarissa vietetyt kesät antoivat näytelmään ratkaisevia kimmokkeita. Kesällä 1879 hän ystävystyi pitäjän nuoren kansakoulunopettajan Iisakki Latun (1857–1932) kanssa. Viulunsoitto ja viehtymys teatteriin yhdistivät nuorukaisia, ja nyt molemmat innostuivat kirjoittamisesta ja Inkerinmaan kansanperinteestä. Kurikka välitti Latulle Tuutariin käytännön neuvoja näytelmäseuran järjestämiseksi ja rohkaisi häntä teatteriuralle.[2]

Kesällä 1881 Tuutarissa Kurikka kertoi Latulle sommittelevansa näytelmää, ja sen aineistoksi nuoret miehet keräsivät yhdessä kansanperinnettä: puheenparsia, runoja ja lauluja.[3] Ylioppilaiden ohjelmallinen kansanperinteen keruu oli tuolloin huipussaan,[4] ja juuri ylioppilaaksi valmistunut Kurikka liittyi näin kerääjien joukkoon. Hän kuvaili myöhemmin: ”[V]alkean lakin päähäni saatuani käsitin ensi elämäntehtäväkseni sen, että se kansallinen ero, mikä oli olemassa Inkerin suomalaisten ja Suomen varsinaisten suomalaisten välillä, poistuisi.”[5]

Näytelmän tapahtumat liittyivät maaorjien vapauttamiseen Inkerinmaalla vuonna 1861. Talonpoika Roponen heittäytyy tsaarin kiesien eteen ja antaa inkerinsuomalaisten vetoomuksen. Vastarintaan asettuvan Roposen lujan asennoitumisen vastakohtana on heikkotahtoinen Huttunen. Venäläisen tilanomistaja Kosminin ja alustalaisten välinen kriisi ratkeaa, kun keisarin vapauttava manifesti saapuu näytelmän lopulla.

Iisakki Lattu on tuonut esiin ja Kaapre Tynni on yksityiskohtaisesti osoittanut, että nämä näytelmän kuvaamat tapahtumat ovat tosipohjaisia mutta liittyvät itse asiassa Hatsinan talonpoikien niskurointiin jo

1 ”Savokarjalainen osakunta”, *Suomalainen Wirallinen Lehti* 29.2.1884, 1.
2 Jaakkimainen 1927, 44–47; Kouta 1911; Krohn 1924, 56–57.
3 Jaakkimainen 1927, 76–78.
4 Ruutu 1939, 257–258.
5 M. K-a, ”Muistoja entisyydestä I. A. Meurmanin vieraana”, *Aika* 3/1903, 84.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

vuosina 1851–1852. Tuolloin protestiliikkeen johdossa oli Iisakki Latun isoisä Simo Lattu. Hatsinan hovin inkeriläiset talonpojat halusivat päästä raskaista päivätöistään samaan veronmaksajan asemaan kuin muutkin kruununtalonpojat – tsaari oli juuri antanut määräyksen kruununtalonpoikien yhdenvertaisuudesta. Kun Hatsinan hovin hoitaja, kenraali Lütze, ei vienyt talonpoikien anomusta eteenpäin, Lattu vei sen salaa suoraan tsaarille heinäkuormaan piiloutuen. Lütze kuitenkin kukisti niskuroivat talonpojat. Simo Lattu tuomittiin lopulta jalkasaatossa Siperiaan, eikä häntä enää sen jälkeen Inkerissä nähty.[6]

Näytelmässä kuvataan aatelin ja talonpoikien välisen jännitteen lisäksi Inkerinmaan kahden suomalaisheimon, savakkojen ja äyrämöisten, välisiä eroja sekä suomalaisen ja venäläisen rahvaan välistä ennakkoluuloa. Lemmenpareista Annia ja Andreita erottaa uskonto ja Audotjaa ja Kosminia säätyraja. Audotjan ja Kosminin avioton poika Andrei häilyy kahden puolen välillä.

Viimeinen ponnistus parrasvaloissa

Vaikka ylioppilas Kurikka oli jo tutustunut Suomalaista Teatteria ylläpitäviin fennomaanipiireihin, näytelmä tuli teatterille iloisena yllätyksenä.[7] Teatterin taloudenhoitaja, Kaarlo Bergbomin sisar Emilie Bergbom luonnehti yksityiskirjeessään näytelmää hieman lapselliseksi ja kypsymättömäksi, mutta hänen mukaansa dialogi oli luistavaa ja talonpojat etevästi kuvattuja. Näytelmän sisältämät kansanleikit ja laulut, kuten ukrainalainen kasakkalaulu, takaisivat Emilie Bergbomin mukaan yleisönsuosion.[8]

Teatteri toi näytelmän ensi-iltaan 2.5.1884 kevään viimeisenä tuotantona. Myöhäisestä ajankohdasta huolimatta esitys sai innostuneen vastaanoton ja sillä vierailtiin vielä kesäkuussa Tampereella.[9] Kaikkiaan

6 Tynni 1926; Kouta 1911, 87; Krohn 1924, 48–49.
7 Aspelin-Haapkylä 1909, 177, 192–193; Jaakkimainen 1927, 127–128.
8 Aspelin-Haapkylä 1909, 180; Emilie Bergbomin kirje Betty Elfvingille 12.4.1884, Paavolainen 2016, 483 ja viite 1975.
9 Valfrid Vasenius, "Suomalainen teaatteri", *Valvoja* 6/1884, 328–332; "Teaatterissa", *Aamulehti* 14.6.1884, 2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

teatteri esitti näytelmää neljän näytäntövuoden aikana kaksikymmentäkaksi kertaa; kaudella 1885–1886 *Viimeinen ponnistus* oli Suomalaisen Teatterin esitetyin näytelmä.[10]

Näytelmä ilmestyi Gummeruksen kustantamana vuoden 1884 lopulla ja sai suopean arvostelun. Kurikkaa pidettiin suurena tulevaisuuden lupauksena. *Viimeinen ponnistus* oli tuonut arvokkaan lisän ohueen suomalaiseen näytelmäkirjallisuuteen – Minna Canth oli kartuttanut sitä niin ikään kahdella luistavalla kansannäytelmällä. *Uuden Suomettaren* ja *Valvojan* arvostelijat katsoivat, että Kurikan näytelmän arvoa kohotti sen vankka historiallinen ja kansatieteellinen pohja. Maailmantapahtumien paino vaikutti näytelmän taustalla ikään kuin näkymättömänä voimana, joka lopussa astuu näyttämölle manifestin muodossa. Näytelmällä oli erityinen arvo myös siinä, että se opetti tuntemaan heimosukulaisia: ”Inkerin vilkasluontoinen kansa tulee kappaleessa hyvin selvänä näkyviin, sekä sen keskinäiset olot että sen suhde ympärillä asuviin venäläisiin.”[11]

Suuri osa näytelmän viehätyksestä kumpusi värikkäästä mutta autenttisena pidetystä kansatieteellisestä kuvastosta, venäläisistä kasakoista, tunnelmallisista lauluista ja iskevistä sanonnoista, kuten: ”Ei hätiä mitiä, pannaan heiniä etiä, kyllä hevonen vetiä, jos maa pitiä.”[12]

Viimeisen ponnistuksen mukana inkerinsuomalaisuus löysi tiensä Suomalaiseen Teatteriin. Tällaiset kansanperinnettä välittävät laulunja tanssinsekaiset kansannäytelmät olivat Suomalaisen Teatterin ydinohjelmistoa. Ne opettivat kotomaan koko kuvaa Suomen kansalle, jonka teatteri kohtasi kiertäessään maata ja ulottaessaan esityksensä aina Pietariin asti. Teatteri lunasti paikkansa kansallisena valistuslaitoksena, jonka tehtävä viime kädessä oli tuottaa suomalainen kansakunta.

Inkeriläisyyttä tuli *Viimeisen ponnistuksen* vanavedessä teatterilaitokseen myös konkreettisesti, sillä Matti Kurikan sisko Lilli Kurikka (myöh. Kajanus) ja sydänystävä Iisakki Lattu kiinnitettiin pian ensi-illan jälkeen

10 Aspelin-Haapkylä 1909, 182, 227, 251, 277.

11 ”Kirjallisuutta”, *Uusi Suometar* 10.12.1884, 2; K[ustaa]. K[illinen], ”Kotimaan kirjallisuutta”, *Valvoja* 3/1885, 160–162.

12 Kurikka 1884; Arvioita esim. ”Finska teatern”, *Björneborgs Tidning* 25.9.1886”, 3; ”Kansanteatterissa”, *Savo* 14.3.1889, 2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

teatteriin näyttelijäharjoittelijoiksi. Lattu oli Matti Kurikan välityksellä pyrkinyt Suomalaiseen Teatteriin ensimmäisen kerran jo syksyllä 1883. Lilli Kurikka debytoi joulukuussa 1884 veljensä uuden pikkunäytelmän *Ihmekös tuo!* pääroolissa ja sai esittääkseen *Viimeisen ponnistuksen* neitoosan, Liisan roolin, Suomalaisen Teatterin kiertueilla.[13]

Näytelmän esittämiseen Venäjällä ja Viipurissa liittyi erityistä latausta: Kun Suomalainen Teatteri syksyllä 1885 vieraili Itä-Suomessa ja Pietarissa, *Viimeinen ponnistus* ei saanut esityslupaa venäläismielisen *Novoje Vremja* -lehden väliintulon vuoksi. Pietarissa ei sopinut esittää näytelmää, joka kuvasi venäläisten herrojen ja suomalaisen kansan välistä kamppailua ja leimasi venäläisen kansan barbaareiksi. Samalla kertaa sensuroitiin laulunäytelmää *Kultaristi*, koska siinä ranskalaiset sotilaat palasivat Venäjältä sikäläisiä oloja kommentoiden ja Marseljeesia laulaen.[14]

Pietarinsuomalaiset ja inkeriläiset vetosivat Bergbomiin, että *Viimeinen ponnistus* saisi lisäesityksen Viipurissa, ja täyttivät sitten katsomon juhlistaen paikalla ollutta kirjailija Kurikkaa.[15]

Vaikka *Viimeinen ponnistus* poistui Suomalaisen Teatterin ohjelmistosta, sen esittäminen jatkui vuonna 1887 perustetussa Suomalaisessa Kansanteatterissa. Tämä kiertueteatteri esiintyi Helsingin ulkopuolella ja samalla rekrytoi nuoria näyttelijöitä ympäri maata.[16] *Viimeinen ponnistus* kuului teatterin koko kaksitoistavuotisen elinkaaren ajan sen suosituimpiin näytelmiin. Teatterinjohtajan puoliso Aurora Aspegrén oli esiintynyt näytelmän keskeisessä Audotjan roolissa jo Suomalaisessa Teatterissa.[17]

Suomalaisen Kansanteatterin esitys muodostui esikuvaksi kymmenille seuranäyttämöille, jotka seuraavaksi ottivat näytelmän omakseen.

13 Kouta 1911, 91–93; Aspelin-Haapkylä 1909, 192–193, 201, 238.

14 "Novoje Wremja", *Wiborgsbladet* 3.10.1885, 3; "Finska teatern utsatt för ryska censuren", *Östra Finland* 6.10.1885, 1.

15 P. R-n, "Inkerinmaalta", *Laatokka* 13.10.1885, 1; "Teaterbesökare från Ingermanland", *Finland* 20.11.1885, 3; "Finska teatern", *Östra Finland* 4.12.1885, 3; "Suomalaisessa teaatterissa", *Viipurin Sanomat* 5.12.1885, 2; Kultaristin sensuroinnista Jalmari Parikka, "Suomalainen Teatteri näytelmäharrastusten edistäjänä Inkerinmaalla", *Uusi Suomi* 28.6.1925, 3; Paavolainen 2016, 527, 531.

16 Silander 1900, 25.

17 Suomalainen Kansanteatteri esitti *Viimeistä ponnistusta* 1888–1892, 1894–1895 sekä 1899.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Seuranäyttämöiden kestosuosikki

Kansalaisyhteiskunta muotoutui 1800- ja 1900-luvun vaihteessa joukkojärjestäytymisen kautta. Elinkeinovapaus, teollistuminen ja maaseudun liikaväestö saivat aikaan muuttoliikkeen. Raittiusseurat, vapaapalokunnat, nuorisoseurat ja työväenyhdistykset vetivät uusia jäseniä keskinäiseen toverilliseen vuorovaikutukseen. Yhdistysten tärkeänä toimintamuotona oli iltamien pito ja niissä teatterikappaleiden esittäminen.[18]

Suomalaisia seuranäytelmiä tutkineen Elina Pietilän mukaan *Viimeinen ponnistus* oli seuranäyttämöiden kestosuosikki.[19] Se säilytti suosionsa yli kolmenkymmenen vuoden ajan. Näytelmä oli Gummeruksen laajaksi kasvaneen seuranäytelmäsarjan ensimmäinen nimeke, josta kustantaja otti neljä uusintapainosta vuosina 1901–1924.[20] *Viimeisen ponnistuksen* edut nähtiin vielä 1930-luvun alun seuranäytelmäoppaassa: ”Osat ovat helpot eikä näyttämölleasetus tuota vaikeuksia.”[21]

Jo varhain huomattiin, että näytelmä sopi hyvin aloittelevien teatteriryhmien harjoituskappaleeksi,[22] ja sitä esitettiinkin nuorisoseurojen, vapaapalokuntien ja työväenyhdistysten harrastajanäyttämöillä jo 1880-luvulta lähtien.[23] Aloittelevalle harrastajateatterille joukkokohtauksia ja lauluja sisältävä näytelmä oli kaikesta huolimatta työläs ja vaativa, eikä sen esitys läheskään aina vastannut odotuksia.

Kaiken kaikkiaan Suomessa ja Inkerissä oli vähintään 279 eri *Viimeisen ponnistuksen* tuotantoa vuosina 1886–1935 (kuvio 1). Luku perustuu Kansalliskirjaston digitoimista sanomalehdistä kerättyihin tietoihin, teattereiden ja näytelmäseurojen painettuihin historiikkeihin sekä Ilona-esitystietokantaan. Kaikkia syrjäseutujen tai yksityisluontoisia esityksiä ei ole kirjattu sanomalehdissäkään, joten tuotantojen todellinen lukumäärä on vielä tätäkin korkeampi. Listauksesta puuttuvat myös Pohjois-Amerikan suomalaisten näytelmäseurojen esitykset.

18 Seppälä 2010, 62–67.
19 Pietilä 2003, 175.
20 Kansalliskirjaston hakupalvelu, https://kansalliskirjasto.finna.fi.
21 Kosonen s.a., 6.
22 ”Teaatterissa”, *Aamulehti* 11.1.1890, 2.
23 ”Iltahuveissa”, *Kaiku* 17.3.1886, 2; ”Pohjan Leimu raittiusseuran vuosikertomus”, *Kaiku* 5.1.1887, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

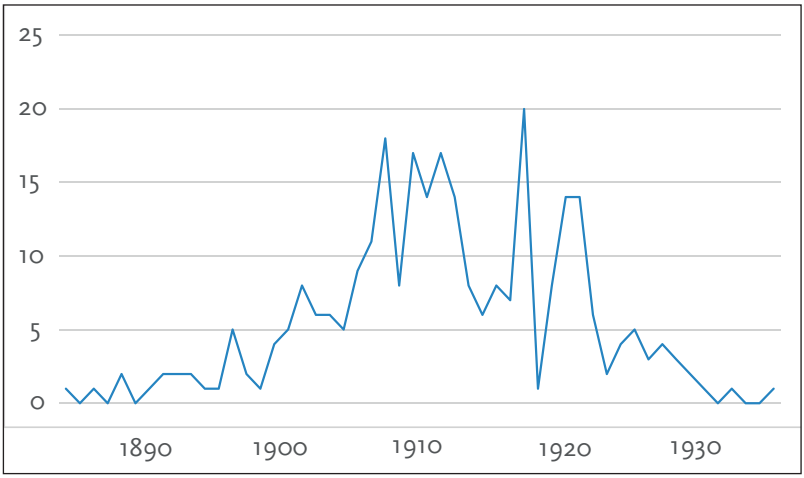

Kuvio 1. *Viimeisen ponnistuksen* tuotantojen lukumäärä 1884–1935.

Usein näytelmä otettiin pitemmän tai lyhyemmän tauon jälkeen uudestaan harjoittelun alaiseksi; laskelmassa uusi tuotanto edellyttää, että taukoa esitysten välillä on vähintään kaksi vuotta. Kun uudet tuotannot jätetään huomioimatta, voidaan todeta, että *Viimeistä ponnistusta* esitettiin lehtitietojen perusteella noin kahdessasadassa eri järjestössä tai teatterissa.

Tuotantojen lukumäärää arvioitaessa on huomioitava, että myös maan näytelmäseurojen lukumäärä kasvoi voimakkaasti suurlakon jälkeisinä vuosina samaan tahtiin kuin uusia kansalaisjärjestöjä perustettiin. Näytelmän suosio kertoo samalla seuranäyttämöharrastuksen suosiosta osana järjestökulttuuria. Siitä huolimatta selvinä piikkeinä erottuvat vuodet 1901, 1907–1913, 1917 sekä 1919–1921. Näihin pureudutaan pian tarkemmin.

Maantieteellisesti *Viimeisen ponnistuksen* harrastajaesitykset jakautuivat eri puolille Suomea, mutta erityistä suosiota näytelmä nautti Itä-Suomessa (kuvio 2). Tuotannoista noin 30 prosenttia osui Viipurin lääniin. Hämeen lääni sekä Turun ja Porin lääni korostuvat, koska kansalaisjärjestöjä oli näillä teollistuneilla alueilla paljon. Etenkin Turun, Tampereen ja Viipurin seudulla toimi suuri joukko erilaisia järjestöjä, jotka esittivät iltamissaan näytelmiä.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

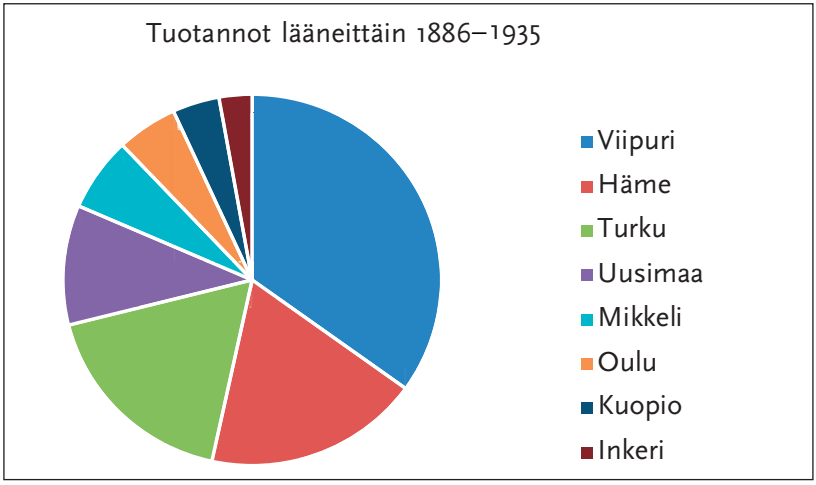

Kuvio 2. *Viimeisen ponnistuksen* tuotantojen maantieteellinen jakautuminen 1884–1935.

Kuriositeettina voi mainita, että *Viimeisen ponnistuksen* esittäjiin kuului Kurikan oma tytär Aili, joka esiintyi Lilli-tätinsä aikoinaan esittämässä Liisan roolissa Jaakkiman Kansallis-nuorisoseuran iltamassa syyskuussa 1906. *Jaakkiman Sanomat* arvioi debytanttia suopeasti: ”Neiti Kurikalla onkin jokseenkin paljon edellytyksiä tähän tärkeään osaan; hänen kaunis ja keveä sopraanonsa on riittävä Liisan vaikeisiin lauluihin ja kunhan lapsellinen ujous tulee voitetuksi, on hänessä reippautta ja eloakin tarpeeksi, joita osa kyllä kaipaa.”[24]

Harrastajatuotannoista yli puolet (56 prosenttia) oli työväenteattereiden tai työväenjärjestöjen näytelmäseurojen esityksiä (kuvio 3). Luku osoittaa ennen kaikkea sen, että näyttämötoiminta oli erityisen vilkasta työväenyhdistyksissä. Näytelmä nautti suosiota sekä työväenjärjestöissä että nuorisoseuroissa ja muissa kansalaisjärjestöissä. *Viimeistä ponnistusta* esittivät 1880-luvulta 1920-luvulle jatkuvasti sellaisetkin piirit, jotka saattoivat kokea tekijän maineen rasitteena. Välillä Matti Kurikan nimi armeliaasti unohdettiin näytelmäilmoituksista. Kun tamperelainen

24 ”Viimeinen ponnistus”, *Jaakkiman Sanomat* 7.9.1906, 2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

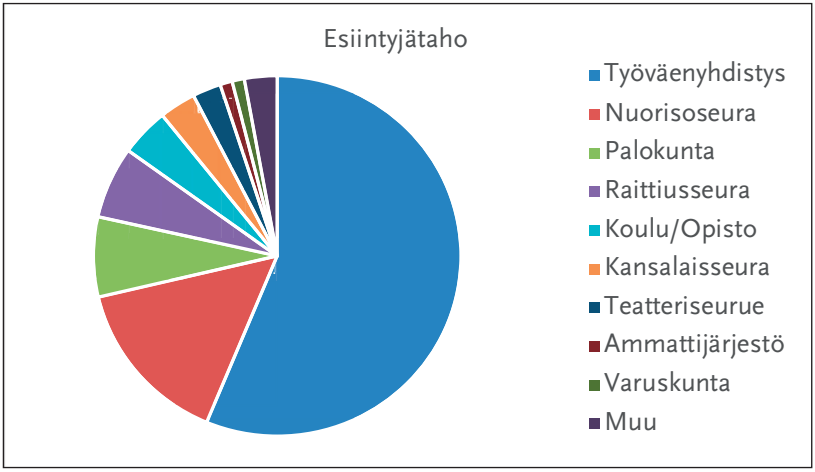

Kuvio 3. *Viimeisen ponnistuksen* esiintyjätaho 1884–1935.

raittiusyhdistys Taisto keväällä 1900 esitti *Viimeistä ponnistusta* mainitsematta tekijää, *Kansan Lehti* protestoi äänekkäästi.[25]

Näytelmää esitettiin työväen- ja seurojentalojen lisäksi maalaistalojen pirteissä, varuskunnissa, kouluissa ja kesäisillä juhlakentillä, jotka mahdollistivat todellisen massayleisön. *Viimeinen ponnistus* toimi myös luonnonnäyttämölle sovitettuna ulkoilmateatteriesityksenä, kun Roposen tupaan sijoittuva näytös siirrettiin tuvan edustalla tapahtuvaksi. Esimerkiksi Viipurin Papulassa nähtiin kesällä 1914 Kosti Elon ohjaama ulkoilmaesitys.[26]

Sujuvaa musiikkiviihdettä

Viimeisen ponnistuksen pitkäkestoinen suosio perustui ennen kaikkea siihen, että kyseessä oli luistava ja värikäs kansannäytelmä. Jo Emilie Bergbom oli ennakolta nähnyt, että laulut, leikit ja tanssit takaavat näy-

25 Esim. ”Taiston puuhia”, *Kansan Lehti* 13.2.1900, 3.
26 Esim. ”Ulkoilma-Teatteri”, *Karjalan Lehti* 16.6.1914, 4.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

telmän yleisönsuosion. Tässä suhteessa *Viimeinen ponnistus* vertautuu Minna Canthin laulunsekaiseen kansannäytelmään *Roinilan talossa*, josta kuitenkin puuttui yhteiskunnallinen tausta ja venäläis-suomalainen vastakkainasettelu.

Viimeisen ponnistuksen tunnelmallisia lauluja kiiteltiin, koska ne antoivat henkilöhahmoille karaktääriä. Lauluja oli kaikkiaan neljätoista ennen lopun kiitosvirttä; sooloja oli viidellä eri henkilöllä. Painetuissa näytelmissä ei ollut laulujen nuotteja, vaan partituuri piti hankkia erikseen. Suomalaisen Teatterin partituurit ovat säilyneet, ja niistä käy ilmi, että *Viimeisen ponnistuksen* musiikkinumerot oli koostettu eri säveltäjiltä ja sovitettu teatterilla. Osa lienee ollut alkuperäisiä kansansävelmiä, mutta melodiat eivät ole yksinkertaisimmasta päästä.[27] Musiikki asetti näytelmän esittämiselle seuranäyttämöllä omat kiperät vaatimuksensa. Usein esiintyjät koottiinkin lauluseuran tai kuoron jäsenistä.

Vaikka harrastajanäyttelijät eivät monesti osanneet tuoda roolihenkilöiden luonteita esiin, eksoottinen kansatieteellinen väritys takasi näytelmän viehätyksen. ”Ihailulla näkyivät monet katselevan äyrämöis- ja savakkotyttöjen koreita, häikäisevän kirjavia kansallispukuja ja Inkerin ukkojen sarkaviittoja ja turpeita, parrakkaita naamoja”, raportoitiin Kurkijoen VPK:n esityksestä kesäkuussa 1896.[28]

Silmäniloa tarjosivat myös lavasteet. Kun Forssan VPK joulukuussa 1905 vihki *Viimeisellä ponnistuksella* uuden näyttämönsä, aateliskartanon puistoa kuvaavat kulissit suorastaan varastivat yleisön huomion: ”Tuntui sitä katsellessa niin kuin olisi istunut Kansallisteatterissa Helsingissä, silloin kuin siellä jotain loistavaa maisemaa esitetään.” Esitys pääsi jatkumaan vasta, kun maalari A. Lindfors kävi lavalla ottamassa suosionosoitukset vastaan.[29]

Viimeinen ponnistus viehätti myös henkilöhahmojensa kautta. Ennen muita kasakka Vasjkan, talonpoika Roposen ja maaorja Audotjan roolit nostattivat yleisössä voimakkaita tunteita, joita tuotiin esiin esityskritiikeissä. Kasakka Vasjka edusti eksoottista venäläisyyttä. Hän on

27 *Viimeisen ponnistuksen* partituurit. Coll. 630.127, Suomalaisen Teatterin arkisto, Kansalliskirjasto.
28 ”Kevätjuhlaansa”, *Viipurin Sanomat* 4.6.1896, 3.
29 ”Uuden teatteri-näyttämön juhla Forssassa”, *Forssan Sanomat* 12.12.1905, 2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

hyväsydäminen, iloluontoinen, vilkas, tulinen hetken lapsi, joka palvoo naisia, laulaa ja tanssii. Samalla hän on hullunkurinen sotilas, joka vietten viemänä unohtaa määräykset ja on naisten puijattavissa. Vasjka kärsii nurkumatta rangaistuksensa eikä kanna siitä kaunaa. Rooli oli vaativa, ja sitä esittivät tyypillisesti harrastajateattereita johtavat ohjaajanäyttelijät.[30] Vasjkan hahmosta oli lyhyt matka kuplettilaulajien karikatyyrimaisiin venäläissotilaan tyyppeihin, jotka olivat hyvin suosittuja vuosien 1918–1920 Suomessa.[31]

Vaikka näytelmä lähestulkoon katosi ammattiteattereiden ohjelmistosta 1900-luvulle tultaessa, menneen maailman musiikkinäytelmästä onnistuttiin toisinaan puhaltamaan pölyt. Esimerkiksi Kosti Elon ohjaama vauhdikas tulkinta Tampereen Työväen Teatterissa syksyllä 1929 voitti yleisön puolelleen. Esityksen arvioinut *Aamulehden* nuori toimittaja Jarno Pennanen pohdiskeli, miten se oli mahdollista: ”Ja vaikka tässä tanssit, laulut ja virret vuorottelevat maultaan ja tahdiltaan hiukan epäilyttävästi niin sittenkin se kokonaisuutena on liikuttava pala menneisyyden tunnelmista, mitkä saavat vastakaikua vieläkin.”[32]

Näytelmä suomalaisten vastarinnasta

Viimeisen ponnistuksen suosion toinen tekijä oli sen luonne kansallisena vastarintanäytelmänä. Näytelmän vastaanotto politisoitui 1890-luvulla suomalais-venäläisten suhteiden tulehtuessa. Kun Venäjä alkoi vuoden 1890 postimanifestista alkaen viedä läpi yleisvaltakunnallista lainsäädäntöä myös Suomessa, *Viimeinen ponnistus* sai uutta ajankohtaisuutta ja kaikupohjaa. Suomessa koettiin epävarmuutta maan itsemääräämisoikeuden jatkumisesta ja viime kädessä kansallisen kulttuurin säilymisestä. Tässä tilanteessa Kurikan näytelmä havainnollisti, millaiset suomalaisten olot olivat rajan toisella puolen, ja toisaalta juhlisti suomalaisten vastarintaa oman kielensä ja kulttuurinsa ylläpitämiseksi. Näytel-

30 Esim. I-n.: ”Kymin Työväen Näyttämö”, *Eteenpäin* 21.9.1921, 4.
31 Seppälä 2016.
32 J-o P.: ”Viimeinen ponnistus”, *Aamulehti* 10.12.1929, 12.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

mään sisältyvä kunnianosoitus edesmenneelle keisari Aleksanteri II:lle toimi käänteisenä mielenilmauksena nykyistä hallitsijaa kohtaan.

Kahnaukset sensuuriviranomaisten kanssa lisäsivät näytelmän luonnetta mielenilmauksena vapaampien olojen puolesta. Kun Oulun virkaatekevä painoasiamies ei oikopäätä myöntänyt näytelmälle esityslupaa syksyllä 1891, maan lehdistö uutisoi kärkkäästi Oulun taantumuksellisesta sensuurista.[33] Maaorjuuden lakkauttaneen ja säätyvaltiopäivät koolle kutsuneen Aleksanteri II:n muisto politisoitui. Kun Aleksanteri II:n patsas paljastettiin Helsingissä keväällä 1894, ympäri Suomea vietettiin kansalaisjuhlia ”vapauttajakeisarin” kunniaksi. *Viimeinen ponnistus* sopi mainiosti osaksi juhlintaa, ja näytelmä palasi Kansanteatterin ohjelmistoon.[34] Näytelmän vapautusteema oli keskeinen syy siihen, miksi sen esittäminen oli Venäjällä kielletty aina vuoteen 1905 asti.

Talonpoika Roponen henkilöi näytelmässä lujaa suomalaiskansallista vastarintaa ja venäläistymisen vastustamista: ”Jollei meidän suomalaiset pysyisi naimiskaupoissaan vellasista erillään, ei kauan kestäisi, ennen kuin ei olisi pienestä kansakunnastamme rahtuakaan jälellä.”[35] Lukuja kirjoitustaitoinen Roponen organisoi kyläkunnan yhteiseen mielenilmaukseen ja lähtee rohkeaan yritykseen: ”Koko kansani huutaa apuani, ja minä tahdon sitä auttaa. Yksimieliseen vastarintaan ovat talonpojat nostettavat. Minä lähden Pietariin hallitsijan omaan käteen antamaan anomusta, jossa paljastan heidän vehkeensä.”[36]

Helmikuun manifestin 1899 jälkeen Kansanteatteri lämmitti *Viimeisen ponnistuksen* laajalle Itä-Suomen-kiertueelleen. Arvioissa kiitettiin erityisesti ”nykyaikaan hyvin soveltuvaa sisältöä”.[37] Näytelmän keisariin vetoaminen näyttikin toistuvan tosielämässä: vuonna 1899 eri puolilta Suomea koottu talonpoikaislähetystö vei keisarille Pietariin niin kutsutun suuren adressin, jossa oli yli 520 000 allekirjoitusta. Kirjailija Kurikan assosioituminen työväenliikkeeseen ei muodostunut esteeksi. Korkeintaan pahoiteltiin hyvän näytelmän kirjoittaneen miehen eksymistä

33 ”Censuren i Uleåborg”, *Westra Finland* 3.10.1891, 4; ”Vastalause”, *Louhi* 5.10.1891, 3.
34 ”Kansallisjuhla Viipurissa”, *Wiipuri* 1.5.1894, 3.
35 Kurikka 1884, 45.
36 Ibid., 29, 88.
37 ”Kansan teatteri Wärtsilässä”, *Uusi Savo* 30.5.1899, 3; ”Kansanteatteri Sortavalassa”, *Laatokka* 5.4.1899, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

politiikan teille: ”Päivän tapauksiin puuttumattomana kaunokirjailijana olisi tuo vilkkaan mielikuvituksen ja lämpimän tunteen mies epäilemättä tehnyt kansallemme suuren palveluksen.”[38]

Kun venäläistämistoimenpiteitä Suomessa jatkettiin vuodesta 1909 alkaen, *Viimeinen ponnistus* toimi jälleen kätketyn protestihengen ilmauksena Venäjän hallitusvaltaa vastaan. Juuri tästä syystä sitä esitettiin taajaan myös kansallismielisissä näytelmäseuroissa. Näytelmän vastarintapotentiaalia voitiin vahvistaa korostamalla siinä esiintyvien viranomaisten taantumuksellisuutta. Esimerkiksi Lapinjärven Kimonkylän nuorisoseuran vihkiäisjuhlan esitystä syksyllä 1909 luonnehdittiin näin: ”Siinä kuvataan tyrannimaista virkavaltaa, voutineen ja käskyläisineen. Siinä ilmeni rajaton viha ja myöskin pelko noita ’Kosminia’ kohtaan, jotka riistävät kaiken vapauden kansalta, joka joutui eläimellisen kohtelun alaiseksi.”[39]

Myös harrastajanäyttelijät itse saattoivat tulkita roolinsa mielenosoituksellisesti. Maailmansodan aikaista esitystä eräissä Suupohjan iltamissa muisteltiin myöhemmin: ”Kappaleen esittäjät panevat parastaan korostaakseen esitettävän näytelmän sisältöä. Ennen muita kiintyy yleisön ja poliisinkin huomio kahteen nuoreen mieheen, jotka liioitellenkin panevat sekaan omia ryssäläistä mahtia halventavia lausumia ja aivan tahallaan näyttävät syöksevän itsensä tuhoon, härnätessään maan mahtavia isäntiä. Esityksen päätyttyä ei yleisö tahdo lopettaa suosiotaan, sekin tahtoo osoittaa mieltään vieraille satraapeille.”[40]

Suurlakon 1905 aikoihin näytelmän nimestä tuli itsenäinen käsite ja politiikan toimitusten suosima kielikuva. 1900-luvun alun sanomalehtikielessä ”viimeinen ponnistus” viittasi yleensä taantumuksellisiin toimenpiteisiin, joilla vanhaa järjestelmää yritettiin vielä ylläpitää.

Kokoavasti voi todeta, että *Viimeinen ponnistus* kuului 1890-luvun Kansanteatterissa ja 1900-luvun alun seuranäyttämöillä isänmaallisen suomalaisen teatteriohjelmiston ytimeen. Olojen väljentyessä näytelmä tuntui kuitenkin menettävän ajankohtaisuutensa. Sen jälkeen, kun kei-

38 Kha, ”Kirje Helsingistä”; *Pohjalainen* 27.10.1898, 2.
39 ”Kirje Lapinjärveltä”, *Uusmaalainen* 22.11.1909, 3.
40 X, ”Kahden vuosikymmenen takaa, osa II”, *Kainuun Sissi* 2/1936, 35.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

sari keväällä 1917 oli syrjäytetty vallasta, *Viimeinen ponnistus* alkoi saada osakseen kritiikkiä menneen aikakauden näytelmänä, jota ei tulisi enää esittää ja jolla nähtiin olevan lähinnä nostalgia-arvoa.[41]

Näytelmä tulkittiin ja muistettiin myöhemminkin suomalaisen vastarinnan ilmauksena. Kun Forssan Työväennäyttämö keväällä 1929 toi *Viimeisen ponnistuksen* parrasvaloihin, *Hämeen Kansan* toimittaja luonnehti: ”Näytelmä kuvaa myös sitä vastarintaa, mitä suomalaisuusliikkeen elähyttämissä suomalaisissa talonpojissa ilmeni maamme venäläistyttämistä vastaan.”[42] Tässä luennassa unohdettiin, että näytelmä oli syntynyt 1880-luvun alussa kuvaamaan Inkerinmaan oloja.

Viimeinen ponnistus työväennäytelmänä

Viimeisen ponnistuksen luonne vastarintanäytelmänä sai erityispiirteitä työväennäyttämöillä. Tähän vaikutti *Työmies*-lehden toimittajana tunnettuun Matti Kurikkaan kohdistunut ajojahti. Monilla paikkakunnilla näytelmän esitykset toimivat työväenliikkeen mielenilmauksina Kurikan puolesta 1900-luvun alkuvuosina. ”Työväenhenkiseksi” koettu näytelmä sai erityisaseman aloittelevien työväenteattereiden ohjelmistossa. Se oli 1900- ja vielä 1910-luvulla usean työväenteatterin ”ensimmäinen ponnistus” ja uusittujen näyttämöiden vihkiäisnäytelmä.

Pohjois-Amerikkaan siirtynyt Kurikka hämmästeli vuonna 1904 itsekin näytelmänsä suosiota: ”Viimeistä ponnistusta, nuoruuteni vaatimatonta kyhäystä he yhäti esittävät neron tuotteena. Siinä, näes, ei ole mitään kumouksellista, vaan tsaaria siinä ylistetään ja talonpojan uskollisuutta hallitsijaa kohtaan mieleen painetaan.”[43]

Vuoden 1905 suurlakko ja sen jälkeinen vapauden aika muuttivat sekä näytelmän että Kurikan asemaa. Ankara sensuuri oli hellittänyt, ja näyttämölle pääsivät Venäjän hallitusvaltaa suorasukaisesti kritisoivat

41 ”Jättäkäämme jo unhoon sellaiset kappaleet”, *Hämeen Voima* 12.4.1917, 3; ”Porin Työväenteatteri”, *Uusi Aika* 8.1.1921, 3.

42 K.V.S.: ”Forssan Työväennäyttämö”, *Hämeen Kansa* 14.3.1929, 2.

43 M. K-a, ”Babelin torni”, *Aika* 10/1904, 315.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

näytelmät ja suoranaiset työväen kapinakuvaukset.[44] Tässä vertailussa *Viimeinen ponnistus* alkoi näyttäytyä vanhanaikaiselta: ”Olisi nyt vaan jo aika saada uusia näytelmiä kansan vapautusinnostusta tulkitsemaan”, kirjoitti Kurikan oma *Elämä*-lehti kesällä 1906, kun helsinkiläinen raittiusyhdistys Koitto oli ottanut *Viimeisen ponnistuksen* ohjelmaansa.[45]

Mutta Kurikan näytelmän suosio ei laantunut senkään jälkeen, kun kirjailija elokuussa 1906 erotettiin sosiaalidemokraattisesta puolueesta. Esimerkiksi vuonna 1907 *Viimeisen ponnistuksen* lipputuloilla kerättiin varoja sosiaalidemokraattien vaaliagitaatiolle, Orimattilan nuorisoseuran näyttämön varustamiseksi, Vienankarjalaisten liitolle, Vaasan lakkoileville kirvesmiehille sekä Viipurin Työväenteatterin eroavalle johtajalle Rosa Pulkkiselle.

Viimeisen ponnistuksen erikoispiirteitä oli se, että siinä kuvattiin suomalaisten rinnaneloa venäläisten kanssa. Tämä piirre korostui vuonna 1917, kun venäläisten ja suomalaisten yhteisiä vallankumousjuhlia höystettiin *Viimeisen ponnistuksen* esityksillä ja näytelmästä irrotetuilla kasakka Vasjkan laulunumeroilla.[46]

Uuno Pekka Kekäläinen on kuvannut erästä tällaista juhlaa Varkaudessa marraskuun 1917 suurlakon aikaan. Venäläisten sotilaiden ja suomalaisten työläisten yhteisen juhlan kohokohtana piti olla teatterinjohtaja Väinö Kankaan kasakkanumero, mutta häntä ei kuulunut paikalle. Kangas löytyi mökistään tukkihumalassa. Häntä virvoiteltiin täyteohjelman aikana ja tyrkättiin tokkurassa lavalle: ”Ja silloin tapahtui ihme. Aivan kuin taikaiskusta Kangas virkistyi ja muuttui venäläiseksi tuliseksi kasakaksi ja alkoi laulaa: – Kotimaani on Don, ilokas suruton. Sulonurmia sen min’ en unhoita, en…” Tämän jälkeen Kangas sammui näyttämön nurkkaan.[47]

44 Esimerkiksi Juhani Ahon *Tuomio*, Leopold Kampfin *Suurpäiväin aattona*, Tor Hedbergin *Johan Ulfstjerna* ja Gerhart Hauptmannin *Kankurit*. Seppälä 2010, 285–287.

45 *Elämä* 31.7.1906, 2.

46 Näin esimerkiksi Karjalankannaksen Honkaniemen Järvenpään TY:n talon vihkiäisjuhlassa 14.10.1917, Pietarin Dubrowkan TY:n vihkiäisjuhlassa 30.12.1917 ja Sörnäisten Työväenyhdistyksen vallankumousjuhlassa 20.1.1918.

47 Kekäläinen 1973, 151–152.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Viimeinen ponnistus tuli monen työväenteatterin ohjelmistoon sisällissodan jälkeisinä vuosina 1919–1921, jolloin työväenyhdistykset taas käynnistivät toimintaansa. Eräät muutkin ”sortovuosien” protestinäytelmät toimivat hyvin sisällissodan jälkeisessä tilanteessa – nyt protestin esittivät työväenteatterit ja se kohdistettiin valkoisia vastaan.

Tässä tilanteessa näytelmän henkilöistä korostui maaorjuuden kärsimyksiä henkilöivä Audotja. Hän on kovia kokenut, maaorjuudesta palaava nainen, joka näytelmän alussa tuo sanoman orjuuden lakkauttamisesta entiseen kotikyläänsä, jonne hän on aikoinaan joutunut jättämään aviottoman lapsensa. Roolia esittivät näytelmäseurojen johtavat naisnäyttelijät sekä johtajat, milloin he olivat naisia. Orjuuden uhrina Audotja vastustaa kaikkinaista sortoa ja pyrkii katkaisemaan väkivallan kierteen: ”Oi orjuuden kirousta! Sorretun orjan ensimmäinen sana on: sorto! Äsken väkivallan uhrina, hän ei halua parempaa kuin väkivaltaa!”[48]

Sisällissodan jälkeen Audotjan syyttävä parkaisu singottiin valkoisia vallanpitäjiä vastaan.[49] Vankileirien Suomessa Audotjan hahmo nostatti tunteita, ja hänen kohtauksiaan alleviivattiin uudella tavalla. Tämä rooli myös nostettiin esiin näytelmän arvioissa. Heinolan työväenyhdistyksen esityksessä lokakuussa 1919 Audotjana esiintyi rouva M. Lindfors: ”Paljon kärsineenä orjana ja erotettuna pojastaan ja puolisostaan vuoskausiksi yhtäkkiä tapaa rakkaimmat omaisensa, niin vallan hyvin ymmärtää ne monet liikuttavat tunteen purkaukset, joissa rva L. onnistuikin vaikuttavasti.”[50] Audotja ikään kuin edusti poliittisia vankeja ja heidän perheitään. Sörnäisten Työväen Näyttämön Audotjaa luonnehdittiin 1924: ”Osa tuli esitetyksi läpeensä vaikuttavasti, pitkäaikaisesta orjuudesta kotitienoille palanneen vapautuneen orjan sisäiset elämykset tulivat tulkituksi lämmöllä ja antaumuksella.”[51]

48 Kurikka 1884, 76.
49 Esim. A. Harvio, ”Miksi rauhalle murjotellaan?”, *Kansan Voima* 26.10.1920, 4.
50 H-o, ”VP”, *Heinolan Sanomat* 21.10.1919, 2.
51 – –i, ”Sörnäisten Työväen Näyttämö”, *Työväenjärjestöjen Tiedonantaja* 5.3.1924, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Inkerinsuomalaisten oma näytelmä

Matti Kurikan tärkeänä tavoitteena *Viimeisessä ponnistuksessa* oli välittää suomalaisille inkerinsuomalaisuuden kuvastoa: tietoja inkerinsuomalaisten tavoista, murteesta, elinolosuhteista ja ajattelutavasta sekä ennen muuta heidän suomalaisuudestaan. Vaikka suomalaisyleisöltä menivät joskus äyrämöiset ja savakot sekaisin ja toisinaan puhuttiin karjalaisnäytelmästä, voi todeta, että Kurikan tavoite onnistui. *Viimeinen ponnistus* levitti tehokkaasti kuvaa Inkeristä ennen varsinaisen laajemman heimoliikkeen kasvua pitkällä 1930-luvulla.

Inkerinsuomalaisten keskuudessa – varsinkin Kurikan synnyinseudulla Keski-Inkerissä – näytelmää pidettiin erityisessä arvossa. Matti Kurikka oli Inkerin suurin kirjailija ja *Viimeinen ponnistus* hänen tärkein ja paras teoksensa. Opettaja Kaapre Tynnin mukaan se inkeriläiselämän kuvauksena raivasi Suomessa maaperää heimoaatteelle ja esitti vertauskuvallisesti yksittäisen välienselvittelyn kautta inkerinsuomalaisten pitkän historiallisen kamppailun.[52]

Näytelmässä oli Inkerinmaalla kiellettyn hedelmän makua, ja sen esittäminen oli rohkea teko inkerinsuomalaisten kansallishengen kohottamiseksi. Näytelmän esityskieltoa Inkerinmaalla kierrettiin juhannuksena 1903, kun tuutarilaiset toivat esityksen Suomen puolelle ja valmistivat *Viimeisen ponnistuksen* Terijoen nuorisoseurajuhliin. Juhlakentällä laskettiin olevan tuhat katsojaa, ja *Pyrkijä*-lehti kehui:

> Inkeriläiset ovat koko mestareita esittämään tätä kappaletta. Jos kukaan, niin juuri he voivat tuoda kappaleen luonnollisena esitettynä näyttämölle, sillä he tuntevat olot ja kappaleen juonen jokainen esivanhempainsa kertomuksista. Puvut, inkeriläiset puhemurteet ovat omaansa antamaan eheyttä esitykselle.[53]

Tuutarin VPK onnistui viimein saamaan esitysluvan syksyllä 1905. Esiintyjinä oli palokuntalaisten lisäksi Keski-Inkerin opettajakuoron

52 Tynni 1926.
53 ”Nuorisoseuran kesäjuhla Terijoella”, *Päivälehti* 27.6.1903, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

jäseniä.[54] Esityksen yleisössä oli inkeriläistä rahvasta, joka ei tarkkailijan mukaan ymmärtänyt suomen kirjakieltä ja kommentoi esitystä: ”Viel’ hä tiä mein vel vähän häppeilöö, no ’sivistynneet’ kutsuut oikein katsomaa, kuin hyö osaajaat lauhkast manata ja kaulella tyttölöi.”[55]

Matti Kurikan manifestoima inkeriläisyys ja *Viimeisen ponnistuksen* heimonäytelmän leima vahvistuivat 1920-luvun Suomessa Venäjältä suuntautuneen pakolaisuuden vaikutuksesta. Inkerinsuomalaiset emigrantit vaalivat Kurikan muistoa ja esittivät näytelmää juhlissaan. Esimerkiksi kesällä 1925 Terijoella vietetty Inkerin heimojuhla keräsi kaksituhatta osanottajaa, jotka saivat juhlakentällä nähtäväkseen Iisakki Latun ohjaaman *Viimeisen ponnistuksen*.[56]

54 ”Tuutari”, *Wiipuri* 16.9.1905, 3.
55 A. Pöllä, ”Vähäisen yleensä kehityksestä ja kehityksestä Tuutarissa”, *Uusi Inkeri* 1.7.1906, 3.
56 ”Inkerin heimojuhla”, *Karjala* 29.7.1925, 2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Näytelmät naisten asialla: *Aili* ja *Äärimmäisessä talossa*

Päivi Salmesvuori
https://orcid.org/0000-0002-7948-8883

Matti Kurikka oli johdonmukaisesti koko elämänsä ajan idealisti ja utopisti, joka pyrki parantamaan yhteiskuntaa erityisesti kirjoittamisen välityksellä. Kurikan ihmiskäsitys tai -käsitykset on sukupuolentutkimuksen näkökulmasta kiinnostava aihe. Tässä luvussa tarkastellaan, millaisia ihmiskäsityksiä hänen varhaiset näytelmänsä välittävät ja miten radikaaleja ne aikanaan olivat. Käsiteltävien näytelmien teemat liittyvät läheisesti sukupuolimoraalista 1800-luvun lopussa käytyyn keskusteluun.

Kiistely oikeanlaisesta sukupuolimoraalista leimahti ruotsalaisen kirjailijan Gustaf af Geijerstamin Helsingissä vuonna 1887 pitämien luentojen jälkeen. Geijerstam piti vaatimuksia absoluuttisesta sukupuolimoraalista liian kovina miehille. Täysin toisella linjalla oli esimerkiksi Minna Canth, jonka mukaan naisella oli oikeus vaatia samanlaista siveellistä puhtautta mieheltä kuin miehellä naiselta.[1] Myös esimerkiksi piispa Carl Henrik Alopaeus korosti, että kaksinaismoralismi piti lopettaa. Hän painotti, että toisin kuin vastustajat väittivät, jopa nuoret miehet pystyisivät olemaan siveellisiä.[2] Näkemysten taustalla piili erilainen käsitys miehestä ja naisesta. Moraalireformistit vaativat absoluuttista sukupuolimoraalia sekä miehiltä että naisilta. Toisin sanoen heidän mu-

1 Rajainen 1973, 38–41, 42. Sukupuolimoraalista ks. myös Nieminen 1951.
2 Markkola 2014, 147.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

kaansa miehiä ja naisia koskivat samanlaiset siveysvaatimukset. Relatiivista sukupuolimoraalia edustavat henkilöt puolestaan näkivät ihmisen ja erityisesti miehen sukupuolivietin niin vahvana, että sille piti järjestää jonkinlainen väylä purkautua avioliiton ulkopuolellakin.[3]

Siveellisyyden puolestapuhujat vaativat ylä- ja keskiluokan miehiltä itsekuria. Siveellisyys rinnastettiin voimaan ja vahvuuteen, turvallisuuteen ja kunniallisuuteen.[4] Siveettömyys taas liitettiin heikkouteen ja eläimellisyyteen ja siveettömiä miehiä pidettiin irstailijoina, heittiöinä ja viettelijöinä.[5] Moraalireformistilta vaadittavat ominaisuudet ylittivät perinteiset sukupuolistereotypiat, joiden mukaan miehet olivat järkeviä ja naiset lämminsydämisiä. Moraalisesti vahvalla ihmisellä oli todellista sivistystä, lämmin sydän, käytännöllistä järkeä, ymmärrystä sekä terävä ja vireä mieli. Rovasti Wilhelm Fredrikson, siveellisyysseuran puheenjohtaja, luokitteli ihmiset kolmeen ryhmään: siveettömiin, epävarmoihin siveettömiin ja rohkeisiin siveellisiin.[6]

Matti Kurikkaa on pidetty poikkeuksellisen edistyksellisenä ja jopa feministisenä.[7] Näytelmät *Aili* ja *Äärimmäisessä talossa* sisältävät rikkaan henkilökirjon eri yhteiskuntaluokista. Millaiselta näytelmien ihmiskuva näyttää peilattuna kiistaan sukupuolimoraalista?

Yläluokkaisen naisen kasvatus ja vastuu

> Vaikkei teokseni miksikään tienraivaajaksi ole aiottu, uskallan sen julkaista ja vielä Teille omistaa, koska olen vakuutettu siitä, että parempi on puhumalla – vaikka heikoin voiminkin – vetää esille yhteiskuntamme heikkouksia, paheita, kuin työntää niitä yhä syvemmälle sen terveitäkin kerroksia turmelemaan.[8]

3 Käsitteet absoluuttinen ja relatiivinen sukupuolimoraali ovat Armas Niemisen vuonna 1951 käyttöön ottamia. Uimonen 1999, 43.
4 Markkola 2002, 167–168; 2006, 223–230; Lahti 2013, 98–99. Aiheesta tarkemmin ks. Nieminen 1951; Rajainen 1973; Räisänen 1995.
5 Uimonen 2011, 105–106; Markkola 2014, 141–142.
6 Markkola 2014, 142.
7 Virtala 1997, 6. Ks. myös Pietilä 2017.
8 Kurikka 1897.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Näin nuori aviomies, 24-vuotias kirjailija Matti Kurikka kirjoitti *Aili*-näytelmänsä omistuskirjoituksessa vuonna 1887. Hän halusi omistaa näytelmänsä Ida Aalbergille, koska piti tätä ”uuden ajan joukkoon” kuuluvana totuuden kunnioittajana. Hän näki itsensä samankaltaisena. Omistus kuuluisalle näyttelijälle oli todennäköisesti myös osa näytelmän markkinointia.[9] Vuonna 1885 Aalberg oli ollut pääosassa Minna Canthin näytelmässä *Työmiehen vaimo*. Aalbergin rooli Homsantuuna oli herättänyt laajasti huomiota.[10]

Kurikalla oli jo onnistumisen kokemus näytelmäkirjailijana: *Viimeinen ponnistus*, hänen näytelmänsä vuodelta 1884, oli saanut hyvän vastaanoton.[11] Suhtautuminen Kurikkaan oli odottavan myönteinen. Kurikka oli lähettänyt seuraavan näytelmänsä nimeltä *Aino* teatterinjohtaja Kaarlo Bergbomille, mutta tämä ei ollut syttynyt teokselle. Kurikka lähetti tälle myös *Ailin* käsikirjoituksen. Bergbom näki näytelmässä vielä kehittelemistä ja kehotti Kurikkaa lukemaan sen puolisolleen ja sisarelleen ja muuttamaan heidän ehdottamansa kohdat.[12] Kurikka oli mennyt vuotta aiemmin naimisiin Anna Palmqvistin kanssa, ja hänen sisarensa Lilli Kurikka oli aloittelemassa uraa teatterissa.[13] Ilmeisesti Bergbom ajatteli, että naiset toimisivat sensoreina teatterinjohtajan mielestä liian rohkeille sukupuolisiveellisyyttä koskeville kohdille.

Aili-näytelmän aiheena on 1880-luvulla realismissa suosittu naiskasvatus.[14] Realistisille teoksille oli tunnusomaista muun muassa yhteiskunnallisten olojen ja kirkon arvostelu, käsitys ihmisestä ympäristönsä muovaamana olentona sekä työväen ja naisasian puolesta puhuminen. *Ailin* kirjoitusajankohta osui muutosvaiheeseen, jossa realistisen kirjallisuuden puolustajat väittelivät vanhemman, romanttiseksi kutsutun suuntauksen kanssa erilaisten lukutapojen paremmuudesta.[15]

9 Kurikka pyysi Aalbergilta etukäteen lupaa omistaa näytelmänsä hänelle. Ks. Pentti Paavolaisen kuvaus Ida Aalbergin epäröinnistä Kaarlo ja Emilie Bergbomin kanssa. Kurikka julkaisi teoksen lopulta omakustanteena omistuskirjoituksella varustettuna. Paavolainen 2016, 592.

10 Aspelin-Haapkylä 1909, 433.

11 Näytelmän vastaanotosta ja Kurikasta näytelmäkirjailijana ks. tämän teoksen luku Inkeriläisyys, venäläisyys ja suomalaisuus Kurikan laulunäytelmässä *Viimeinen ponnistus*.

12 Paavolainen 2016, 592–594. Naisten kasvatuksesta ks. mm. Ollila 1998 ja 2010.

13 Suutela 2005, 128.

14 Lappalainen 2000, 92.

15 Tiirakari 1997, 136–137.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

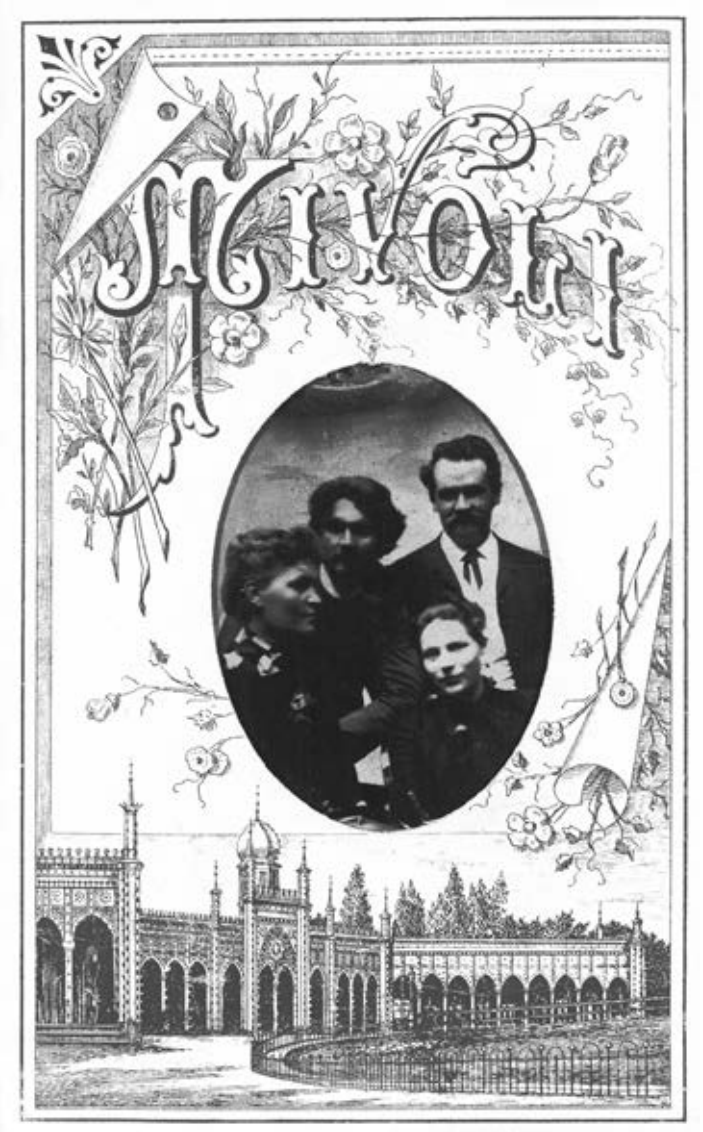

Kuva 2. Matti Kurikka viimeisteli naisten asemaa käsittelevää *Aili*-näytelmäänsä Kööpenhaminassa vuonna 1887. Matkalla Matti ja hänen Anna-vaimonsa sekä hammaslääkäri Matti Äyräpää Hilda-vaimoineen vierailivat Tivolissa. Museoviraston historian kuvakokoelma. CC BY 4.0.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Näytelmän keskiössä on melkein 19-vuotias yläluokkainen Aili Hartin. Hänen edesmennyt isänsä oli valtioneuvos. Ailin äiti, rouva Hartin, ja Aili asuvat yhdessä äidin veljen, entisen luutnantti Gryhlingin kanssa. Aili on ollut jo pari vuotta kihloissa Ahrén-nimisen nuoren miehen kanssa. Tämä toimii hovioikeudessa auskultanttina, ja kihlapari on suunnitellut menevänsä naimisiin, kun sulhanen saa vakituisen viran ja pystyy elättämään perheensä. Ailin lapsuudenperhe on tosin jo tarpeeksi varakas, mutta kyse on miehen kunniasta. Tämä tulkinta on ainakin Ailin äidin mielessä: ”Minä pidän sitä prinsiipin vuoksi ihan välttämättömänä, voidaksesi tyttäreni kanssa naimisiin mennä. – – Ei sellaisen miehen kuin Ahrénin kunniatunne salli hänen ruveta elämään vaimonsa varoilla.”[16] Kirjailija antaa ymmärtää, että sulhanen ei oikeastaan ole aivan samaa mieltä vaan olisi valmis heti naimisiin, jotta saisi muun muassa velkansa maksettua. Tapahtumapaikkana on ”nykyajan Helsinki”.[17]

Ailin rinnalla näytelmässä on kolme muuta nuorta naista. Helli Hiltunen on Ailin koulutoveri ja ystävä. Hän edustaa modernia naista, joka käy yliopistossa filosofian luennoilla. Elsa on nuorten naisten ikätoveri ja Ailin sulhasen rakastajatar. Kolmas henkilö on Emma, Hartinien nuori ja herkkäuskoinen palvelustyttö, jonka Ailin eno huijaa rakastajattarekseen. Ailin äidin ikäluokkaa edustavat Emman äiti, jota kutsutaan Ullamatamiksi, sekä ”Lapsimuori”, joka on salakapakoitsija ja asioiden järjestelijä. Lisäksi mukana on muutamia muitakin naisrooleja.

Lähes kaikkia naisten rooleja peilaavat vastaavan ikäisten miesten roolit. Jo mainittujen Ailin sulhasen Ahrénin ja enon lisäksi mukana ovat Teuvo Karhi, ylioppilas ja Hellin sulhanen, sekä koneenkäyttäjä Ello Kaski, joka on Emman vanha ystävä.

Nimihenkilö Aili on levoton ja hieman eksyksissä. Hän kokee jatkuvasti, että häntä kohdellaan kuin lasta eikä hän saa vastauksia kysymyksiinsä. Hän haluaisi lukea kirjoja, joita häntä kielletään lukemasta. Hän pohtii, että köyhilläkin on asiat paremmin kuin hänellä, koska he tekevät töitä leipänsä eteen. Hän vertaa itseään nuoriin miehiin. Nämä

16 Kurikka 1887, 15–16.
17 Kurikka 1887, 16, 156.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

opiskelevat ja pääsevät virkoihin. Hänen pitää olla joutilaana ja odottaa naimisiin pääsyä. Hän joutuu alistumaan vanhempansa tahdon alle. Sulhasen suulla kirjailija maalaa yläluokkaisen naisen tehtävän yhteiskunnassa: ”Onhan naisen tärkein tehtävä kodin sulostuttaminen. Kun mies häärii raskaissa virkatoimissaan, on vaimon hellyys, sulous hänen paras virvokkeensa. Sellaisena on perhe-elämä ihaninta, sellaisten avio-onni on aina varma.”[18]

Osa Ailin mieltä askarruttavista kysymyksistä liittyykin avioliittoon. Ailin äiti ja hänen sulhasensa haluavat varjella Ailia elämän tosiasioilta, jotka liittyvät seksuaaliseen kanssakäymiseen. Ailin fyysinen ja myös henkinen viattomuus halutaan säilyttää mahdollisimman pitkään. Hänen äitinsä toteaa: ”Hellän äidin on mahdotonta sellaisilla asioilla puhtaan lapsen sielua tahrata. Jos hän kerran miehelään joutuu selviävät ne asiat kaikessa tapauksessa. – – Siksipä jätämmekin nuo asiat miesten selitettäviksi.”[19] Aili miettii, että jos hän olisi poika tai naimisissa, häntä kohdeltaisiin toisin. Hän pohtii, mitä sellaista salaista mies ja vaimo tekevät, etteivät tytöt saaneet sitä tietää. Rippikoulussa kirkkoherra oli selittänyt kuudetta käskyä, mutta Aili ei ymmärtänyt, mistä puhuttiin. Turhautuneena hän huudahtaa: ”Tahdon tietää kaikki, kaikki. Tahdon oppia tuntemaan maailman, jotta voisin sitten sen kimppuhun käydä.”[20]

Aili pohtii, että noin 14-vuotiaana hän joutui vaihtamaan käytännölliset vaatteet pitkään leninkiin. Hän joutui ryhtymään vastoin omaa luonnettaan vakavaksi. Hän huomaa, että hänen äitinsä on veistänyt häntä oman mielensä mukaiseksi.[21] Kurikka maalaa näin sukupolvikonfliktin esiin. Sulhanen Ahrén ja äiti rouva Hartin kannattavat selkeää hierarkiaa ja tyttöjen suojelua elämän jatkumiseen liittyviltä tosiasioilta. Ahrén saa Kurikan tekstissä edustaa vanhanaikaista mies- ja vallankäyttäjänäkökulmaa.

Ailin koulutoveri Helli on käynyt oman äitinsä kanssa taistelua. Hän edustaa Ailille uutta naiseutta, vapaata mutta vakavaa.[22] Helli seurustelee

18 Kurikka 1887, 13.
19 Kurikka 1887, 30.
20 Kurikka 1887, 51.
21 Kurikka 1887, 55.
22 Kurikka 1887, 56.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

ylioppilas Teuvo Karhin kanssa. Yhdessä he edustavat hyvin toisenlaista ajattelua kuin Ailin perhe. Aili kuulee Hellin käyneen yliopistolla filosofian luennoilla. Hän ei voisi kuvitella itse osallistuvansa, koska haluaa totella äitiään. Karhi kysyy tarkkanäköisesti, seuraako Aili äitinsä sääntöjä vastahakoisesti. Kyllä, toteaa Aili. Tähän Karhi vastaa suorasukaisen lempeästi: ”[N]iin on teissä vika itsessänne.” Karhi osoittaa näin Ailin oman vastuun; tämä voisi olla rohkeampi ja taistella enemmän oikeuksiensa puolesta, niin kuin Helli on tehnyt. Aili protestoi ja sanoo, ettei ole helppo muuttaa ajattelua yhtäkkiä, jos on kasvatettu tietynlaiseksi.[23] Näytelmässä ymmärretään myös kasvatuksen rooli: kaikki vastuu ei ole yksilöllä.

Näytelmässä korostetaan kuitenkin muutoksen mahdollisuutta: Ailin suostumuksella ylioppilaspari päättää alkaa tukea Ailia, kun tämä murtaa vanhan kasvatuksen luomia rajoja. Karhi toistaa ajatuksensa naisten omasta vastuusta: Naisten heikko asema ei ole pelkästään miesten syytä, vaan myös naisilla itsellään on vastuuta, koska ovat tyytyneet miesten suojelevaan ystävyyteen ja vaatineet herruutta korkeintaan omien ovien sisällä. Karhin mielestä naisilla on keinoja käyttää valtaa miehiin. Hän toteaa, että edelleen Ranskassa naiset käyttävät pääasiassa ”lumousvoimaansa”, jos haluavat vaikuttaa asioihin.[24] Viimeksi mainittu lausahdus tuo esiin ajatuksen, että naiset eivät ole vain avuttomia objekteja, vaan he osaavat myös toimia, laskelmoida ja käyttää valtaa. Kurikan näytelmässä ehdotetaan siis ennakkoluulottoman tasa-arvoisesti, että miehillä ja naisilla pitäisi olla samat pelisäännöt.

Sulhanen Ahrén ei pidä naisten vapautumissuunnitelmista. Hän haluaa puhua morsiamensa kanssa kahden. Seuraa hellä hetki nuoren parin välillä, ja Aili joutuu jälleen ymmälleen. Hänen pontevuutensa on kadonnut sulhasen kanssa koetun läheisyyden vuoksi. Hän kokee vaipuvansa ”selittämättömän hurmauksen tilaan”.[25] Nuoripari on ollut jo yli kaksi vuotta kihloissa. Kurikka kuvaa pitkän kihlauksen huonoksi asiaksi ja esittää Ailin hahmon avulla, mitä nuorelle, sukupuoliasioista

23 Kurikka 1887, 63.
24 Kurikka 1887, 69.
25 Kurikka 1887, 67.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

tietämättömälle naiselle tapahtuu. Tämä on ymmällään: tietämättä miksi hän kokee erilaisia tuntemuksia kihlattunsa kanssa, hänestä tulee huonovointinen ja lopulta hän sairastuu.

Uutta ajattelutapaa edustava nuoripari sen sijaan aikoo mennä naimisiin hyvinkin pian. Karhi perustelee sitä Ailin äidille seuraavasti:

> Jos kaksi henkilöä kerran ovat toisiinsa ehdottomasti liittyneet, eivätkä tahdo pitkällä, toivottamalla kihlauksella toisiaan näännyttää, niin on heillä ainoana keinona mennä naimisiin. Muuta keinoa ei yhteiskuntamme salli. Joll'eivät he naimisiin mene, tekevät he itselleen sekä toisilleen vääryyttä, jos menevät, ei siitä kukaan tule kärsimään, ei ainakaan he itse.[26]

Ailin äiti suhtautuu pilkallisesti idealistiseen ajatukseen ja kysyy, miten he sitten perustavat kodin, jollei ole varoja. Karhi korostaa, että tärkeintä on aloittaa sukupuolinen yhteiselämä vaikka erillään asuen.[27] Kurikka alleviivaa tässä seksuaalisuuden toteuttamisen tärkeyttä. Se on vahva voima, ja koska se oli yhteiskunnassa sallittu vain avioliitossa, oli toimittava näin.

Ailin ajattelu alkaa muuttua, ja hän päätyy Karhin kanssa samoille linjoille. Hän ihmettelee sulhaselleen Ahrénille kahden kesken, miksi naisen pitää turvata aina mieheen eikä päinvastoin. Tähän sulhanen vastaa: "Luonto on määrännyt miehen naisen turvaajaksi, hänen siipiensä suojassa vaan voi nainen täydellisen onnen löytää. Miksi kulkee maa auringon, ei aurinko maan ympäri?"[28]

Kurikka ehdottaa näytelmässään, että Ailin omituiset tunteet liittyvät heräävään seksuaalisuuteen. Samalla hän osoittaa, että pitkä kihlaus ei ole ollut sulhasellekaan hyvä vaihtoehto. Ahrénin avulla paljastetaan, millaiseen kaksinaismoraaliin tilanne johtaa. Miehelle on luonnollista tyydyttää sukupuoliset tarpeensa maksetun naisen kanssa. Pitkä kihlaus aiheuttaa eri tavoin haittaa sekä sulhaselle että morsiamelle.

26 Kurikka 1887, 73.
27 Kurikka 1887, 73.
28 Kurikka 1887, 79–80.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Näytelmän kuluessa Ahrénin, Ailin ja Elsan tiet kohtaavat ja Ailille valkenee, että sulhanen on ollut yhdessä toisen naisen kanssa. Sulhanen selittelee: ”Teidän naisten asema yhteiskunnassa on aivan toinen kuin miesten.” Aili vastaa: ”Tahdot sanoa, että teillä on kaikellaisia etuoikeuksia, joita meiltä kiellätte.” Elsa ja Aili keskustelevat kahden. Elsan suulla sanotaan yksi näytelmän avainsanoma: ”Neiti-parka. Ette ole ennen sellaista aavistanut. Parempi olisi ollut, että olisitte nämä synkät asiat tietää saanut aapiskirjasta kuin nyt näin myöhään ja tällä tavoin.”[29]

Teuvo Karhiin ja Helliin liittyy näytelmän vastaanotossa pöyristystä aiheuttanut asia.[30] Teuvo Karhi kertoo morsiamelleen, että on harrastanut sukupuolisuhteita jo ennen tutustumistaan tähän. ”Siihen saakka kuin en keneenkään yksityiseen naiseen ollut kiintynyt, en katsonut velvollisuudekseni vastustaa luonnollisia vaatimuksiani. Mutta heti kun sinuun miellyin, on se ollut suorastaan mahdotonta.” Karhi tunnustaa. Helli on ymmärtäväinen ja toteaa, ettei Karhi siten ole rikkonut häntä vastaan vaan on ”puhdas”.[31]

Kurikan näytelmässä käydään läpi eri yhteiskuntaluokkiin kuuluvien henkilöiden tilanteita. Yhtenä juonikuviona näytelmässä kulkee palvelustyttö Emman, Ailin enon Gryhlingin ja Emman ystävän Kasken tarina. Eno on juottanut kokemattoman palvelustytön juovuksiin ja saanut tämän kanssaan sänkyyn. Seurauksena on raskaus. Gryhling tarjoaa Emmalle rahaa mutta ei muuten ota asiasta mitään vastuuta. Kaski saa selville, mitä on tapahtunut, ja korostaa Emmalle, ettei pidä tätä syypäänä vaan että tämä on hänen silmissään ”yhtä puhdas kuin ennenkin” ja entistäkin rakastettavampi. He päättävät mennä yhteen ja ”rinnatusten taisteluun leipämme, kunniamme tähden”.[32]

Työmies Kaski osoittautuu kunnian mieheksi ja yläluokkainen Gryhling selkärangattomaksi lurjukseksi. Emma ja Aili ovat eri yhteiskuntaluokista, mutta kummallekin on yhteistä viaton tietämättömyys

29 Kurikka 1887, 166.

30 Tämä johtui esiaviollisten suhteiden kuvauksesta. *Päivälehti* julkaisi vielä 30.10.1890 jutun, jonka mukaan Hämeenlinnan lyseon toverikunta oli päättänyt polttaa Kurikan *Ailin* sekä Canthin novelliniteen *Lain mukaan*.

31 Kurikka 1887, 115.

32 Kurikka 1887, 131.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

seksuaalisuuteen liittyvistä asioista. Emmalle asia valkenee varsin pian, mutta Ailia pidetään pimennossa pitkään. Näytelmän lopussa Aili saa tietää sekä sulhasensa että enonsa touhuista. Hän huudahtaa:

> Tällainenko siis tämä yhteiskuntamme, niin kurjan kurja? – Ja minulle on sitä niin valoisaksi, onnelliseksi kuvailtu. Silmäni ovat auenneet. – Näen sen syvimpiin lomiin asti. Ei löydy täällä siis ketään enää, johon luottaa voisi. Enonikin, jota niin rehellisenä miehenä olen pitänyt! – Oo, kuinka kauhea on isku! Viime aikoina on minusta tuntunut, kuin olisi koristus, pylväs toisensa jälkeen, pudonnut pirstaleiksi yhteiskunta-rakennuksestamme; eilen rupesi kokonaan huojumaan ja romahti nyt kerrassaan yhteen kurjaan läjään, minä, me kaikki sen mukana.[33]

Aili sairastuu, ja paikalle kutsutaan lääkäri. Tämä toteaa diagnoosinaan, että jos tytär olisi saanut heti mennä naimisiin, hän olisi pysynyt terveenä. Tähän Ailin äiti ihmettelee, ettei ole kuullut puhuttavankaan moisesta vaarasta.[34] Epäselväksi jää, onko Aililla alkava keuhkotauti vai viitataanko sairaudella lähinnä hysteriaan; todennäköisesti ainakin jälkimmäiseen.[35] Näytelmän ytimessä on ajatus, että yhtä lailla nuorten naisten kuin miestenkin tulisi saada tietoa sukupuolisuudesta ja mennä varhain naimisiin ja aloittaa sukupuolielämä. Ailin pidättäytyminen oli saanut hänet sairaaksi. Äidin suojeluvietti oli osasyynä Ailin romahdukseen.

Aili on katkera yhteiskunnalle mutta ymmärtäväinen äitiään kohtaan: ”Sinua en kuitenkaan ole syyttää tahtonut, sillä parastanihan sinä olet aina tarkoittanut, mutta kasvatusoppiasi moitin, ahdasmielistä yhteiskuntaamme, meidän oppineitamme, jotka eivät huomaa, mikä paino neitosia tukehduttaa; jotka eivät käsitä kuinka nuori sydän kituu heidän ulkokullatun siveysoppinsa alla.”[36] Kurikan näytelmän loppupäätelmä muistuttaa Minna Canthin *Työmiehen vaimon* Homsantuun repliikkiä

33 Kurikka 1887, 166.
34 Kurikka 1887, 154.
35 Hysterian käytöstä diagnoosina ks. Uimonen 1999.
36 Kurikka 1887, 169

https://doi.org/10.21435/skst.1481

näytelmän lopussa: ”Teidän lakinne ja oikeutenne…Niitähän minun pitikin ampua.”[37]

Lisäksi *Aili*-näytelmän päähenkilö muistuttaa paljon Minna Canthin *Hanna*-romaanin nimihahmoa. Hanna on Ailin tavoin tietämätön sukupuolisuuteen liittyvistä asioista eikä ymmärrä omia tai muiden tuntemuksia. Lääkäri hoitaa häntä näytelmän lopussa hysteriaan liitetyllä lääkkeellä.[38] Canth oli kirjoittanut tyttöjen kasvatuksesta ensimmäisen kerran jo vuonna 1874 ja uudelleen kymmenen vuotta myöhemmin – juuri ennen Kurikan näytelmiä – *Valvoja*-lehdessä kolmessa artikkelissaan, jotka käsittelivät naiskysymystä laajemminkin. *Hannassa* hän toi realistiseen tyyliin esiin, mihin ylisuojeleva tyttöjen kasvatus saattoi johtaa. Kurikka tunsi Canthin teoksia ja jakoi monia hänen ajatuksiaan. Näytelmän omistaminen Ida Aalbergille, joka oli pari vuotta aiemmin loistanut juuri Canthin näytelmässä, viittaa sekin siihen, että Kurikka näki heidän edustavan samantapaisia uusia tuulia.

Canth keskittyi romaanissaan erityisesti Hannan roolihahmon syventelyyn. Hän kertoi halunneensa kokeilla tähän psykologista näkökulmaa. Kurikka puolestaan tutki *Aili*-näytelmässä kriittisesti erityisesti yläluokan käytäntöjä. Yläluokan miehet näyttäytyivät kaksinaismoralisteina ja oikeuttivat avioliittoa edeltävät sukupuolisuhteensa luonnollisina tai jopa välttämättöminä. Samanlainen käytös ei ollut sallittua naisille. Kurikka oli tietoinen sukupuolivietin voimasta, mutta hän ei hyväksynyt yläluokan miesten ratkaisuja. Hänen mielestään ihmisen piti mennä nuorena naimisiin ja pysyä uskollisena puolisolleen. Hän ei ehkä myöskään ollut aivan samaa mieltä miehen velvollisuudesta elättää vaimoaan, mikäli vaimolla olisi itselläänkin varoja. Päähenkilön sairastuminen, vähintäänkin hänen melankoliansa, johtui Kurikan ajattelussa Ailin ylisuojelevasta kasvatuksesta ja sukupuoliasioihin liittyvästä tietämättömyydestä. Vähän myöhemmin Euroopassa ja Yhdysvalloissa hermoromahdus, masennus ja itsemurha tulkittiin rangaistukseksi naisen emansipaatiopyrkimyksistä.[39] Tällainen tulkinta vetosi naisten emansipaatiota vastustaviin tahoihin, joista Kurikka näytelmällään erosi.

37 Canth 1885, 106–107.
38 Canth 1886, 109; Maijala 2008, 190.
39 Tuohela 2008, 278; Cunningham 1978, 45.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Ailin roolihahmossa Kurikka toi esiin vääränlaisen naiskasvatuksen huonot seuraukset. Kurikan mukaan nuorissa naisissa oli samat vietit ja voimat olemassa kuin nuorissa miehissäkin. Kurikka ei nähnyt Ailia pelkästään viattomana uhrina, vaan näytelmän viesti oli herätellä yläluokan naisia ottamaan itse vastuuta elämästään. Karhin morsian Helli edusti esimerkillistä naishahmoa. Hän ei alistunut kiltisti vanhempiensa toiveisiin vaan seurasi omaa tahtoaan. Ailin ja Hellin hahmojen avulla Kurikka korosti, että naiset pystyivät samaan kuin miehetkin, kantamaan itse vastuuta elämästään ja osallistumaan esimerkiksi yliopisto-opintoihin.

Valokeilassa työväenluokan ihmiset

Kurikan kaksi vuotta myöhemmin valmistuneessa näytelmässä *Äärimmäisessä talossa* oli lähes samankaltainen henkilövalikoima kuin *Ailissa*, mutta nyt yläluokkaisen nuoren naisen sijaan keskiössä on köyhä ja nuori helsinkiläisnainen Selma. Hän elää isänsä Niilon ja äitipuolensa Saaran luona. Työpaikan etsiminen kodin ulkopuolelta on ajankohtaista. Selma itse ajattelee, että voisi kotoa käsin pitää huolta pienestä velipuolestaan Kallesta, eikä ole työpaikasta innostunut, mutta isä toivoo Selman lähtevän kodin ulkopuolelle ansaitsemaan rahaa. Perhe asuu vuokralla. Wigrenin matamiksi kutsuttu nainen lunastaa vähitellen heidän asuntonsa itselleen ja esiintyy tarinassa hämäriä kauppoja tekevänä kauppanaisena. Nuorimies Pekka Rahikka on Selman lapsuudentuttu, joka työskentelee puhtaaksikirjoittajana virastossa. Lisäksi tarinassa esiintyvät muun muassa kenraali Silan ja tämän puoliso, ompelijatyttö Iina sekä rouva Sten.

Äitipuoli Saara näyttäytyy kipakkana ja tuimana naisena, joka sortaa Selmaa ja pitää oman poikansa puolia. Muutamalla lauseella Kurikka piirtää kuvan naisen vallankäytöstä kodin piirissä: Niilo antaa aina palkkarahansa puolisolleen ihmetellen itsekin olevansa kumma mies, koska joutuu pyytämään vaimoltaan omia rahojaan. Hän ymmärtää alistavan kuvion muttei pyri muuttamaan sitä. Isä-Niilo ehdottaa Selmalle, että tämä menisi palvelijaksi kenraalin perheeseen: ”[S]aisit olla sivistyneit-

https://doi.org/10.21435/skst.1481

ten ihmisten seurassa ja lukea kirjojakin, joita täällä niin ikävöit." Selma rakastaa kirjoja ja haaveilee löytävänsä puolison, joka kokisi samoin.[40]

Pekka Rahikka kamppailee tahollaan itsensä kanssa. Hän ei tahdo lukea siveettömiä kirjoja eikä mennä bordelliin, vaikka tunteekin vietiensä voiman, jota kutsuu ”sisäiseksi epäsoinnuksi”. Hän haluaa elää kunniallisesti ja miettii jopa itsemurhaa ratkaisuna sisäiseen ahdistukseensa.[41] Erinäisten sattumusten jälkeen Selma ja Pekka Rahikka tapaavat ja tunnistavat toisissaan sielunkumppanit. Ompelijatyttö Iina tapaa Selman ja Pekan ja on kateellinen heidän onnestaan. Hän yrittää erottaa heidät ja saada Selman mukaan omiin kuvioihinsa, joihin kuuluvat äveriäät miesystävät.

Tästä seuraa väärinkäsitys ja alkaa levitä huhu, jonka mukaan Selma on langennut nainen. Samaan aikaan hänen isänsä ja äitipuolensa joutuvat irtisanotuiksi asunnostaan. Äitipuoli järjestelee asioita luvaten maineensa menettäneen Selman matami Wigrenin pitämään bordelliin. Kenraalin puoliso Silan ja rouva Sten saapuvat pelastamaan Selmaa ja lupaavat hankkia tälle paikan langenneitten naisten kodista.[42]

Ompelijatyttö Iinan roolihahmo hankkii osan toimeentulostansa prostituoituna. Hänen seuransa heittää Selmankin päälle langenneen naisen varjon. Käsite ”langennut nainen” kuvasi tuohon aikaan seksuaalisesti kokenutta naimatonta naista tai naista, jolla oli avioliiton ulkopuolinen suhde. Yksikin kerta riitti nimityksen saavuttamiseen, mutta useimmiten lankeaminen tuli esiin, kun sen seurauksena oli ei-toivottu raskaus. Neitsyys ja puhtaus kietoutuivat yhteen, ja seksuaalisesti kokenut nainen kadotti naisellisen perusarvonsa. Erityisesti keski- ja yläluokan naiset pyrkivät tukemaan ja auttamaan langenneita naisia, jotta he pääsisivät kiinni työhön ja toimeentuloon ja heidän lapsistaan pidettäisiin hyvä huoli. Tähän tarkoitukseen perustettiin sekä Euroopassa että Pohjois-Amerikassa turvakoteja.[43] Vapaakirkollinen kansakoulunopettaja Emma Åhman (myöhemmin Mäkinen) perusti Helsinkiin turvakodin 1880. Sen toiminnan tarkoituksena oli tukea ”langenneet naiset” kun-

40 Kurikka 1889, 11, 17.
41 Kurikka 1889, 14.
42 Kurikka 1889, 98.
43 Markkola 2002, 211–213.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

nollisiksi kunniallista työtä tekeviksi ihmisiksi. Erityisesti toiminnan alussa, juuri Kurikan näytelmän ilmestymisaikoihin, suuri osa turvakodin naisista oli nuoria muualta tulleita naisia. Heidän katsottiin tarvitsevan suojelua kaupungin vaaroilta. Prostituoidut olivat vähemmistönä. Asukkaat joutuivat tiukkaan kuriin ja valvontaan.[44]

Selma itse on noin kuukauden muualla töissä ja palatessaan kuulee ihmisten puhuvan torilla. Siellä ihmetellään erityisesti sitä, että Selma on vapautettu. Selmasta puhutaan kuin prostituoidusta: ”[P]oliisi pitää niitä kyllä sitten aina silmällä ja lääkäri tutkii aina välistä – niin kuin muutakin kauppatavaraa tutkitaan, ettei mitään pahaa olisi – muuten annetaan niitten olla rauhassa.”[45] Puhe viittaa ohjesääntöiseen prostituutioon.

Ohjesääntöinen prostituutio herätti 1870-luvulta lähtien paljon kritiikkiä sen sisältämän moraalisen ja fyysisen epäsuhdan vuoksi: prostituoidut naiset joutuivat säännöllisiin lääkärintarkastuksiin sukupuolitautien varalta, mutta heidän asiakkaansa eivät. Prostituoitujen lääkärintarkastuksilla pyrittiin suojelemaan erityisesti heidän asiakkaittensa perheitä sukupuolitaudeilta. Pelkästään naisia hoitamalla tässä ei kuitenkaan onnistuttu, vaan esimerkiksi kuppa levisi jatkuvasti.[46] Absoluuttista sukupuolisiveyttä kannattavien mukaan ongelma poistuisi, jos miehiltä vaadittaisiin samanlaista siveyttä kuin naisilta.

Rahikka ja Selma selvittävät välejään, ja Rahikka vakuuttaa, että rakastaa Selmaa joka tapauksessa. Kaikille paljastuu lopussa, että Selma on kunnon tyttö, hän ei olekaan ”langennut nainen”. Kurikka laittoi ironisesti rouvat Silanin ja Stenin huokaamaan pettymyksestä: ”Vai niin. Siis turhaa vaivaa kaikki.” Rahikka pitää näytelmän lopussa puheen, joka on suunnattu erityisesti yläluokan naisille:

> Todellakin! – Pahaksi onneksi! Voi teitä! Ajoitte Selman luotanne turvattomana, yksinäisenä kadulle, ja kun hän ei olekaan turmioon joutunut oli turhaa vaivaa kaikki. Ette saaneetkaan uutta onnetonta

44 Markkola 2002, 234–235.
45 Kurikka 1889, 83.
46 Kallioinen 2005, 68–70; Uimonen 2011, 121–122. Ohjesääntöisestä prostituutiosta tapausesimerkkinä Tampere ks. Hakanen 2015.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> hyväntekeväisyyttänne ylistämään. Jospa jo aukiaisivat silmänne, jospa tästä oppisitte käsittämään että jos todellakin hyvää yhteiskunnassanne tehdä tahdotte, jos pysyväistä siunausta toivotte, koettakaa onnettomia estää kurjuuteen joutumasta, suojelkaa turvattomia köyhiä tyttöjä, kutsukaa heitä perheeseen, jalostuttakaa heitä, – jos siinä onnistutte, ette tarvitse kotia langenneita naisia varten laisinkaan.[47]

Rouva Sten toteaa näytelmän loppurepliikissä, että Rahikka on oikeassa mutta vie aikaa muuttaa maailmaa.[48] Rahikan suulla naisen hyväntekeväisyys esitetään kyseenalaisessa valossa: hyväntekijät hakevat omaa ylistystään. Jo 1880-luvun alussa kirjailija Hanna Ongelin kritisoi ”langenneisiin” kohdistuvaa auttamistoimintaa nimittäen sitä laastariksi. Hänen mukaansa olisi puututtava prostituution ja seksikaupan syihin, joista tärkein oli kysyntä. Toisin sanoen hänen mukaansa seksipalveluja käyttävien miesten sekä kaksinaismoralismin hyväksyjien, joihin kuuluivat usein miesten puolisot, olisi kaikkien muutettava käytöstään. Hänen mielestään myös miehiä olisi tullut kohdella langenneina.[49] Kurikka ei mennyt näytelmässään näin pitkälle, mutta samankaltainen eetos kuului seksikaupan estämisen vaatimuksessa.

Äärimmäisessä talossa keskittyi erityisesti työväenluokan ihmisiin. Jälleen Kurikka marssitti esiin lukuisia erilaisia roolihahmoja osoittaen heidän välityksellään, mikä yhteiskunnassa oli pielessä ja miksi. Selman äitipuolessa ja matami Wigrenissä Kurikka toi esiin itsekkäät ja ahneet naishahmot. Naiset olivat vahvoja vallankäyttäjiä, ja miehet alistuivat heidän valtaansa. Yläluokkien naiset esitettiin innokkaina auttamaan langenneita, mutta Kurikka korosti, että heidän tehtävänsä olisi pikemminkin estää nuorten naisten joutuminen kurjuuteen, toisin sanoen toimia aikaisemmin.

Kurikka esitteli Selman ja tämän tulevan sulhasen Pekka Rahikan välityksellä edistyksellisen ihmisen muotokuvan. Siihen kuuluivat luke-

47 Kurikka 1889, 120.
48 Kurikka 1889, 120.
49 Uimonen 2011, 120–121.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

minen, itsensä sivistäminen ja kunniallisuus. Toisin kuin esimerkiksi *Aili*-näytelmän Gryhling, Ahrén tai Karhi, Rahikka-hahmo pystyy vastustamaan viettejänsä, sekä ”itsesaastutusta” että bordellia. Itsesaastutusta eli masturbaatiota ei mainita näytelmässä sanoin, mutta siihen suuntaan vihjataan. Sitä pidettiin 1800-luvun lopussa terveydelle vaarallisena asiana.[50] Näytelmän ytimestä löytyi myös korostus, että yhdessä mies ja nainen pystyvät vaikka mihin. Sen sijaan yksinolo voi olla traagista ja johtaa jopa itsemurha-ajatuksiin.

Kurikan radikaalius

Kurikka oli näytelmissään varsin suorasanainen ja vaati kaksinaismoralismin lopettamista. Samaan aikaan hän oli empaattinen ja ymmärtäväinen kritisoimiaan ihmistyyppejä kohtaan. Hän yritti suostutella yleisöä puolelleen olematta liian radikaali. Silti viittaukset esiaviollisiin suhteisiin herättivät vastustusta. Kurikka esitti sukupuolivietin voiman vahvana etenkin miesten kohdalla, mutta näytelmän perusteella ei voi sanoa, kannattiko Kurikka relatiivista sukupuolimoraalia. Hän esitti asiat realistisesti, siten kuin ne näyttäytyivät yhteiskunnassa. *Ailissa* jopa esimerkillinen Karhi oli harrastanut esiaviollista seksiä. Kurikka näytti ottaneen huomioon asian herättämän kritiikin, sillä jälkimmäisessä näytelmässä työmies Kaski pyrki vastustamaan viettinsä voimaa ja oli jopa valmis itsemurhaan kamppaillessaan sen kanssa. Aiemmassa *Aili*-näytelmässä Kurikka oli esitellyt päähenkilömiehet vielä toisin: he eivät vastustelleet viettiä vaan olivat sen vallassa.

Kurikka näytti tasapainoilevan näytelmissään edellä kuvattujen näkemysten välissä. Yläluokan miesroolit kuuluivat selvästi siveettömien kategoriaan. Työmiehet ja ylioppilaat puolestaan käyttäytyivät lähes sankarillisesti, joskin osa heistä kuului epävarmoihin siveettömiin, osa rohkeisiin siveellisiin. Minna Uimonen on todennut, ettei jyrkkä jako absoluuttisen ja relatiivisen sukupuolimoraalin kannattajiin käytännössä aina toimi, koska se voi estää havaitsemasta niihin sopimattomia näkö-

50 Markkola 2006.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

kantoja. Esimerkiksi Hanna Ongelin kannatti absoluuttista sukupuolimoraalia mutta ajoi samaan aikaan prostituoitujen kansalaisoikeuksia.[51] *Aili*-näytelmän viittaukset esiaviolliseen seksiin voi nähdä myös realismina. Kurikka kuvasi näytelmässään elämää niin kuin sen ympärillään näki. Hänen ratkaisuehdotuksensa siveyskysymykseen oli avioliitto: piti mennä varhain naimisiin, jopa niin, etteivät puolisot välttämättä vielä pystyneet asumaan yhdessä. Kurikka näytti tässä asettuvan absoluuttisen sukupuolimoraalin kannattajaksi, mutta toisaalta hän suhtautui myötätuntoisesti yhtä hyvin miesten kuin naistenkin avioliiton ulkopuolisiin suhteisiin ja tuomitsemisen sijaan maalasi toivon näköalaa.

Näytelmien ihmiskirjo oli laaja, eikä miesten tai naisten kuvaus ollut niissä mustavalkoista. Kurikka vaati sekä naisilta että miehiltä vastuunottoa omasta elämästään. Nainen saattoi näyttäytyä kovana vallankäyttäjänä miestään kohtaan, mutta samaan aikaan Kurikka moitti miestä, joka antoi naisen käyttäytyä itseään kohtaan niin. Vastaavasti hän vaati nuorelta naiselta aktiivisuutta ja omatoimisuutta, olkoonkin, että se tarkoitti vanhemman kanssa eri mieltä olemista. Tietämättömyys johti nuoret naiset onnettomiin tilanteisiin ja ahdistukseen. Kurikka näki terävästi luokkaerojen vaikutuksen, hyväksikäytön ja köyhemmän luokan haavoittuvaisuuden. Hän ei pitänyt yläluokan naisten holhoavasta asenteesta ”langenneita” naisia kohtaan vaan haastoi heidät ehkäisemään lankeamistilanteiden syntymisen. Hän näki eroja miesten ja naisten välillä, mutta radikaalia hänen ajattelustaan tekivät erityisesti vallankäytön kritiikki sekä ihmisten tasaveroisen kohtelun vaatimus säätyeroista riippumatta.

Kurikan ajatukset olivat linjassa Minna Canthin ja useiden naisasiaihmisten ajatusten kanssa. Samaan tapaan kuin Kurikka, Canth oli kritisoinut kirkon edustajia siitä, että nämä vetosivat uskontoon perustellessaan, miksi naisen piti pysyä kotona ja miehelleen alamaisena. Piispa Gustaf Johansson esimerkiksi vastusti kaikenlaista tyttöjen ja naisten koulutusta. Hänen perustelunsa oli, että koulutus olisi tyttöjen moraalille haitaksi. Canth ja Kurikka puolestaan vaativat tytöille ja naisille koulu-

51 Uimonen 2011, 108.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

tusta ja vapautta. Se nimenomaan vahvistaisi heidän moraaliaan ja olisi yhteiskunnalle eduksi.[52]

Naisten koulutuksen ja aseman puolestapuhujat eivät ajaneet naisia vastaaviin tehtäviin kuin miehiä, vaan heidän mukaansa naiset tarvitsivat koulutusta ja tietoa selvitäkseen ”luonnollisista” tehtävistään äiteinä ja taloudenhoitajina. Tulevan aviomiehen miellyttämiseen keskittyvä salonkikasvatus ei antanut tähän valmiuksia. Filosofi Herbert Spencerin oppeja noudattaen yhteisö kehittyi vain, mikäli lasten fyysistä ja tiedollista puolta harjoitettiin ja perheen hoitoon, lasten kasvatukseen ja kansalaistaitoihin kiinnitettiin riittävästi huomiota. Vasta tämän jälkeen voitiin harjoittaa virkistykseen ja huvituksiin liittyviä seuraelämän taitoja.[53] Nuori Kurikka näki, että naiset edustivat monessa mielessä parempaa ihmisyyttä kuin miehet ja että heistä oli muihinkin tehtäviin kuin kodin hengettäriksi.

Yhdysvalloissa ja Euroopassa levisi noin 1890-luvun alusta lähtien niin sanottu uusi nainen -liike (New Woman), jolla ei ollut yhtä selkeää omaa ohjelmaa vaan joka edisti naisten parempaa asemaa yhteiskunnassa monipuolisesti. Liikkeen piirissä ajettiin naisten poliittisia oikeuksia mutta kiinnitettiin myös erityisesti huomiota uuteen moraaliin, käytöskoodeihin ja seksuaalietiikkaan. Avioliittoinstituutiota kritisoitiin ja sille etsittiin vaihtoehtoja. Uusi nainen oli itsenäinen, päättäväinen ja kiinnostunut yhteisten asioiden hoidosta. Koulutus nähtiin muutoksen väyläksi.[54] Kurikan ajatukset naisten roolista yhteiskunnassa muistuttivat paljon uusi nainen -ilmiön ajamia asioita. Hän vain esitti ne näytelmissään lähes vuosikymmentä aiemmin. Miehenä Kurikka oli edelläkävijä ja harvinaisuus suomalaisessa maisemassa, koska hän näki naisen poikkeuksellisen tasa-arvoisena miesten rinnalla ja rohkaisi naisia toimimaan ja ottamaan itse vastuuta elämästään. Näytelmien vastaanotto oli kuitenkin tyrmäävä, sillä niiden sisältämät ajatukset seksuaalisen halun vaikutuksesta tai se, että aihetta ylipäänsä käsiteltiin näytelmissä,

52 Maijala 2014, 273–274, 278.

53 Maijala 2014, 287. Englantilaisen filosofin Herbert Spencerin teos *Education* (1881) oli monien kasvatuksen uudistusta ajavien innoittajana.

54 Tuohela 2007, 278–281.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

pöyristytti lukijoita. Parikymmentä vuotta myöhemmin *Aili* pääsi teattereihin ja sitä mainostettiin mieltäkiinnittäväksi, yhteiskunta-aiheiseksi ja vakavasisältöiseksi.[55] *Äärimmäisessä talossa* -näytelmästä tuli suosittu Amerikan suomalaisissa teattereissa.[56]

55 *Kansan Lehti* 1.4.1906.
56 Virtala 1997, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Tempautuminen lehti- ja kustannusalalle

Mikko-Olavi Seppälä
https://orcid.org/0000-0003-1246-9984

Sami Suodenjoki
https://orcid.org/0000-0002-6301-7462

Nopeasti kehittyvä suomenkielinen sanomalehdistö tarjosi monelle yliopistosivistystä saaneelle työtilaisuuksia 1800-luvun viimeisinä vuosikymmeninä.[1] Myös Matti Kurikka kiinnostui lehdenteosta ja ryhtyi yhdessä osakuntatoverinsa Vihtori Jaatisen kanssa *Viipurin Sanomien* toimittajaksi ja osakkaaksi vuonna 1888. Kolme vuotta myöhemmin Kurikka osti lehtiyhtiön kokonaan itselleen ja siirtyi lehden vastaavaksi toimittajaksi. Samalla hän alkoi muokata lehden nuorsuomalaisesti sävyttynyttä linjaa yhteiskunnallisesti yhä radikaalimpaan suuntaan.[2]

Viipurin Sanomat tarjosi Kurikan toimittajakaudella runsaasti tilaa kirkon ja papiston arvostelulle.[3] Myös naisasia ja siveellisyys, työväenkysymys, raittius sekä ruotsinkielisen ylimysvallan kritiikki olivat lehdessä näkyvästi esillä.[4] Lisäksi Kurikka esitteli lehdessään sosialismia, joka levisi Euroopassa nopeasti mutta joka tunnettiin Suomessa vielä

1 Ammattitoimittajien yleistymisestä ja toimittajien koulutustaustasta ks. Munck 2016, 74–79.
2 Landgren 1988, 337–338; Leino-Kaukiainen 1988, 468–469; Kalemaa 1978, 65–68. Kurikan ja Jaatisen yhtäaikaisesta toiminnasta Savo-karjalaisessa osakunnassa ks. *Nya Pressen* 1.3.1887, 2.
3 Esim. *Viipurin Sanomat* 3.7.1891, 2; 8.10.1893, 2.
4 Linnoila 1933, 34–41.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

huonosti. Jo vuonna 1890 lehti julkaisi aiheesta kokonaisen juttusarjan, joka perustui Kurikan Tanskan-matkallaan kuulemaan tohtori Axel Robertson-Proschowskyn esitelmään sosialismista.[5] *Viipurin Sanomien* työväenhenkisyys vahvistui entisestään Kurikan opiskelutoverin A. B. Mäkelän liityttyä toimitukseen vuoden 1893 alussa. Mäkelä tuli Viipuriin Kuopiosta, missä hän oli päätoimittanut *Uusi Savo* -lehteä ja toiminut aktiivisesti paikallisessa työväenyhdistyksessä.[6]

Kurikan päätoimittajakaudella *Viipurin Sanomat* ilmestyi kuudesti viikossa ja sen levikki kohosi yli kahdentuhannen. Lehden näkymät olivat lupaavat. Kurikka ei kuitenkaan kyennyt pitämän kuluja kurissa, mikä vei hänet yrityksineen lopulta vararikkoon syksyllä 1894. Konkurssihuutokaupassa lehti- ja kirjapainoyhtiö siirtyi lehden toimitukseen kuuluneen tohtori Julius Anselm Lylyn (1856–1903) omistukseen. Lylystä tuli myös uusi päätoimittaja.[7] Vaihdoksen myötä Kurikka lähti toimituksesta, tosin hän lupautui myöhemmin avustamaan lehteä kirjoituksillaan.[8] Lehti ei kuitenkaan menestyäkseen tarvinnut Kurikkaa, sillä Lylyn kaudella *Viipurin Sanomat* kasvatti edelleen levikkiään ja kehittyi todelliseksi maakuntalehdeksi. Menestystä avittivat jakelua helpottanut Viipurin radan valmistuminen sekä kärkevä sosiaalikriittinen kirjoittelu, jolla lehti erottui vuonna 1893 perustetusta vanhasuomalaisesta kilpailijastaan *Wiipuri*-lehdestä.[9]

Vararikko ja päätoimittajuuden päättyminen merkitsivät Kurikalle sosiaalisen statuksen romahdusta. Kurikan henkilökohtaista kriisiä syvensi se, että lehtiyrityksessä oli kiinni myös hänen vaimonsa ja tämän iäkkään tädin Albina Palmqvistin (1829–1903) omaisuus. Kalemaan mukaan Kurikka pyrki pelastamaan vaimonsa toimeentulon hakemalla asumuseroa talvella 1895. Tarkoituksena ilmeisesti oli, että asumusero olisi vain väliaikainen ja sillä erotettaisiin vaimon varat konkurssipesästä. Asiat menivät kuitenkin toisin kuin Matti tai pariskunta yhdessä oli suunnitellut. Anna Kurikka osti konkurssipesästä saamillaan rahoillaan

5 Turunen 2021, 68. Juttusarjasta ks. *Viipurin Sanomat* 8.8.–30.11.1890.
6 Salomaa 1967, 215–218.
7 *Wiipuri* 6.10.1894, 2; *Mikkeli* 17.11.1894,3; Kalemaa 1978, 79–87; Linnoila 1933, 32; Leino-Kaukiainen 1988, 468–469.
8 Jurtikka, "Kirje Viipurista", *Itä-Suomen Sanomat* 22.12.1894, 3; *Viipurin Sanomat* 21.12.1895, 1.
9 Matikainen 2020, 44–47.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Viipurin läheltä maapalan ja alkoi pitää leipomoa Viipurissa. Pariskunta ei enää palannut yhteen.[10]

Jo ennen asumusero-oikeudenkäyntiä Kurikka lähti mukaan käynnistämään uutta *Itä-Suomen Sanomat* -lehteä. Kumppaneikseen hän sai A. B. Mäkelän ja E. I. Roinin, jotka niin ikään olivat jättäneet *Viipurin Sanomat* omistajanvaihdoksen yhteydessä. Muutamien näytenumeroiden jälkeen *Itä-Suomen Sanomat* alkoi ilmestyä säännöllisesti Lappeenrannassa vuoden 1895 alusta.[11]

Uusi lehti markkinoi itseään tähtitoimittaja ”Jurtikan” nimellä. Kurikka asui lehden ilmestymisen alkaessa kuitenkin Säiniöllä Viipurin maalaiskunnassa ja jäi siksi sivuun varsinaisesta toimitustyöstä. Vastaavaksi toimittajaksi nimetty Mäkelä ei hänkään viihtynyt lehdessä kauan. Niinpä jo huhtikuussa 1895 *Itä-Suomen Sanomat* raportoi päätoimittajansa vaihdoksesta. Vaikka Kurikan ja Mäkelän ilmoitettiin jatkavan lehden avustajina, kumpikaan ei enää kirjoittanut *Itä-Suomen Sanomiin*. Nopealiikkeinen kaksikko jätti väliaikaisesti koko sanomalehtialan ja ryhtyi etsimään elantoa muualta (ks. tietolaatikko Supliikkimies vakuutusasioitsijana).[12]

Gontšarovin ja Erkon kustantaja

Matti Kurikan kiinnostuksesta kustannusalaan kertoo se, että aloitettuaan *Viipurin Sanomien* toimittajana hän ryhtyi pian kustantamaan kirjallisuutta. Vuosina 1889–1890 ilmestyi kaikkiaan kymmenen Kurikan kustantamaa teosta. Julkaisukanavana toimi sanomalehden oma kirjapaino; moni kirjoista oli julkaistu lehdessä jo jatkokertomuksena. Suomenkielisten alkuperäisteosten lisäksi ilmestyi käännöksiä venäjästä, ranskasta ja saksasta.

Ensimmäinen kustanne olikin komea veto, venäläisen kirjallisuuden merkkipaalu, lehdessä vuoden 1889 alkupuoliskolla jatkokertomuksena

10 Kalemaa 1978, 82–87. Asumusero-oikeudenkäynnistä ks. Viipurin raastuvanoikeuden I osaston pöytäkirja 11.3.1895, Cc:60, Viipurin raastuvanoikeuden arkisto, KA.

11 *Itä-Suomen Sanomat* 29.12.1895, 1.

12 *Itä-Suomen Sanomat* 13.4.1895, 3; 18.4.1895, 2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 3. *Viipurin Sanomien* toimitus 1890-luvun alussa. Vasemmalta: Kostja Nord, Matti Kurikka, J. A. Lyly, Ernst Ivar Roini ja A. B. Mäkelä. Fredrik Diehl, Museoviraston historian kuvakokoelma. CC BY 4.0.

ilmestynyt Ivan Gontšarovin romaani *Tavallinen juttu* (alkuteos vuodelta 1847). Nimimerkin ”Olga A–o” suomentama romaani ilmestyi huhtikuussa 1889.[13] Pietarilaisromaani kuvasi romanttisen idealismin ja liike-

13 I. A. Gontsharow, ”Tavallinen historia”, *Viipurin Sanomat* 3.1.1889, 3; ”Uutta kirjallisuutta”, *Viipurin Sanomat* 12.4.1889, 2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

elämän käytännöllisyyden välistä ristiriitaa; samankaltainen jännite kannatteli Gontšarovin toista romaania *Oblomov* (1859), joka tuli Suomessa 1900-luvulla hyvin suosituksi.

Jouluksi 1889 Kurikan kustantamana ilmestyi peräti kuusi uutta teosta, joista kaksi oli hänen itsensä kirjoittamia. Kurikka julkaisi lehtinovellinsa toisessa ”kyhäelmäkokoelmassaan” *Pilven hattaroita*. Viisinäytöksinen näytelmä *Äärimmäisessä talossa* jatkoi puolestaan *Ailin* paheksuttua naturalistista linjaa ja kuvasi työläisneitojen suistumista prostituutioon (ks. luku Näytelmät naisten asialla: *Aili* ja *Äärimmäisessä talossa*). Arvostelijat eivät pitäneet näytelmän esittämistä mahdollisena.[14]

Saksan kielestä oli käännetty uusi romanttinen menekkiromaani *Asbein: kuvaelmia taiturin elämästä* (alkuteos 1888). Venäläisen ylhäisönaisen ja nerokkaan viulistin rakkaustarinan oli laatinut tuottelias böömiinsaksalainen kirjailija Ossip Schubin (oik. Lola Kirschner, 1854–1934), jonka Kurikka esitteli alkupuheessaan.

Kansantajuista tietokirjallisuutta Kurikan kustantamien teosten joukossa edusti taloustieteilijä Maurice Blockin *Kansallistalouden alkuperusteet* (1889), jossa talouselämän perusperiaatteet esiteltiin koululaisten ja opettajan vuoropuheluna. Teos tähdensi, että rikastuminen perustui työntekoon ja että rikkaillakin oli omat huolensa.[15] Nimimerkin ”H–o” suomentamaa teosta markkinoitiin sillä, että se oli Ranskan akatemian palkitsema; Ranskassa Block (1816–1901) tunnettiin myös sosialismin vastustajana.

Mainittakoon, että myöhemmin – konkurssinsa ja sosialismiin kääntymisensä jälkeen – Kurikka itse kirjoitti kertomuksen muotoon puetun talousopin *Raha, sen synty ja kehitys* (Elämä 1906), joka perustui S. F. Nortonin teokseen *Ten Men of Money Island* (1892). Siinä Kurikka pyrki osoittamaan, että kapitalistinen järjestelmä johtaa rikkaiden ja kerjäläisten yhteiskuntaan ja lopulta katastrofiin. Uusi yhteiskunta oli perustettava sosialismille.

Näiden lisäksi Kurikka julkaisi kolme uutta suomalaista kertomusta. Ensimmäinen oli Antero Kanervan *Salakuljettaja: kertomus Rajajoen*

14 ”Kirjallisuutta”, *Aamulehti* 17.12.1889, 1; ”Kirjallisuutta”, *Uusi Suometar* 27.12.1889, 2.
15 Block 1889, 75.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

tienoilta. Teos jäi kirjoittajansa, Kivennavalla työskennelleen kansakoulunopettaja Antti Korjosen (s. 1863), ainoaksi; rappiotarina oli aikaisemmin ilmestynyt *Viipurin Sanomissa* nimellä *Pullin Simo*. Nimihenkilö on Pietarista sokeria ja teetä salakuljettava renttu, joka tärvelee omat kauppapuuhansa ja vetää perheensä köyhyyteen. *Salakuljettajaa* kiiteltiin realistisesta kansankuvauksesta ja paikallisväristä. Kanerva osoitti, miten salakuljetus ”turmelee sekä henkisesti että aineellisesti”.[16]

Seuraavaksi ilmestyi nimimerkin ”Koito” läpimätää kirkonpalvelijaa kuvaava kertomus *Pappiparka*. Salanimen takana oli pohjoiskarjalainen kansakoulunopettaja K. J. Juuti (1855–1911), joka tunnettiin maantieteen oppikirjoistaan. Teos sai kriitikoilta nuhteita: ”Tekijä saarnaa kun hänen pitäisi kuvata.”[17] *Päivälehdessä* arvioitiin: ”Papin olisi huomannut roistoksi, silmäin palvelijaksi ja ulkokullatuksi vaikkakin sitä olisi paljo harvemmassa nimenomaan sanottu.”[18]

Elokuussa 1890 ilmestyi Matti Kurikan kahdeksas kustanne, Emil Lassisen laaja novelli *Kalastajakadun kauppias*, joka oli julkaistu *Viipurin Sanomissa* jatkokertomuksena kesällä 1890. Lassinen (1861–1938) oli uusmaalainen kansakoulunopettaja ja uuttera lehtikertomusten kynäilijä. Hän siirtyi vuonna 1891 Lohjan kasvatuslaitoksen johtajaksi ja vuonna 1906 porvoolaisen *Uusimaa*-lehden toimittajaksi. *Kalastajakadun kauppias* kuvasi hyveellistä talonpoikaa, joka perustaa puodin Helsingin laitakaupungille ja adoptoi katupojan. Teosta moitittiin tendenssin ja luonteenkuvauksen puutteesta sekä hajanaisuudesta: ”siinä on hurskaita hihhuleita, juoppoja, renttuja ja varkaita, kavaloita kauppiaita, kauniita tyttöjä, iloisia merimiehiä, ryysyisiä katupoikia.”[19]

Nimekkeiden valossa Kurikan kustantamo näytti porskuttavan hyvällä vauhdilla eteenpäin. Vuonna 1890 Kurikan kustannuksella ilmestyi näet kaksi Suomen arvostetuimman runoilijan J. H. Erkon (1849–1906) uutta teosta. Runokokoelma *Kuplia* sisälsi Euroopan matkavaikutelmien

16 Werkko 1894, 84; O. Relander, ”Kotimaan kirjallisuutta”, *Valvoja* 3/1890, 195; ”Kirjallisuutta”, *Waasan Lehti* 21.12.1889, 2; Kanerva 1889.

17 K. M. L. ”Kirjallisuutta”, *Karjalatar* 4.3.1890, 1.

18 ”Kirjallisuutta”, *Päivälehti* 27.3.1890, 1; Werkko 1894, 68.

19 Sit. ”Kalastajakadun kauppias”, *Päivälehti* 4.9.1890, 2; myös K. F. R., ”Kotimaan kirjallisuutta”, *Valvoja* 10/1890, 505–506; Lassinen 1890.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

ja valtaapitäville suunnattujen kirpeiden heittojen lisäksi sortumisen tuntoja – muun muassa kuvanveistäjä Johannes Takasen muistorunon, jossa suomittiin kansaa siitä, ettei se suonut aineellista tukea taiteilijoilleen. Joukossa oli pari Oskar Merikannon sävellyksinä elämään jäänyttä runoa, ”Merellä” ja ”Vältän pulan” (”Kullan murunen”).[20] Toisen teoksen esipuheessa Erkko puhui avoimesti henkilökohtaisesta kriisistään. Teos oli ”eletty kertomus” *Uskovainen*, jossa kuvattiin kansan syvien rivien hurmoksellisuutta muun muassa herännäisten ja hihhulilaisten lahkon kautta. Uskonnollisuus, seksuaalisuus, juopottelu ja taide kytkeytyivät yhteen. Romaanissa yhteiskunta saa kansanmiehen syytöksen: ”[T]ämä maailma on herroja varten eikä ole muilla hyvä olla ennen kuin tulevat herroiksi. Totuudessa täällä on vaikea vaeltaa, jollei perustuksia paranneta.”[21] Keskushenkilö Paavon värikäs vaellus taittuu elämänfilosofiaan, jossa on tolstoilaisia sävyjä: ”Jokainen oikea ja totuuteen pyrkivä ajatus on jumalinen ajatus.”[22] Erkon muutaman aikaisemman teoksen kustantaneelle Werner Söderströmille teos oli liian radikaali, mutta Kurikan aatteet kulkivat samaan suuntaan kuin Erkonkin.

Kurikan kustannusliike ajautui taloudellisiin vaikeuksiin, sillä suuri osa kirjoista jäi myymättä. Tilanteen korjaamiseksi Kurikka kääntyi Werner Söderströmin puoleen ja tarjosi hänelle vuonna 1891 koko kirjavarastoaan, ”joukossa yli 1000 kappaletta Erkon Uskovaista ja 400 ’Kuplia’”.[23] Erkon kustantajaksi rupesi Kurikan jälkeen kuitenkin Otava, joka julkaisi aikanaan myös Erkon *Kootut teokset* – joukossa Kurikan kaksi kustannetta. Kurikka itse puolestaan palasi kustantajaksi vuosina 1906–1907 vaikuttaessaan Elämä-osuuskunnassa. Kustanteiden joukossa oli tuolloinkin Kurikan omia kirjoituksia mutta myös yhteiskunnallisia ja okkultistisia käännösteksteja.[24] Vaikka valtaosa näistä teoksista todennäköisesti myi vaatimattomasti, ne kertovat paljon Kurikan mielenkiinnon kohteiden kehityksestä.

20 Erkko 1890a.
21 Erkko 1890b, 146.
22 Ibid., 188.
23 Matti Kurikan kirje Werner Söderströmille 1891, Kirjailijakirjeenvaihto 54, WSOY:n arkisto, KA.
24 Kurikan ja Elämä-osuuskunnan kustannustoiminnan hedelmiä olivat esim. Kurikan omat *Elämän koulua* -kirjoituskokoelmat (1907) ja Ina Oxenfordin kädestäennustusopas *Kädenlukija* (1907).

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Työmies-lehti vähäväkisten ja Kurikan äänitorvena

Kun työväenliike vähitellen levittäytyi Suomeen 1890-luvulla, liikkeen aktivistit alkoivat haikailla omaa äänenkannattajaa aatteilleen. Sellaiseksi saatiin *Työmies*-lehti, joka alkoi ilmestyä Helsingissä alkuvuonna 1895. *Työmiehen* ensimmäinen päätoimittaja A. H. Karvonen oli ammatiltaan opettaja, ja hän edusti vielä työväenliikkeen nuorsuomalaista ja sosiaalireformistista siipeä. Lehden kirjoittajakuntaan liittyi kuitenkin jo alkuvuosina Edvard Valppaan ja Eetu Salinin kaltaisia hahmoja, jotka omaksuivat avoimen sosialistisia ajatuksia.[25] Heidän vaikutuksestaan lehden linja alkoi nopeasti radikalisoitua, minkä seurauksena Karvonen jätti päätoimittajan tehtävät vuoden 1897 alussa. Hänen seuraajakseen valittiin Matti Kurikka, josta tuli samalla lehden ensimmäinen päätoiminen toimittaja. Konkurssiskandaalissa ryvettyneen Kurikan tausta ei kuitenkaan miellyttänyt kaikkia. Hänen valintaansa vastusti muun muassa työväenliikkeen johtohahmo N. R. af Ursin, joka protestiksi erosi *Työmiehen* toimituksesta.[26]

Kurikan kaudella *Työmiehen* linja muuttui entistä luokkataisteluhenkisemmäksi ja hyökkäävämmäksi. Kurikka hyljeksi työväenliikkeen yhteistyötä porvarillisten puolueiden kanssa ja rohkaisi Helsingin työväestöä vaalilakkoon vuoden 1898 valtiopäivävaaleissa. Tämä teki Kurikasta ja *Työmiehestä* porvarillisten sanomalehtien silmätikkuja.[27] Kurikan ärhäkkä linja kuitenkin nosti *Työmiehen* levikkiä, joka ylsi 5 000:een vuonna 1899. Samalla lehti kehittyi suomalaisen työväenliikkeen pää-äänenkannattajaksi, jollaisena se pysyi lakkauttamiseensa eli kevääseen 1918 saakka.[28]

Kurikan kausi päätoimittajana päättyi hänen keväällä 1899 aiheuttamaansa kohuun, joka alkoi suurta adressia käsitelleestä pääkirjoituksesta. Häntä seurasi lehden luotsina tilapäisesti A. B. Mäkelä, joka oli tullut toimitukseen Kurikan vanavedessä aivan kuten aiemmin *Viipurin*

25 Soikkanen 1961, 49–51.
26 Salmelin 1967, 105–106; Soikkanen 1961, 52.
27 Laine 1951, 104–107; Salmelin 1967, 117.
28 Soikkanen 1961, 161–162, 165–166; Leino-Kaukiainen 1988, 543.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 4. Päätoimittaja Matti Kurikan kirjoittelu radikalisoi Helsingin työväestöä ja ärsytti kaupungin porvarillisia piirejä. Kaarlo Karin pilakuva *Matti Meikäläinen* -lehdessä 11.11.1898. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Sanomiin. Työmiehen pitkäaikaisin päätoimittaja oli kuitenkin Edvard Valpas, joka aloitti lehden johdossa vuonna 1900 ja jatkoi vuoteen 1918 saakka. Valppaan kaudella lehden linjaksi tuli kautskylainen sosialismi, ja kurikkalais-teosofiset äänenpainot työnnettiin syrjään.[29] Kurikan ansiot *Työmiehen* nostamisessa sosialismin äänitorveksi pysyivät kuitenkin helsinkiläisen työväestön muistissa, mikä helpotti Kurikan näyttävää paluuta kaupungin poliittisille areenoille Amerikan-vuosien jälkeen suurlakon kynnyksellä 1905.

29 Soikkanen 1961, 164–165; Soikkanen 1967, 79–81; Leino-Kaukiainen 1988, 541.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 5. Päätoimittaja Matti Kurikka ikuistettuna kuvasarjassa "Kansalaisen ABC-kirja". Alex Federley, *Fyren* 18.3.1899. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Supliikkimies vakuutusasioitsijana

Sami Suodenjoki
https://orcid.org/0000-0002-6301-7462

Konkurssin tehnyt Matti Kurikka joutui keväällä 1895 etsimään uusia toimeentulon lähteitä. Sellaisen tarjosi työ vakuutusasiamiehenä. Kiertävän vakuutusasioitsijan ammatti yleistyi Suomessa 1800-luvun jälkipuolella vakuutusalan nopean kasvun mukana. Markkinoille työntyi aluksi amerikkalaisia ja muita ulkomaisia vakuutusyhtiöitä ja vähitellen myös kotimaisia yrityksiä, jotka kaikki tarvitsivat eri puolilla maata toimivia asioitsijoita.[1]

Vakuutusasioitsijan työ edellytti jonkinlaista koulusivistystä, käytännössä ainakin auttavaa kirjoitus- ja laskutaitoa sekä lainopillista tietämystä. Lisäksi vaadittiin hyviä puhelahjoja. Nämä edellytykset sulkivat ammatin merkittävältä osalta väestöstä, mutta köyhtyneelle Matti Kurikalle työ näyttäytyi mitä sopivimpana ponnahduslautana. Kurikka kuten monet muut työskentelivät vakuutuskauppiaina vain tilapäisesti ennen siirtymistään muunlaisiin liikemiehen, asioitsijan tai kynäilijän tehtäviin. Vakuutusasioitsijan työssä kehittynyt epäröivien asiakkaiden taivuttelemisen taito oli hyödyllinen myös politiikassa.

Matti Kurikan rekrytoi matka-asiamieheksi amerikkalainen The Mutual Life -henkivakuutusyhtiö, joka oli perustettu 1840-luvulla ja joka levittäytyi Suomen markkinoille 1890-luvulla.[2] Kurikka hankki yhtiölle asiakkaita Itä-Suomessa keväästä 1895 seuraavan vuoden syksyyn. Tehtävässään hän pääsi myös hyödyntämään kirjoittajan lahjojaan mainostamalla yhtiötä lehtien palstoilla. Esimerkiksi *Wuoksi*-lehdessä hän kuvaili työnantajaansa ”kansainväliseksi hyväntekeväisyyslaitokseksi” ja vakuutti sen kykenevän tarjoamaan vakuutuksia asiakkailleen huomattavasti suomalaiskilpailijoita edullisemmin:

1 Ks. Rinne 1966, erit. 125, 131–135.
2 The Mutual Life Insurance Company of New Yorkin varhaisvaiheista ks. Murphy 2010, erit. 21, 172.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> Mutuaali-yhtiö on kuni luotu siksi valtasuoneksi, jonka kautta verrattoman huokeasti voi saada pääomia virtaamaan ulkomailta hajalleen kansan keskuuteen, ja että siis pienien säästöjen sijoittaminen Mutuaalin huostaan tulee suuresti hyödyttämään sekä yksityisiä että koko maata.[3]

Konkurssiskandaalissa ryvettyneen entisen päätoimittajan ajautuminen vakuutusasioitsijaksi herätti kiinnostusta lehdistössä, ja erityisesti *Wiipuri*-lehti otti Kurikan hampaisiinsa.[4] Lehti muun muassa uutisoi, että Kurikka oli johtanut harhaan erästä Viipurin pitäjässä asuvaa talollisen tytärtä kertoessaan tälle kaupittelemansa henkivakuutuksen ehdoista.[5] The Mutual Life sai vuosina 1895–1897 itäsuomalaisessa lehdistössä yleisemminkin kielteistä julkisuutta vakuutusmyynnin epäselvyyksistä ja harhaanjohtavasta markkinoinnista.[6] Erityisen kärkkäästi yhtiötä arvosteli juuri vanhasuomalainen *Wiipuri*-lehti, jonka väitteitä Kurikka yritti puolestaan oikoa vastineillaan.[7]

The Mutual Life -yhtiöön kohdistuneet epäilyt eivät olleet ainutlaatuisia, sillä vakuutuskaupan epäselvyyksiä käsiteltiin lehdistössä paljon 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa. Höynäytetyksi itsensä kokeneet asiakkaat haastoivat vakuutusasioitsijoita ajoittain käräjille, ja joskus asioitsija paljastui petkuttajaksi.[8] Kiistojen ja huijausten yleisyyteen vaikutti se, että alaa koskevat asetukset ja pelisäännöt olivat epäselvät ja valvonta löyhää.[9]

3 Matti Kurikka, "Yleisöltä", *Wuoksi* 15.5.1895, 3.
4 "Poskeisen pakinoita", *Wiipuri* 19.5.1895, 3.
5 "Pahasti pettynyt", *Wiipuri* 12.12.1895, 2.
6 Esim. *Laatokka* 7.8.1895, 2; *Jyränkö* 22.10.1895, 3; *Karjalatar* 24.10.1896, 2; *Mikkelin Sanomat* 6.8.1897, 4.
7 "Tavattomia vaaditaan", Wiipuri 30.11.1895, 2; Matti Kurikka, "Yleisöltä. Keskustelun jatkoa", Wuoksi 24.7.1895, 3.
8 Ks. esim. "Oikeus- ja poliisiasiat", *Työmies* 2.5.1912, 7.
9 Henkivakuutusalan säädöksistä ja niiden puutteista ks. Rinne 1966, 136–139.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Matti Kurikan verkostoissa oli muitakin vakuutusasioitsijana toimineita henkilöitä. Kurikan toimittajatoveri A. B. Mäkelä aloitti The Mutual Life -yhtiön asiamiehenä jo ennen Kurikkaa ja kenties osaltaan houkutteli tämän yhtiön palvelukseen.[10] Vakuutuksia kaupittelivat eri vaiheissa myös Kurikan myöhemmät poliittiset liittolaiset Vilho Itkonen ja Juho Meronen.[11] Meronen sai keväällä 1899 kyseenalaista mainetta venäläistämistoimien kannattajana, mutta hän joutui myös käräjille petoksesta, koska syytteen mukaan hän oli myynyt "Yleisen henkivakuutusyhtiön" nimissä olemattomia vakuutuksia kahdelle alaikäiselle tytölle Kirvussa.[12] Tässä yhteydessä *Wiipuri*-lehti yhdisti hänet Kurikkaan väittämällä, että hän oli toiminut aiemmin "Kurikan apulaisena amerikkalaisissa henkivakuutusasioissa".[13] Väite ei välttämättä pitänyt paikkaansa, mutta se levisi muihinkin lehtiin,[14] sillä hämärä vakuutuskauppa sopi luontevasti kansallismielisen lehdistön piirtämään kuvaan miesten epärehellisestä luonteesta.

The Mutual Life
(perustettu 1843)
on maailman suurin ja varmin henkivakuutusyhtiö,
jakaa kaikki voitot vakuuttajille.
Pää-asiamies Alex. P. Lindberg
Helsingissä.
Matka-asiamies Itä-Suomessa
Matti Kurikka.

Kuva 6. Mutual-yhtiön ilmoitus *Viipurin Sanomissa* 25.9.1895. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

10 *Itä-Suomen Sanomat* 5.2.1895, 1.
11 *Käkisalmen Sanomat* 31.3.1909, 2; *Turun Lehti* 8.8.1914, 3.
12 Epäilty petos oli tapahtunut jo 1896, mutta Meronen saatiin oikeuden eteen vasta 1899. "Petollisuutta", *Wiipuri* 26.9.1896, 2; *Keski-Suomi* 4.5.1899, 3; Kirvun käräjäkunnan talvikäräjät 28.4.1899, § 259, CIIIa:31 Kirvun käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1899, Jääsken tuomiokunnan arkisto, Kansallisarkisto.
13 "Uusia Pietarin teillä kulkijoita", *Wiipuri* 9.4.1899, 2.
14 Esim. *Uusimaa* 12.4.1899, 2; *Kaiku* 12.4.1899, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

https://doi.org/10.21435/skst.1481

II
Politiikan karikot

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Johdanto

Mikko Pollari
https://orcid.org/0000-0003-0863-9784

Yksi Matti Kurikan elämän keskeisistä juonteista oli hänen poliittinen toimintansa.

Tällainen toteamus on toki jopa banaali itsestäänselvyys, koska kaiken Kurikan julkisen toiminnan voi katsoa olleen poliittista, tietoisesti tai Kurikan sitä tiedostamatta. Esimerkiksi Kurikan edellä esitellyissä kirjallisissa ja journalistisissa hankkeissa keskeistä oli hänen omaksumiensa radikaalien yhteiskunnallisten aatteiden ajaminen. Kurikan ihannesiirtokuntahankkeetkin (ks. kirjan III osa), jotka pyrkivät ympäröivästä yhteiskunnasta irtautumiseen ja siis ikään kuin politiikan ulkopuolelle, olivat mitä poliittisimpia hankkeita. Kurikan kohdalla myös henkilökohtainen oli poliittista, kuten hänen Hanna Räihän kanssa solmimansa tuomioistuinavioliitto (ks. luku Avioparin törmäävät haaveet) osoittaa. Jopa Kurikan uskonnolliset näkemykset olivat poliittisia tai ne vaikuttivat olennaisesti hänen ajamaansa politiikkaan: hänen työväenaatteensakaan ei ollut pelkkää sosialismia vaan teosofista sosialismia. Uskonto ja politiikka olivat Kurikalle toisistaan erottamattomia osa-alueita, eikä uskonto voinut olla yksityisasia, kuten se Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen vuoden 1903 puolueohjelmassa määriteltiin.

Politiikkaa tai toimintaa poliitikkona on siis hyvin vaikea irrottaa Kurikan elämän muista osa-alueista, tai niiden irrottamisen yrittämi-

https://doi.org/10.21435/skst.1481

nen olisi harhautunut, Kurikan ajattelun vastainen hanke. Näin ollen tämän kirjan kaikki osat kietoutuvat politiikkaan tai käsittelevät Kurikan kokonaisuudessaan poliittisen elämän eri osa-alueita.

Kurikan poliittinen ura voidaan tietysti rajata käsittämään vain hänen puoluepoliittinen toimintansa, mutta siten kuva Kurikasta poliitikkona kapenisi tarpeettoman paljon. Tällöin rajauksen sisään mahtuisi hänen toimintansa vuonna 1903 SDP:ksi muuttuneessa Suomen työväenpuolueessa, joka kesti vain kaksi lyhyttä hetkeä – tovin ennen hänen lähtöään siirtolaiseksi Australiaan vuonna 1899 ja toisen kerran syyskuusta 1905 elokuuhun 1906, jolloin hän erosi puolueesta ennen erottamistaan. Lisäksi näin käsitettyyn Kurikan poliittiseen uraan kuuluisivat aika hänen itse perustamassaan Suomen Sosialistisessa Reformipuolueessa (1906–1908) sekä ehkä myös hänen yrityksensä päästä eduskuntaan yksityisiltä vaalilistoilta vuosina 1908 ja 1909. Näin ajatellen Kurikan poliittinen ura olisi siis kestänyt vain muutamia jaksoja noin kymmenen vuoden aikaikkunan sisällä. On selvää, ettei se ainakaan ole Kurikan poliittisen elämän koko kuva.

Kurikka oli siis poliittinen oikeastaan kaikessa mitä teki, tai poliittisuus ja vaikuttamisen halu olivat hänen toimintaansa määrittäviä tekijöitä. Tätä hänen poliittisuuttaan, kuten koko hänen elämäänsäkin, määritti lannistumaton yrittäminen, haaveiden tavoittelu ja eteenpäin menemisen halu, ja samaan aikaan ajautuminen karikosta, jopa haaksirikosta toiseen.

Yksi karikoista Kurikan elämässä oli ylitse muiden. Hänen vuoden 1899 helmikuun manifestin vastaista adressia kritisoiva Haaksirikkoon jouduttua -artikkelinsa herätti kohun vailla vertaa ja teki hänestä toisten mielestä maanpetturin, toisten mielestä sankarin. Tämäkään karikko ei kuitenkaan merkinnyt haaksirikkoa, tai ainakaan se ei ollut lopullinen, koska Kurikka löysi tien eteenpäin: siirtolaiseksi Australiaan, ihannesiirtokuntaa perustamaan.

Toinen Kurikan poliittisen elämän pahimmista karikoista tuli vastaan elokuussa 1906 SDP:n Oulun puoluekokouksessa, jossa hän ja – osuvaa kyllä – J. K. Kari joutuivat jättämään puolueen. Tämäkään ei pysäyttänyt Kurikkaa, vaan hän perusti oman Sosialistisen Reformipuolueen, jonka ohjasi jälleen uuteen karikkoon, vuoden 1907 ensimmäisten eduskunta-

https://doi.org/10.21435/skst.1481

vaalien murskatappioon. Kurikan kannalta vaalien tulos oli katastrofaalinen: 80 paikkaa päävastustajalle SDP:lle eikä yhtään paikkaa hänen omalle puolueelleen. Olematon vaalimenestys johti lopulta Sosialistisen Reformipuolueen lakkauttamiseen ja Kurikan jäämiseen ilman omaa puoluetta.

Vieläkään Kurikka ei kuitenkaan pysähtynyt vaan päinvastoin osoitti taas luonteenomaista lannistumattomuuttaan: kun eduskunnan vuosittainen hajotetuksi tuleminen tarjosi mahdollisuuksia, hän jatkoi yrityksiään tulla valituksi kansanedustajaksi vaihtelevien kumppanien kanssa. Kansansuosio kuitenkin osoittautui kerta toisensa jälkeen vähäiseksi, ja vuoden 1909 tappiolliset eduskuntavaalit jäivät hänen viimeisikseen: Kurikka oli kiinni poliittisissa pohjamudissa eikä päässyt irti millään.

Pelastusrenkaana tässä tilanteessa toimi *New Yorkin Uutiset*, joka tarjosi Kurikalle mahdollisuuden vielä yhteen uuteen alkuun Pohjois-Amerikassa. Ristiriitaista mainettaan vääräoppisena sosialistina hän ei tosin pystynyt täysin karistamaan uudella mantereellakaan. Suomessa ”kurikkalaisuuden” leima puolestaan määritti muidenkin kuin Kurikan itsensä kohtelua politiikan kentillä. Esimerkiksi Kurikan seuraajaksi tunnustautunut Vilho Itkonen ja sellaiseksi leimattu Oskar F. J. Ranius joutuivat työnnetyksi syrjään ideologisesti virtaviivaistetusta sosiaalidemokraattisesta puolueesta. Vakiintuvien eduskuntapuolueiden ulkopuolelta joutuivat paikkaansa etsimään myös useat muut Kurikan poliittisiin verkostoihin kuuluneet toimijat.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Työväenjohtaja kansakunnan ja keisarikunnan suhdemyrskyssä

Sami Suodenjoki
https://orcid.org/0000-0002-6301-7462

Matti Kurikan skandaaleista poliittisesti kauaskantoisin ajoittui kevääseen 1899. Keisari Nikolai II antoi tuolloin helmikuun manifestina tunnetun julistuksen, joka vähensi Suomen valtiopäivien vaikutusvaltaa koko Venäjää koskevien lakien soveltamiseen Suomessa. Manifesti nostatti suomalaisessa julkisuudessa myrskyn, sillä kansallismielinen sivistyneistö tulkitsi sen Suomen perustuslakien räikeäksi loukkaukseksi. Kumotakseen manifestin sivistyneistö ryhtyi nopeasti keräämään maanlaajuista kansalaisadressia. Tämä suurena adressina tunnettu anomus oli osoitettu keisarille, ja sen allekirjoitti muutamassa viikossa puoli miljoonaa suomalaista.[1]

Adressin alkuunpanijat halusivat salata hankkeensa mahdollisimman pitkään, jotta venäläinen virkavalta ei pääsisi siitä jyvälle ja estämään adressin maanlaajuista keräystä. Siksi keräystä suunniteltiin pienessä piirissä, johon *Työmies*-lehden päätoimittajaa Matti Kurikkaa ei kutsuttu. Kurikka sai kuitenkin kuulla adressihankkeesta kiertoteitse.[2] Hankkeen pimittämisestä ärsyyntyneenä hän kirjoitti 3. maaliskuuta pääkirjoi-

1 Suuresta adressista ks. Tommila 1999.
2 Kujala 1995, 133; Hentilä 2013, 52.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

tuksen ”Haaksirikkoon jouduttua”, jossa hän arvosteli adressia kovin sanoin.[3] Haaksirikkovertauskuvan Kurikka lainasi pääkirjoitukseensa kenties Juhani ja Pekka Aholta, jotka olivat samalla viikolla *Uudessa Kuvalehdessä* kuvanneet haaksirikkoa kansan yhtenäisyyden mittariksi.[4] Ahot tarkoittivat haaksirikolla helmikuun manifestia, mutta Kurikka muunsi allegoriaa omiin tarkoituksiinsa. Hän viittasi sillä nimenomaan suomalaisten herrojen haaksirikkoon helmikuun manifestin nostattamassa myrskyssä. Kirjoituksellaan Kurikka tulikin julistaneeksi sodan kansallismieliselle sivistyneistölle ja johdattaneeksi itsensä myrskyn silmään.

Mitä Kurikka sitten pääkirjoituksessaan oikeastaan lausui? Tarkalleen ottaen hän ei kyseenalaistanut suuren adressin päämäärää, sillä hän itsekin vastusti venäläistämistoimia ja puolusti Suomen itsehallintoa.[5] Kurikka kuitenkin katsoi, että työläisten tuli pidättäytyä adressin allekirjoittamisesta. Syynä oli se, ettei yläluokka ollut adressia suunnitellessaan päästänyt työväestöä mukaan tasa-arvoisena toimijana eikä ollut aiemminkaan kuunnellut työväestön vaatimuksia valtiollisesta vallasta. Kurikan mielestä työväestön tuli osallistua vain mielenilmauksiin, jotka saivat alkunsa ”työväestön omasta aloitteesta ja puhtaitten kansanvaltaisten periaatteitten pohjalla”.[6] Näin todetessaan Kurikka teki adressista luokkakysymyksen ja torjui kansallismielisen sivistyneistön vaaliman näkemyksen, jonka mukaan isänmaan puolustaminen kulki johtavana aatteena kaikkien puoluepyrintöjen yläpuolella. Tämä oli sivistyneistön silmissä raskauttavaa ja leimasi Kurikan epäisänmaalliseksi.

Kurikan adressikritiikin aiheuttamaa myrskyä on käsitelty runsaasti aikaisemmassa historiankirjoituksessa ja Kurikan elämäkerrassa. Kalevi Kalemaa luonnehtii Kurikan kärkevää pääkirjoitusta yhdeksi suomalaisen lehdistöhistorian kohutuimmista lehtikirjoituksista.[7] Historioitsija Antti Kujala puolestaan alleviivaa Kurikan kirjoituksen harkitsematto-

3 M. K–a, ”Haaksirikkoon jouduttua”, *Työmies* 3.3.1899, 1–2.
4 *Uusi Kuvalehti* 28.2.1899, 9–10; Maijala 2017, 41–42.
5 Kurikan kriittisyys helmikuun manifestia kohtaan tulee hyvin esiin hänen kirjoittelustaan *Työmiehessä* helmikuussa 1899. Laine 1946, 113–115.
6 M. K–a, ”Haaksirikkoon jouduttua”, *Työmies* 3.3.1899, 1–2.
7 Kalemaa 1978, 116.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

muutta, sillä Kurikka ei vuodatuksellaan pelkästään tuominnut adressihanketta vaan myös vaaransi sen paljastamalla sen etukäteen. Tätä Kurikka ei luultavasti täysin hahmottanut, kun hän pääkirjoituksessaan arvosteli hankkeen lähtökohtia.[8]

Ajojahti porvarillisessa lehdistössä

Kurikan kirjoitus ei herättänyt sanomalehdistössä huomiota vielä ilmestymistään seuranneina päivinä. Porvarilliset lehdet uskalsivat tarttua aiheeseen vasta, kun suuri adressi oli saatu pääosin kerätyksi. Ensimmäisinä äänensä avasivat *Hufvudstadsbladet* ja *Päivälehti*, jotka tyytyivät 8. maaliskuuta epämääräisesti vihjailemaan Kurikan edustaman sosialismin epäisänmaallisuudesta.[9] Seuraavina päivinä kannanotot jyrkkenivät. Porvarilliset lehdet tulkitsivat, että Kurikka tarkasteli adressihanketta vain kahden luokan välisenä vastakkainasetteluna, vaikka isänmaan edun olisi pitänyt ylittää tällaiset vastakkainasettelut. Kurikan tärkeysjärjestys – työväen asia ennen kansallista – oli niiden mielestä väärä ja suorastaan vaarallinen.[10]

Jyrkän tuomionsa Kurikalle julisti muun muassa nuorsuomalainen *Keski-Suomi*. Lehden kirjoittaja ihmetteli, miten ”työväestön tervejärkinen enemmistö voi ristissä käsin sallia erään hurjastelevan intoilijan kaikenmoisten hämäräperäisten haaveilujen takia kevytmielisesti heikentää kansamme yhteistä asiaa”. Kirjoittaja ennakoi, että Kurikan räikeää pääkirjoitusta ”eräällä taholla paremman puutteessa käytettäisiin maamme valtiollista asemaa yhäkin vahingoittavaan tarkoitukseen”.[11] Näin hän sanallisti kansallismielisen sivistyneistön pelon siitä, että Venäjän hallitusvalta ottaisi Kurikan kirjoituksen välineekseen yhtenäistämispolitiikkansa edistämisessä.

8 Kujala 1995, 133.

9 W. H., ”Zachris Topelius och Matti Kurikka”, *Hufvudstadsbladet* 8.3.1899, 2; V. H., ”Zachris Topelius ja Matti Kurikka”, *Päivälehti* 8.3.1899, 3.

10 Esim. ”Työväestö ja nykyinen asemamme”, *Uusi Suometar* 14.3.1899, 2; ”Ajatelkaa, työmiehet, mitä tällä hetkellä teette!”, *Uusi Aura* 14.3.1899, 1.

11 ”Kauanko mielettömyyttä siedetään?”, *Keski-Suomi* 11.3.1899, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Useat sanomalehdet yhdistivät Kurikan pääkirjoitukseen myös työväen mielenosoituksen, jota Kurikka oli johtanut yhdessä Jean Boldtin kanssa Helsingissä 19. helmikuuta. Mielenosoitus oli järjestetty rauhanaatteen puolesta ja suurvaltojen asevarustelua vastaan, ja sitä oli seurannut Senaatintorilla monituhatpäinen yleisö. Tilaisuus muistetaan ennen muuta odottamattomasta kirkonkellojen jylystä, joka – ilmeisesti häirintätarkoituksessa – oli peittänyt alleen osan Kurikan ja Boldtin torilla pitämistä puheista. Mielenosoituksen päätteeksi osanottajat olivat huutaneet eläköön kansojen veljeydelle ja isänmaalle. Tapahtumassa viljellyn veljeysretoriikan vuoksi eräät lehdet pelkäsivät mielenosoituksen aiheuttavan väärinymmärryksiä, etenkin kun se oli järjestetty vain neljä päivää helmikuun manifestin antamisen jälkeen.[12] Huolena oli, että Kurikan johtamaa mielenosoitusta käytettäisiin Venäjällä todisteena suomalaisten suopeasta suhtautumisesta helmikuun manifestiin.[13]

Joissakin lehdissä Kurikka leimattiin suorastaan venäläisen virkavallan kätyriksi. Näin hänet rinnastettiin henkilöihin, jotka helmikuun manifestin ja suuren adressin aktivoimina olivat ryhtyneet lähettämään kirjelmiä venäläiselle virkavallalle ja ilmaisemaan sille uskollisuuttaan.[14] Tällaisia henkilöitä nousi suuren adressin keruun aikoihin julkisuuteen eri puolilta maata, ja heidät tuomittiin kansallismielisen lehdistön kirjoittelussa moraalisesti turmeltuneiksi isänmaanpettureiksi.[15]

Venäläisen virkavallan yhteistyökumppaneiksi antautuneet kansalaiset saivat keväällä 1899 myös pilkkanimen ”titulus”. Lehtien käyttöön ottama nimike viittasi tekstiin, joka oli kaiverrettu henkilön hautakiveen tai ristiinnaulittavan ristiin kuvaamaan tämän saavutuksia. Myös Kurikka joutui adressikritiikkinsä johdosta kantamaan ”tituluksen” arvonimeä, vaikka hän ei kirjoittelussaan ollut millään tavoin kannattanut venäläishallinnon toimenpiteitä.[16] Kuvaavan esimerkin pilkkanimen yh-

12 ”Rauhanyhdistyksen mielenosotus”, *Päivälehti* 20.2.1899, 2; ”Herrar Jean Boldts och Matti Kurikkas upptåg”, *Hufvudstadsbladet* 20.2.1899, 3; ”En fredsdemonstration”, *Nya Pressen* 20.2.1899, 2. Kurikan puhetta häirinnyttä kirkonkellojen soittoa korostaa esim. Kalemaa 1978, 113–114.

13 *Keski-Suomi* 2.3.1899, 1–2. ”Kirje Helsingistä”; ”Teko ja seuraus”, *Mikkelin Sanomat* 4.3.1899, 3.

14 Esim. ”Hra Kurikka Messaroschin kunnian jakajana”, *Jyränkö* 13.4.1899, 3; ”Päivän pakinoita Helsingistä ja muualta”, *Matti Meikäläinen* 14.4.1899, 4.

15 Suodenjoki 2014, 152–153; Suodenjoki 2022.

16 Esim. ”Morgontidningarna”, *Aftonposten* 14.3.1899, 2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 7. Nuorsuomalaisen pilalehden näkemys Matti Kurikan suhteesta Venäjään. Kaarlo Kari, *Matti Meikäläinen* 17.3.1899. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

distämisestä venäläismielisyyteen tarjoaa *Sanomia Turusta*, joka kirjoitti: ”Venäjällä syntyneenä ja ehkä myös venäläisiin tapoihin perehtyneenä titulus Kurikka luultavasti uskoo, että Suomen työväelle kelpaa millainen opetus tahansa.”[17]

Kurikan leimaamista ”titulukseksi” paheksui vuotta myöhemmin työväenkirjailija Esa Paavo-Kallio, joka todennäköisesti tunsi Kurikan henkilökohtaisesti.[18] *Työmieheen* kirjoittamassaan artikkelissa Paavo-Kallio kuvasi Kurikkaa puhdasmieliseksi ja rehelliseksi persoonaksi, joka oli joutunut perusteettomasti ”ällipäiden” lehtien parjaamaksi puolustettuaan isänmaan onnea ja kärsivää kansaa.[19] Puolustuspuheenvuorossa kuului yhden marginaaliin työnnetyn työväenaktiivin sympatia toista kohtaan. Paavo-Kallio oli nimittäin itsekin julkisten kohujen saattelema ja myös työväenliikkeen sisällä ristiriitoja aiheuttanut persoona.[20]

17 Kansan lapsi, ”Työkansa ja ’Työmies’”, *Sanomia Turusta* 18.3.1899, 1.
18 Pollari 2016a.
19 Esa Paavo-Kallio, ”Koskelan draama”, *Työmies* 17.8.1900, 2–3.
20 Paavo-Kalliosta laajemmin ks. Suni 2014.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 8. Matti Kurikka lehdistön piikittelyn kohteena. Kurikan saamia pistoksia hoitaa toimittajatoveri A. B. Mäkelä. Alex Rapp, *Velikulta* 6.4.1899. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Useat Kurikan pääkirjoitusta vastaan hyökänneet porvarilliset kirjoittajat liittivät Kurikan mielipiteet hänen inkeriläisyyteensä. Näiden kirjoittajien mukaan Kurikka ei venäläisenä maahanmuuttajana kyennyt ymmärtämään suomalaisten kansallistunnetta ja laillisuuskäsitystä.[21] Esimerkiksi ”Suomalainen työmies” kirjoitti *Hämäläisessä*:

> Minä luulen että hra Matti Kurikka menestyisi paremmin omassa synnyinmaassaan kuin täällä. Eiköhän siellä olisi otollisempi työ-

21 Esim. ”Huru länge skall det få fortgå?”, *Nya Pressen* 19.3.1899, 2; ”Matti Kurikka”, *Uudenkaupungin Sanomat* 22.3.1899, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> ala, siellä, jossa ei ole mikään eduskuntalaitos olisi haittana hänen hyväntahtoisille puuhilleen. Ja toivon minä puolestani menestystä hänen ”viimeiselle ponnistukselleen.” Täällä ei häntä enää kaivata.[22]

Hyökkäykseen Kurikkaa vastaan liittyi myös hänen entinen lankonsa Onni Palmqvist, jonka pitkä mustamaalaava kirjoitus julkaistiin useissa lehdissä.[23] Kirjoituksessaan Palmqvist luonnehti Kurikkaa velvollisuudentunnottomaksi vihankylväjäksi, joka vallanhimoisuudessaan oli tyystin sopimaton kohde työväestön ihailulle. Hän myös kyseenalaisti Kurikan siveellisyyden kuvaamalla yksityiskohtaisesti, miten Kurikka oli hylännyt vaimonsa eli Palmqvistin siskon lapsineen muutamia vuosia aiemmin. Samalla Palmqvist kuitenkin huomautti, että lehtien harrastama Kurikan inkeriläisyyden alleviivaaminen loukkasi syvästi Inkerin kansaa. Inkeriläiset nimittäin olivat suomalaisten tavoin sitkeästi pitäneet ”puoliaan suuren, vieraan kansan keskuudessa” ja häpesivät siksi itsekin keskuudessaan kasvaneen Kurikan häpeällistä toimintaa.[24]

Kurikan kirjoituksen nostattamaa myrskyä havainnollistaa kuvio 4, joka kuvaa hänen nimensä suhteellista esiintymistiheyttä suomalaisten sanomalehtien sivuilla vuosina 1880–1915. Tarkemmin sanottuna kuvio näyttää, kuinka suuressa osassa sanomalehtien sivuista esiintyi nimi ”Matti Kurikka” kerran tai useammin. Vuosi 1899 erottuu kuviossa lehtinäkyvyyden selkeänä huippuna: tuolloin Kurikan nimi esiintyi 1,9 prosentissa sanomalehtien sivuista.[25] Myös lukumääräisesti mitattuna lehdet mainitsivat Matti Kurikan nimen vuonna 1899 useammin kuin minään muuna vuonna: nimi esiintyi 1 154 eri sivulla. Näistä esiintymisistä peräti 534 oli maalis- ja huhtikuussa ilmestyneissä sanomalehdissä.[26] Osa hakutuloksista on Matti Kurikan nimen luonnollisia

22 Suomalainen työmies, ”Työmies”, *Hämäläinen* 18.3.1899, 1.

23 Palmqvistin kirjoituksen julkaisi ensimmäisenä ”Yleisöltä”, *Mikkelin Sanomat* 6.4.1899, 3–4.

24 ”Yleisöltä”, *Jyränkö* 8.4.1899, 3.

25 Haku on tehty Kansalliskirjaston Digi-palvelussa 15.8.2021 käyttämällä hakusanaa ”Matti Kurikka” ja rajaamalla haku suomen- ja ruotsinkielisiin sanomalehtiin. Hakutuloksista on siivottu yksittäisiä tuloksia, jotka viittaavat toiseen Matti Kurikka -nimiseen henkilöön tai Kurikka-nimiseen paikkakuntaan.

26 Haku ”Matti Kurikka” -hakusanalla digitoiduista sanomalehdistä koko vuodelta 1899 ja erikseen ajanjaksolta 1.3.–30.4.1899. https://digi.kansalliskirjasto.fi/search, haettu 31.3.2020.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

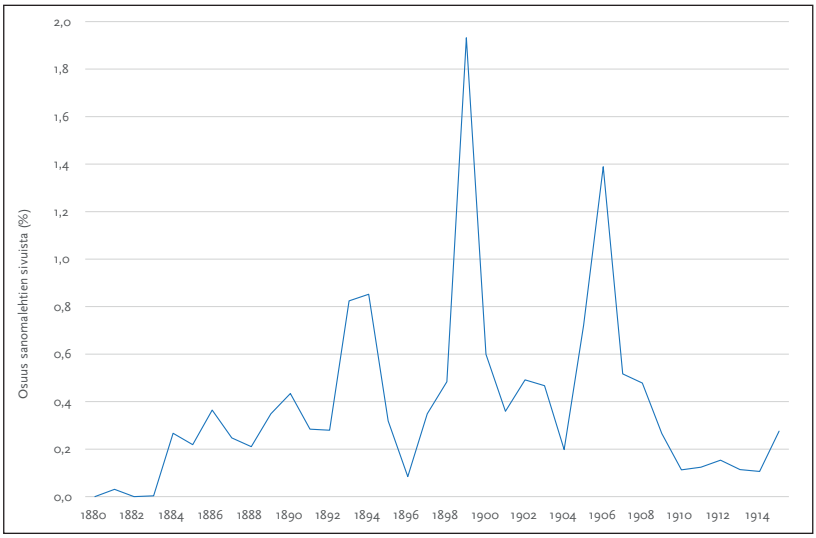

Kuvio 4. Hakusanan ”Matti Kurikka” esiintymistiheys (%) suomalaisten sanomalehtien sivuilla vuosina 1880–1915.

mainintoja hänen päätoimittamansa *Työmiehen* tunnuslaatikossa, mutta pääsyy hänen äkilliseen näkyvyyteensä oli adressikohun laajeneminen valtakunnalliseksi uutisaiheeksi. Monet lehdet tarttuivat hanakasti mahdollisuuteen pudottaa jalustalta Kurikan kaltainen hahmo, joka ärhäkkänä työväenagitaattorina oli hämmentänyt julkisuutta edeltävinä kuukausina.

Kurikan riepottelun saamia mittasuhteita selittää myös helmikuun manifestin tärkeys uutisaiheena keväällä 1899. Lehdistö pystyi käsittelemään adressikysymystä ja sen aiheuttamaa tyytymättömyyttä verraten vapaasti, sillä viranomaissensuuri oli Suomessa vielä suhteellisen väljää. Vasta kesästä 1899 alkaen sensorien ote lehdistöstä tiukkeni, paljolti juuri manifestikeskustelun seurauksena, ja tämän jälkeen Suomen ja Venäjän suhteen käsittely muuttui lehdissä vähitellen varovaisemmaksi.[27] Vielä maalis–huhtikuussa lehdistö kuitenkin käytti puhevapauttaan sumeilematta ja sisällytti Kurikkaa arvosteleviin kirjoituksiinsa avointa

27 Ks. Leino-Kaukiainen 1984, 40–47, 54–56, 61–62.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 9. Allegoriat myrskyssä purjehtimisesta, karikoista ja haaksirikosta kiinnittyivät lähtemättömästi Matti Kurikkaan alkuvuonna 1899. Oheinen kuva julkaistiin *Fyren*-lehdessä osana kilpailua, jossa lukijoita pyydettiin keksimään kuvatekstejä. Palkituksi tuli ehdotus: "Skeppet går ej alltid, dit styrman vill." (*Fyren* 13.6.1899.) Vaikka kuvan yhteydessä ei mainita Kurikan nimeä, parrakkaan kapteenin esikuva oli lehden lukijoille luultavasti itsestään selvä. *Fyren* 27.5.1899. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

hallituksen politiikan kritiikkiä ja jopa venäläisvastaisuutta. Ilmaisunvapaus, josta Kurikka itse oli hyötynyt *Työmiehen* toimittajana, oli näin osaltaan vauhdittamassa hänen poliittista haaksirikkoaan.

Kiistan aiheuttama jännite työväenliikkeessä

Kurikan pääkirjoituksessaan esittämä kritiikki suurta adressia kohtaan ei kuohuttanut pelkästään porvarillisia piirejä vaan myös työväenliikettä. Jo 7. maaliskuuta – siis ennen kuin lehtikohu oli alkanut – *Työmies*-lehteä

https://doi.org/10.21435/skst.1481

julkaisevan Työväen Sanomalehti Osakeyhtiön johtokunta antoi Kurikalle varoituksen tämän kirjoittelusta.[28] Heti kohun alettua Jean Boldt, joka oli muutama viikko aiemmin esiintynyt Kurikan aisaparina rauhanmielenosoituksessa, puolestaan kiirehti irtisanoutumaan Kurikan mielipiteistä *Hufvudstadsbladetissa*.[29] Kriittiseen rintamaan liittyi myös tamperelainen työväestön äänenkannattaja *Kansan Lehti* 11. maaliskuuta. Pääkirjoituksessaan ”Kuka on joutunut haaksirikkoon?” lehti julisti Kurikan adressikritiikin kansakunnalle vaaralliseksi ja korosti porvarilehtien tapaan, että synnyinmaan rakkaus tuli ymmärtää puolueriidat ylittäväksi voimaksi.[30] Nämä kannanotot osoittavat, että Kurikan adressikritiikki kammoksutti monia työväenliikkeen puolestapuhujiakin.

Seuraavina viikkoina Kurikan menettely nousi keskustelunaiheeksi työväenyhdistysten kokouksissa ympäri maata. Viipurin työväenyhdistys vaati päätöslauselmassaan jopa Kurikan erottamista *Työmiehen* toimituksesta. Päätöslauselmaa esitti yhdistyksen puheenjohtaja, nuorsuomalainen aktiivi J. A. Lyly, joka oli Kurikan entinen työtoveri *Viipurin Sanomista* ja hänen seuraajansa lehden päätoimittajana. Viipurin työväenyhdistyksen päätös ei kuitenkaan ollut yksimielinen, sillä osa yhdistyksen jäsenistä vaati tuen ilmaisemista Kurikalle ja *Työmiehelle*.[31]

Samankaltaista ristivetoa oli monien muidenkin kaupunkien työväenyhdistyksissä.[32] Esimerkiksi Mikkelin työväenyhdistyksen kokouksessa syntyi kiihkeä väittely vetoomuksesta, jolla Kurikka haki itselleen työväenjärjestöjen tukea. Väittelyn tuloksena useat läsnäolijat poistuivat protestiksi paikalta. Jäljelle jääneet lausuivat kannatuksensa Kurikalle ja paheksuivat jyrkästi hänen ulosheittoaan Suomalaisesta Teatterista (ks. tietolaatikko Ulosheitto Arkadia-teatterista).[33]

Kurikka joutui adressikritiikkinsä johdosta solvausten ja ahdistelun kohteeksi Helsingin kaduilla. Väkivallan pelossa hän liikuskeli naamioi-

28 Kujala 1995, 134.
29 Jean Boldt, Sigurd Wetterhoff-Asp, ”Ett rykte”, *Hufvudstadsbladet* 10.3.1899, 6.
30 ”Kuka on joutunut haaksirikkoon?”, *Kansan Lehti* 11.3.1899, 1–2.
31 ”Viipurista”, *Työmies* 16.3.1899, 3; Laine 1946, 120–121.
32 ”Matti Kurikka och Björneborgs arbetareförening”, *Björneborgs Tidning* 16.3.1899, 2; ”Matti Kurikka ja Porin työväestö”, *Satakunta* 23.3.1899, 2; Kujala 1995, 137; Tapiola 1968, 75–76; Soikkanen 1961, 68; Suodenjoki & Peltola 2007, 84–85.
33 *Mikkeli* 24.3.1899, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

tuneena ja jopa leikkasi maineikkaan tukkansa ja partansa. Hyökkäyksiltä ei välttynyt myöskään *Työmies*-lehden toimitus. Porvarilliset kansalaiset boikotoivat lehteä ensin estämällä siltä paperin ja sähkön saannin sekä myöhemmin järjestämällä toimitukselle häädön tiloistaan.[34]

Porvarillisten piirien hyökkäykset näyttivät monien työväenaktiivien silmissä iskulta koko työväenliikettä vastaan ja saivat heidät ryhmittymään Kurikan ja *Työmiehen* tueksi. Useat työväenjohtajat, kuten Edvard Valpas, A. B. Mäkelä ja Oulun työväenyhdistyksen puheenjohtaja Matti Vuolukka, puolustivat Kurikkaa *Työmiehen* palstoilla.[35] Kurikan tueksi asettui näkyvästi myös Helsingin kirvesmiesten ammattiosaston puheenjohtaja Matti Paasivuori. Hän väitteli aiheesta työväenyhdistyksen juttutuvassa *Länsisuomen Työmiehen* toimittajan Taavi Tainion kanssa, sillä Tainio puolsi työväestön yhteistyötä porvariston kanssa Venäjän hallituksen politiikan vastustamiseksi ja katsoi Kurikan aiheuttaneen vahinkoa työväenasialle. Paasivuori taas piti Kurikan arvostelemista porvarien liehakointina ja ammattikateutena, kuten hän kirjoitti *Työmiehen* yleisönosastoon 23. maaliskuuta. Kurikka palkitsi Paasivuoren tuen tekemällä aloitteen tämän valitsemisesta Työväen Sanomalehti Osakeyhtiön hallitukseen huhtikuun alussa.[36]

Kurikan puolustajiksi kääntyivät lopulta myös turkulainen *Länsisuomen Työmies* ja tamperelainen *Kansan Lehti*. Vaikka vastaperustetut *Työmiehen* sisarlehdet olivat kohun alkuvaiheessa arvostelleet Kurikkaa, ne tuomitsivat porvarillisten ajojahdin Kurikkaa ja hänen lehteään vastaan ja tulkitsivat sen uhkaavan koko työväenliikettä.[37] Työväenliikkeen historiankirjoitus korostaakin, että viime kädessä jupakka Kurikan ympärillä radikalisoi suomalaista työväenliikettä ja edesauttoi sen irtautumista liberaalin sivistyneistön talutusnuorasta.[38] Työväenliikkeen itsenäistyminen porvarillisen johdon helmasta oli tosin ollut käynnissä jo muutenkin syksystä 1898 alkaen. Tuolloin Helsingin työväenyhdistys oli tehnyt

34 Kujala 1995, 133–134; Laine 1946, 122–123; Seppälä 2010, 33.

35 Kujala 1995, 135–137; Laine 1946, 122–123. Kurikkaan Suomalaisessa Teatterissa kohdistuneen hyökkäyksen vaikutuksesta työväenliikkeen kantoihin ks. esim. *Kansan Lehti* 21.3.1899, 1–3.

36 Hentilä 2013, 52–56.

37 Kujala 1995, 137; Salmelin 1967, 230–231.

38 Ks. esim. Soikkanen 1961, 68; Laine 1946, 123–125.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

valtiopäivävaaleissa vaalilakon ja järjestäytynyt omaksi työväenpuolueekseen. Vaalilakko oli herättänyt yleistä paheksuntaa porvarillisessa lehdistössä, joka jo tuolloin oli kohdistanut syyttävän sormensa erityisesti Kurikan ja *Työmiehen* harjoittamaan kiihotukseen.[39] Kurikka oli siten jo ennestään leimautunut porvarillisissa piireissä vaaralliseksi agitaattoriksi, ja tämän leiman hänen adressikritiikkinsä lopullisesti sementoi.

Toisaalta kevään 1899 tapahtumat aiheuttivat pitkäikäisiä säröjä työväenliikkeen sisälle. Historioitsija Antti Kujalan mukaan Kurikan toimien lyömä leima Helsingin työväenliikkeeseen vaikutti siihen, että kun Suomen työväenpuolue perustettiin heinäkuussa 1899, puoluehallinnon kotipaikaksi valittiin Turku eikä Helsinki. Osaksi valintaan vaikutti Turun työväenyhdistyksen puheenjohtajan tohtori N. R. af Ursinin nostaminen puolueen johtajaksi, mutta Helsingin sivuuttaminen johtui varmasti myös Kurikkaa kohtaan tunnetuista epäluuloista. Ylipäänsä Kurikan adressikritiikki loi perustaa jakolinjoille, jotka näkyivät vuosien ajan Helsingin työväenliikkeen nokitteluna Tampereen ja Turun työväenliikkeen kanssa.[40] Tätä nokittelua on luodattu ammattiyhdistysliikkeen ja poliittisen työväenliikkeen historiankirjoituksessa runsaasti.[41]

Adressijupakka heijastui myös maaseudun ja teollisuuskeskusten työväenyhdistyksiin. Monet näistä yhdistyksistä esittivät omia päätöslauselmiaan Kurikan toiminnan johdosta ja samalla ehkä ensi kertaa joutuivat vaikean linjakysymyksen eteen.[42] Useimmat yhdistykset ja aktivistit, jotka keväällä 1899 tuomitsivat Kurikan toiminnan, luultavasti suhtautuivat häneen nuivasti myöhemminkin. Toisaalta useisiin paikallisyhdistyksiin saattoi jäädä Kurikan kannatuspesäkkeitä, jotka vaikuttivat yhdistysten linjanmuodostukseen myöhempinä vuosina.

Kevään 1899 tapahtumat tekivät lisäksi Kurikan nimen tutuksi monille sellaisille työläisille, jotka eivät vielä kuuluneet työväenjärjestöihin mutta liittyivät niihin myöhemmin. Heillä oli työväenliikkeeseen tullessaan siis jo oma ennakkokäsityksensä Kurikasta ja hänen aatteistaan.

39 Esim. Laine 1946, 106–108; Kujala 1995, 131.
40 Kujala 1995, 141.
41 Esim. Soikkanen 1961, 97–112; Ala-Kapee & Valkonen 1982, 116–118.
42 Esim. "Matti Kurikka ja Kauhavan työväenyhdistys", *Aamulehti* 15.4.1899, 3; "Työväki ja 'Työmies'", *Savo-Karjala* 29.3.1899, 3; Suodenjoki & Peltola 2007, 85–86.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kun Kurikka myöhemmillä toimillaan nostatti uusia kohuja, oli kevään 1899 jupakka pohjana työväenliikkeen jäsenten määrittäessä kantojaan niihin.

Työväenliikkeen ristiriitainen reaktio pakotti lopulta Matti Kurikan jättämään *Työmiehen* toimituksen. Työväen Sanomalehti Osakeyhtiön johtokunta yritti jo maaliskuussa painostaa Kurikkaa eroamaan vapaaehtoisesti, mutta Kurikka kieltäytyi ja haki jatkolleen tukea vetoamalla suoraan työväenjärjestöihin. Paineen kasvaessa Kurikka kuitenkin ilmoitti lopulta jättävänsä tehtävänsä 7. huhtikuuta, vaikka hän oli saanut niukasti luottamuslauseen lehtiyhtiön yhtiökokouksen äänestyksessä.[43] Kurikka jatkoi kirjoitteluaan *Työmieheen* myöhemminkin, mutta vakinaisen työpaikan menetys pakotti hänet etsimään tarmokkuudelleen jälleen uuden suunnan. Se löytyi lopulta ihanneyhteiskuntakokeiluista. *Työmieheen* kirjoittamassaan eroilmoituksessa Kurikka itse totesi, että hänen elämäntyönään ei ollut päätoimittajuus tai puolueen johtaminen vaan jatkuva pyrkimys ”totuuden lähteille, ihanteitten auringonpaisteeseen”. Siksi hän aikoi

> siirtyä syleksiväin ja saastaisia herjaussanoja purkavain helsinkiläisten parista jonnekin sellaiseen paikkaan, jossa saan tuntea jumalallisen luonnon välitöntä yhteyttä silloin, kun kapitalistisen mädännäisyyden alituinen näkeminen liian kovasti alkaa sydänalaani puristelemaan.[44]

Kurikka venäläisessä propagandassa

Heti ”Haaksirikkoon jouduttua” -pääkirjoituksen julkaisemisen jälkeen Matti Kurikka sai *Työmiehen* toimitukseen nimettömän kirjeen, jossa kyseltiin: ”Paljonko maksaa Ryssä inkeriläiselle hantlankarilleen siitä, että hajottaa Suomen työväen.”[45] Kysymys vihjasi Kurikan ryhtyneen

43 *Työmies* 6.4.1899, 3; *Työmies* 7.4.1899, 1–3; Seppälä 2010, 34; Salmelin 1967, 223–224.
44 Matti K–a, ”Ystävilleni, puoluetovereilleni”, *Työmies* 7.4.1899, 1–2.
45 Matti Kurikka, ”Sille nimettömälle kysyjälle”, *Työmies* 6.3.1899, 4.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 10. Pilalehden kuvaus venäläisyhteyksien ryvettämästä Matti Kurikasta ja häntä valkopesevästä A. B. Mäkelästä. Kaarlo Kari, *Matti Meikäläinen* 30.3.1899, 1. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

venäläisen virkavallan kätyriksi, ja samaa vihjailua jatkoivat seuraavina viikkoina porvarilliset sanomalehdet. Vihjailu oli kansallismielisen sivistyneistön keino vaimentaa soraäänet kriittiseksi koetussa tilanteessa: jos joku kieltäytyi tukemasta kamppailua Venäjän hallituksen yhtenäistämistoimia vastaan, hänet leimattiin venäläismieliseksi. Kurikan leimaamista helpotti hänen inkeriläisyytensä, jonka vuoksi hän oli kansallismielisten silmissä lähtökohtaisesti ”oikeaa” suomalaista taipuvaisempi venäläisten myötäilyyn.

Lehtien vihjailut Kurikan yhteistyösuhteesta venäläiseen virkavaltaan olivat mitä luultavimmin perättömiä, sillä yhteistyöstä olisi varmasti jäänyt jälkiä kenraalikuvernöörin kanslian arkistoon. Huoli siitä,

https://doi.org/10.21435/skst.1481

että Kurikka toiminnallaan pelasi venäläisvallan pussiin, oli kuitenkin monessa suhteessa aiheellinen. Kurikan kritiikki suurta adressia kohtaan nimittäin tarjosi potentiaalista tukea kenraalikuvernööri Bobrikovin poliittiselle tilannekuvalle. Bobrikov tulkitsi suuren adressin pelkäksi suomalaisen sivistyneistön salahankkeeksi, joka ei nauttinut kansan syvien rivien kannatusta. Tätä tulkintaansa Bobrikov pyrki keväällä 1899 todistamaan muun muassa etsimällä merkkejä tilattoman väestön vastahankaisuudesta adressin keräystä kohtaan.[46] Vaikka kenraalikuvernööri ei ottanut suoraan kantaa Kurikan toimintaan, hän epäilemättä näki mahdollisuuksia käyttää sitä propaganda-aseena.

Kurikan adressikritiikin Suomessa aiheuttama kohu herätti kiinnostusta myös Venäjän konservatiivisessa lehdistössä, joka vuosien ajan oli näkyvästi vaatinut Suomen erityisaseman lakkauttamista.[47] Ensimmäisenä aiheeseen tarttui pietarilainen *Svet*, joka kirjoitti 4. huhtikuuta (venäläisen ajanlaskun mukaan 22.3.) Kurikan kohtaamasta vainosta. Laajassa artikkelissaan lehti kuvasi Kurikkaa suomalaisten herrojen viholliseksi, joka pyrki romuttamaan herrojen yritykset rakentaa muuria ”hallitsijan ja hänen uskollisen Suomen kansansa välille”. *Svetin* mukaan Kurikka ja häntä tukevat työläiset olivat osoittaneet toiminnallaan, että toisin kuin etuoikeuksiaan varjeleva herrasväki uskotteli, suuri joukko suomalaisia ei hyväksynyt suuren adressin keräystä vaan tuki hallitusvaltaa ja ilmaisi uskollisuuttaan Venäjälle.[48]

Svet raportoi artikkelissaan myös huhuista, joiden mukaan Kurikka olisi alkanut kerätä suurta adressia arvostelevaa vasta-adressia ja saanut sen allekirjoittajiksi jo viisikymmentätuhatta suomalaista.[49] Vaikka eri paikkakunnilla kerätyistä vasta-adresseista oli edeltävinä viikkoina uutisoitu Suomessa, tämä huhu oli mitä ilmeisimmin venäläislehden itsensä keksimä. *Svetin* väite Kurikan mobilisoimasta joukkoadressista hallitusvallan tueksi herättikin epäuskottavuudessaan huomiota myös Venäjällä. Ainakin *St. Petersburger Zeitung* kummasteli *Svetin* tietojen

46 Polvinen 1985, 116–118, 287–288, 295; Tommila 1999, 231.

47 Vituhnovskaja 2009, 99–115.

48 *Svet* 22.3.1899 (4.4.1899), 1. Artikkelia referoivat seuraavina useat suomalaiset lehdet, esim. ”Kurikan liittolainen”, *Päivälehti* 6.4.1899, 2.

49 *Svet* 22.3.1899 (4.4.1899), 1.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

alkuperää ja huomautti, etteivät lehden uutiset Suomesta aiemminkaan olleet aina olleet oikeita.[50]

Svetin ohella Kurikan sankarillisesta toiminnasta ja hänen kohtaamastaan vainosta raportoi *Moskovskija Vedomosti* parissakin numerossaan.[51] *Moskovskija Vedomostilla* oli suomalaisten silmissä vielä synkempi maine venäläistämispolitiikan puolestapuhujana kuin *Svetillä*, ja moskovalaislehden Suomen-kirjeenvaihtajaa Pjotr Ippolitovitš Messarošia ryöpytettiin keväällä 1899 suomalaislehdistössä yhtä kiivaasti kuin Kurikkaa. Eräät suomalaislehdet keksivät jopa rinnastaa Kurikan ja Messarošin toisiinsa irvaillakseen Kurikan venäläislehdistöltä saamalle myötätunnolle.[52] Muutenkin suomalaislehdistö käytti venäläislehtien kirjoittelua hyväkseen alleviivatakseen sitä, että Kurikan toiminta oli johtanut juuri sellaisiin Suomen kannalta vahingollisiin seurauksiin kuin oli pelätty. Lisäksi eräät lehdet vihjailivat suorastaan toiveikkaasti, että venäläislehtien tiedoissa Kurikan itäisistä yhteyksistä saattoi olla perääkin. Esimerkiksi *Jyränkö* kirjoitti:

> Mutta yhtä mahdollista on, että hra Messaroschin henkisillä venäläisillä lehdillä on hra Kurikan kannasta ja ansiosta paremmat tiedot kuin kotimaisilla lehdillä, ja hyvin mielellämme sen suommekin. Kunniasta emme suinkaan kateellisia ole.[53]

Kurikan venäläislehdiltä saamasta huomiosta väännettiin suomalaislehdissä myös vitsejä ja pilkkalauluja, joissa Kurikka esiintyi idän houkutuksille alttiina työkansan huiputtajana. Nimimerkin ”Miltopaeus” riimittelemässä ”Ihailevassa veisussa Svjätin itealisesta ottopojasta Matti Kurikasta” arveltiin Kurikan jopa siirtyvän venäläislehden leipiin:

50 *St. Petersburger Zeitungin* uutisointiin viittasi mm. ”Hr Kurikka delar med hr Messarosch äran”, *Wiborgs Nyheter* 7.4.1899, 3.

51 *Moskovskija Vedomosti* 24.3.1899 (6.4.1899), 2; 26.3.1899 (8.4.1899), 2.

52 Esim. *Björneborgs Tidning* 8.4.1899, 2; *Jyränkö* 13.4.1899, 3. *Moskovskija Vedomostin* linjasta ks. Vituhnovskaja 2009, 99–105.

53 ”Hra Kurikka Messaroschin kunnian jakajana”, *Jyränkö* 13.4.1899, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Svjäät se Kurikasta kauheasti tykkää,
kaukana, kaukana tammen on juur.
”Täällä mu tsuhnat lykkää ja tyrkkää,
Siellä mä olen kuin sulttaani suur.”

Sittenkin Matti jo sai eropotkun,
Svjäätihin lähti retaktyöriksi kai!
Frakin otti ylle ja teki syvän notkun,
Musikalta ruplat ja baabuskan nai.[54]

Leimaaminen venäläismieliseksi hallitusvallan ystäväksi epäilemättä koetteli Matti Kurikan mielenrauhaa ja oikeudentuntoa. Hän oli *Työmiehessä* kirjoittanut paljon isänmaallisuudesta ja arvostellut ”herrasluokkaa” sen unohtamisesta,[55] ja nyt poliittiset vastustajat vaikuttivat kostavan hänelle samoin asein vähät välittäen hänen todellisista pyrkimyksistään. Erityisen kiusallisia olivat suomalaislehtien toistamat väitteet hänen venäläisiltä tahoilta saamistaan palkkioista. Vaikka väitteet olisivat olleet kuinka epäuskottavia tahansa, niiden toistelu kylvi ihmisten mieleen epäilyksen Kurikan rehellisyydestä ja näin palveli hänen poliittisten vastustajiensa tarkoitusperiä.

Kurikasta tuli tahtomattaan myös venäläisten vallanpitäjien propagandaväline. Hallitusvallan tiedotuskanavat kuvasivat hänet suomalaisen köyhälistön puolestapuhujaksi, joka kamppaili tarmokkaasti suomalaisen yläluokan vehkeilyä vastaan ja tuki keisarivallan politiikkaa. Venäläisnäkökulmasta Kurikka sopi sankariksi, koska hän nautti huomattavaa kannatusta kansan syvissä riveissä ja koska hän oli saanut petturin leiman suomalaiselta porvarilliselta lehdistöltä, jonka kansallismielisyys oli piikki venäläisvallan lihassa. Venäjän hallitus tuskin aidosti kuvitteli Kurikkaa liittolaisekseen, mutta se käytti mieluusti omiin tarkoituksiinsa Kurikan saamaa venäläismielisen mainetta.

54 Miltopaeus, ”Syvällä tammen juuret. Ihaileva veisu Svjätin itealisesta ottopojasta Matti Kurikasta”, *Matti Meikäläinen* 14.4.1899, 2.

55 Esim. ”Jurtikka”, ”Helsingin kirje”, *Työmies* 25.6.1898, 2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 11. Taiteilija Alex Federleyn näkemys Matti Kurikan pyrkimyksistä ”totuuden lähteille, ihanteiden auringonpaisteeseen”. Kurikan sylissä näkyy pietarilainen *Svet*-lehti ja ympärillä joukko hänen edellisviikkoisten vaiheidensa symboleja, kuten maankavallusta kuvaavat 30 hopearahaa, kannattajien jättämä kukkakori ja eroilmoitus *Työmies*-lehden johtokunnalta. *Fyren* 15.4.1899. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Vielä niinkin myöhään kuin 1903 Kurikan nimen nosti esiin *Suomen Sanomat*, joka oli hallituksen äänenkannattajan *Finljandskaja Gazetan* suomenkielinen, erityisesti maalaiskansalle suunnattu versio.[56] Lehti palasi toukokuun numerossaan kevään 1899 tapahtumiin Suomessa ja kuvasi, kuinka passiivista vastarintaa harjoittaneet ”ruotsalaiset” olivat tuolloin yrittäneet kiihottaa kansaa hallitusvaltaa vastaan. Artikkelin mukaan Suomen kansan enemmistö oli kuitenkin torjunut yläluokkaisten

56 Torvinen 1976, 242–248.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

sortajien houkuttelun ja eräät henkilöt olivat vainon uhallakin nousseet puolustamaan köyhälistöä kiihottajia vastaan.

> Muistuu mieleemme aina miesten nimet, jotka ovat kantaneet Suomen köyhälistöä ja sen etua sydämmellään ja kärsineet sen takia. Syvimmällä kunnioituksella kuuluu tuhansien huulilta lausuttavan nimet Matti Kurikka ja tohtori Tanner, ja vastakohtana heitetty inholla muistoista pois noitten nimet, jotka olivat kataloita tekojansa täytäntöön panemassa siinä varmassa luulossa, että kuin kansan etujen valvojat vain saadaan tieltä pois, niin kansa on heidän vallassa.[57]

Hallitusvallan äänitorven kuvaus Matti Kurikasta köyhälistön puolesta kamppailleena marttyyrina tuo mieleen Kurikan omat puolustuspuheet keväällä 1899. Kiintoisaa artikkelissa on myös Kurikan rinnastaminen hammaslääkäri A. F. Tannerin, joka oli niin ikään vaikuttanut työväenliikkeessä ja joka myöhemmin niitti mainetta seksuaalivalistajana. Tanner oli adressijupakan aikaan esiintynyt aluksi Kurikan puolustajana, kunnes hän oli katsonut parhaaksi irtisanoutua tämän mielipiteistä ja koko työväenpuolueesta.[58] Miesten kohtaloissa oli kuitenkin runsaasti yhteneväisyyksiä, ja molemmat olivat *Suomen Sanomien* kirjoituksen ilmestyessä eläneet jo pitkään Amerikassa, kaukana Suomen poliittisesta kuohunnasta. Jos kirjoitus heitä milloinkaan tavoitti, se tuskin kumpaakaan erityisesti elähdytti.

Uuteen haaksirikkoon

Kevään 1899 tapahtumat löivät Kurikkaan venäläismielisen maineen, josta hänen oli vaikea pyristellä irti ainakaan Suomen kamaralla. Voi

57 ”Suomalaisen totuuden sana työttömyyden kautta kurjuuteen joutuneille työmiehillemme ja muille kansalaisille”, *Suomen Sanomat* 26.5.1903, 3.

58 A. F. Tanner, ”Nyt miehissä!”, *Työmies* 4.3.1899, 3; Liinus R. Nyström, ”Työväenyhdistyksen huoneustoon”, *Työmies* 18.3.1899, 3; Työmies, ”Varoitus työmiehille!”, *Uusi Suometar* 20.3.1899, 3; A. F. Tanner, ”Julkinen irtisanoutuminen”, Uusi *Suometar* 23.3.1899, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

jopa väittää, että Kurikasta tuli maineensa vanki eli että hän alkoi itse käyttäytyä maineensa mukaisesti. Väitteelle antaa pohjaa Kurikan toiminta hänen palattuaan kuusivuotisen ulkomailla oleskelun jälkeen Suomeen syksyllä 1905. Kotimaan ilmapiiriä sävytti tuolloin Venäjällä käynnissä oleva vallankumouksellinen tilanne, joka lietsoi toiveita demokraattisista uudistuksista ja avasi tilaa Kurikan kaltaisille visionääreille.

Pian paluunsa jälkeen Kurikka kirjoitti artikkelin, joka julkaistiin pääkirjoituksena *Työmiehessä* – tämä osoitti Kurikan nauttineen yhä arvostusta lehden toimituksessa. Artikkelissaan Kurikka palasi vielä kerran alkuvuoden 1899 tapahtumiin ja kuvasi keisarin tuolloin antamaa helmikuun manifestia loogiseksi tulokseksi siitä, että kansa oli menettänyt uskonsa Suomen valtiosäätyihin. Samalla Kurikka arvosteli kovin sanoin suomalaista hallitsevaa luokkaa haluttomuudesta demokraattisiin uudistuksiin. Näin artikkeli palautti mieleen pääkirjoituksen, joka oli johdattanut Kurikan kohun keskelle kuusi ja puoli vuotta aiemmin. Jopa artikkelin otsikko, ”Haaksirikosta pyrittäessä”, oli Kurikalta harkittu kommentaari kevään 1899 tapahtumiin.[59]

Työmieheen kirjoittamassaan artikkelissa ja seuraavina viikkoina pitämissään puheissa Kurikka esitti huomiota herättäviä Venäjän-poliittisia kantoja. Ensinnäkin hän ehdotti, että mikäli Suomen hallitsevat luokat yhä jarruttaisivat tarpeellisia uudistuksia, olisi työväestön käännyttävä suoraan Venäjän keisarin puoleen valtiopäiväreformin toteuttamiseksi. Toiseksi Kurikka kehotti työväenliikettä välttämään väkivaltaa ja laittomuuksia Venäjän-politiikassaan. Näin hän vaati irtiottoa aktivismista, jossa myös työväenliike oli ollut osallisena 1900-luvun alkuvuosina. Kurikan mukaan vaarallisen aktivismin sijaan työväenliikkeen tuli pyrkiä sovittelemaan Venäjän hallituksen kanssa.[60]

Kolmanneksi Kurikka kehotti suomalaisia edistämään poliittisia pyrkimyksiään osallistumalla Venäjän duuman vaaleihin. Duumasta, jonka keisari Nikolai II kutsui syksyllä 1905 koolle hillitäkseen kumouksellista liikehdintää, oli määrä tulla parlamenttia vastaava lainsäädännöllinen elin keisarin vallan vastapainoksi. Kurikan ajatus suomalaisten osallis-

59 ”Haaksirikosta pyrittäessä”, *Työmies* 20.9.1905, 1.
60 ”Haaksirikosta pyrittäessä”, *Työmies* 20.9.1905, 1; ”Äänioikeuskokous”, *Työmies* 9.10.1905, 1–2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

tumisesta duuman vaaleihin oli kuitenkin suomalaisnäkökulmasta outo, koska se olisi tarkoittanut Suomen itsehallinnon heikentämistä. Siksi Kurikan ehdotus ei saanut tukea muilta työväenjohtajilta tai ylipäänsä miltään poliittiselta puolueelta Suomessa. Historioitsija Antti Kujala pitääkin Kurikan ehdotusta osoituksena siitä, että tämä oli Amerikan-vuosinaan menettänyt kosketuksen Suomen poliittiseen todellisuuteen.[61]

Kurikan vaikeuksia ymmärtää Suomen oloja paluunsa jälkeen korostaa myös Arvid Järnefelt, joka *Vanhempieni romaanissa* kertoo Kurikan käyneen hänen äitinsä huvilalla Lohjan Vieremällä syksyllä 1905. Kirjailijan mukaan Kurikka oli tuolloin esittänyt Elisabeth Järnefeltille ”uskomattoman epäsuomalaisen” suunnitelman:

> [H]än tahtoi, että Suomen työläisluokka kokonaisuudessaan olisi asettunut tsaarin puolelle hänen taistelussaan Venäjän vallankumouksellisia vastaan – –. Palkinnoksi tästä avusta olisi kiitollinen tsaari sitten antanut Suomen työväestölle täyden vapauden järjestää maan olot minkä ihanteiden mukaan tahansa.[62]

Kurikka jatkoi sovinnollista esiintymistään Venäjän hallitusta kohtaan myös lokakuun lopulla 1905 puhjenneen suurlakon aikana.[63] Lakkopäivinä Kurikka jopa tapasi kenraalikuvernööri Ivan Mihailovitš Obolenskin kasvokkain ja teki tähän myönteisen vaikutuksen vakuuttelemalla suomalaisen työväestön hyväntahtoisuutta Venäjään kohtaan. Tapaamisen jälkeen Kurikka esiintyi Helsingin työväen lakkokomiteassa ja neuvoi siellä jälleen suomalaisia pyrkimään uudistuksiin Venäjän hallituksen ja kenraalikuvernöörin kautta sekä pidättäytymään kumouksellisesta toiminnasta. Kurikan neuvot sopivat huonosti yhteen lakkokomitean muiden jäsenten kantojen kanssa. Ristiriitojen osoittauduttua sovitta-

61 Kujala 2016, 45. Kurikan puheiden aiheuttamista reaktioista työväenliikkeessä ks. esim. ”Eilinen kokous”, *Työmies* 23.10.1905, 1.

62 Järnefelt 1948, 530.

63 Kujala näkee Kurikan varsin keskeisenä toimijana suurlakkopäivien Helsingissä. Myös Marko Tikka toteaa, että Kurikka oli ”marraskuussa 1905 yhtä aikaa työväenliikkeen kiistellyin, näkyvin ja suosituin hahmo” ja että Kurikka oli merkittävässä roolissa lakon alkupäivinä huolimatta Helsingin työväestön ambivalentista suhtautumisesta häneen. Tikka mainitsee Kurikan myös kuuluneen Helsingin lakkokomiteaan, missä hän ”edusti lopulta lähinnä omia ajatuksiaan”. Tikka 2009, 80–81, 189.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

mattomiksi Kurikka erosi komiteasta ja samalla ajautui yhä pahemmin marginaaliin työväenliikkeen kärkiryhmässä.[64]

Kujala luonnehtii suurlakkoa käsittelevässä tutkimuksessaan Kurikkaa suorasanaisesti russofiiliksi ja arvioi, että inkeriläistaustansa vuoksi Kurikka tunsi useimpia suomalaisia enemmän myötämielisyyttä Venäjää kohtaan.[65] Näin Kujala jatkaa jo vuonna 1899 lehdistössä esiintynyttä tapaa selittää Kurikan poliittisia mielipiteitä tämän etnisellä taustalla.

Toisaalta Kujala kuvaa Kurikkaa myös vallanhaluiseksi tuuliviiriksi ja älykkääksi peluriksi, joka oli ideologisesti joustavampi kuin kautskylaisiin dogmeihin sitoutuneet aatetoverinsa. Siksi Kurikalle ei ollut ongelma omaksua sovinnollista taktiikkaa suhteessa Venäjän hallitukseen, jos hän katsoi sen hyödyttävän työväestön tavoitteita.[66] Tämä tulkinta – yhdistettynä Kurikan pitkään poissaoloon Suomesta – on lopulta etnistä taustaa hedelmällisempi selitys hänen toiminnalleen vuonna 1905. Voidaan jopa väittää, että esiintyessään kenraalikuvernöörille helsinkiläisen työväestön edustajana Kurikka saattoi käyttää tietoisesti hyväkseen Venäjälläkin tunnettua mainettaan venäläismielisenä työkansan puolustajana. Samalla hän saattoi pönkittää kannatustaan työväenjoukkojen keskuudessa osoittamalla olevansa myös venäläisen virkavallan arvostama auktoriteetti.

Kurikan toiminta ja sen herättämät reaktiot keväällä 1899 ja syksyllä 1905 olivat monessa suhteessa samankaltaisia. Molempina ajanjaksoina Kurikka kohosi suomalaisen poliittisen keskustelun keskiöön, häneen lyötiin russofiilin leima ja hänen suhtautumisensa Venäjän hallitusvaltaan synnytti ristiriitoja myös työväenliikkeen sisälle. Yleisemmin ajateltuna Kurikan käyttäytyminen nosti esiin ison kysymyksen Venäjän-poliittisesta taktiikasta; tämä kysymys askarrutti suomalaista työväenliikettä jatkuvasti Venäjän vallan ajan lopulla ja tähän kysymykseen Kurikka tarjosi omia kiisteltyjä vastauksiaan. Reagoidessaan suureen adressiin keväällä 1899 ja kumoukselliseen tilanteeseen syksyllä 1905 Kurikka koetteli hyväksyttävän käyttäytymisen rajoja, ja samalla hän toi nämä rajat näkyviin paitsi työväenliikkeessä myös suomalaisessa poliittisessa kulttuurissa yleisesti.

64 Kujala 2016, 77–78, 81, 95–97.
65 Kujala 2016, 45, 78.
66 Kujala 2016, 101–102.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Ulosheitto Arkadia-teatterista

Sami Suodenjoki
https://orcid.org/0000-0002-6301-7462

Matti Kurikka joutui suurta adressia kritisoineen pääkirjoituksensa vuoksi uhkailun ja jopa fyysisen väkivallan kohteeksi keväällä 1899. Symbolisesti merkittävin Kurikkaan kohdistuneista hyökkäyksistä sattui Helsingin Arkadia-teatterissa 15. maaliskuuta, samana päivänä, jolloin suuri lähetystö lähti junalla toimittamaan Kurikan arvostelemaa adressia Helsingistä Pietariin.

Suomalainen Teatteri esitti Arkadian salissa kantaesityksenä Arvid Järnefeltin historiallisen draaman *Samuel Cröell*. Kurikka oli saapunut ensi-iltaan *Työmiehen* arvioitsijana. Näytöksen tauolla joukko ylioppilaita yritti kuitenkin heittää Kurikan ulos teatterista, ja kun tämä ei onnistunut, he vaativat Kurikkaa poistumaan teatterisalista. Lopulta Kurikka lähti salista ilkkuvien ylioppilaiden saattelemana.

Nöyryytetty Kurikka tulkitsi uloshäätämisensä työväenluokkaan kohdistuneeksi syrjinnäksi. Hänen mukaansa oli varmaa, ”ettei suomalainen puolue ajanut ulos kansallisesta taidelaitoksesta minun yksityistä persoonaani, vaan sen asian, jota he tietävät minun edustavan”.[1] Myöhemmin Kurikka rinnasti itsensä näytelmähenkilö Samuel Cröelliin, joka kokee marttyyrikohtalon vääryyksiä paljastavana totuudenpuhujana.[2]

Teatterivälikohtaus mobilisoi työväestöä osoittamaan mieltään Kurikan vainoa vastaan. Näyttävin mielenilmaus oli Helsingissä 19. maaliskuuta järjestetty kukkaiskulkue, johon Kurikka osallistui

1 ”Puolue-vaino”, puhekonsepti 16.3.1899, Matti Kurikan arkisto, Työväen Arkisto.
2 ”Vaikuttaako edes näytelmätaide?”, *Työmies* 14.3.1900, 1.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

myös itse. Kulkueessa joukko naisia kantoi kukkakoreja, jotka he laskivat kunniatervehdyksenä *Työmiehen* toimituksen edustalle.[3]

Kurikan ulosheitto Arkadia-teatterista heijastui suomalaiseen teatterielämään, sillä se murensi järjestäytyneen työväen luottamusta Suomalaiseen Teatteriin. Kurikka itse otti kirjoittelussaan teatterin ohjelmistopolitiikan silmätikukseen. Hän myös kynäili kevään kokemuksiaan peilaavan näytelmän *Kulttuurikukka*, joka päätyi pian Helsingin työväenyhdistyksen uuden näytelmäseuran ohjelmistoon.[4] Seuran syksyllä 1899 perustamasta Työväen Teatterista tuli työväenliikkeen oman teatteri-instituution pioneeri, joka toiminnallaan edisti Kurikan kritiikeissään peräänkuuluttamaa luokkatietoista taidetta.

3 ”Kunniatervehdyksellä”, *Työmies* 20.3.1899, 3–4.
4 Seppälä 2010, 34.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Tolstoilaiset rauhanmiehet

Anna Rajavuori
https://orcid.org/0000-0003-2771-2617

Kansainvälinen rauhanliike järjestäytyi 1880-luvun lopulla, ja Suomessa vaikutteita rauhanaatteista saatiin sekä idästä että lännestä. Tolstoin kirjoituksista vaikuttunut Matti Kurikka perusti Jean Boldtin ja Pekka Ervastin kanssa Suomen ensimmäisen rauhanyhdistyksen *Finlands Fredsföreningin* lokakuussa 1898. Hankkeen varsinaisena puuhamiehenä toimi hovioikeuden auskultantti Jean Boldt (1865–1920), joka valittiin yhdistyksen puheenjohtajaksi. Sihteeriksi ja tulkiksi tuli Kurikka. Lähinnä työväen kansoittama perustamiskokous jäi kuitenkin kutakuinkin yhdistyksen ainoaksi ja hanke raukesi alkuunsa.[1] Suomalaisen rauhanliikkeen historian katsotaan alkaneen varsinaisesti vasta kymmenen vuotta myöhemmin, kun Suomen Rauhanliitto perustettiin vuonna 1907.

Kurikka ja Boldt organisoivat mielenosoituksen rauhanasian puolesta Helsingissä helmikuussa 1899. Päätös mielenosoituksen järjestämisestä oli tehty jo tammikuun alussa. Taustalla vaikutti keisari Nikolai II:n elokuussa 1898 tekemä vetoomus sotavarustelun vähentämiseksi ja kansainvälisen rauhankokouksen järjestämiseksi. Vetoomus johti rauhanmielenosoituksiin ympäri Eurooppaa ja Haagissa toukokuussa 1899 järjestettyyn konferenssiin, jossa tehtiin sopimus kansainvälisten ristiriitojen rauhanomaisesta selvittämisestä.[2] Kurikan ja Boldtin toiminta rauhanliikkeen edistämiseksi joutui kuitenkin kiusalliseen valoon, koska heidän järjestämänsä mielenosoitus osui samaan aikaan Nikolai II:n antaman helmikuun manifestin Suomessa herättämän kohun kanssa.

1 *Nya Pressen* 11.10.1898; "Fredsmötet", *Aftonposten* 3.10.1898
2 Keisarin vetoomuksesta *Työmies* 3.9.1898, 1–2. Mielenosoituksista esim. *Työmies* 8.11.1898, 3. Haagin konferenssista *Työmies* 17.2.1899, 3; 31.5.1899, 2; Eyffinger 1899.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 12. Jean Boldtin ja Matti Kurikan rauhanmielenosoitus. *Fyren 4.3.1899*. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Vaikka Kurikkaa pidetään uskonnolliselta näkemykseltään ennen kaikkea teosofina, hänen vaikutuksensa suomalaisen tolstoilaisuuden alkuvaiheissa oli merkittävä. Teologi Armo Nokkalan mukaan Kurikka oli ensimmäisiä suomalaisia kirjailijoita, jotka pääsivät tutustumaan Leo Tolstoin teksteihin. Inkeriin levisi jäljennöksinä sensuurin kieltämiä Tolstoin kirjoituksia, ja Kurikka venäjän taitoisena pystyi niitä lukemaan.[3] 1890-luvulla, jolloin Kurikka toimi *Viipurin Sanomien* päätoimittajana, lehdestä tuli merkittävin Tolstoin op-

3 Nokkala 1958, 41–42.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

pien levittäjä Suomessa. Kurikan ansiosta *Viipurin Sanomissa* julkaistiin kaikkiaan 42 Tolstoita käsittelevää pääkirjoitusta ja alakertaa, joissa käsiteltiin ennen muuta rauhanasiaa, sosialismia ja antiklerikalismia. Erityisesti pappisvastaisuus aiheutti tyytymättömyyttä lukijakunnassa ja edisti lehden taloudellista alamäkeä.[4]

Tolstoin opeilla oli huomattava vaikutus Suomen työväenliikkeeseen. Tolstoin kristillinen anarkismi, jossa kristinuskon käsittein kritisoitiin valtiollisia ja kirkollisia instituutioita, toimi monille siirtymäkanavana yhteiskunnalliseen radikalismiin. Matti Kurikan ja A. B. Mäkelän lisäksi työväenliikkeen merkkihenkilöistä ainakin Yrjö Sirolalla ja Hilja Pärssisellä oli jossain elämänsä vaiheessa tolstoilaiset kaudet.[5]

4 Karkama 2010, 322; Nokkala 1958, 44–46.
5 Nokkala 1958, 231; Kemppainen 2020, 284–289.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikkalaisuus sosialistisessa työväenliikkeessä

Anna Rajavuori
https://orcid.org/0000-0003-2771-2617

Kun Matti Kurikka palasi Pohjois-Amerikasta Suomeen syyskuussa 1905, hän oli ollut poissa kuusi vuotta ja pitkän poissaolonsa vuoksi ajautunut entistä enemmän syrjään Suomen työväenliikkeessä. Työväenliike ja sen poliittinen osa Suomen Sosialidemokraattinen Puolue (SDP) olivat ottaneet aatteellisesti askelia kohti marxilaista luokkataistelua, eikä Kurikan teosofis-tolstoilaisilla näkemyksillä ollut enää edes sen kaltaista jalansijaa kuin Kurikan lähtiessä Suomesta 1899.[1] Tätä ilmensi *Kansan Lehdessä* julkaistu Yrjö Sirolan kirjoitus, jossa arvosteltiin Suomeen palanneen Kurikan vanhentunutta utopismia ja viehtymystä salatieteisiin. Sirolan mukaan suomalainen työväenliike oli jo kypsynyt niin pitkälle, ettei se enää kaivannut Kurikan kaltaisia suuria persoonia vaan jäsenistön valitsemia luottamushenkilöitä ja heidän ehdotustensa tarkkaa arviointia.[2]

Maineensa ja kokemuksensa avulla Kurikka onnistui organisoimaan laajan kansalaiskokouksen Helsingin rautatientorille 30.10.1905. Kokous hyväksyi Kurikan ehdotuksesta ponnen, jossa kehotettiin aloitta-

1 Pollari 2009, 81–83.
2 *Kansan Lehti* 26.9.1905, 2; 3.10.1905, 1–2; Pollari 2009, 87–88; Turunen 2021, 134–135.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

maan Suomessa yleislakko.[3] Kurikka menetti kuitenkin asemansa lakkokomiteassa ja kaiken vaikutusvaltansa jo suurlakon aikana kansallisten ja luokkaristiriitojen kärjistyessä. Kurikka olisi suostunut lakon lopettamiseen ja uudistusten toteuttamiseen säätyvaltiopäivien välityksellä vastoin työväenliikkeen linjaa. Suurlakon aikaan sovinnollista yhtenäisyyslinjaa ajanut Kurikka näki kuitenkin vallankumouksen mahdollisuuden seuraavana vuonna. Kurikka tuki punakaartia ja sen ylipäällikköä Johan Kockia Venäjän vallankumouksellisten epäonnisessa Viaporin kapinassa heinä–elokuun vaihteessa 1906, kun taas järjestäytynyt työväenliike ei ottanut kapinaan osaa.[4]

Kurikan suurlakon ja Viaporin kapinan aikana aiheuttamien ristiriitojen selvittely kärjistyi Oulussa 20.–26. elokuuta 1906 pidetyssä SDP:n puoluekokouksessa. Kurikka osallistui kokoukseen Sörnäisten Työväenyhdistyksen edustajana, mutta hänelle ei siitä huolimatta myönnetty edustusoikeutta kokouksessa. Puoluehallinnon ja Kurikan välit olivat jo niin kireät, että puolueella ei ollut käytännössä muita vaihtoehtoja kuin erottaa Kurikka. Ennen erottamistaan Kurikka ehti kuitenkin erota itse, mikä päätti lopullisesti Kurikan tien suomalaisessa työväenliikkeessä.

Kokouksessa käytiin pitkä keskustelu Kurikan edustusoikeudesta, ja keskustelussa paheksuttiin Kurikan tekoja, menettelyä, toimintaa ja esiintymistä. Viimeisenä pisarana pidettiin hänen epätoivoisia yrityksiään päästä työväenliikkeen johtopaikoille tai ainakin jonkinlaiseksi henkiseksi johtajaksi erikoisilla irtiotoilla. Kurikka nähtiin ei vain aatteellisesti vaan myös toiminnallisesti epäjohdonmukaisena ja epäluotettavana.[5] Yrjö Sirolan mukaan Oulun puoluekokous ”veti puolueen rajat anarkistista rosvoilua, haaveellista kurikkalaisuutta ja senaattorisosialismia vastaan” ja yhdisti näin puolueen eheäksi kokonaisuudeksi.[6]

Oulun kokouksen jälkeen ”kurikkalaisuudella” alettiin tarkoittaa kaikenlaisia puolueen viralliseen linjaan sopimattomia katsantokantoja, vaikka ne eivät olisi suoraan liittyneetkään Kurikkaan henkilönä tai hänen kannattamiseensa. Kurikkaan voitiin henkilöidä vääräoppisuus puo-

3 Kujala 2016, 40.
4 Salomaa 1965, 109–110, Hautamäki 1967, 307.
5 Uotinen 1906, 32–64.
6 Yrjö Sirola, ”Suomen köyhälistö luokkataistelussa”, *Kansan Ääni* 11.6.1908, 2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 13. Työväen pilalehti irvaili Matti Kurikan ja J. K. Karin erottamiselle sosiaalidemokraattisesta puolueesta. *Kurikka* 15.9.1906. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

lueen sisällä osittain senkin vuoksi, että hän oli yleisesti tunnettu henkilö esimerkiksi verrattuna J. K. Kariin[7], joka myös erotettiin Oulussa puolueesta. Kurikkalaisuudesta tuli Oulun kokouksen jälkeen legitiimi syy sulkea ihmisiä ulos puolueen toiminnasta.

7 Opettaja ja Suomen työväenpuolueen ensimmäinen puoluesihteeri J. K. Kari osallistui valtiopäiville porvarissäädyn edustajana 1904–1905. Hänet valittiin senaattoriksi 1905, mikä oli liikaa marxilaisen luokkataistelun periaatteen omaksuneelle SDP:lle. Kari kutsuttiin kuitenkin takaisin puolueen jäseneksi vuonna 1917.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikkalaisuus

Käsite kurikkalaisuus oli olemassa jo ennen Oulun puoluekokousta ja Kurikan lähtöä puolueesta. Ennen suurlakkoa, Kurikan vielä ollessa Pohjois-Amerikassa, Sörnäisten (Vuorelan) työväenyhdistys oli tunnettu ”kurikkalaisena”.[8] Teosofien johtavat henkilöt, Pekka Ervast, Veikko Palomaa ja Maria Ramstedt, luennoivat sunnuntaisin yhdistyksessä, ja oli tiedossa, että yhdistykseen oli ”pesiytynyt erikoinen kurikkalaisten ryhmä ja että siellä harrastettiin teosofiaa”, kuten kansanedustaja Mikko Ampuja luonnehti muistelmissaan.[9] Ennen Kurikan paluuta Suomeen 1905 kurikkalaisuus yhdistettiinkin pääosin teosofiaan, mutta suurlakon ja Viaporin kapinan jälkeen käsite sai yhä enemmän poliittisia merkityksiä, joihin erityisesti Kurikan epäjohdonmukaisuus suurlakon aikana oli vaikuttanut. Kun hankaluudet puoluejohdon kanssa olivat käyneet ylitsepääsemättömiksi suurlakon jälkeen, *Työmies* ei enää julkaissut Kurikan kirjoituksia. Kurikka liittoutui avoimesti teosofien kanssa ja perusti lehtiosuuskunnan julkaisemaan *Elämä*-lehteä joulukuussa 1905. Kahvila Elämän Tuvasta tuli Matti Kurikan kannattajien kokoontumispaikka, jossa Kurikka itse esitelmöi eri aiheista muuan muassa Pekka Ervastin kanssa.

Työväenliikkeessä kurikkalaisuudesta alettiin puhua porvarillisen vääräoppisuuden synonyymina. Tätä vääräoppisuutta edustivat Kurikan keisaripolitiikka, erimielisyydet eduskunnan kamarien määrästä[10] ja äänioikeuskysymyksestä sekä Kurikan jokseenkin vaihteleva kanta vallankumoukseen ja vallankumouksellisiin. Omapäisyytensä ja vaihtelevien kantojensa vuoksi Kurikka nähtiin uhkana yhtenäiselle työväenliikkeelle. Vaikka Kurikan kannattajia ei lukumääräisesti ollutkaan kovin paljon, Kurikan asema työväenliikkeessä sen alkutaipaleella oli tuonut hänelle sellaista vaikutusvaltaa, että puolueessa suhtauduttiin Kurikan toimintaan edelleen vakavasti. *Työmiehen* päätoimittaja Edvard Valpas

8 Harmainen 2010, 81–82. Ks. myös Turunen 2021, 134.

9 Ampuja 1947, 37–38.

10 Edvard Valpas liitti kurikkalaisuuden vuonna 1906 kysymykseen eduskunnan rakenteesta: SDP ajoi yksikamarista, Kurikka kaksikamarista.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

piti kurikkalaisuutta jopa olemassa olevana ”puolueena”, jonka toimintatapoihin SDP:n oli kiinnitettävä erityistä huomiota.[11]

Koska *Elämä* oli suunnattu *Työmiehen* toimitukseen tyytymättömille, siinä kirjoitettiin hyvin kriittiseen sävyyn SDP:n johdosta, linjasta ja erityisesti *Työmiehen* päätoimittajasta Edvard Valppaasta. Vastaavasti *Työmiehessä* parjattiin Kurikkaa henkilökohtaisesti ja syytettiin häntä työväenliikkeen hajottamisesta ja vahingoittamisesta.[12] *Työmiehessä* ja *Elämässä* käytiinkin kiivasta kamppailua kurikkalaisuuden ja valpaslaisuuden välillä. Kurikka syytti SDP:n johtoa erityisesti materialismista, kun taas hän itse edusti mielestään ihannesosialismia. Kurikan seuraajat tai ”elämäläiset” eivät kuitenkaan määritelleet itseään kurikkalaisiksi, vaan kyseessä oli vastapuolen, sosialistisen työväenliikkeen, piirissä käytetty käsite. Vaikka Kurikalla oli edelleen uskollisia seuraajia, heitä oli niin vähän, että *Elämä* oli jatkuvasti taloudellisissa vaikeuksissa. Sen ilmestyminen lakkasi lopulta kokonaan vuonna 1908 keskeydyttyään sitä ennen jo muutaman kerran.

Sosiaalidemokraattisen puolueen johdossa Kurikka nähtiin kilpailijana tämän erottua puolueesta. Kurikka olikin perustanut jo keväällä 1906 ennen eroaan Suomen Sosialistisen Liiton, jonka oli tarkoitus olla eräänlainen kansanrintama, joka toimisi yhteydessä sosiaalidemokraattiseen puolueeseen. Tämä hanke tulkittiin puolueneuvostossa työväenliikkeen hajottamisyritykseksi.[13] Vuoden 1907 valtiollisissa vaaleissa Kurikan perustama Sosialistinen Reformipuolue yritti turhaan saada oppimestariaan valituksi valtiopäiville. Reformipuolue ei saanut yhtään edustajaa läpi, mikä tarkoitti myös puolueen loppua. Myöhemmin reformipuolueen elämäläiset yrittivät liittyä takaisin sosiaalidemokraattiseen puolueeseen, mutta puolueneuvosto ei tätä hyväksynyt.[14]

Kurikan pieleen menneiden hankkeiden vuoksi kurikkalaisuuteen liitetty negatiivinen ja jossain määrin surkuhupaisakin leima vahvistui. Esimerkiksi Kurikan vanha yhteistyökumppani A. F. Tanner halusi

11 Kurikka–Valpas-kiista, EAC, Edvard Valppaan arkisto, TA.
12 Hautamäki 1967, 306; Helosalo, ”Taipaleelta taipaleelle”, *Elämä* 19.1.1907, 3.
13 Kalemaa 1978, 205; ks.” Suomen Sosialistinen Liitto”, *Elämä* 4.4.1906, 2.
14 Hautamäki 1967, 310.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

vuonna 1908 *Työmiehessä* tehdä selväksi, ettei ole kurikkalainen.[15] Myös elämäläisyydestä tuli sellainen leima, joka ei ollut kohteelle eduksi.[16] Erityisesti *Työmiehessä* leimaaminen muuttui lähes ajojahdiksi. *Elämässä* valiteltiin, kuinka ”n.s. ’kurikkalaisuuden’ vastustaminen ainakin muutamin paikoin on mennyt halpamaisuuteen ja muuttunut uskonvimmaiseksi mielipiteiden vainoksi”.[17] Sosialidemokraattinen puolue katkaisi siis täydellisesti välinsä paitsi Matti Kurikkaan myös hänen seuraajiinsa.

Muita kurikoita – Vilho Itkonen ja Oskar F. J. Ranius

Vaikka Kurikan ja sosialistisen työväenliikkeen tiet erosivat lopullisesti Oulussa, Kurikan aatteet ja vaikutus työväenliikkeessä eivät haihtuneet yhtä äkillisesti. Voidaankin kysyä, miten kurikkalaisuus vaikutti työväenliikkeessä paikallisesti puoluekokouksen jälkeen. Kun puolueen linjaa puhdistettiin erottamalla Kurikka, vastaavanlaisia toimenpiteitä pantiin toimeen myös paikallistasolla.

Vaasan läänin itäisessä vaalipiirissä pitkällisen ajojahdin kohteeksi joutui työväenpuhuja, ”kurikkalainen teosofi” Vilho Itkonen. Itkonen oli syntynyt vuonna 1872 Heinävedellä ja eli liikkuvaa elämää työskennellen puunhakkaajana, tukkiasioitsijana ja ompelukoneasiamiehenä eri puolilla Suomea.[18] Hän osallistui aktiivisesti vuosien 1903 ja 1904 kutsuntalakkotoimintaan ja niiden pohjalta syntyneisiin proletaarikomiteoihin. Hänet vangittiin useita kertoja hallituksenvastaisen toimintansa vuoksi.[19] Itkonen ihaili Kurikkaa ja seurasi hänen näkemyksiään teosofiasta ja sosialismista, johon ei kuulunut marxilainen luokkataistelu. Itkonen myös kirjoitti *Elämä*-lehteen parjauskirjoituksia Edvard Valppaasta ja muista SDP:n merkkihenkilöistä. Itkosen oli kuitenkin mahdollista toimia puolueen puhujana Keski-Suomessa vielä vuosia Kurikan erottamisen jälkeen, koska puoluejohdon oli vaikea kontrolloida paikallisyhdistyksiä ja niiden nimissä liikkuneita puhujia.

15 *Työmies* 3.3.1908.
16 Muistelma: Härkönen, Antti, 27, HA, Yrjö Kullervo Laineen arkisto, TA.
17 *Elämä* 19.1.1907.
18 Mikkola & Pollari 2016, 402.
19 Kujala 1995, 208, 220–222, 242.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Itkonen saapui Keski-Suomeen syksyllä 1907 työväenpuhujaksi. Hänen puheitaan kehuttiin paikallisessa työväenlehdessä *Sorretun Voimassa*, eikä hänen poliittista legitimiteettiään mitenkään kyseenalaistettu.[20] Itkonen osallistui luennoitsijana A. F. Tannerin[21] kanssa Saarijärvellä syys–lokakuussa 1907 järjestetylle luentokurssille.[22] Ehkä Itkosen kursseilla pitämät puheet vaikuttivat kuitenkin joidenkin kuulijoiden mielestä puolueen linjaan sopimattomilta, sillä muutamaa kuukautta myöhemmin tammikuussa 1908 piirikokousedustaja Oskari Suutala nosti piirikokouksessa esiin kysymyksen, mihin toimenpiteisiin tulisi ryhtyä sellaisten puhujien kohdalla, jotka esiintyvät sosiaalidemokraattien nimissä. Piiritoimikunnan tietojen mukaan Itkonen oli liikkunut puhujana ”provokatorisissa tarkoituksissa” Viitasaarella ja muuallakin vaalipiirin alueella. Tämä oli vieläpä tapahtunut muutamien puoluetoverien suosituksesta, mistä kokous lausui paheksuntansa. Suosituskirjeet määrättiin peruttavaksi, ja Karstulan työväenyhdistyksen oli erotettava Itkonen. Samoin oli tehtävä kaikille, joilla ei ollut asianomaisten piiritoimikuntien ja puoluetoimikuntien suositusta.[23]

Itkonen julkaisi kirjoituksiaan myös paikallisessa työväenlehdessä *Sorretun Voimassa*. Lehden toimitus ilmoitti kuitenkin syksyllä 1908 katkaisseensa kaikki yhteydet Itkosen kanssa. Välirikkoa lehti perusteli sillä, että ”Itkonen on kurikkalainen teosofi, jonka hän julkisesti tunnustaa”, ja toimituksen mukaan hän oli Helsingissä ollessaan toiminut ”puoluepetturina, porvarien kätyrinä ja ilmiantajana”.[24] Nämä tiedot olivat tulleet ilmi, kun Itkonen oli hakenut edellisten eduskuntavaalien alla piiriagitaattorin paikkaa. Vaasan läänin itäisen vaalipiirin piiritoimikunta oli kysynyt puoluetoimikunnan mielipidettä Itkosen soveltuvuudesta tehtävään, jolloin puoluetoimikunta oli edellä mainituista syistä kieltäytynyt suosittelemasta Itkosta.

20 ”Puolueen riennot”, *Sorretun Voima* (tästä eteenpäin *SV)* 11.9.1907.

21 Tanner ja Itkonen olivat todennäköisesti yhdessä liikkeellä. Heillä oli samankaltaisia ajatuksia, ja molemmat julistettiin sittemmin puolueen taholta vääräoppisiksi. Tannerista enemmän ks. Pollari 2010.

22 *SV* 18.10.1907.

23 Pöytäkirja Vaasan läänin itäisen vaalipiirin sosialidemokratisen puolueen yleisestä kokouksesta Alavuden työväentalolla 24.–26.1.1908, Piirikokousten pöytäkirjat 1906–1911, 4a, Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen Keski-Suomen piirin arkisto, KA (Jyväskylä).

24 ”Pikku-uutisia”, *SV* 7.10.1908.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Itkosen ura agitaattorina Keski-Suomessa ei kuitenkaan päättynyt vielä tähän. Viitasaaren työväenyhdistys palkkasi Itkosen puhujakseen tietoisena piirijärjestön kiellosta. Viitasaaren historia -teoksen kirjoittajat viittaavat Itkosen palkkaamisen liittyneen työväenyhdistyksen puheenjohtajan suutarimestari Herman Salon ja piiritoimikunnan välisiin linjaeroihin. On mahdollista, että kurikkalaiset aatteet vetosivat myös Saloon.[25] Vaikka *Sorretun Voima* arvosteli ankarasti Itkosta ja Saloa, keväällä 1908 Jyväskylän pitäjän sosiaalidemokraattinen kunnallisjärjestö palkkasi Itkosen agitaattoriksi. Vasta kun piiritoimikunta uhkasi erottaa kunnallisjärjestön piiriorganisaatiosta helmikuussa 1909, järjestö erotti Itkosen jäsenyydestään. Kävi myös ilmi, että Itkonen oli kerännyt työttömyystilastoja Haapakoskella ja pitänyt samalla puheita. Haapakosken naisjaosto oli kuitenkin varsin tietoinen Itkosen ja piiritoimikunnan erimielisyyksistä, sillä se ei lähettänyt ilmoituksia Itkosen puhetilaisuuksista suoraan *Sorretun Voiman* toimitukseen, koska ei uskonut lehden julkaisevan niitä.[26]

”Kurikkalaisen teosofin” oli siis mahdollista toimia sosiaalidemokraattisen paikallisjärjestön puhujana ainakin kaksi ja puoli vuotta sen jälkeen, kun puolue virallisesti oli sanoutunut irti Matti Kurikasta ja hänen edustamistaan aatteista. Itkosen tapaus tuo näkyviin myös sen, että puolueorganisaation paikallistasolla sitoutuminen marxilaiseen luokkataisteluoppiin ei tapahtunut samaan aikaan kuin puoluejohdossa. Maaseudulla arvostettiin ahkeria järjestötoimijoita, minkä lisäksi uskonnollissävytteisille sosialismitulkinnoille oli tilaa kauemmin kuin kaupungeissa. Itkosen puhujatoiminnan estäminen oli piiritoimikunnalle vaikea tehtävä, koska puhujien kontrollointi oli hankalaa, tiedonvälitys heikkoa ja paikallisyhdistysten väki ei välttämättä ymmärtänyt Kurikan aatteiden vääräoppisuutta. Keski-Suomessa Itkosta muisteltiinkin vielä 1960-luvulla ja ihmeteltiin, miksi piiritoimikunta ei hyväksynyt häntä puhujaksi, vaikka Itkonen perusti useita työväenyhdistyksiäkin.[27]

Kurikkalaisuudesta ja yhteyksistä Kurikkaan epäiltiin myös sellaisia, jotka eivät sitä Itkosen tavoin itse myöntäneet. Oskar F. J. Ranius oli

25 Manninen & Mäkelä & Holm 2008, 401; *SV* 21.2.1908.
26 ”Puolueen riennot”, *SV* 15.2.1909.
27 Työväen muistitietotoimikunta (TMT) 26D:178/8 Semmi Heimonen, TA.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

lohjalainen pitkän linjan puolueaktiivi, joka oli syntynyt vuonna 1877 Mäntsälässä tulitikkutehtailijan perheeseen. 1900-luvun alkuvuosina jo ennen Lohjalle muuttoaan Ranius oli toiminut aktiivisesti sekä raittiusettä työväenliikkeessä. Hän oli muun muassa Voikkaan työväenyhdistyksen puheenjohtaja ja raittiusyhdistys Ahdin johtokunnan puheenjohtaja vuonna 1902. Ranius työskenteli Lohjan Työväen kauppaosuuskunnan kaupanhoitajana vuosina 1902–1908 ja oli perustamassa Lohjan Virkkalaan työväenyhdistystä. Hänet myös valittiin yhdistyksen ensimmäiseksi puheenjohtajaksi. Ranius olikin ilmeisen aloitekykyinen henkilö, sillä hänen onnistui hankkia laina työväentalon rakentamista varten suoraan tehtailija ja suurmaanomistaja Hjalmar Linderiltä.[28]

Lohjan Virkkalan kulttuuri- ja yhdistyselämään vaikuttivat vahvasti Elisabeth ja Arvid Järnefelt perheineen. Työväenyhdistys sai pitää kokouksiaan Järnefeltien huvilassa ennen oman talon valmistumista.[29] Yhdistyksen alkutaipaleella erityisesti Raniusta ja Järnefeltin herrasväkeä kiiteltiinkin sen menestyksestä.[30] Ranius oli tiiviisti yhteyksissä Järnefeltien kanssa jo siitäkin syystä, että hän asui Järnefeltien Vieremän tilan mailla. Järnefeltien vaikutuksesta Raniuksenkin tuttavapiiriin kuului useita teosofiasympatioistaan tuttuja henkilöitä. Esimerkiksi Virkkalan työväenyhdistyksen talon piirustukset Ranius hankki teosofisesta elämänkatsomuksestaan tunnetulta arkkitehti Herman Grönbärjiltä.

Raniuksen vahvaa asemaa paikallisessa työväenliikkeessä kuvaa myös se, että hän oli ensimmäisenä SDP:n Lohjan ehdokaslistalla vuosien 1907 ja 1908 eduskuntavaaleissa. Samoihin aikoihin hän kiersi puhumassa eri puolilla vaalipiiriä, esimerkiksi kesällä 1908 Ranius oli puhujamatkalla Miina Sillanpään kanssa.[31] Lisäksi Ranius toimi Lohjan kunnallisjärjestön lähettämänä työttömyystilastojen kerääjänä ja osuuskauppa-agitaattorina.[32]

Raniuksen vahva asema puolueen luottamustehtävissä sai kuitenkin kolauksen, kun Uudenmaan vaalipiirin kokouksessa tammikuussa 1907

28 Vuorinen 2005, 27–28.
29 *Arbetaren* 3.6.1905.
30 ”Brefkort från Virkby”, *Arbetaren* 28.7.1906.
31 ”Puhujamatkoilta”, *Työmies* 1.7.1908.
32 *Työmies* 24.9.1908.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Raniusta syytettiin ”kurikkalaisuudesta”.[33] Virkkalan työväenyhdistyksen kokouksessa ihmeteltiin syytöksiä:

> Siren teki selvää etustajamatkaltaan piirikokouksesta Helsingistä ja toi selvästi esille että ehdokas Ranius on leimattu kannastaan häilyväksi kurikkalaisuuten suhteen sekä muitten syytösten nojalla on määrätty uusi puolueäänestys pidettäväksi. [K]okous lausui jyrkän paheksumisen piirikokouksen itsevaltaisesta menettelytavasta sekä että meitä ehkä oletetaan koko yhtistystä kurikkalaiseksi sekä valittiin 5 henkinen komitea laatimaan pöytäkirjan pykälää ja ilmoittamaan sanomalehdessä. – – Keskusteltiin sen johtosta että jos kaupan hoitaja Ranius on viellä meitän ehtokaamme vaan emme löytänä syytä muuttaa ja hyväksyttiin Ranius ehtokkaaksi ja päätettiin antaa sillen entinen äänimäärä ja menetellä niin kuin ennenkin.[34]

Vaikka Ranius hyväksyttiin syytöksistä huolimatta yhdistyksen täysivaltaiseksi jäseneksi, Lohjalla pelättiin, että epäilykset Raniusta kohtaan leimaisivat koko Virkkalan työväenyhdistyksen kurikkalaiseksi. Virkkalan työväenyhdistyksen lukutupaan tosin tilattiin ainakin vuonna 1906 *Elämä*-lehteä, joten jonkinlaista kiinnostusta Kurikan ajatuksiin yhdistyksen jäsenillä luultavasti oli. Ranius itse ihmetteli *Työmiehen* yleisönosastolla, miksi hänet on leimattu piirikokouksessa kurikkalaiseksi. Hän oli omasta mielestään vain pyytänyt Kurikkaa puhumaan Virkkalaan ja puoluekokouksessa Oulussa ”lausunut jotain Kurikka-asiassa”. ”Tästä siis seuraa häilyvyys”[35], josta Raniusta nyt Kurikan tapaan syytettiin.

Oulun puoluekokouksen pitkässä Kurikan edustusoikeutta käsitelleessä keskustelussa Ranius käytti Kurikkaa puolustavan puheenvuoron, joka sai osakseen alas-huutoja. Ranius kysyi kokouksessa: ”Täällä kyllä on tuotu esille mitä Kurikka on työväenliikettä vastaan tehnyt mutta ei ole puhuttu mitään siitä, onko muita Kurikoita olemassa. Minä toivon

33 ”Kurikkalaisuutta”, *Työmies* 19.1.1907.
34 Virkkalan työväenyhdistyksen kok. ptk. 17.1.1907, Lohjan kotiseutuarkisto.
35 ”Kurikkalaisuutta”, *Työmies* 19.1.1907.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

sitä…”[36] Muita Kurikoita kaipaillut Ranius oli todennäköisesti tavannut Matti Kurikan henkilökohtaisesti ja vaikuttunut tämän sanomasta. Kurikka vieraili Järnefeltien luona Lohjalla ennen suurlakkoa 1905. Arvid Järnefeltin mukaan viikko sen jälkeen, kun Kurikka oli lähtenyt Lohjalta, Ranius, ”tuo pieni mies, jolla oli ennen ollut sanomista vain työväentalolla”, alkoi käyttäytyä kuin koko seudun yksinvaltainen diktaattori ja herätti ihmetystä paikallisessa väestössä. Järnefeltin mukaan Ranius oli muun muassa käynyt taloissa määräämässä, mitä töitä sai tehdä ja mitä ei ja kädellään viittoillen hokenut ”suurlakko, suurlakko, hevoset talliin, rukit seisomaan!”[37]

Ranius erosi osuuskaupan hoitajan tehtävästä heinäkuussa 1908 kirjanpidollisten sotkujen vuoksi. Osuuskunnan hallinto ilmoitti nimismiehelle, että Ranius oli pidätettävä, koska hänen epäiltiin väärentäneen tilikirjoja ja kavaltaneen 500 markkaa.[38] Ranius pidätettiin Arkangelissa toukokuun vaihteessa 1909, ja hänet toimitettiin kuvernöörin kyydillä Lohjalle selvittämään asioitaan.[39] Ranius sai kavallussyytteen, mutta kihlakunnanoikeus totesi päätöksessään, että kyseessä oli tahaton virhe kirjanpidossa. Varsinaista rikosta ei ollut tapahtunut, vaan tiliepäselvyydet johtuivat taitamattomuudesta. Turun hovioikeus muutti kihlakunnan oikeuden päätöksen ja tuomitsi Raniuksen väärennöksestä vuodeksi kuritushuoneeseen huhtikuussa 1911.[40] Virkkalan työväenyhdistys oli päättänyt erottaa Raniuksen puolueesta jo aiemmin.[41]

Raniuksen tiet veivät sittemmin kirkonkirjojen perusteella Helsingin Sörnäisiin ja edelleen Pohjois-Karjalaan. Ranius toimi sähkömonttöörinä Nurmeksessa vuonna 1916.[42] Jäljet sanomalehtiarkistossa päättyvät, mutta romaanihenkilönä Ranius heräsi henkiin Arvid Järnefeltin omaelämäkerrallisen *Vanhempieni romaanin* kolmannessa osassa, joka ilmestyi vuonna 1930. Arvid Järnefelt kirjoitti Yhdysvalloissa maanpaossa

36 Uotinen 1906, 46.
37 Vuorinen 2005, 29; Järnefelt 1930, 539–540.
38 *Työmies* 1.4.1909; 13.4.1909.
39 *Työmies* 3.5.1909.
40 ”Oikeus- ja poliisiasioita”, *Työmies* 24.4.1911.
41 Vuorinen 2005, 29.
42 ”Oikeus- ja poliisiasioita”, *Uusi Suometar* 5.7.1916.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

olleelle punakaartin ylipäällikölle Johan Kockille Raniuksen katoamisesta helmikuussa 1909:

> Ranius on lähtenyt teille tietymättömille, jätettyään osuuskauppaan 11 tuhannen markan vaillingin ja tulematta siitä tiliä tekemään. Jotkut häntä koettavat puolustella ja selittävät vaillingin muiden syyksi. Mutta miksi sitten hävitä jäljettömiin? – Sosialismi tahtoo saada ihmiset uskomaan, että he ovat veljeksiä, mutta kieltää veljillä olevan yhteisen isän. Ja kun ei ole vanhempia, niin ei ole ketään, joka kieltää valehtelemasta, olemasta epärehellisiä ja veljekset tulevat veljeksiksi pahassa. Tähän kaatuu koko sosialismi ja ne muut –ismit, jotka ovat sen hännän jatkoksi syntyneet.[43]

SDP:n perustajajäsenen ja huomattavan varhaisvaiheen vaikuttajan Eetu Salinin analyysin mukaan Matti Kurikan ja sosiaalidemokraattisen puolueen tiet erosivat, koska puolueen linja muuttui eikä Kurikka enää sopinut siihen. Salinin näkemyksen mukaan Kurikan yhteiskuntaideologiaan kuului ammatillinen järjestäytyminen ja osuustoiminta, mutta muuten sillä ei ollut juurikaan tekemistä sosialismin kanssa. Tämän lisäksi Kurikan persoona aiheutti hankaluuksia. Kurikka oli Salinin mielestä itserakas ja epäkäytännöllinen, mikä ei ollut omiaan edesauttamaan yhteistyötä.[44]

Kurikalla oli kuitenkin suuri vaikutus Suomen varhaisessa työväenliikkeessä, ja hänen aatteensa vaikutukset näkyivät paikallistasolla vielä vuosia sen jälkeen, kun hänet oli suljettu täydellisesti ulos työväenliikkeestä. Osaltaan tähän vaikutti suurlakon jälkeen nopeasti laajentunut agitaatiotoiminta ja samalla teosofisten virtausten lisääntyminen. Puolueen johdon oli usein vaikeaa kontrolloida sen nimissä puhuneiden sanomisia.[45] Itkosen ja Raniuksen tapaukset kuitenkin osoittavat, millaisiin toimiin puolueorganisaatiossa voitiin ryhtyä kurikkalaisuuden kitkemiseksi työväenliikkeestä.

43 Kirjeenvaihto, Johan Adolf Kockin arkisto, TA.
44 Salin 1916, 21–34.
45 Harmainen 2010, 102; Rajavuori 2017, 265.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Viaporin kapina ja kapteeni Kock

Anna Rajavuori
https://orcid.org/0000-0003-2771-2617

Matti Kurikkaa ja Arvid Järnefeltiä yhdisti ystävyys kapteeni Johan Adolf Kockiin (1861–1915). Kurikka ja Kock olivat tutustuneet jo kouluaikana Helsingin Suomalaisessa Alkeisopistossa, ja he olivat myöhemmin toistensa kanssa tekemisissä asuessaan Viipurissa.[1] Johan Kock oli palvellut Viipurin tarkk'ampujapataljoonassa upseerina, mutta omaksuttuaan teosofisia, pasifistisia ja sosialistisia ajatuksia hän erosi armeijasta vuonna 1897.[2] Kock oli Venäjän armeijassa palvellessaan tutustunut vallankumouksellisiin, mutta on epäselvää, mikä hänen asemansa oli itse vallankumousliikkeessä. Kock muutti Helsinkiin perheineen 1900-luvun alussa, ja hänestä tuli aktiivinen poliittisten yhteyksien etsijä ja rakentaja. Hän toimi yhdyshenkilönä vasemmistolaisen työväenliikkeen ja porvarillisten aktivistien välillä ja loi yhteyksiä Venäjän vallankumouksellisten ja Suomen poliittisten piirien kesken.[3]

Arvid Järnefeltin näkemyksen mukaan Kurikan suunnitelmana oli nostaa Suomen työväki tukemaan tsaaria vallankumouksellisia vastaan ja operaatioon kuului Johan Kockin nostaminen työväenliikkeen johtoon.[4] Myös Kalemaan mukaan Kurikka näki vanhassa ystävässään Kockissa potentiaalia johtamaan kansallista vapautusta.[5] Kurikan ehdotuksesta Kock valittiinkin kansalliskaartin päälliköksi suurlakon aikana, kun kansalliskaarti otti järjestysvallan haltuunsa Helsingissä.[6] Suurlakon loppuvaiheessa Kurikka ja Kock

1 Häkkinen 2000, 299.
2 Tikka 2009, 102.
3 Häkkinen 2000, 298–299, 302.
4 Järnefelt 1930, 170–171.
5 Kalemaa 1978, 194.
6 Hautamäki 1967, 303.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

kävivät myös kenraalikuvernööri Obolenskin puheilla esittämässä työväestön vaatimuksia.

Heinäkuun 30. päivänä 1906 venäläiset sotilaat ja matruusit nousivat kapinaan Viaporissa. Johan Kockin johtama Helsingin punakaarti antoi kapinallisille tukensa, mutta SDP:n puoluehallinto ei halunnut sekaantua kapinaan. Eduskuntauudistus oli vahvistettu vain kymmenen päivää aiemmin, ja puolue pani toivonsa eduskuntatyöhön.[7] Matti Kurikka sen sijaan luotti täysin ystäväänsä Johan Kockiin ja kampanjoi ahkerasti puoluehallintoa vastaan.[8] Viaporin kapinaan osallistui myös alle kymmenen vuotta sitten rauhanyhdistyksen Kurikan kanssa perustanut Jean Boldt. Tolstoilaisesta pasifismin kannattajasta vallankumouksselliseksi anarkistiksi muuttunut Boldt toimi ystävänsä Johan Kockin adjutanttina kapinan aikana.[9]

Kurikka oli yleensä laillisen toiminnan kannalla mutta hyväksyi aseellisen toiminnan suurlakon kansalliskaartia perustettaessa ja viittasi aseiden käytön mahdollisuuksiin taisteltaessa venäläistämistoimia vastaan. Kurikan suhtautumista Viaporin kapinaan ihmeteltiin kuitenkin yleisesti.[10] Vastaamatta jäänee kysymys, miksi Kurikka päätyi kannattamaan aseellista kapinaa. Kurikan kokema arvovaltatappio suurlakon aikana ajoi häntä syrjään työväenliikkeessä ja teki hänestä poliittisen pilkan kohteen. Ilmeisesti sekä Kurikka että Boldt uskoivat vahvasti Kockin rooliin ja kykyihin punakaartin päällikkönä. Epäonnisen ja verisen kapinayrityksen jälkeen kuitenkin niin Kurikka, Kock kuin Boldtkin olivat ajaneet itsensä vahvasti marginaaliin Suomen poliittisella kentällä. Arvid Järnefelt arveli monien pettymysten aiheuttaneen Boldtin radikalisoitumisen.[11] Vastaavat kokemukset saattoivat vaikuttaa myös Kurikan toimintaan.

7 Kujala 2016, 213–214.
8 Salomaa 1965, 176.
9 Salomaa 1965, 109.
10 Hautamäki 1967, 307.
11 Järnefelt 1930, 198–199.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 14. Matti Kurikka puhumassa Johan Kockin arkun äärellä Fitchburgissa keväällä 1915. Kock haudattiin ilman papillisia menoja, ja Kurikka vastasi vanhan koulutoverinsa jäähyväissanoista. Kurikka itse kuoli myöhemmin samana vuonna. Työväen Arkisto.

Johan Kockin onnistui paeta Viaporin kapinan jälkeen Ruotsin kautta Yhdysvaltoihin, mistä hän ei enää palannut Suomeen. Jean Boldt erotettiin SDP:stä Oulun puoluekokouksessa 1906. Hänet pidätettiin matkalla Oulusta Helsinkiin ja tuomittiin lopulta vankilaan osallisuudesta Viaporin kapinaan. Kurikalla oli viimeisinä vuosinaan ristiriitoja vanhojen ystäviensä Arvid Järnefeltin ja Johan Kockin kanssa.[12] Järnefeltin vuonna 1909 ilmestyneessä romaanissa *Veneh´ojalaiset* on Kurikaksi tunnistettava poliittisia joukkoja hurmaava ”Mustatukka”, minkä johdosta Kurikka uhkasi jopa haastaa Järnefeltin kaksintaisteluun loukatun kunniansa vuoksi. Kockia Kurikka taas epäili pahantahtoisten juorujen levittämisestä, vaikka Kock itse vakuutti toisin.[13]

12 Järnefelt Kockille (päiväämätön), Kirjeenvaihto, Johan Adolf Kockin arkisto, TA.
13 Kock Kurikalle 31.10.1912, Kirjeenvaihto, Johan Adolf Kockin arkisto, TA.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kirjoittamaton luku – Matti Kurikan toiminta Suomessa vuosina 1908–1909

Mikko Pollari
https://orcid.org/0000-0003-0863-9784

> Kurikan lähtö Australian ja Amerikan matkalleen syyskesällä 1899 oli juhlava. Pidettiin puheita, laulettiin. Matti tunsi lähtevänsä toteuttamaan suurta maailmanhistoriallista tehtävää, etsimään ihmiskunnan kadottamaa el doradoa, onnen maata. Toinen lähtö räntäsateisena ja surullisena joulukuun päivänä v. 1908 Helsingin satamasta oli erilainen. Miltei salaa, vain muutaman uskollisimman ystävän saattamana hän oli syrjäkatuja puikkelehtinut satamaan. Mukana olivat tosin vaimo ja lapsi, mutta erityisen onnellisilta he eivät tähän matkaan näyttäneet olevan.[1]

Näin kuvaa Matti Kurikan Suomesta poistumista Kalevi Kalemaa Kurikan elämää koskevaksi perusteokseksi nousseessa elämäkerrassaan *Matti Kurikka. Legenda jo eläessään*. Kalemaan kuvaus on elämänmakuinen ja koskettava, ja se on ladattu täyteen yksityiskohtia, jotka vievät lukijan suoraan tapahtumien keskelle, elämään Kurikan lähtöä hänen rinnallaan. Ehkä juuri yksityiskohtien rikkauden vuoksi se on myös hyväksytty oikeaksi versioksi Kurikan lähdöstä: Kalemaan teoksen jälkeen ilmestyneissä Kurikka-henkilökuvissa on nojattu hänen tulkintaansa.[2]

1 Kalemaa 1978, 220.
2 Kostiainen 2000a; Metsämäki & Nisula 2007; Sarjala 2013; Laurila 2015. Sarjala on jopa toistanut Kalemaan kuvauksen lähtöpäivän räntäsateesta (Sarjala 2013, 33).

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kalemaan kuvauksessa on kuitenkin yksi ongelma – se ei voi pitää paikkaansa.

Ajan sanomalehdet kertovat aivan toisenlaista tarinaa. Esimerkiksi joulukuun 22. päivän *Työmiehen* mukaan Kurikka oli juuri edellisenä sunnuntaina puhunut Helsingissä, raittiusseura Koiton salissa, ”[p]olitillisesta asemastamme teosofian valossa”.[3] Kurikka näyttääkin luennoineen joulukuussa ainakin Mäntässä,[4] Pietarsaaressa[5] ja Helsingin Sosialistisen yhdistyksen illanvietossa,[6] eikä hänen toimintansa Suomessa päättynyt vielä vuoden vaihduttuakaan: tammikuun 22. päivänä oli luento Oulaisissa,[7] 23. päivänä taas Sievin urheilutalolla.[8] Vuosi siis vaihtui, joulukuu päättyi, mutta sen sijaan, että Kurikka olisi astunut märkää räntää hartioiltaan pyyhkien Amerikkaan vievään laivaan, näyttääkin siltä, että hän vietti joulukuun 1908 luennoimassa siellä täällä ympäri Suomen maata. Sanomalehtiaineiston valossa Kalemaan versio Kurikan lähdöstä on siis virheellinen, ja häntä seuranneet kirjoittajat ovat toistaneet väärää tietoa.

Miten näin on päässyt käymään? Luultavin selitys on se, että aiemmassa kirjallisuudessa oleva tieto on jäänyt kirjoittajilta kyseenalaistamatta, koska sitä ei ole ollut syytä epäillä. Ehkä juuri räntäsateen kaltaisen elävöittävän yksityiskohdan vuoksi Kalemaan teksti on antanut vaikutelman varmasta tiedosta, jota ei ole tarvetta tarkistaa. Kriittisen tarkastelun käynnistymiseen tarvitaankin jokin sysäys, joka pakottaa avaamaan jo ratkaistuksi ajatellun tapauksen uudestaan.

Omalla kohdallani ensimmäinen särö Kalemaan versioon Kurikan jäähyväisistä oli aineistohaussa löytämäni lehti, jonka nimikkeeksi oli merkitty ”Toveri/Matti Kurikka” ja ilmestymisvuodeksi 1909. Löytö herätti hämmästystä: miten Kurikka olisi voinut julkaista uutta lehteä Suomessa, kun hän itse oli kaiken lukemani mukaan jo Atlantin toisella puolella? Joko tietueessa oli virhe tai kuvaus Kurikan lähdöstä ei voinut pitää paikkaansa. Oli miten oli, särön havaittuani asiaa ei enää voinut

3 ”Politillisesta asemastamme”, *Työmies* 22.12.1908, 4.
4 ”Pikku uutisia”, *Sorretun Voima* 14.12.1908, 3.
5 ”Matti Kurikka”, *Vapaa Sana* 28.12.1908, 1.
6 ”Matti Kurikka puhuu”, *Työmies* 5.12.1908, 2.
7 ”Matti Kurikka esitelmöimässä”, *Kansan Tahto* 27.1.1909, 3.
8 ”Nuorikynä: Sievin Korhosenkulmalta”, *Kansan Tahto* 3.2.1909, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

jättää rauhaan: tein Kurikkaa koskevia hakuja Kansalliskirjaston digitaalisesta sanomalehtikirjastosta, ja työväenlehdistä löytyneiden yhä uusien ja uusien Kurikan toimintaa Suomessa vuonna 1909 käsitelleiden kirjoitusten myötä alkoi käydä selväksi, että väite Kurikan lähdöstä joulukuussa 1908 ei voinut olla totta.

Näiden löydösten pohjalta heräsi kysymys siitä, kuinka kattavaa kirjallisuudessa esiintyvä tieto Kurikan viimeisistä Suomen-vuosista oikeastaan on, ja kuinka tukevalla pohjalla se lepää. Voisiko olla niin, että Matti Kurikan elämästä on – ainakin sen myöhäisvuosien osalta – kirjoitettu enemmän kuin sitä on tutkittu? Sisältyykö kyseiseen ajanjaksoon enemmän kuin tähänastinen kirjallisuus antaa ymmärtää? Mitä Kurikan elämässä tuolloin todella tapahtui?

Silmäys aiempaan kirjallisuuteen

Seuraava askel oli tarkistaa, löytyisikö kirjallisuudesta tarkempia tietoja Kurikan jäähyväisistä Suomelle ja mihin nämä tiedot mahdollisesti perustuvat.

Kurikan Suomesta lähdöstä esitetään kirjallisuudessa useita, myös Kalemaan kuvauksesta poikkeavia versioita,[9] joiden lähdepohjassa on akateemisin kriteerein tarkasteltuna toivomisen varaa: kokoavasti voi sanoa, että ne perustuvat joko merkitsemättömiin (eli toisin sanoen tuntemattomiin) tai toisen käden lähteisiin (eli aiempiin aihetta koskeviin kuvauksiin).[10] Näyttääkin siis siltä, että Kurikkaa koskevan kirjallisuuden

9 Kurikasta useita akateemisia artikkeleja kirjoittanut J. Donald Wilson on ajoittanut hänen Amerikkaan lähtönsä sekä alkuvuoteen 1911 (Wilson 1981, 147) että kesäkuuhun 1908, jolloin Kurikka Wilsonin mukaan aloitti *New Yorkin Uutisten* kolumnistina (Wilson 1999, 378–379. Ks. myös Wilson 1974, 64 ja Wilson 1998). Myös suomalaisista ihannesiirtoloista kirjoittanut Teuvo Peltoniemi on ajoittanut Kurikan paluun Amerikkaan vuoteen 1911 (Peltoniemi 1985, 69). Kurikasta pro gradu -työn tehnyt Osmo Linnoila esittää Kurikan jättäneen jäähyväiset Suomelle joulukuussa 1908 (Linnoila 1933, 316), kun taas kaksi elämäkerrallista Kurikka-tekstiä kirjoittanut Arvi Hautamäki esittää yhtäällä Kurikan lähdön ajankohdaksi vuoden 1908 (Hautamäki 1967, 279), toisaalla taas Linnoilan tavoin joulukuun 1908 (Hautamäki 1944, 43). Vuoteen 1908 Kurikan poistumisen ajoittaa myös Väinö Voionmaa *Kansalliseen elämäkerrastoon* (1930) kirjoittamassaan Kurikka-henkilökuvassa (Voionmaa 1930, 273).

10 Wilson ei ole merkinnyt edellisen vuosilukunsa (1911) lähdettä lainkaan, ja jälkimmäinenkin hänen mainitsemansa vuosiluku (1908) perustuu toisen käden tietoon, Kurikasta *New Yorkin Uutisissa* vuonna 1915 ilmestyneeseen nekrologiin. Peltoniemen ja Hautamäen teksteissä ei ole lähdeviitteitä.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

huomattavasta määrästä huolimatta sen tekijät eivät ole perinpohjaisesti selvittäneet, milloin Kurikka todella poistui Suomen kamaralta – eivätkä siis myöskään sitä, mitä Kurikan elämässä noina aikoina tapahtui.

Ainut löytämäni teksti, jossa Kurikan lähtö ajoitetaan oikein on – yllättävää kyllä – romaani: Antti Tuurin *Taivaanraapijat,* jossa Tuuri kuvaa useiden teostensa päähenkilön Jussi Ketolan elämää pilvenpiirtäjän rakennustyömaalla New Yorkissa. Tuurikaan ei tosin ilmaise Kurikan Amerikkaan saapumisen ajoitusta suoraan kuin päivän ja kuukauden osalta,[11] vuosiluku lukijan täytyy itse lukea esiin muusta kerronnasta tai päätellä romaanissa esitetyistä Kurikan vaiheita koskevista tiedoista. Ehkä juuri siksi Tuurin esittämä tieto on jäänyt huomiotta. Osasyy tähän lienee myös se, että romaani ei yleisesti ottaen ole lähde, josta ensimmäisenä tulisi etsineeksi tarkinta ja ajankohtaisinta tietoa.

Myös Kurikan viimeisille Suomen-vuosille annettu huomio on aiemmassa Kurikka-kirjallisuudessa ollut yleisesti ottaen vähäistä – ajanjakso ensimmäisten eduskuntavaalien tappiosta Amerikkaan lähtöön asti kuitataan usein vain lyhyillä maininnoilla.[12] Laajimmat kuvaukset näistä vuosista löytyvät Kalemaan teoksesta ja Kurikan tyttärenpojan[13] Osmo Linnoilan julkaisemattomasta pro gradu -työstä *Matti Kurikan yhteiskunnallinen ja valtiollinen toiminta* vuodelta 1933. Kalemaan elämäkerrassakin tämän elämänvaiheen läpikäymiseen käytetään kuitenkin vain muutama sivu.[14] Linnoilan kyseisen ajanjakson käsittely on hieman laajempaa,[15] tarkempaa[16] ja pääosin lähdeviittein varustettua. Näistä kahdes-

Raoul Palmgrenin mukaan Hautamäen edellinen teksti (1944) perustuu Linnoilan pro gradu -työhön (Palmgren 1966, 480) mutta Linnoilakaan ei ole merkinnyt Kurikan lähtöä koskevaan tietoonsa lähdeviitettä. Voionmaa taas mainitsee lähteinään aikalaismuistelut eli yhden Matti Paasivuoren ja kaksi A. B. Mäkelän tekstiä (Mäkelä 1910, Paasivuori 1917 ja Mäkelä 1919). Kalemaa luettelee teoksensa lopussa alkuperäislähteitä, haastatteluja ja kirjallisuutta, joihin hänen työnsä nojaa (Kalemaa 1978, 238), mutta lähdeviitteiden puutteessa tietoja ei voi kytkeä yksittäisiin lähteisiin. Täten jää epäselväksi, mihin hänen kuvauksensa perustuu.

11 Tuuri 2015, 185.

12 Ks. esim. Voionmaa 1930, 272–273; Hautamäki 1967, 279, 310; Wilson 1981, 147; Metsämäki & Nisula 2000, 48–49.

13 Kalemaa 1978, 213.

14 Kalemaa 1978, 217–220.

15 Koska Linnoilan käsittely ei ole täysin kronologista, on hankala määritellä tarkasti, kuinka monta sivua hän tämän ajanjakson käsittelyyn käyttää, mutta kuvaus on joka tapauksessa laajempaa kuin Kalemaalla (ks. esim. Linnoila 1933, 292–297).

16 Linnoila mainitsee esimerkiksi Kalemaan tekstistä puuttuvan osallistumisen vuoden 1908 vaaleihin

https://doi.org/10.21435/skst.1481

ta vaikutusvaltaisemman aseman on kuitenkin saanut Kalemaan versio, luultavasti siksi, että Linnoilan tekstiä ei ole koskaan julkaistu kirjana ja se on siten ollut hankalammin myöhempien kirjoittajien käytettävissä.[17]

Tulkitsen tämän Kurikan viimeisten Suomen-vuosien käsittelytavan ilmentävän käsitystä, jonka mukaan hänen poliittisesti merkityksellinen uransa oli tässä vaiheessa jo ohi: tästä näkökulmasta katsoen Kurikan vaikutusvaltainen toiminta Suomessa päättyi viimeistään vuoden 1907 eduskuntavaaleihin, ja niitä seurannut aika oli eräänlainen vähemmän huomionarvoinen lopuke.

Tämänkaltaiselle tulkinnalle on toki hyviä perusteluja, mutta se sisältää myös ongelman: Kurikan toimintaa hänen omassa ajassaan seuranneet, saati sitten Kurikka itse, eivät nimittäin voineet olla tietoisia hänen poliittisen uransa kokonaiskuvasta eivätkä täten myöskään hänen merkityksellisyytensä päättymisestä. Päinvastoin, Kurikka näyttää kyseisinä vuosina tehneen kaikkensa löytääksensä tien takaisin vallan kahvaan, täysin tietämättömänä myöhempien kirjoittajien hänen pyrkimyksilleen antamasta tuomiosta. Toisin sanoen Kurikan tämän elämänvaiheen kuvauksille luonteenomaista on teleologisuus eli asiakokonaisuuden tarkastelu tunnetusta lopputuloksesta käsin. Kuvaukset ovat antaneet ymmärtää, että koska ensimmäisissä eduskuntavaaleissa lyödyksi tullut Kurikka ei enää onnistunut nousemaan huomattavaan asemaan Suomen poliittisella kentällä, hänen seuraavat elämänvaiheensa eivät enää ole hänen elämänsä kokonaiskuvan kannalta tärkeitä. Näin on jäänyt käsittelemättä tapahtumia ja kehityskulkuja, jotka Kurikalle ja muille aikalaistoimijoille saattoivat olla hyvinkin merkityksellisiä.

Seuraavassa täydennänkin aiempien Kurikan viimeisiä Suomen-vuosia koskevien kuvauksien puutteita. Seuraan alkuperäisaineistojen kautta Kurikan elämää vuoden 1908 alusta alkaen ja tarkastelen ennen kaikkea hänen yllättäviä ja jopa arveluttaviakin poliittisia yhteistyöhank-

(Linnoila 1933, 296–297) ja myös yhtä lailla Kalemaan esityksestä puuttuvan kytköksen niin sanottuihin ”tannerilaisiin” tai ”nuor-sosialisteihin” (Linnoila 1933, 295). Linnoila on myös ajoituksissaan tarkempi: toisin kuin Kalemaa, hän ajoittaa Kurikan yhteistyön Johannes Gummeruksen kanssa oikein eli vuoteen 1908 (Linnoila 1933, 296). Täysin kattavaa Linnoilan käsittelykään ei kuitenkaan ole: hän ei esimerkiksi mainitse Kalemaan tekstistä löytyvää Kurikan yhteistyötä Matti Läheniemen kanssa.

17 Kalemaa on kyllä käyttänyt Linnoilan tutkimusta omassa teoksessaan (Kalemaa 1978, 213), mutta jostain syystä kaikki Linnoilan esityksen yksityiskohdat eivät ole päätyneet hänen teokseensa.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

keitaan. Kerron myös, miten Kurikan elämään liittyivät nuorsuomalainen kansanedustaja Juhani Kurikka, millainen Kurikan menestys oli vuoden 1909 kolmansissa eduskuntavaaleissa – ja paljastan myös, milloin hänen hyvästijättönsä Suomelle todella tapahtui.

Kaksi kohtalotoveria kohtaa

Vuosi 1908 alkoi Matti Kurikan poliittisen uran kannalta synkissä merkeissä. Hänen vuoden 1906 Oulun puoluekokouksen jälkeen perustamansa Suomen Sosialistinen Reformipuolue oli kärsinyt ensimmäisissä eduskuntavaaleissa maaliskuussa 1907 murskatappion – puolue oli jäänyt vaille edustajaa verivihollisen SDP:n saadessa uskomattomalta tuntuneet 80 paikkaa – ja puolueen edustajakokous lopetti sen tarinan loppiaisena 1908. Puolueen toimintaa tosin jatkettiin epävirallisempana Elämäläisten Liittona.[18]

Pian reformipuolueen haaksirikon jälkeen Kurikka teki yllättävän siirron. SDP:n puolueneuvoston kokouksessa helmikuun 22.–23. päivänä nimittäin käsiteltiin neuvostolle lähetettyä kirjettä, jossa Kurikka pyrki takaisin vanhan puolueensa siipien suojiin. Puoluesihteerin selostuksen mukaan Kurikka pyysi, että neuvosto ”ottaisi pohtiakseen ja ’sopivalla julkisella toimenpiteellä poistaisi kaiken eripuraisuuden materialisesti ja teosofisesti ajattelevain sosialistien väliltä’”. Kurikka myös ilmoitti, että mikäli asia ratkaistaisiin ”molempia käsitystapoja tyydyttävällä tavalla” olisivat hän sekä ”’kaikki muut elämäläiset valmiita liittymään yksituumaisesti ajamaan’ köyhälistön asiata”.[19]

Ehdotus tyrmättiin täydellisesti. Neuvoston asiantuntijaksi nimeämän, Kurikan kanssa pitkän historian jakaneen ja itsekin vasta edellisenä vuonna Pohjois-Amerikasta Suomeen palanneen A. B. Mäkelän[20] antaman lausunnon mukaan puolue oli edelleen avoinna kaikille ”luok-

18 Esim. Linnoila 1933, 292–294. Liiton perustava kokous pidettiin 23. helmikuuta (ibid., 294) mutta Lahdessa oli perustettu liiton paikallinen yhdistys jo 12. helmikuuta (ibid., 440).

19 Puoluesihteeri, ”Puolueen riennot”, *Työmies* 2.3.1908, 2–3. Ks. myös Puoluesihteeri, ”Puolueen riennot”, *Kansan Lehti* 3.3.1908, 2–3; Puoluesihteeri, ”Puolueneuvoston kokouksessa”, *Kansan Tahto* 4.3.1908, 3.

20 Mäkelästä tarkemmin ks. Kostiainen 2000b.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 15. Sosiaalidemokraattinen pilalehti kuvasi terävänäköisesti Matti Kurikan poliittista marginalisoitumista jo ennen vuoden 1907 ensimmäisiä eduskuntavaaleja. Alex Rapp, *Kurikka* 1.3.1907. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

kataistelun kannalla oleville sosialisteille" uskontunnustuksesta riippumatta, mutta Kurikka "oli jo riittävästi osottanut itsensä mahdottomaksi toverilliseen yhteistyöhön".[21] Puolueneuvosto taas katsoi, että Oulun puoluekokouksessa tehty Kurikan erottaminen edustajan toimesta tulisi katsoa myös erottamiseksi puolueesta. Lisäksi neuvosto totesi, että "kirjailija Kurikka oli edelleen toiminut ennestäänkin tunnetulla puoluettamme vahingoittavalla tavalla, vieläpä ihan viimeisinä aikoina", eikä näin ollen katsonut aiheelliseksi ryhtyä Kurikan aloitteen suhteen minkäänlaisiin toimenpiteisiin.[22]

21 Puoluesihteeri, "Puolueen riennot", *Työmies* 2.3.1908, 3.

22 Ibid. Myös Kalemaa kertoo mahdollisesti tästä kokouksesta Kurikan vuoden 1907 vaalitappion jälkeisiä yhteistyöhankkeita kuvatessaan. Hänen mukaansa Kurikan tarjoukseen vastatessa käytettiin kovaa kieltä: "Mikä perkeleen puolue se on. Onko se Suomen tuulihattujen seura" (Kalemaa 1978, 217).

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Koska tie vanhan puolueen suojiin oli näin suljettu, Kurikan oli keksittävä jotain muuta – eikä hänen seuraavaa siirtoaan tarvinnutkaan odottaa pitkään. Huhtikuun 6. päivän *Työmiehessä* uutisoitiin nimittäin Kurikan järjestämästä esitelmätilaisuudesta, johon oli osallistunut myös toinen ajan työväelle tuttu hahmo, Antero Ferdinand Tanner (1868–1920). Uutisen mukaan Tanner oli esittänyt tilaisuudessa kritiikkiä *Työmiehen* toimitusta kohtaan,[23] minkä voi kuvitella olleen kyseisen lehden kanssa jo pitkään kinastelleelle Kurikalle[24] mieluisaa kuultavaa. *Kansan Lehden* pakinoitsija Jutikka ihmettelikin kyseisen kokouksen jälkeen, miksi ”eivät nämä suuruudet ryhdy yhteistyöhön”[25] – mutta eipä tarvinnut ihmetellä kauan.

Seuraavina päivinä työväenlehtien palstoille alkoi tihkua tietoja Tannerin ja Kurikan uusista yhteisistä hankkeista. *Työmies* uutisoi seuraavana perjantai-iltana yliopiston kemiallisessa laboratoriossa pidetystä kokouksesta, jossa keskusteltiin uuden ”nuorsosialistisen” puolueen ja sanomalehden perustamisesta. Aiheen alustajana toimi Tanner, ja lehden mukaan ”[e]rittäinkin muutamat tunnetut ’kurikkalaiset’” kannattivat ehdotusta ”kiihkeästi”. Uuden puolueen myös suunniteltiin osallistuvan saman vuoden kesällä järjestettäviin eduskuntavaaleihin liitossa kurikkalaisten ja raittiuslistan kanssa.[26]

Tannerin ja Kurikan yhteistyötunnustelut eivät ole yllättäviä siinä mielessä, että heidän välillään oli jo aiempi yhteys. Miesten tiet olivat nimittäin ristenneet jo 1800-luvun viimeisinä vuosina Helsingin työväenyhdistyksessä.[27] Lisäksi Tanner osallistui Kurikan ja Jean Boldtin kanssa rauhanmielenosoituksen järjestämiseen kevättalvella 1899.[28]

23 ”Sosialistit senaattoriksi!”, *Työmies* 6.4.1908, 2. Kyseessä oli ilmeisesti Kurikan edellisenä päivänä Koiton juhlasalissa pitämä esitelmä ”Sos. dem. eduskuntaryhmän tehtävästä nykyhetkellä”. (”Lakatkaamme olemasta sokkosilla”, *Työmies* 4.4.1908, 3).

24 Ks. esim. Pollari 2009.

25 Jutikka, ”Jutikan juttuja”, *Kansan Lehti* 8.4.1908, 2

26 Laboristo, ”T:ri Tanner laittaa uuden puolueen ja lehden”, *Työmies* 11.4.1908, 3. Ks. myös esim. Topias, ”Vilahduksia”, *Raivaaja* 16.4.1908, 2; ”Hajaannus sosialistien leirissä”, *Uusi Suometar* 14.4.1908, 4. *Aamulehden* uutisessa kokouksesta esitellään myös nuorsosialistisen ryhmän ohjelmaa, mutta epäselväksi jää, mihin kyseinen esitys perustuu (”Hajaannus sosialistien leirissä”, *Aamulehti* 15.4.1908, 3).

27 Tanner oli toiminut yhdistyksessä syksystä 1898 lähtien (Virtanen 2001, 22). Vuoden 1899 alussa Tanner valittiin yhdistyksen johtokuntaan, jossa Kurikka oli ollut jo edellisestä vuodesta lähtien (Tuomisto 1984, 124–126).

28 ”Ensimainen suomalainen tienraivaajamme Amerikassa”, *Työväen kalenteri I 1905*, 115; Virtanen 2001, 27–28.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Vain hieman myöhemmin Kurikka joutui kohun kohteeksi *Työmieheen* kirjoittamansa ”Haaksirikkoon jouduttua” -tekstin seurauksena (ks. luku Työväenjohtaja kansakunnan ja keisarikunnan suhdemyrskyssä). Tanner järjesti tällöin Kurikan tueksi huomattavaksi tapaukseksi muodostuneen kukkaismielenosoituksen, jossa mielenosoittajat, määränpäänään *Työmiehen* toimitus, kantoivat Tannerin luentopalkkiolla hankittuja kukkia kaupungin porvariston ja ylioppilaiden osoittaessa matkan varrella pahennustaan.[29]

Kurikan tukemisesta oli Tannerille huomattavia henkilökohtaisia seurauksia. Mielenosoituksen jälkeen joukko ylioppilaita otti yliopiston laboratoriossa Tannerin käsittelyynsä ja pakotti tämän oman ja perheensä hengen uhalla sanoutumaan julkisesti irti Kurikasta.[30] Näin Tanner tekikin, julkaisten *Uudessa Suomettaressa* ilmoituksen, jonka mukaan ”[u]usien asianhaarain ilmitultua täytyy minun täten julkisesti irtisanoa itseni Matti Kurikan puolueesta enkä tahdo tästedes olla missään tekemisissä mainitun herran kanssa”.[31]

Ilmoituksen taustalla olleet tapahtumat tulivat ilmi vasta kolmisen kuukautta myöhemmin *Työmiehessä* julkaistussa Tannerin selonteossa.[32] Kirjoitukseen liitetyn *Työmiehen* toimituksen esipuheen mukaan hän oli tuolloin jo perheineen siirtynyt Yhdysvaltoihin ”voidakseen pysyä hengissä ja elättää perheensä”. Tanner ei nimittäin voinut harjoittaa hammaslääkärin ammattiaan, koska hänen opintonsa eivät olleet vielä valmiit ja ”toverit estivät hänen niitä täällä päättämästä”.[33] Tannerille Kurikan taakse asettuminen merkitsi siis toimeentulon mahdollisuuksien menettämistä ja henkilökohtaista uhkaa.

Pian Tannerin kohtaloa selvittäneen kirjoituksen jälkeen myös Kurikka jätti Suomen taakseen ja siirtyi ensin Australiaan ja sieltä Pohjois-Amerikkaan siirtolakokeilujen pariin (ks. teoksen seuraavat luvut). Käytössäni ollut lähdeaineisto ei kerro, olivatko Kurikka ja Tanner toistensa

29 ”Kunniatervehdyksellä”, *Työmies* 20.3.1899, 3–4; Helsingin työväen yleisen kokouksen, Työväenyhdistyksen ja Tietoyhdistyksen valitsema komitea, ”Selvitystä hra Tohtori Tannerin työskentelystä ja toiminnasta kotimaassa”, *Amerikan Työmies* 30.1.1900, 4; Kalemaa 1978, 122–123; Virtanen 2001, 29.

30 A. F. Tanner, ”Sortoa isänmaallisuuden nimissä”, *Työmies* 14.6.1899, 2.

31 A. F. Tanner, ”Julkinen irtisanoutuminen”, *Uusi Suometar* 23.3.1899, 3.

32 A. F. Tanner, ”Sortoa isänmaallisuuden nimissä”, *Työmies* 14.6.1899, 2.

33 ”Vainon ajoilta”, *Työmies* 14.6.1899, 1.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

kanssa tekemisissä Pohjois-Amerikassa, mutta maantiede puhuu tällaista oletusta vastaan – Tanner oleskeli pääosin Elyssä, Minnesotassa, kun taas Kurikan Sointula sijaitsi mantereen länsirannikolla. On kuitenkin mahdollista, että miehet ovat kohdanneet esimerkiksi Kurikan luentomatkojen yhteydessä.

Kurikka palasi Suomeen juuri ennen lokakuussa 1905 alkanutta suurlakkoa, Tanner puolestaan loppukesällä 1907.[34] Heti Suomeen palattuaan hän alkoi pitää luentoja ”yhteiskunta- valtio- ja taloustieteissä”,[35] organisoida ”sosialidemokratista yleiskoulua”[36] ja promotoida niin sanottuja ”kulutusrenkaita” vaihtoehtoisena luokkataistelun muotona.[37] Erityisesti kulutusrenkaiden ajamisen vuoksi Tanner joutui työväenliikkeessä epäsuosioon: Tannerin ajatukset nähtiin epäselvinä, tehottomina, liikkeen voimia hajottavina ja jopa naurettavina,[38] ja ne ansaitsivatkin hänelle nopeasti ”rengastohtorin” liikanimen.[39] Matti Kurikka taas, oletettavasti tyytyväisenä uuden toisinajattelijan ilmestymisestä työväenliikkeen leiriin, kannatti Tannerin toimia omassa *Elämä*-lehdessään.[40]

Kurikka ja Tanner olivat siis kevään 1908 tilanteessa kohtalotovereita: aiemmin työväen keskuudessa tunnustettuja paluumuuttajia, joiden ajatukset eivät enää olleet tervetulleita toimintatavoiltaan ja ideologialtaan

34 Tannerin paluun tarkkaa päivämäärää ei löydy ajan sanomalehdistä, mutta se on tapahtunut heinä–elokuussa 1907. *Nya Pressenin* mukaan Tanner olisi lähtenyt kohti Suomea elokuun 2. päivä (”Finnarna i Amerika”, *Nya Pressen* 31.8.1907, 3; myös ”Pieniä tietoja”, *Uusi Aura* 31.8.1907, 4), mutta toisaalta *Vapaus*-lehti uutisoi jo heinäkuun lopussa, että Tanner oli anonut oikeutta lääkärin toimen harjoittamiseen Suomessa (”Yleisiä uutisia”, *Vapaus* 30.7.1907, 2). *Työmiehen* mukaan Tanner aloitti luentojen pitämisen Suomessa elokuun alussa 1907 (”Puolueen riennot”, *Työmies* 3.8.1907, 4). Virtasen mukaan Tanner palasi elokuussa 1907 (Virtanen 2001, 63), mutta hän ei ole merkinnyt tietonsa lähdettä.

35 Ks. esim. A. F. Tanner, ”Luentoja”, *Työmies* 17.8.1907, 1.

36 Ks. esim. ”Sosialidemokratiseen Yleiskouluun”, *Työmies* 19.10.1907, 4; ”Päivän uutisia”, *Kotimaa* 9.10.1907, 4; Helsingin Sosialidemokraattinen Koulu- ja Opistovaliokunta, ”Tunti- ja vakinaisia opettajapaikkoja haettavina”, *Työmies* 24.9.1907, 1.

37 Ks. esim. ”Puolueen riennot”, *Työmies* 3.12.1907, 4; A. F. Tanner, ”Vastausta avoimeen kysymykseen”, *Työmies* 10.12.1907, 7; ”Sos. dem. koulu, opisto ja kulutusrenkaan”, *Työmies* 21.1.1908, 2. Tanner julkaisi ajatuksistaan myös kirjan *Kuluttajat, teillä on valta!* (teoksessa painovuodeksi on merkitty 1907, mutta ilmeisesti teos ilmestyi vasta vuoden 1908 puolella. Ks. A. F. Tanner, ”Tohtori Tannerin kulutusrenkaista”, *Työmies* 26.2.1908, 4.)

38 Ks. esim. ”Yleisön osasto”, *Työmies* 21.3.1908, 7; Y. S., ”Aatteellisia harhakuvia”, *Työmies* 4.3.1908, 5–6; ”Iltalukemista”, *Kansan Ääni* 26.3.1908, 2.

39 Ks. esim. Pilli-Hermanni, ”Maailman kyliltä”, *Kansan Lehti* 25.4.1908, 2.

40 M. K–a, ”Nykyinen ja tuleva koululaitos”, *Elämä* 15.11.1907, 57–58; Ainut Aherre [Matti Kurikka], ”Ajan varrelta”, *Elämä* 15.10.1907, 14.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 16. A. F. Tannerin ”kulutusrenkaat” saivat tukea Matti Kurikalta ja tuntemattoman pilapiirtäjän mukaan myös naisasialiikkeen pioneerilta Lucina Hagmanilta. *Kurikka* 15.4.1908. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

virtaviivaistuneeseen työväenliikkeeseen.[41] Molempien aatteet nähtiin todellisuudelle vieraina utopioina,[42] jollaisia järjestäytynyt, suunnastaan varma työväenliike ei enää kaivannut. Ottaen huomioon kummankin tahollaan kokeman hyljeksinnän sekä heidän aikaisemman yhteytensä olikin oikeastaan luontevaa, että miehet päätyivät kokeilemaan voimiensa yhdistämistä.

Kaksikko eroaa jälleen

Ajassa liikkui myös puheita Tannerin ja Kurikan hankkeen muodostumisesta hyvinkin laajaksi työväenpuolueen vesillä kalastelevaksi yhteenliittymäksi. Porilainen *Sosialidemokraatti* esitti seikkaperäisessä rapor-

41 Työväenliikkeen aatteellisesta vakiintumisesta 1900-luvun alussa ks. Soikkanen 1961.

42 Tannerin osalta ks. esim. T., ”Ne Tannerin kulutusrenkaat”, *Työmies* 13.3.1908, 3. Kurikan osalta ks. esim. Pollari 2009, 87–88.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

tissaan, että ”uuden suuren puolueen” pääpuuhamiehiä olivat Tanner, Kurikka sekä Vilho Itkonen,[43] jo Kurikan *Elämä*-lehtihankkeessa mukana ollut teosofinen sosialisti.[44] Lisäksi huhuttiin, että hankkeessa olisivat olleet mukana muun muassa Väinö Voionmaa, J. J. Mikkola sekä puolueessa epäsuosioon joutunut, sittemmin kirjankustantajaksi ryhtynyt työväenliikkeen veteraani Vihtori Kosonen.[45] *Sosialidemokraatin* kirjoittaja myös esitti, että kyseessä oli jo pitkään ja hartaudella valmisteltu hanke, jonka hyväksi oli jo ”pitkät ajat työskennelty”, tavoitteena ”kylvää tyytymättömyyttä sosialidemokratien keskuuteen, hajottaa rivejä ja siten saattaa porvarit hallitsemaan kansanjoukkoja”.[46]

Aivan *Sosialidemokraatin* pakinassa maalailemasta nimekkäästä ja laaja-alaisesta yhteistyöhankkeesta ei kuitenkaan ollut kyse – useimmista lehdistössä puolueen yhteydessä mainituista nimistä tuli nimittäin ”heti perästä peruutus”.[47] Tannerin, Kurikan ja heidän seuraajiensa yhteyden rakentaminen kuitenkin jatkui, ja jo saman viikon sunnuntaina järjestettiin ”Sosialistismielisten kansalaisten kokous”.[48] Koiton talolla pidetystä kokouksesta raportoi *Työmieheen* Otto Wille Kuusinen, jonka mukaan paikalla oli ”sekä täysporvareita että puoliporvareita”, ”uteliaisuudesta saapuneita sosialidemokrateja”, ”[k]urikkalaisten rippeet”, ”koko tohtori Tannerin uusi ’nuorsosialistinen’ puolue” ja jopa ”joku suomettarelainen valtiopäivämieskin”. Kokous koostui ensin Kurikan puolitoista tuntia kestäneestä esitelmästä, jonka jälkeen Tanner ”ylisti alustusta, puhvasi uutta puoluettaan ja äityi sitte parjaamaan sosialidemokratista eduskuntaryhmää”. Keskustelun vilkkauden johdosta Kurikan esitelmässään esittämiä ponsia ei ehditty lainkaan käsitellä, ja näin ollen ”hovisosialismin ajajat” pitäisivät Kuusisen mukaan uuden kokouksen seuraavana sunnuntaina.[49]

43 Jäärä, ”Porvarien vaalikalastus alkaa”, *Sosialidemokraatti* 11.4.1908, 2.
44 Itkosesta ks. myös Laitinen & Mikkola (toim.) 2014, passim.; Mikkola & Pollari 2016; Rajavuori 2017, 269–273 ja luku Kurikkalaisuus sosialistisessa työväenliikkeessä.
45 Kososesta ks. Pollari 2015 & Pollari 2016b.
46 Jäärä, ”Porvarien vaalikalastus alkaa”, *Sosialidemokraatti* 11.4.1908, 2.
47 Matti, ”Kirje Helsingistä”, *Uusi Suometar* 19.4.1908, 5.
48 ”Sosialistis-mielisten kansalaisten kokous”, *Elämä* 16.4.1908, 247–250.
49 O. V. K., ”Kurikan ja Tannerin kokouksessa”, *Työmies* 13.4.1908, 2. Ks. myös ”Sosialistis-mielisten kansalaisten kokous”, *Elämä* 16.4.1908, 247–250.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Vaikka Kuusinen esitti Kurikan ja Tannerin samanmielisinä vähintäänkin sosialidemokraattien vastustuksessaan, tannerilaisten ja kurikkalaisten lähentyminen tyssäsi kuitenkin jo tässä vaiheessa. Elämä-liiton päävartion kokouksessa seuraavan viikon torstaina nimittäin keskusteltiin suhteesta tannerilaisiin ja päätettiin ”pysyä odottavalla kannalla”: kokouksen mukaan Tannerin ryhmään tuli suhtautua myötämielisesti, ”sillä hyvä tarkoitushan heillä on”, mutta ”mihinkään muihin hommiin heidän kanssaan” elämäläiset eivät ”vielä ainakaan” katsoneet voivansa ryhtyä.[50]

Jo ennen Kurikan ja Tannerin toista yhteistä kokousta oli siis jo selvää, että lähemmästä yhteistyöstä ei ainakaan toistaiseksi tulisi mitään. Syynä tähän lienee ollut toiminnan tavoitteita ja tapoja koskeva erimielisyys, joka tuli selvästi ilmi jälkimmäisen kokouksen kuluessa. *Elämään* kirjoittanut nimimerkki ”V. S.” – mitä ilmeisimmin Vihtori Saarikoski – nimittäin raportoi, että ”kokous olisi mennyt jotenkin hyvin, – – jos ei t:ri Tanner taasen olisi pilannut kokousta” ehdottamalla ”omia ponsiaan”.[51] Samankaltaisen käsityksen saa myös kokousta ivailevaan sävyyn kuvailevasta *Työmiehen* tekstistä, jonka mukaan Tanner esitti oman lausuntonsa Kurikan valmistelemiin ponsiin ja myöhemmin myös kannusti yleisöä pidättäytymään äänestämisestä Kurikan ehdotuksesta äänestettäessä.[52]

Tähän toiseen kokoukseen Tannerin ja Kurikan yhteistyön valmistelut myös ilmeisesti loppuivat, ja miehet jatkoivat toimiaan omilla tahoillaan. Jo seuraavan viikon lauantaina ilmestyi Tannerin *Nuorsosialistin* näytenumero, jossa yhteistyötä Kurikan kanssa ei enää mainita.[53] Elämäläiset puolestaan aloittivat omat vaalivalmistelunsa ja tekivät jälleen yhteistyötarjouksen sosiaalidemokraateille[54] mutta laihoin tuloksin: puolueen hallintoneuvosto kieltäytyi hyväksymästä liittoa kurikkalaisten

50 V. S., ”Elämä Liiton päävartion”, *Elämä* 25.4.1908, 270–271. Ks. myös Linnoila 1933, 295.

51 V. S., ”Sosialistis-mielisten kansalaisten kokousta”, *Elämä* 25.4.1908, 271.

52 ”Kurikkalaisten kutsumaan kansalaiskokoukseen”, *Työmies* 21.4.1908, 2.

53 *Nuorsosialisti* 25.4.1908.

54 *Työmiehessä* toukokuussa ilmestyneen kirjoituksen mukaan elämäläiset olivat tarjonneet ”listaansa liittoon sosialidemokratien kanssa – – sillä ehdolla, että Matti Kurikka saa olla ensi tilalla” (O. L–pi, ”Puolueen riennot”, *Työmies* 19.5.1908, 6). Myös Linnoila 1933, 296.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikan Matti »sovintoa» tarjoamassa ja vaaliliittoja rakentamassa.

Kuva 17. Matti Kurikan yritykset hakea liittolaisia vaaleissa herättivät sosiaalidemokraateissa vahingoniloa. Ilmari Manninen, *Kurikka* 15.5.1908, 8. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

kanssa.[55] Varsinaisesta välirikosta yhteistyön katkeamisessa ei kuitenkaan ilmeisesti ollut kyse, sillä ainakin *Nuorsosialistissa* esiintyi jatkossakin myönteisiä mainintoja Kurikasta sekä elämäläisten toiminnasta[56] ja myös *Elämä* julkaisi *Nuorsosialistin* ilmestymisen alkamista koskevan mainoksen.[57]

55 Linnoila 1933, 296.

56 *Nuorsosialistissa* kirjoitettiin Kurikasta suopeaan sävyyn (S–a, ”Puolue-pukareista muutama sana”, *Nuorsosialisti* 25.4.1908, 4; K. N., ”Väittelyyn”, *Nuorsosialisti* 5.5.1908, 2) ja lehti julkaisi myös *Elämän* mainoksia (”’Elämä’ ei ole kuollut!”, *Nuorsosialisti* 1.5.1908, 1; ”’Elämä’ ei ole kuollut!”, *Nuorsosialisti* 5.5.1908, 1). Lisäksi lehdestä myös löytyy nimimerkki ”Aatteen” eli teosofisen sosialistin Veikko Palomaan teksti (Aate, ”Itsenäinen asema”, *Nuorsosialisti* 25.4.1908, 2). Kurikan ja Palomaan yhteistyö oli kuitenkin katkennut jo alkuvuodesta 1906 (Palomaa 1915, 237–244).

57 ”Tutustukaa nuorsosialistien yhteiskunnallisiin – –”, *Elämä* 1.5.1908, 288.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikan ja Tannerin yhteistyön kariutuminen ei ole yllättävää. Vaikka Tanner Kurikan tavoin julisti rakkauden yhteiskunnallista voimaa ja kannatti marxilaisen luokkataisteluteorian sijaan rauhanomaista tietä ihanteelliseen yhteiskuntaan,[58] he olivat ajattelultaan niin erilaisia, että on vaikea nähdä heitä saman katon alla. Teosofisesti suuntautuneeseen Kurikkaan verrattuna Tanner oli materialistisemman, luonnontieteellisen katsomuksen edustaja, joka arvosteli jo Amerikassa hatarina pitämiään Kurikan luonnontieteellisiä tietoja ja tämän niiden pohjalta tekemiä, omiin aatteisiinsa sopivia johtopäätöksiä.[59] Miehiä yhdistikin ennen kaikkea taipumus itsenäiseen, radikaaliin ajatteluun, mikä johti oppositioasemaan työväenliikkeessä mutta ei tehnyt heistä luontevia liittolaisia – pikemminkin se saattoi toimia yhteistyön esteenä.

Yksi Kurikka jää rannalle, toinen pääsee mukaan

Heinäkuun 1. ja 2. päivänä 1908 pidetyissä eduskuntavaaleissa Kurikka oli ehdokkaana vaalilistalla ”Kaikille työtä ja työntekijöille työn hedelmät” August Aaltosen ja Johannes Gummeruksen kanssa.[60] Näistä kaakeliuunintekijä Aaltonen[61] oli ollut Kurikan kanssa samalla listalla jo edellisen vuoden vaaleissa. Hän oli teosofi ja lukeutui Kurikan

58 Virtanen 2001, 59–60.

59 Virtanen 2001, 58–59. Tannerin mukaan Kurikka oli *Ajassa* ilmestyneessä kirjoituksessaan muun muassa todennut ruostumisen olevan ”kasvillinen ilmiö”, kun taas ”metallinen sulaminen” oli hänen mukaansa ”kemiallinen” ilmiö. Tanner huomautti tähän, että Kurikka on kirjoituksessaan ”tahtonut esittää uuden oppinsa juuret ja perusteet näyttämällä kuinka ne muka ovat johtuvia luonnon horjumattomista laeista, joten hänenkään oppinsa ei horjuisi”, ja kuinka ”[l]uonnontieteiden alkeidenkaan tuntemattomuus on auttanut häntä haaveiluissaan” (A. F. T., ”Aikaa on ensimmäinen – –”, *Aatteita* 27.11.1903, 3).

60 Pollari 2009, viite 302. Kalemaa esittää, että ”[t]oukokuussa 1907 muodostettiin valitsijayhdistys ja sen ehdokkaina esiteltiin Matti Kurikka, puuseppä A. Aaltonen ja varatuomari H. Gummerus” (Kalemaa 1978, 217). Näyttää siis siltä, että Kalemaa on erehtynyt ajoituksessa ja häneltä ovat myös menneet Gummerukset sekaisin: Kurikan kumppanina listalla esiintyvä varatuomari ei ollut ”H.” eli oletettavasti Herman Gummerus, aktivisti, diplomaatti ja historioitsija (ks. Väisänen 2000), vaan todellakin varatuomarina toiminut Johannes Gummerus (Pollari 2009, viite 302). Myös Linnoila mainitsee yhteistyön radikaalien eli Gummeruksen kanssa ja ajoittaa sen oikein vuoteen 1908 (Linnoila 1933, 296). Kalemaan mukaan kyseistä ”[l]istaa tarjottiin sekä sosialidemokraateille että perustuslaillisille, mutta tuloksetta” (Kalemaa 1978, 217). Myös Linnoilan mukaan Kurikka-Aaltonen-Gummerus-listaa tarjottiin vaaliliittoon sosialidemokraattien kanssa (Linnoila 1933, 296).

61 Tieto Aaltosen ammatista ”Kotimaasta”, *Elämä* 28.4.1906, 2. Kalemaa nimeää Aaltosen puusepäksi (Kalemaa 1978, 217).

https://doi.org/10.21435/skst.1481

seuraajiin, elämäläisiin.[62] Varatuomari Gummeruksella puolestaan ei tietääkseni ollut teosofista tai elämäläistä taustaa, mutta kylläkin Kurikkaan jo aiempi, vaaliasioihin liittyvä kytkös.

Gummerus oli ehdokkaana edellisissä eduskuntavaaleissa kieliriidoista irtisanoutuneen ja muun muassa kirkon ja valtion erottamista ajaneen ”radikaalisen vaaliliiton” listoilla.[63] Helmikuussa 1907 Kurikka osallistui vasta perusteilla olleen liiton kokoukseen ehdottaen yhteistoimintaa oman Sosialistisen Reformipuolueensa kanssa.[64] Yhteistyöstä ei kuitenkaan sillä kertaa tullut mitään, ja radikaalit ja Kurikka osallistuivat vaaleihin omilla listoillaan – molemmat vailla menestystä.

Vuoden 1908 vaaleissa Kurikan ja Gummeruksen liittoutumista lienevät edesauttaneet Kurikan aiemmat yhteistyötunnustelut ja radikaalien vaaliohjelman yhtymäkohdat Kurikan ajatuksiin. Ainakin valtiokirkon vastustamisesta ja luokkarajojen purkamisesta Kurikka ja radikaalit olivat samaa mieltä.[65] Yhtenä tekijänä ovat voineet toimia myös Kurikan kytkökset maanalaiseen aktivismiin. Kalemaan mukaan Kurikka oli nimittäin sotkeutunut Suomesta vuoden 1906 Viaporin kapinan jälkeen paenneen Johan Kockin[66] Suomen ja Venäjän vallankumouksellisen yhdistyksen toimintaan, minkä vuoksi hän joutui Venäjän virkavallan tarkkailuun ja tunsi ”maan polttavan jalkojensa alla”.[67] Gummerus itse taas oli ollut mukana aktivistiryhmittymissä Suomen Aktiivisessa

62 Aaltosen teosofisuudesta Ainut Aherre [Matti Kurikka], ”Ajan varrelta”, *Elämä* 27.6.1908, 317; myös Linnoila 1933, 296. Aaltonen toimi esimerkiksi kurikkalaisten Elämäläisten Liiton päävartion varapuheenjohtajana (”Elämä Liiton päävartio”, *Elämä* 14.3.1908, 174).

63 ”Radikaaliset valitsijat!”, *Helsingin Sanomat* 14.3.1907, 1.

64 Prosit, ”Radikalit ja Matti Kurikka”, *Työmies* 8.2.1907, 5; ”Den radikala valsammanslutningen”, *Björneborgs Tidning* 12.2.1907, 3; ”Suomen radikaalit”, *Elämä* 9.2.1907, 1–2.

65 Radikaalien vaaliohjelmasta ks. ”Radikaaliset valitsijat!”, *Helsingin Sanomat* 14.3.1907, 1.

66 Kockista ks. esim. Luntinen 2001 ja tietolaatikko Viaporin kapina ja kapteeni Kock.

67 Kalemaa 1978, 219. Myös Linnoila arvelee, että Kurikka ”jyrkän kansallisen kantansa vuoksi venäläistyttämiskysymyksessä lienee joutunut viranomaistenkin huomion esineeksi”, mikä saattoi myötävaikuttaa hänen lähtöönsä Suomesta (Linnoila 1933, 316). Linnoila kuitenkin huomauttaa, että olettamus ”perustuu yksinomaan siihen, että Kurikka 1913, kun oli todettu muutamain kirjeiden tulleen perille aukaistuina, eräässä kirjeessään tyttärelleen kirjoittaa: ‘Kai ne viralliset yhteiskunnan suojelijat pitävät silmällä, ettemme me tee mitään salaliittoa tsaaria vastaan.’” Lisäksi Linnoila toteaa Kurikan seuraavana vuonna Euroopassa käydessään maininneen, että ”hänen yksityisasiainsa vuoksi pitäisi tulla Suomeenkin, mutta sitä hän ei taas tahtoisi tehdä, ettei joutuisi rettelöihin poliisin kanssa, jolle lehtensä [*New Yorkin Uutisten*, MP] vuoksi varmaankin oli ‘kovin vastenmielinen olento’” (Linnoila 1933, 443). Ks. myös tietolaatikko Suomen suoja valtameren takana.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Vastustuspuolueessa ja Voimaliitossa.[68] Lisäksi mahdollistavana taustatekijänä lienee toiminut myös se, että vuoden 1908 vaaleihin mennessä Kurikan oma puolue oli tullut tiensä päähän eikä radikaaleillakaan ollut omaa listaa.[69] Gummeruksen ja Kurikan yhteistyö tarkoitti siis kahden aiemmin erillisen ryhmän yhdistämistä.

Suuria odotuksia vaalimenestyksestä tuskin tälläkään kertaa oli. Vaalivalmistelujen aikaan Kurikalla ei ollut enää edes omaa vakituista äänenkannattajaa, koska aikakauslehtimuotoisen *Elämän* ilmestyminen oli muuttunut epäsäännölliseksi.[70] Vaalien tulos jäikin melkein yhtä vaatimattomaksi kuin edellisellä yrittämällä: Kurikan lista sai Uudenmaan vaalipiirissä vain 323 ääntä.[71] Parempi menestys vuoden 1908 vaaleissa oli nuorsuomalaisten listoilta Viipurin läänin itäisestä vaalipiiristä eduskuntaan valitulla Juhani Kurikalla (1870–1930),[72] joka oli Matin nuorempi veli.[73] Vuoden 1908 vaaleissa siis pikkuveli onnistui siinä, mikä valtakunnalliseen kuuluisuuteen nousseelta isoveljeltä jäi vain haaveeksi. Eikä Juhani Kurikan läpipääsy jäänyt vain yhteen kertaan: seuraava eduskuntakausi hänen kohdallaan alkoi vuonna 1911 ja jatkui kolme vuotta.[74]

Koulutukseltaan Juhani Kurikka oli agronomi,[75] mutta isoveljensä tavoin hänkin vaikutti paitsi politiikan saralla myös lehtimiehenä: hän toimi useita vuosia *Inkeri*-lehden vastaavana toimittajana.[76] Kolmas yhtymäkohta veljesten välillä on se, että kuten näytelmäkirjailijana ansioitunut Matti myös Juhani kirjoitti yhden näytelmän, *Maahengen voima* (1921).[77] Molemmat veljeksistä olivat siis monitahoisia yhteiskunnallisia

68 Ks. Olin 2011, passim.

69 ”Valmistukset vaaleihin”, *Uusimaa* 17.6.1908, 2.

70 *Elämän* viimeinen numero ilmestyi juuri vaalien alla 27.6.1908 (*Elämä* 27.6.1908; Kalemaa 1978, 218; vrt. Pollari 2009, viite 300).

71 ”Viimeiset tiedot. Vaalien tulokset koko maassa”, *Sosialidemokraatti* 7.7.1908, 3.

72 Tieto Juhani Kurikan valinnasta esim. ”Edustajiksi”, *Vapaus* 11.7.1908, 3; henkilötietojen lähde Launonen (päätoim.) 1981, 228.

73 [A. B. Mäkelä], ”Kaapro Jääskeläisen muistikirjasta”, *Kurikka* 15.7.1908, 2.

74 Juhani Kurikka toimi kansanedustajana 1.8.1908–31.5.1909 ja jälleen 1.2.1911–1.2.1914 (ks. Eduskunta, Kansanedustajat -verkkojulkaisu). Hän oli ehdolla myös ainakin 1909 vaaleissa (”Nuorsuomalaisten ehdokaslistat Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä”, *Laatokka* 3.4.1909, 2), mutta ei tullut valituksi.

75 Launonen (päätoim.) 1981, 228; Forsius 2000.

76 Forsius 2000.

77 Juhani Kurikka myös kirjoitti muutamia lyhyitä maatalouseläimiä koskevia kirjasia: *Hevosten*

https://doi.org/10.21435/skst.1481

ja kirjallisia toimijoita. Veljesten elämänpolkujen samankaltaisuudet huomioon ottaen onkin mielenkiintoista, ettei Juhania ole nostettu esiin aiemmissa Kurikkaa koskevissa elämäkerrallisissa esityksissä. Nuoremman Kurikan yhteyttä isoveljeensä ei mainita myöskään häntä koskevissa esittelyissä vaalien alla.[78] Tämä mahdollisesti kertoo Matti Kurikan arvostuksesta kyseisenä ajanhetkenä: sukulaisuutta kyseenalaista mainetta hankkineeseen isoveljeen ei ehkä nähty nuoremman Kurikan valitsemista edistävänä tekijänä.

Kurikan pursi tuuliajolla

Vuoden 1908 eduskuntavaalien tulosten selvittyä Kurikan toiminta näyttää sanomalehtitietojen mukaan koostuneen ainakin luennoista ympäri maata.[79] Kurikka oli siis edelleen aktiivinen, mutta muuten hänen poliittinen uransa oli aallonpohjassa. Tätä ilmentää ehkä parhaiten se, että *Elämän* lakkauttamisen jälkeen Kurikalla ei ensimmäistä kertaa vuosiin ollut omaa lehteä toimitettavanaan.

Huhuja Kurikan uusista suurista suunnitelmista kuitenkin liikkui. Syyskuussa *Kansan Tahdossa* kerrottiin Kurikan ”henkiystävän” saaneen tältä kirjeen, jonka mukaan Kurikka oli löytänyt ”miljoonamiehen” tuekseen ja suunnitteli sekä *Elämän* henkiin herättämistä että Sointula-hankkeidensa jatkamista, tällä kertaa Oulun seudulla. Lisäksi kirjeen mukaan Kurikan toiveissa oli yhteistyö maalaisliiton kanssa.[80] *Kansan Tahdon* suhtautumista näihin tietoihin kuvaa hyvin se, että saman palstan seuraavassa uutisessa kerrottiin kärpäsen hirttäytymisestä lehden konttorissa. Kurikkaa koskeva uutisointi oli siis sysätty lehden huumoriosastolle.

Ivailu tai menestyksen puute eivät selvästikään lannistaneet Kurikkaa, vaan hän jatkoi aktiivisesti toimintaansa. Kuten jo todettua, joulukuussa

kasvatuksesta [1900]; *Sian hoidosta* [1900] sekä S. Hagmanin kanssa *Pohjois- ja Keski-Venäjän karjaolot sekä karjanviennin mahdollisuus Suomesta Venäjälle* [1908] (Suomen Kansallisbibliografia Fennica).

78 ”Ehdokkaamme”, *Viipurin Sanomat. Supistus* 27.6.1908, 2; ”Ehdokkaamme”, *Karjala* 26.6.1908, 2–3.

79 Ks. esim. ”Toimittaja Matti Kurikka pitää Esitelmän”, *Kansan Lehti* 22.8.1908, 1; ”Huveja”, *Kansan Lehti* 26.10.1908, 1; ”Kirjailija Matti Kurikka luennoimassa Rovaniemellä”, *Kansan Tahto* 10.11.1908, 2; ”Luennon ’Materialistien erehdyksistä’ – –”, *Kansan Tahto* 13.11.1908, 4.

80 ”Pikku uutisia”, *Kansan Tahto* 22.9.1908, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

1908 Kurikka näyttää Amerikkaan vievään laivaan astumisen sijaan luennoineen eri puolilla maata: häntä sai kuulla muun muassa kurikkalaisten omassa Helsingin Sosialistisessa yhdistyksessä.[81] Kurikka sai myös jälleen julkaisukanavan ajatuksilleen yhdistyksen julkaistessa toisen numeron omaa joululehteään *Vapaus,* jossa kirjoittajina oli Kurikan lisäksi pääosin elämäläisiä ja teosofeja.[82] Yhtään numeroa yhdistyksen julkaisuista ei kuitenkaan ilmeisesti ole säilynyt.[83]

Vuosi 1909 käynnistyi Kurikan kannalta nousuuntaisesti uuden, joululehteä laajemmalle lukijakunnalle suunnatun lehtihankkeen merkeissä. Tammikuun lopulla sanomalehdissä nimittäin mainostettiin Kurikan ”Tieteellisen Sosialismin äänenkannattajaa” *Toveria,* jonka tarkoitus oli alkaa ilmestyä 2. helmikuuta kahdesti viikossa.[84] Lehden näytenumeron mukaan *Toverin* ohjelmassa yhdistyivät jo Kurikan aiemmasta poliittisesta toiminnasta tutut tavoitteet, kuten taistelu ”kapitalistisen talousjärjestelmän muotoja” ja ”materialismia ja kirkollista pimitystä” vastaan.[85] *Toverin* tarina ei kuitenkaan kantanut näytenumeroa pitemmälle.

81 ”Matti Kurikka puhuu”, *Työmies* 5.12.1908, 2. Yhdistystä oli ryhdytty perustamaan Kurikan aloitteesta jo keväällä 1906 (M. K–a, ”Uusi sosialistinen yhdistys tarpeen. II”, *Elämä* 17.3.1906, 1; ”Kokouksia”, *Elämä* 4.4.1906, 4). Yhdistyksen toiminta jäi kuitenkin vielä tuolloin vähäiseksi ja varsinaisesti se käynnistettiin vasta keväällä 1907 (”Kokouksia”, *Elämä* 8.5.1907, 3; ”Useita tovereja: Rivit reilaan!”, *Elämä* 8.5.1907, 4); tuolloin toiminta oli ainakin niin järjestäytynyttä, että se tuotti oman joulujulkaisun *Vapaus* (”Vapaus”, *Elämä* 15.12.1907, 94). Yhdistyksen kokouksista on joitakin ilmoituksia ajan sanomalehdissä, ks. esim. ”Helsingin sosialistisen yhdistyksen – –”, *Työmies* 8.2.1908, 1.

82 *Vapaus II*:ta mainostavasta ilmoituksesta *Työmiehessä* ilmenee jotain tietoja lehden sisällöstä (”Hels. Sosialistisen yhdistyksen joulujulkaisu”, *Työmies* 19.12.1908, 6. Ks . myös ”Ilmoituksia”, *Kansan Lehti* 23.12.1908, 4). Elämäläisiä kirjoittajista ovat ainakin F. K. eli *Elämän* toimituksessa työskennellyt Frans Korpi (Korven asemasta *Elämässä* Kalemaa 1978, 201) ja muun muassa Sosialistisessa Reformipuolueessa toiminut S. Sampo (”Kotimaasta”, *Elämä* 11.9.1906, 2), teosofeja puolestaan Pekka Ervast, Martti Humu eli Maria Ramstedt ja V. H. V. eli Väinö Valvanne. Lehti osoittaakin Kurikan edelleen säilyttäneen vahvat yhteydet teosofeihin, joiden tilaisuuksissa hän myös kävi luennoimassa (ks. ainakin ”Teosofinen Seura”, *Helsingin Sanomat* 25.12.1908, 1).

83 Vapuksi 1909 yhdistyksen oli myös tarkoitus julkaista lehti *Elämän Kevät Tuulahdus,* johon siihenkin oli tarkoitus tulla kirjoituksia ”Elämäläisiltä sekä Teosofisilta kirjailijoilta” (”Wapuksi!”, *Toveri* [?].1.1909, 7). Ilmeisesti tästä suunnitelmasta ei kuitenkaan tullut mitään.

84 Esim.”Ilmoituksia”, *Kansan Tahto* 26.1.1909, 4.

85 ”Jos tahdot tutustua – –”, *Toveri* [?].1.1909, 1–2. Näytenumero on päiväämätön, mutta sitä esitellään *Tornion Uutisissa* 26.1.1909, eli se on ilmestynyt viimeistään silloin (”Muualta kotimaalta”, *Tornion Uutiset* 26.1.1909, 3). Ilmestymiseen tammikuun lopussa viittaa myös se, että numeron avanneen kirjoituksen mukaan lehden tilaukset tuli tehdä ennen helmikuun ensimmäistä päivää. Ehkä kannatuksen epävarmuuden vuoksi tilauksia otettiin toistaiseksi vastaan vain kolmeksi kuukaudeksi (”Jos tahdot tutustua – –”, *Toveri* [?].1.1909, 1–2).

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Huhtikuussa Kurikalta myös ilmestyi uusi teos, *Ahneuden kouristuksissa. Suomen kansa häviön partaalla*.[86] Siinä Kurikka esitti oman, 13 kohtaa sisältävän pontensa, johon kansalaisten tulisi yhtyä ”tänä yleisen hämmennyksen ja hädän aikana”. Ponnessaan Kurikka muun muassa kannusti koko kansaa yhtymään ”yhteiseen järjestölliseen ponnistukseen”, tahtoi osuustoiminnan ”valtion suojeluksen alaiseksi”, ”lailliset mitat työmarkkinoilla käytäntöön” ja lopuksi, että ”yhteiskunta tunnustaa kaikilla aloilla velvollisuudekseen heikompain suojelemisen ja turvaamisen, niinkuin perheessä konsanaan”.[87] Kirjasen saama huomio oli vähäistä, eikä sitä ilmeisesti nostettu esimerkiksi työväenlehdissä lainkaan esiin.[88] Tämäkin, *Toverin* kohtalon ohella, kertoo Kurikan asemasta ajan poliittisessa kentässä.

Kolmas kerta toden sanoo?

Vuoden 1908 vaaleissa valittu eduskunta hajotettiin hallitsijan määräyksellä jo helmikuussa 1909, ja uusi eduskunta määrättiin kokoontumaan 1. kesäkuuta 1909.[89] Näin ollen Kurikka sai kolmannen mahdollisuuden mitata suosiotaan vaaliuurnilla. Tällä kertaa hän yritti ponnistaa parlamenttiin Viipurin itäisestä vaalipiiristä, mikä oli Kurikalta mielenkiintoinen siirto. Ehkä Uudellamaalla ja Viipurin läntisessä piirissä – johon Viipurin kaupunki kuului – jo pettynyt Kurikka katsoi, että hänellä olisi paremmat mahdollisuudet sivussa suurkaupungeista. Ainakin *Wiipuri*-lehti tulkitsi Kurikan valinnan juuri strategisena siirtona: se ounasteli Kurikan arvelleen ”Karjalasta löytyvän kyllin monta älypäätä” häntä äänestämään.[90]

86 ”Kirjallisuutta ja taidetta”, *Uusmaalainen* 7.4.1909, 4. Vuonna 1908 Kurikalta oli ilmestynyt kaksi teosta: kirjoituskokoelma *Jumalaton kirkko* sekä runokokoelma *Elämän sointuja*.

87 Kurikka 1909, 59–60.

88 Olen löytänyt ajan sanomalehdistöstä vain kolme mainintaa Kurikan teoksesta, ja niistäkin kaksi ovat Akateemisen kirjakaupan ilmestyneiden kirjojen luetteloja. (Edellä mainitun *Uusmaalaisen* tekstin lisäksi maininnat ovat ”Luettelo Huhtikuun ajalla – –”, *Suomalainen Kansa* 3.5.1909, 2 ja ”Luettelo Huhtikuun ajalla – –”, *Uusi Suometar* 1.5.1909, 6.)

89 Tuominen 1958, 198–199.

90 ”Pikku uutisia”, *Wiipuri* 3.4.1909, 4.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikan kolmas yritys näyttää olleen aiempia järeämpi ainakin siinä mielessä, että hän oli ehdokkaana yhteensä neljän eri valitsijayhdistyksen listalla.[91] Yhdessä kyseiset listat muodostivat ”Vapaiden eli puolueista riippumattomien kansalaisten vaaliliiton”.[92] Kurikan kanssa samoilla listoilla esiintyvistä uusista kumppaneista nostettiin ajan lehdistössä esiin erityisesti ”anarkistiksi” tituleerattu Matti Läheniemi,[93] mutta myös ”kuuluisa santarmisielu Bobrikoffin ajoilta”, Juho Meronen.[94] Kurikka oli siis haalinut ehdokastovereikseen värikkäitä hahmoja, mistä vaalien alla ilmestyneet lehdet häntä auliisti muistuttivat. *Wiipurin* pakinoitsija Poskeinen jopa epäili, olivatko ehdokkaat tosissaan, vai oliko ”joku pannut Kurikan Matin liikkeelle, kustantaakseen ilkeän pilan nykyisten vaaliolojemme nojalla?”[95] Onkin aiheellista kysyä, mitä Kurikka ajatteli lyöttäytyessään yhteen anarkistien maineessa kulkeneiden, tuomittujen rikollisten kanssa.

Yksi Kurikan valintoja selittävä tekijä voi olla henkilösuhteet. *Wiipurin* mukaan Kurikka ja Läheniemi olivat jo vanhoja ystäviä,[96] ja Meronen oli väitetysti aiemmin toiminut Kurikan ”apulaisena amerikkalaisissa henkivakuutusasioissa”.[97] Mikäli näin on, Meronen ja Kurikka olivat tuttuja jo 1890-luvun puolivälistä, kun tämä *Viipurin Sanomien* konkurssin jälkeen toimi vakuutusasiamiehenä.[98] Toinen selittävä tekijä voi olla kytkös aktivismiin – tuskin on sattumaa, että Kurikka lähti sekä vuonna 1908

91 Sakkolassa Kurikan kumppaneita olivat maanviljelijä Toivo Leinonen ja muurari Pekka Rauninen, Kaukolassa Meronen ja maanviljelijä Tuomas Hirvonen, Räisälässä Läheniemi ja maanviljelijä Mikko Pärssinen sekä Käkisalmessa Pärssinen ja Läheniemi (”Valitsijayhdistykset”, *Laatokka* 3.4.1909, 2).

92 Suomen virallinen tilasto XXIX. Vaalitilasto. 3. Eduskuntavaalit vuonna 1909. Taululiitteet, 45.

93 ”Pikku uutisia”, *Kajaanin Lehti* 1.5.1909, 3. A. B. Mäkeläkin määritteli Läheniemen anarkistiksi ([A. B. Mäkelä]: ”Kaapro Jääskeläisen muistikirjasta”, *Kurikka* 15.5.1909, 2), kuten teki epäsuorasti myös *Wiipurin* pakinoitsija Poskeinen (Poskeinen, ”Poskeisen pakinoita”, *Wiipuri* 7.4.1909, 3). Kalemaan mukaan Kurikka yritti jo vuoden 1907 vaalien aikaan asettaa itsensä Matti Läheniemen kanssa Viipurissa sosialidemokraattien listalle, ja juonen epäonnistuttua he menivät vaaleihin ”villillä listalla” (Kalemaa 1978, 216). Läpikäymästäni aineistosta ei kuitenkaan löydy viitteitä tästä. Kalemaan huomion ”villistä listasta” voi myös tulkita niin, että miehet olisivat olleet vuonna 1907 yhteisellä listalla. On mahdollista, että Kalemaa on sekoittanut vuosien 1907 ja 1909 vaalit toisiinsa.

94 ”Pikku uutisia”, *Kajaanin Lehti* 1.5.1909, 3.

95 Poskeinen, ”Poskeisen pakinoita”, *Wiipuri* 7.4.1909, 3; ks. myös [A. B. Mäkelä], ”Kaapro Jääskeläisen muistikirjasta”, *Kurikka* 15.5.1909, 2.

96 Poskeinen, ”Poskeisen pakinoita”, *Wiipuri* 7.4.1909, 3.

97 ”Uusia Pietarin tiellä kulkijoita”, *Wiipuri* 12.4.1899, 2.

98 Kalemaa 1978, 88–89. Ks. myös tietolaatikko Supliikkimies vakuutusasioitsijana.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

että vuonna 1909 vaaleihin yhteistyössä aktivistitaustaisten henkilöiden kanssa. Yhteistyö sekä Läheniemen että Merosen kanssa saattaakin liittyä jo edellä mainittuun Kurikan sotkeutumiseen Johan Kockin Suomen ja Venäjän vallankumouksellisen yhdistyksen toimintaan.[99]

Vitsistä Kurikan ehdokkuudessa ei kuitenkaan näytä olleen kyse – niin antaumuksellisesti hän teki vaalipiirinsä tienoilla vaalityötä ennen äänestyspäivää. Esimerkiksi maalis–huhtikuun vaihteessa Kurikka puhui Sortavalassa, Elisenvaarassa, Parikkalassa ja Savonlinnassa,[100] ja aivan vaalien alla niin Käkisalmella, Viipurissa, Pyhäjärvellä, Sakkolassa kuin Valkjärvelläkin.[101] Ahkerointi ei silti tuottanut tulosta: Viipurin läänin itäisessä piirissä ”Kurikan listoille” annettiin lopulta vain 378 ääntä.[102] Kurikan kolmaskin yritys päästä kansansa edustajaksi päättyi siis mahalaskuun.

Vaalien tulosten alettua selvitä Kurikka oli nopea liikkeissään. Viipurin itäisen vaalipiirin ääntenlaskenta oli valmis lauantaina 8. toukokuuta,[103] ja jo seuraavan viikon tiistain sanomalehdistä löytyi tieto, jonka mukaan Kurikka lähtisi kesäkuun puolivälissä takaisin Amerikkaan *New Yorkin Uutisten* toimittajaksi.[104] Näyttää siis siltä, että Kurikka oli ounastellut huonoa menestystä ja valmistellut itselleen takaportin jo ennen vaalitulosten selviämistä.

Räntäsateisen joulukuun päivän sijaan Kurikka perheineen lähti Hangosta – ei siis Helsingistä – kohti Amerikkaa kesäkuun yhdeksäntenä vuonna 1909 eli noin puoli vuotta Kalemaan ilmoittaman ajankohdan jälkeen.[105] Kuten Kalemaan versiossakin, Kurikan lähtö Suomesta tapahtui vaivihkaa, ilman suurta huomiota.[106] Pitkäaikaisessa kiistakumppanissa *Työmiehessäkin* julkaistiin lähtöpäivänä vain Kurikan oma ilmoitus,

99 Myös Läheniemi ja Kock tunsivat toisensa (Lackman 1985a, 209).
100 ”Matti Kurikka”, *Keski-Savo* 1.4.1909, 2.
101 ”Huomattavan esitelmän”, *Käkisalmen Sanomat* 23.4.1909, 1.
102 ”Vaalien tuloksia”, *Kansan Tahto* 12.5.1909, 3.
103 ”Lopullisia vaalituloksia eri vaalipiireistä”, *Helsingin Sanomat* 9.5.1909, 5.
104 Esim. ”Pikku uutisia”, *Työmies* 11.5.1909, 3.
105 ”Pois rannoilta Suomen!”, *Kansan Tahto* 12.6.1909, 3. Tieto Kurikan lähdöstä löytyy myös Siirtolaisuusinstituutin Siirtolaisrekisterin matkustajaluettelosta: https://siirtolaisrekisteri.siirtolaisuusinstituutti.fi/passenger_list/803535/, haettu 8.7.2021.
106 Oululainen *Kansan Tahto* oli ilmeisesti ainoa sanomalehti, joka huomioi hänen poistumisensa.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

jossa hän kertoi aatetovereilleen, että tulisi vastedes ajamaan ”yhteistä asiatamme” *New Yorkin Uutisissa*.[107]

Kurikan lähdölle suotu huomio kertoo jälleen hänen asemastaan ja arvostuksestaan vuonna 1909. Aiemmin suomalaisen työväen suurena herättäjänä ja myöhemminkin sentään ivaamisen arvoisena hahmona nähdyn Kurikan lähtö ei aiheuttanut enää edes helpotuksen purkauksia. Aikalaisten ja Kurikan elämästä myöhemmin kirjoittaneiden antama tuomio oli siis samanlainen: Suomesta lähtiessään Kurikka oli poliittisena hahmona jo niin marginaalisessa asemassa, että alkoi olla melko lailla samantekevää, milloin hän maasta poistui.

Suomessa Kurikan kaltaisen kohtalon kokivat monet muutkin työväenliikkeessä tai sen liepeillä vaikuttaneet yksityisajattelijat. Suurlakon jälkeen persoonallisten sosialismitulkintojen tila liikkeessä oli kaventunut, ja radikaali avioliiton ja uskonnon kaltaisia aiheita koskeva ajattelu saattoi kaventaa elintilaa jopa olemattomaksi.[108] Näin kävi myös esimerkiksi A. F. Tannerille, joka hänkin lähti takaisin Pohjois-Amerikkaan vuonna 1915.[109] Muuttamista Atlantin taakse voikin ajatella ajan radikaaleille pakoreittinä, joka mahdollisti poispääsyn umpikujaksi ajautuneista tilanteista: Pohjois-Amerikka oli toinen toimintaympäristö, jonne ajan korkean siirtolaisuuden vuoksi oli luontevaa siirtyä ja joka antoi mahdollisuuden yrittää uudelleen – jos ei aivan puhtaalta pöydältä, niin ainakin toisenlaisissa oloissa.

Kurikalla oli Pohjois-Amerikassa vielä yksi turvasatama johon palata, Brooklynin Imatra-työväenyhdistys ja sen julkaisema *New Yorkin Uutiset* -lehti.[110] Paluu Amerikkaan 1909 näyttäisikin olleen hänelle käänne parempaan. Suomessa kannatuksen puutteessa kärvistellyt Kurikka pääsi irtautumaan marginaaliseksi jumiutuneesta asemastaan, vielä kerran oman lehden ohjaimiin ja samanmielisten yhteisön ympäröimäksi.

107 Matti Kurikka, ”Ilmoituksia”, *Työmies* 9.6.1909, 2.

108 Ajan työväenliikkeen radikaalien yhteyksistä ja aatteellisista yhtäläisyyksistä ks. Pollari 2016a. Työväenliikkeen piirissä sosialismia ja esoteerisia uskonnollisia näkemyksiä yhdistäneitä toimijoita ensimmäisistä eduskuntavaaleista kansalaissotaan tarkastelevat Harmainen & Kemppainen 2020.

109 Virtanen 2001, 121.

110 Kalemaa 1978, 221; Kurikasta *New Yorkin Uutisissa* ks. Salminen 1992, 78–81.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Vaalivankkureilla kelmien kanssa?

Mikko Pollari
https://orcid.org/0000-0003-0863-9784
Sami Suodenjoki
https://orcid.org/0000-0002-6301-7462

Vuoden 1909 eduskuntavaaleissa Kurikka liittoutui Matti Läheniemen (1861–1942) ja Juho Merosen (1870–1936) kanssa. Myös he olivat Kurikan tapaan marinoituneet vuosien varrella kohujulkisuudessa.[1] Läheniemi oli perustanut vuonna 1906 ”talonpoikaisaktivismia” edustaneen Karjalan Kansan Mahti -nimisen järjestön, joka toteutti anarkistiseksi katsottua ”teon propagandaa”. Samana vuonna Läheniemi suojeli kotonaan ryöstömurhaaja Juho Savinaista ja antautui jopa tulitaisteluun tätä noutamaan tulleen virkavallan kanssa.[2] Marraskuussa 1907 Läheniemi sai Savinaisen piilottelemisesta vuoden vankeutta,[3] joka ei kuitenkaan ollut hänen ensimmäinen tuomionsa. Jo vuonna 1889 Läheniemi oli saanut ”väkivallasta, hengenvaarallisen aseen nostamisesta, väärästä ilmiannosta ja kunnianloukkauksesta” kahdeksan kuukautta kuritushuonetta.[4] Tämä tuomio liittyi niin sanottuihin Räisälän rettelöihin, joissa vastakkain olivat Läheniemen johtamien talollisten ja opettajien joukko sekä paikalliset virkamiehet ja säätyläiset.[5]

Läheniemi oli koettanut onneaan vaaliuurnilla jo vuonna 1907, jolloin hän oli ollut Viipurin läänin itäisessä vaalipiirissä ehdokkaana listalla ”Totuus perii maan”.[6] Hän teki myös edeltä käsin mie-

1 Läheniemestä Lackman 2005. Merosen syntymä- ja kuolinvuodesta *Käkisalmen Sanomat* 19.9.1936, 2.
2 Lackman 1985a, 218; Lackman 2005.
3 ”Pieniä tietoja”, *Hämeen Voima* 16.11.1907, 3.
4 ”Juttu Räisälässä”, *Viipurin Sanomat* 25.10.1889, 2
5 Lackman 1985a, 208.
6 Listan muita nimiä olivat Jaakko Lehtisaari ja Mikko Piitulainen (Suomen virallinen tilasto XXIX. Vaalitilasto. 1. Eduskunta-vaalit vuosina 1907 ja 1908, 45). Vrt. ”Ur dagskrönikan”, *Wiborgs Nyheter* 9.3.1907, 3, jossa Läheniemen listan nimenä mainitaan ”Oikeus perii maan”.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

lenkiintoista vaalityötä: *Itä-Karjalan* mukaan Läheniemi ja ”hänen kuuluisa adjutanttinsa” Juho Meronen pitivät Kaukolan kylissä ”koevaaleja” jo loppuvuodesta 1906.[7] Varsinaisissa vaaleissa Läheniemen listalle lankesi kuitenkin vain 148 ääntä.[8]

Kuten *Itä-Karjalan* Meroselle antama titteli antaa ymmärtää, myös hänellä oli vyöllään kyseenalaiseksi katsottuja mainetekoja. Meronen oli tullut kuuluisaksi jo 1890-luvulla Kaukolan kunnallishallinnon epäselvyyksistä.[9] *Wuoksi*-lehden mukaan hänen onnistui tuolloin ”[m]elkoisen 'supliikkinsa'” ansiosta päästä ”vähäksi ajaksi Kaukolan kunnallislautakunnan esimieheksi, jona sotki paperit ja tilit, jottei niistä sovinto-oikeudetkaan enää selvää saaneet, saattaen kunnalle tuntuvia tappioita”.[10] Merosen esimiesaikana tilit jäivät kokonaan tekemättä vuosilta 1894 ja 1895,[11] ja hänet saatiin oikeuden eteen vasta vuonna 1901, ”jalkaraudoissa” ja ”pitkän etsimisen jälkeen”.[12] Lopulta hänet tuomittiin kavalluksesta kahdeksi vuodeksi kuritushuoneeseen.[13]

Toinen Meroselle mainetta tuonut teko oli helmikuun manifestin jälkeen kerätyn suuren adressin vastustaminen.[14] Meronen lähti keväällä 1899 Pietariin asti antamaan ilmi adressin keräyspuuhat ja lähestyi samoissa asioissa myös kenraalikuvernööriä.[15] Lehtitietojen mukaan hän esiintyi viranomaisille keisarin uskollisena alamaisena ja kuvasi suurta adressia hallitsijan tahdon vastaiseksi ”kansan yllyttämishankkeeksi”, joka uhkasi tahrata kansan maineen hallitsijan silmissä.[16] Merosen kerrottiin myös keräävän omaa

7 ”Pikku uutisia ja pakinoita”, *Itä-Karjala* 27.11.1906, 3.
8 ”Valresultatet”, *Östra Finland* 27.3.1907, 2.
9 Poskeinen, ”Poskeisen pakinoita”, *Wiipuri* 7.4.1909, 3.
10 ”Kansan-yllyttäjiä”, *Wuoksi* 13.4.1899, 2.
11 ”Kaukolan kuntakokouksessa”, *Wuoksi* 5.3.1898, 2.
12 ”Titulus Merosen jutut”, *Wuoksi* 27.8.1901, 2.
13 ”Oikeus- ja poliisiasioita”, *Wiipuri* 16.11.1901, 4.
14 ”Pikku uutisia”, *Kajaanin Lehti* 1.5.1909, 3.
15 ”Uusia Pietarin tiellä kulkijoita”, *Wiipuri* 12.4.1899, 2; Juhana Meronen kenraalikuvernöörille 27.4.1899, akti 244, 1. osaston akti 1901, Kenraalikuvernöörin kanslian arkisto, KA. Ks. myös Polvinen 1985, 115–116.
16 J. Meronen, ”Paljastaa asemansa”, *Wuoksi* 20.4.1899, 4.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

vasta-adressiaan Karjalan kannaksen alueella.[17] Suomalaislehdistölle tällainen toiminta edusti halpamaista maanpetturuutta. Esimerkiksi *Viipurin Sanomat* luonnehti Merosta ”löyhäpäiseksi” ja yhteiskunnalle vaaralliseksi valehtelijaksi, jonka toimintaan oli parasta puuttua ”tepsivillä keinoilla”.[18] Meronen yritti puolustautua lehdistön hyökkäyksiltä raportoimalla kenraalikuvernöörille hänestä levitetyistä ”törkeistä valeista” ja vaatimalla *Viipurin Sanomien* lakkauttamista sen hallituksen vastaisen kirjoittelun takia. Samalla Meronen mainitsi kenraalikuvernöörille Matti Kurikan, joka hänen mukaansa oli niin ikään joutunut lehdistön järjettömien syytösten kohteeksi.[19] Tällä hän viittasi Kurikan pääkirjoituksen samana keväänä aiheuttamaan kohuun. Merosen halu puolustaa Kurikkaa vihjaa miesten tunteneen jo tässä vaiheessa toisensa, mutta on myös mahdollista, että miehet tutustuivat vasta myöhemmin.

Meronen ja Läheniemi tekivät Matti Kurikan kanssa yhteistyötä vain lyhyen ajan, mutta keskenään he puuhailivat politiikassa vielä kauan sen jälkeen, kun Kurikka oli jo kuollut. He perustivat 1920-luvun lopulla Talonpoikaiskansan puolueen, joka kilpaili erityisesti Maalaisliiton kanssa. Protestihenkisellä puolueella oli yhteyksiä Suomen Kommunistiseen Puolueeseen, ja Meronen ja Läheniemi vierailivat puolueensa edustajina jopa talonpoikaiskongressissa Moskovassa. Itäyhteyksien vuoksi kaksikko joutui Etsivän keskuspoliisin tarkkailuun ja vielä kerran myös suomalaislehdistön hampaisiin.[20]

17 Esim. ”Yköt lentelevät”, *Viipurin Sanomat*. 12.4.1899, 3.

18 Jäkkäniska, ”Kirje Viipurista”, *Viipurin Sanomat* 26.4.1899, 2. Merosesta myös ”Yköt lentelevät”, *Viipurin Sanomat* 12.4.1899, 3; ”Kansan-yllyttäjiä”, *Wuoksi* 13.4.1899, 2.

19 Juhana Meronen kenraalikuvernöörille 27.4.1899, akti 244, 1. osaston aktit 1901, Kenraalikuvernöörin kanslian arkisto, KA.

20 Lackman 1985b, 117, 132, 135–140, 375.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

III
Ihanteet koetuksella

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Johdanto

Kirsti Salmi-Niklander
https://orcid.org/0000-0003-0552-1801

Matti Kurikkaa voi perustellusti luonnehtia globaaliksi vaikuttajaksi ja toimijaksi. Omana aikanaan hänen vaikutuspiirinsä oli kenties laajempi kuin kenenkään muun suomalaisen. Kurikan jälkimainetta on hallinnut hänen toimintansa Sointulaksi nimetyn ihanneyhteisön johtajana Brittiläisessä Kolumbiassa vuosina 1901–1904. Hänen ensimmäinen siirtokuntakokeilunsa Australiassa vuosina 1899–1900 on sitä vastoin jäänyt vähemmän tunnetuksi. Tämä kokeilu epäonnistui, kun Queenslandiin lähteneiden suomalaisten pieni yhteisö jakautui Kurikan vastustajiin ja kannattajiin. Kannattajista osa seurasi Kurikkaa Brittiläiseen Kolumbiaan, ja heidän mukanaan matkustivat Amerikkaan myös Queenslandissa toimineen Erakko-seuran arkistoaineistot. Nämä ainutlaatuiset aineistot päätyivät vuosikymmeniä myöhemmin Turkuun Siirtolaisuusinstituutin ja Turun yliopiston yleisen historian siirtolaisuushistorian kokoelmiin. Vaikka pääosa Kurikan kannattajista muutti hänen perässään meren yli, joitakin hänen kannattajiensa jälkeläisiä asuu edelleen Australiassa. Myös hänen kyseenalainen maineensa on elänyt pitkään australiansuomalaisten parissa, vaikka harva tunsi hänen toimiaan sen paremmin.

Pohjois-Amerikassa Kurikka johti Sointulan ihanneyhteisöä vain nelisen vuotta, mutta tämä aika riitti tekemään hänestä yhteisön henkilöi-

https://doi.org/10.21435/skst.1481

tymän. Kurikan varjoon jäivät monet muut Sointulan keskeiset toimijat, jotka jäivät pitämään yhteisöä yllä hänen lähtönsä jälkeen ja joiden vaikutuksesta suomalaissiirtolaisuuden perintö näkyy Sointulassa edelleen. Merkittävin heistä oli Kurikan opiskelu- ja toimittajatoveri A. B. Mäkelä. Hänen läheinen suhteensa Kurikkaan katkesi Sointulassa keskinäisiin riitoihin ja erimielisyyksiin, mihin ilmeisesti liittyi myös mustasukkaisuutta.

Sointula-vaiheeseen liittyy sitkeästi eläneitä käsityksiä siellä toteutetusta vapaan rakkauden periaatteesta. Kurikka kuitenkin arvosti periaatteessa miehen ja naisen välistä avioliittoa yhteiskunnan perustana. Toisaalta hän halusi vapauttaa naiset kodin- ja lastenhoidosta yhteiskunnalliseen toimintaan ja palkkatyöhön. Tähän liittyivät muun muassa Sointulan lasten yhteishoitojärjestelyt. Kurikka puolusti seksuaalisuutta puhtaana ja myönteisenä voimana mutta korosti myös vastuullisuuden merkitystä parisuhteessa. Omassa yksityiselämässään hän ei näitä periaatteita aina toteuttanut, mutta parinvaihto ja promiskuiteetti eivät missään tapauksessa olleet Kurikan ideaaleja. Vapaan rakkauden mahdollisuuksista, normeista ja vastuusta keskusteltiin tuona aikana paljon työväenliikkeen piirissä. Kun luotettavia ehkäisykeinoja ei ollut saatavilla, naiset joutuivat ottamaan riskin ja kantamaan seuraukset vapaista rakkaussuhteista.

Sointula ei jäänyt ainoaksi suomalaisten ihannesiirtolahankkeeksi Amerikassa, mutta tunnetuin siitä tuli. Hankkeen innostamana myös Suomeen syntyi uusia sointuloita, joiden vaiheet valaisevat uudella tavalla Kurikan yhteiskunnallista vaikutusta. Kurikka itsekään ei lannistunut ensimmäisten kokeilujensa epäonnistumisista vaan jatkoi utopiayhteisöjen suunnittelua uudelta pohjalta sekä kotimaassaan että uudella mantereella. Hän palasi lopullisesti Yhdysvaltoihin vuonna 1909 toisen vaimonsa Hannan ja lastensa kanssa. Viimeisinä vuosina Yhdysvalloissa hän alkoi Suomessa painua osittain unohduksiin. Hänestä tuli kuitenkin merkittävä vaikuttaja sekä New Yorkin suomalaisyhteisössä että myöhemmin Connecticutin maaseudulla, jonne suurelta osin hänen innostamanaan alkoi muuttaa suomalaisia 1910-luvulla. Noina vuosina syntyi myös uusi idea Väinön tyttäret -osuuskunnasta, joka tarjoaisi Amerikkaan muuttaneille naimattomille suomalaisnaisille eräänlaisen

https://doi.org/10.21435/skst.1481

yhteisen kodin, mahdollisuuden virkistäytymiseen ja lasten kasvattamiseen myös ilman aviomiestä.

Viimeisinä vuosinaan Matti Kurikka oli myös käytännössä Auli-tyttärensä yksinhuoltaja, sillä hänen Suomeen palannut Hanna-vaimonsa oli luopunut avioeron myötä tyttärensä huoltajuudesta. Kuoleman Kurikka kohtasi yllättäen raivatessaan pensaikkoa kotitilallaan. Matti Kurikan kuolemasta on sitkeästi elänyt kaksi erilaista kertomusta. Historialliset dokumentit osoittavat selvästi, että hän kuoli Penkere-farmillaan North Stoningtonissa Connecticutissa 1. lokakuuta 1915. Kuitenkin on tämän rinnalla elänyt toinen tarina, jonka mukaan Kurikka olisi kuollut New Yorkissa puistonpenkille. Nämä ristiriitaiset kertomukset korostavat Kurikan elämäkerran myyttisiä elementtejä.

Matti Kurikka on haudattu New Yorkin Brooklyniin Greenwood-hautausmaalle, samaan hautaan kahden muun Kalevan Ritarin kanssa. Tämä järjestö, jossa Kurikka viimeisinä vuosinaan aktiivisesti toimi, vastasi Kurikan hautauskuluista. Kalevalaan liittyvä kuvasto kulkee muutenkin vahvasti mukana hänen utopistisissa hankkeissaan. Kurikan opiskeluvuosina Savo-karjalaisessa osakunnassa keskusteltiin vilkkaasti uusista liberaaleista aatteista, mutta siellä vaikuttivat myös kansanrunoudentutkijat Julius ja Kaarle Krohn. Vaikka Kurikka teki opiskeluaikansa jälkeen pesäeroa suomalaisuusliikkeeseen, kansallisromanttinen kuvasto ja retoriikka heijastuivat monin tavoin hänen visioihinsa.

Matti Kurikka on elänyt pitkään suomalaisyhteisöjen muistitiedossa. New Yorkin suomalaisyhteisössä ”Matti-sedän” sunnuntaikoulujen oppilaat muistelivat häntä vielä 1990-luvulla. Canterburyn suomalaisyhteisössä Connecticutissa muistellaan, miten hän ajoi avoautollaan pikkuteillä pitkä tukka tuulessa liehuen. Burton Jernstrom Canterburyssa on omistautunut Kurikan viimeisten vaiheiden tutkimiselle ja haastanut niiden pohjalta tutkijoiden käsityksiä. Dokumenttien ja kertomusten kriittinen vertailu antaa mahdollisuuksia Kurikan elämänvaiheiden ja vaikutuskentän uudelleenarviointiin.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Sosialistisia pyrkimyksiä Etelän ristin alla

Anne Heimo
https://orcid.org/0000-0002-7693-4710

Ballaratista Victorian siirtokunnasta löydettiin kultaa vuonna 1851, ja vielä tuolloin Isolle-Britannialle kuuluvaan Australiaan[1] alkoi virrata siirtolaisia kaikkialta Euroopasta. Pohjoismaistakin lähti useita tuhansia siirtolaisia kokeilemaan onneaan eteläiselle pallonpuoliskolle Etelän ristin alle. Victorian kultamaille lähteneiden joukossa oli useita kymmeniä lähinnä nuorehkoja suomalaismiehiä. 1890-luvun alussa Australiassa oli jo noin viisituhatta pohjoismaalaista, joista suomalaisia joitakin satoja. Pääosa heistä asui Etelä-Australiassa, Victorian ja New South Walesin siirtokunnissa.[2] Seuraavan kerran muutto Etelän ristin alle alkoi kiinnostaa suomalaisia enemmissä määrin 1900-luvun vaihteessa. Tällöin Queenslandiin muutti arviolta noin 180 ihmistä, joista 78:n arvioidaan olleen Matti Kurikan seuraajia.[3]

1800-luvun lopulla Australia ja sen siirtokunnista etenkin Queensland eli voimakasta kasvun aikaa ja tarvitsi kipeästi uusia asukkaita rakentajiksi, viljelijöiksi ja kaivostöihin sekä perheettömiä naisia palveli-

1 Australiasta muodostui liittovaltio 1901, kun kuusi Isoon-Britanniaan kuuluvaa siirtokuntaa yhdistyivät Australian kansainyhteisöksi (Commonwealth of Australia).
2 Koivukangas 1972; Koivukangas 1986, 64–82; Jupp (toim.) 2001, 51.
3 Koivukangas 1986, 87.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

joiksi mutta enenevässä määrin myös aviopuolisoiksi.[4] Uusia siirtolaisia houkuteltiin maahan näyttävillä mainoksilla ja lehtijutuilla. Vaikka työvoiman tarve oli suuri, kuka tahansa ei kelvannut Australian asukkaaksi. Kun vielä 1860- ja 1870-luvuilla maahan oli saapunut kymmeniä tuhansia siirtolaisia Kiinasta ja Tyynenmeren saarilta, oli yleinen mielipide kääntynyt vuosisadan lopulla ei-valkoisia siirtolaisia vastaan. Vastustus johti lopulta siihen, että maahan hyväksyttiin enää vain valkoisiksi luokiteltuja siirtolaisia ja pääosa aiemmin saapuneista ei-toivotuista siirtolaisista karkotettiin. Emämaan Ison-Britannian valkoiset asukkaat olivat edelleen etusijalla, mutta uuden linjauksen mukaisesti erityisesti pohjoismaalaisia siirtolaisia ryhdyttiin suosimaan.[5] Norjalaisten, ruotsalaisten ja tanskalaisten lisäksi maahan haluttiin lisää suomalaisia, sillä muiden pohjoismaalaisten tavoin suomalaisten arvioitiin sopeutuvan siirtolaisiksi erityisen hyvin.[6] Naimattomia suomalaisnaisia kaivattiin palvelijoiksi sekä puolisoiksi.[7] Pääosa Australiaan vuosien 1851–1892 välisenä aikana muuttaneista suomalaisista oli miehiä, joten sopivista vaimoehdokkaista oli pulaa.[8]

Isoja lupauksia, suuria toiveita

Matti Kurikka erosi *Työmies*-lehden päätoimittajan tehtävistä huhtikuussa 1899 ja etsi uutta suuntaa elämälleen. Hän oli perehtynyt ihanneyhteiskuntiin ja innostui Queenslandin tarjoamista mahdollisuuksista sellaisen toteuttamiseen.[9] Toukokuun 12. päivänä *Työmies*-lehdessä julkaistussa ilmoituksessa kutsuttiin ihanneyhteiskunnan perustamisesta kiinnostuneita saapumaan paikalle kaksi päivää myöhemmin pidettävään kokoukseen. Kiinnostuneiden määrä yllätti järjestäjät. Helsingin Nuorisoseuran tiloihin Mariankatu 4:ään kokoontui enemmän ihmisiä

4 Jupp 2018, 15–16.
5 Jupp (toim.) 2001, 44–48, 51; Jupp 2018, 15–32. Niin kutsuttu Valkoinen Australia -politiikka (White Australian Policy) lakkautettiin lopullisesti vasta 1973.
6 Ks. esim. *Brisbane Courier* 10.10.1899, 2; *Evening News* 10.10.1899, 4.
7 Jupp (toim.) 2001, 53–54.
8 Koivukangas 1986, 72–82.
9 Niitemaa 1971, 168.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 18. Suomalaisille suunnattu Queenslandin mainos *Uusi Suometar* -lehdessä 30.4.1899. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

kuin tilaan mahtui, ja kokousta oli jatkettava toisaalla. Osallistujia oli kummassakin tilaisuudessa arviolta 800. Tapahtuman organisaattori Kurikka moitti puheessaan Suomen poliittista tilannetta ja työväestön asemaa ja tarjosi tilalle ihanneyhteiskunnan perustamista Suomen ulkopuolelle. Kurikkaa kiehtoivat etenkin Isoon-Britanniaan kuuluvat Queensland ja Uusi-Guinea, joihin molempiin hän suunnitteli tutustumismatkaa. Kanadakin värväsi suomalaisia siirtolaisiksi, mutta muiden sosialistien lailla Kurikka piti Kanadan tarjousta porvarien suunnitelmana ja siksi hänen kaavailemalleen ihanneyhteiskunnalle sopimattomana kohteena. Keskustelun päätteeksi kokouksessa päätettiin perustaa siir-

https://doi.org/10.21435/skst.1481

tolaisseura Kalevan Kansa ajamaan hanketta sekä seuran tueksi 11-jäseninen komitea ja johtokunta. Johtokunnan puheenjohtajaksi valittiin Matti Kurikka.[10]

Seuran ensimmäisessä, helluntaina 21. päivänä toukokuuta 1899 pidetyssä kokouksessa sekä heti seuraavana päivänä pidetyssä toisessa kokouksessa Kurikka esitteli ajatuksiaan elämästä tasa-arvoisessa ihanneyhteiskunnassa, jossa työnteko, ruokailu, opiskelu ja vapaa-aika olisivat kaikille yhteisiä. Kokouksia suunnitelmien toteuttamiseksi jatkettiin pitkin kesää. Kesäkuussa Kurikka matkusti Ouluun tapaamaan Queenslandin hallituksen Suomen-asiamiestä John Antellia.[11] Kurikka myös kirjoitti ahkerasti *Työmies*-lehdessä Queenslandin suotuisista olosuhteista: Ilmasto oli maanviljelykselle otollisempi kuin Kanadassa ja terveydelle eduksi. Queenslandin työväki oli järjestäytynyttä, ja joissakin siirtokunnissa naisille oli jo annettu osittainen äänioikeus.[12] Kaiken lisäksi Queenslandin hallitus tuki siirtolaisia tarjoamalla laivamatkan vuoden työntekoa vastaan sekä edullista viljelysmaata tulijoille.[13]

Työmies-lehden lisäksi Kurikan suunnitelmista uutisoitiin laajasti sanomalehdistössä. Ne herättivät myös vastareaktioita. Porvarilliset lehdet pilkkasivat suunnitelmia julkaisemalla kirjoitusten lisäksi pilakuvia Kurikasta ja hänen seuraajistaan. *Kaiku*-lehden Kurikan suunnitelmia pilkkaavan jutun loppukaneettina todettiin: ”Niinpä niin: maassa maan tavalla tai maasta pois.”[14] Jopa *Työmies* yhtyi pilkantekoon julkaisemalla Kurikan suunnitelmista ilkikurisen runon, jossa näkyy ajankohdalle tyypillinen ylimielinen suhtautuminen ei-valkoisiin, vaikka suomalaisten omakaan valkoisuus ei ollut itsestään selvää[15]:

10 Niitemaa 1971, 168–169.
11 Niitemaa 1971, 170–172; Ks. myös Kalemaa 1978, 133–137.
12 Jupp 2018, 19–22; Äänioikeus vaihteli siirtokunnasta, ihmisryhmästä ja vaaleista riippuen. Esimerkiksi Queenslandissa naiset saivat äänioikeuden jo vuonna 1905, mutta Australian alkuperäisasukkaat, aboriginaalit, vasta vuonna 1965. Ks. esim. Dryzek 2002.
13 Esim. *Työmies* 23.5.1899, 3; *Työmies* 3.6.1899, 2–3; *Työmies* 14.6.1899.
14 *Kaiku* 19.5.1899, 3.
15 Ks. esim. Huhta 2021, 125–138; Keskinen 2019, 171–173.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Laulu Kviinslannista.

Täällä Suomenlahden puolla
On nyt kotomaamme,
Mutta Kviinslannista tuolla
Toisen kodon saamme.

Täällä on kuin Kurikalla
Aika lyhyt meillä,
Siellä ilo loppumatoin
niin kuin neekereillä.

Täällä pomot hallitsee
Ja kukkarokunnan täyttää,
siellä herrat vapisee
Kun työmies ”jöötä” näyttää.

Sinne toivon siivillä
Jos sydän pieni lennä,
Siellä kun on Kurikkakin
Sinne tahdon mennä.

B. R.[16]

Syyskuun lopulla *Uusi Suometar* -lehdessä julkaistiin kuvaus Australiasta, koska ”Matti Kurikka on kyllä sinne matkustanut, mutta hänen tiedonantoihinsa ei kukaan luottane, eikä ole hyvä luottaakaan”.[17] Seuraavassa kuussa samaisessa lehdessä julkaistiin elokuussa päivätty kirje, jossa Queenslandiin jo ehtinyt ”Åströmin tehtaan entinen työmies” moitti oloja ja kuvaili työllisyystilannetta kehnoksi.[18] *Uudessa Aurassa* viitattiin jo aiemmin julkaistuihin varoituksiin siitä, miten suomalaisia houku-

16 *Työmies* 27.10.1899, 3.
17 *Uusi Suometar* 29.9.1899, 6–7.
18 *Uusi Suometar* 13.10.1899, 4.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 19. Taiteilija Alex Federleyn kuvitelma Kalevan Kansan rantautumisesta Queenslandiin, jonka nimi on väännetty muotoon Kvinnsland eli Naismaa. Siirtomaan valloittajia iloisesti tervehtivät naiset edustavat Australian alkuperäisasukkaita. Joukkoa johtavan Kurikan lyhyt tukka ja parransänki viittaavat edeltävään kevääseen, jolloin Kurikka joutui ajamaan kuontalonsa voidakseen liikkua tuntemattomana Helsingin kaduilla. *Fyren* 23.6.1899. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

tellaan orjiksi sokeriruokoviljelyksille korvaamaan siellä aiemmin työskennelleiden Tyynenmeren saarelaisten työpanos.[19] Pilalehdissä julkaistuissa piirroksissa Kurikka kuvattiin milloin palavasilmäisenä kansankiihottajana, milloin kansaansa johtavana Mooseksena.

19 *Uusi Aura* 19.11.1899, 2; Tyynenmeren saarilta, erityisesti Salomonin saarilta ja Vanuatulta, tuotiin vuosina 1863–1904 yli 60 000 niin kutsuttua sokeriorjaa työskentelemään Pohjois-Queenslandin sokeriruokoviljelmillä. Ks. Miller 2010. Saarelaisia kohdeltiin kuin orjia, vaikka he eivät sitä virallisesti olleet. Ks. Jupp 2018, 19.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Matkaan

Heinäkuun loppupuolella Kurikan matkasuunnitelmat olivat edenneet siihen pisteeseen, että matkaan lähtijöitä pyydettiin ilmoittautumaan Kalevan Kansan toimistoon. Kaikki ilmaisen matkan toivossa ilmoittautuneet eivät kuitenkaan täyttäneet Queenslandin viranomaisten ehtoja. Haluttujen siirtolaisten oli oltava 17–35-vuotiaita. Miesten oli oltava maa-, rautatie- tai kivityömiehiä, naisten sopivia palvelijattarien tehtäviin. Perheellisten oli lähdettävä kokonaisina perheinä. Lapsia sai olla, mutta alle 12-vuotiaita korkeintaan kolme. Ilmaisen matkan halunneiden oli lisäksi lupauduttava vähintään vuoden oleskeluun Queenslandissa.[20] Tiukat ehdot eivät kuitenkaan lannistaneet kaikkia halukkaita, vaan suomalaisia lähti matkaan myös omalla kustannuksellaan. Yksi oma-aloitteisesti Queenslandiin muuttaneita oli raumalainen nahkurinkisälli Frans Nyman (1857–1941) perheineen. Vuonna 1902 Nyman asettui Yandinaan Nambouriin, jossa hänestä tuli menestynyt rakennusurakoitsija.[21]

Elokuun 8:ntena vuonna 1899 koitti lähtöpäivä. Matti Kurikka kuvaili matkan edistymistä *Työmies*-lehdelle kirjoittamissaan kirjeissä. Astrea-laivalla lähti Helsingistä kohti Lontoota Kurikan lisäksi kuusi muuta aikuista ja kolme lasta. Lontoossa Kurikka tapasi Queenslandin hallituksen edustajan August Larsenin. Vasta tällöin kävi ilmi, että tuetulle siirtolaisuudelle oli muitakin ehtoja. Vaikka siirtolaisilta toivottiin kokemusta tietyiltä aloilta, säästöjä omaavilta ammattimiehiltä evättiin oikeus ilmaiseen matkaan.[22] Rajoitukset johtuivat siitä, että Queenslandin ammattiliitot olivat ryhtyneet vastustamaan ulkomaisten ammattilaisten tuloa työmarkkinoilleen. Raskaisiin töihin valmis ammattitaidoton työväki sen sijaan toivotettiin tervetulleeksi.[23]

Lontoosta seurue jatkoi matkaansa Oroya-laivalla Suezin kanavan kautta Australian länsirannikolle Albanyyn. Sieltä matka jatkui Melbournen kautta Sydneyyn. Laivanvaihdon jälkeen suomalaiset jatkoivat

20 Niitemaa 1971, 173; ks. myös *Työmies* 24.7.1899, 2.

21 Genealogy Sunshine Coast (toim.) *2009*, 138; *Juhan suku-uutiset*, Australian siirtolaisia 12.10.2009. Ks. myös Niitemaa 1971, 172; *Työmies* 24.10.1899, 2.

22 *Työmies* 23.8.1899, 2–3.

23 *Työmies* 15.9.1899, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 20. Nuorsuomalaisia tukeneen pilalahden näkemys Kurikan ihanneyhteiskuntavisiosta. Alex Rapp, *Velikulta* 7.9.1899. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

välittömästi matkaansa Brisbaneen, minne he saapuivat jo seuraavana päivänä 2. lokakuuta.[24]

Kurikan matkatessa toiselle puolelle maapalloa Kalevan Kansa jatkoi uuden puheenjohtajansa muurari Hyvärisen johdolla siirtolaisten rekrytointia. Kurikka oli eronnut Kalevan Kansan johtokunnasta sekä lopullisesti *Työmies*-lehden päätoimittajan virasta juuri ennen matkaanlähtöään. Rekrytointi kärsi puheenjohtajan vaihdoksen vuoksi hetkellisen

24 *Työmies* 25.10.1899, 1–2; *Työmies* 23.11.1899, 1.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

notkahduksen mutta elpyi jälleen syksyn aikana. Rekrytointia vauhditettiin pitkin syksyä julkaisemalla *Työmies*-lehdessä Kurikan matkakertomuksia ja Queenslandin viranomaisten mainoksia ja puffeja.[25] Tuona syksynä 1899 myös maaseudulla liikkui rekrytoijia houkuttelemassa tilattomia siirtolaisiksi. Lohjalainen räätälin vaimo Mathilda Grönqvist paheksuu Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran arkistolle lähettämässään kuvauksessa, kuinka hänen miehensä joutui tuolloin tällaisen yllyttäjän pauloihin.[26] Kaksi Queenslandin hallituksen edustajaa, herrat August Larsen Lontoosta ja John Antell Oulusta, jopa saapuivat syyskuussa paikan päälle Helsinkiin markkinoimaan Queenslandin tarjoamia mahdollisuuksia. Miehet päivystivät viikon ajan hotelli Kalevassa ja lupasivat *Työmiehen* etusivulla julkaistussa suuressa mainoksessa tietoja Queenslandista ja hallituksen tarjoamista ilmaisista matkoista sekä kuvallisia selityksiä Australiasta kaikille kiinnostuneille.

Perillä Queenslandissa

Saavuttuaan Brisbaneen matkalaiset asettuivat asumaan Queenslandin hallituksen ylläpitämään siirtolaishotelliin ja ryhtyivät työnhakuun, sillä rahaa oli ansaittava maan lunastamiseksi Kalevan Kansan suunnitelmien toteuttamiseksi. Heti alkajaisiksi Matti Kurikka antoi haastattelun, jossa hän esiintyi suomalaisten ”eräänlaisena” asiamiehenä ja kuvaili muuttajia ”suomalaisiksi hugenoteiksi”, jotka hakivat turvaa Queenslandista. Lisäksi hän kuvaili muuton taustoja sekä suomalaisten odotuksia uudesta kotimaasta. Seuraavalla viikolla sanomalehdet ympäri maata uutisoivat suomalaisten saapumisesta ja julkaisivat osia haastattelusta.[27] Uutisissa käy ilmi, että suomalaisia pidettiin hyvinkin sopivina siirtolaisina paikkaamaan Queenslandin työvoimapulaa.

25 Ks. esim. *Työmies* 24.10.1899, 2; *Työmies* 28.10.1899, 4; *Työmies* 11.11.1899, 2; *Työmies* 29.11.1899, 1–2.

26 Mathilda Grönqvist, Poimintoja viime vuoden tapahtumista kansan keskuudesta, kansio 1, Mathilda Grönqvistin arkisto, Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian arkisto, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura; Kuismin 2019; Suodenjoki 2016.

27 Australian kansalliskirjaston digitaalisen arkiston Troven mukaan 3.10.1899 annettu haastattelu tai siihen perustuvia lehtijuttuja suomalaisten saapumisesta Queenslandiin julkaistiin kymmenissä sanomalehdissä ympäri maata.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> Suomalaiset ovat tunnettuja säästäväisyydestään ja raittiudestaan, ja he ovat kansana ottaneet merkittäviä edistysaskeleita kuluneen vuosisadan aikana. Heidän koulutusjärjestelmänsä on vankka ja kattava, ja heidän paikkansa eurooppalaisten keskuudessa on yhtä hyvä kuin parhaiden saksalaisten ja pohjoismaalaisten, sellaisten, jotka me toivotamme lämpimästi tervetulleiksi pysyviksi lisiksi Queenslandin väestöön. On toivottavaa, että herra Matti Kurikka kykenee innostamaan maanmiehiään kohtuullisissa määrin muuttamaan tähän kolkkaan Australiaa – –.[28]
>
> Suomalaiset, jotka, kuten suurin osa lukijoistamme jo tietää, ovat viime aikoina muuttaneet runsain määrin Yhdysvaltoihin ja Kanadaan paetakseen Venäjän harjoittamaa sortoa, ovat rodultaan erityisen sopivia siirtokunnan asukkaiksi. Vakaina, sitkeinä ja vähäisiin tuloihin tyytyväisinä he eivät luultavasti osoittaudu samanlaisiksi kuin ne ei-toivotut uudisasukkaat, jotka maata saatuaan elävät pitämällä muiden karjaa omanaan ja vaihtamalla hevosia – –.[29]

Osa suomalaisista jäi Brisbaneen, osa jatkoi lähes välittömästi matkaansa eri puolille Queenslandia työnhakuun. Kurikka jäi Brisbaneen edistämään suomalaisten asiaa. Ensimmäiset viikot Kurikka riemuitsi uudesta vapauden tunteesta, mutta jo varsin pian hän joutui toteamaan, että olosuhteet Queenslandissa olivat tyystin toisenlaiset kuin hän oli odottanut: tarjolla olevat työt olivat raskaita, työväestö ei ollut järjestäytynyt ja kielitaidottomina suomalaisten oli vaikea saada töitä.[30] Lopulta Kurikka lähestyi Queenslandin hallitusta kirjeellä. Tämän seurauksena häntä pyydettiin kirjoittamaan suomenkielinen selvitys Queenslandin oloista

28 "The Finns are noted for their thrift and sobriety, and they have made wonderful advances as a people during the present century. Their system of education is sound and comprehensive, and their place among Europeans is equal to that of the best Germans and Scandinavians, such as we delight to welcome to Queensland as permanent additions to the population. It is to be hoped that Herra Matti Kurikka will be able to stimulate the immigration of a fair number of his countrymen to this corner of Australia – –." *Brisbane Courier* 10.10.1899, 2. Käännös kirjoittajan.

29 "The Finns, who, as most of our readers know, have been lately emigrating in large numbers to the States and Canada in order to escape Russian oppression, are a race who make remarkably good colonists. Steady, persevering, and contented with small profits they are not likely to turn out that very undesirable class of settlers who take up a piece of land and live by mistaking other people's cattle for their own, and swopping horses – –." *Evening News* 10.10.1899, 4. Käännös kirjoittajan.

30 Niitemaa 1971, 179–180; *Työmies* 23.11.1899, 1; *Työmies* 29.11.1899, 1–2; *Työmies* 8.12.1899. 2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

suomalaisille palkkiota vastaan mutta suomalaisten hankkeen toteuttamista haluttiin lykätä.[31] Hallituksen muuttunut asenne saattoi johtua siitä, että hallitus pääsi vasta nyt perille hankkeen luonteesta sosialistisena utopiana. Queenslandin hallituksella oli kokemusta jo useista aiemmista epäonnistuneista utopistisista hankkeista, eikä se ollut halukas tukemaan uutta.[32] Brisbanessa jo asuvat suomalaiset olivat valmiita tukemaan uusia siirtolaisia, mutta vain harva heistä oli innostunut liittymään Kalevan Kansaan.[33] Joulukuun 8. päivänä *Työmies*-lehdessä julkaistussa kirjoituksessaan Kurikka jo varoitti maanmiehiään lähtemästä Queenslandiin tai ainakin odottamaan seuraavaan kevääseen.[34]

Viranomaisten suhtautumisesta lannistunut Kurikka muutti pois siirtolaishotellista, leikkasi pois hiuksensa ja viiksensä ja hakeutui salanimen turvin tehdastöihin välttyäkseen hallituksen tarkkailulta.[35] Koska työllisyystilanne Brisbanessa ei näyttänyt merkkejä elpymisestä, Kurikka päätti etsiä töitä muualta. Pohjois-Queenslandin kasvava kaivosteollisuus vaati uusia rautatieyhteyksiä, ja joulukuun lopulla Kurikka lähti yhdessä miesjoukon kanssa rakentamaan rautatietä Mareebasta Chillagoeen. Matkaa Brisbanesta työmaalle oli yli 1800 kilometriä. Naiset jäivät lasten kanssa toistaiseksi Brisbaneen.[36]

Alkuun hyvin sujuneeseen yhteiseloon alkoi vähitellen syntyä säröjä. Ratapölkkyjen teko oli raskasta työtä ja olosuhteet helteisessä erämaassa karut. Seurue joutui asumaan alkeellisissa oloissa teltoissa. Huonosti englantia taitavia suomalaisia käytettiin työmaalla hyväksi. Kurikka oli ainoa, joka hallitsi kielen edes jollain tasolla, mutta hänkään ei pystynyt olemaan avuksi joka tilanteessa. Urakoitsija kieltäytyi maksamasta sovittua hintaa, koska ei ollut tyytyväinen pölkkyjen laatuun. Seurueen keskuudessa alkoi ilmetä erimielisyyksiä, jotka johtivat siihen, että osa porukasta ryhtyi työskentelemään erillään pääryhmästä. Ongelmia kasaantui yhä lisää, kun seurueeseen liittyivät Brisbaneen jääneet naiset lapsineen.[37]

31 Niitemaa 1971, 181; *Työmies* 29.12.1899, 2.
32 Metcalf 1996, 31.
33 Niitemaa 1971, 182–183; Kalemaa 1978, 141.
34 *Työmies* 8.12.1899, 2.
35 Niitemaa 1971, 181; *Työmies* 29.12.1899, 2.
36 Kalemaa 1978, 143; Franklin 1994.
37 Kalemaa 1978, 143–144.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Historioitsija Olavi Koivukangas haastatteli vuonna 1970 Kurikan seurueeseen lapsena kuulunutta Aino (Ivy) Hirmukalliota (o.s. Kotkamaa) ja historioitsija Bill Metcalf vuonna 1994 Ainon tytärtä Arla Franklinia (o.s. Hirmukallio). Ainon vanhemmat olivat matkanneet Pohjois-Queenslandiin omalla kustannuksellaan jo ennen Kurikan seurueen saapumista sinne. Kuultuaan Kurikan saapumisesta he päättivät liittyä hänen seurueeseensa. Arlan mukaan seurue koostui kolmesta neljästä perheestä ja ryhmästä nuoria miehiä. Tilanne oli jo tässä vaiheessa niin tiukka, että Kurikka kävi välillä soittamassa lähellä sijaitsevien pikkukaupunkien hotelleissa pianoa ansaitakseen rahaa seurueelleen. Haastattelussaan Arla kertoo Kurikan vähitellen väsyneen ”suuriin puihin, korkeaan karheaan heinään, kosteaan ilmastoon, käärmeisiin, alastomiin aboriginaaleihin ja näiden pitkiin keihäisiin, bumerangeihin, kilpiin ja kirppuisiin kengurukoiriinsa” ja päättäneen siksi siirtyä seurueensa kanssa muualle. Matkasta ei kuitenkaan tullut mitään. Seurue näki nälkää ja kokeiltuaan jopa eri papukaijalajien syömistä joutui lopulta ampumaan nälän pitimeksi villisian ja sai salametsästyksestä sakot.[38] Toisessa versiossa seurueen kerrotaan pelastautuneen heille ruokaa tarjonneiden kiinalaisten siirtolaisten avulla.[39] Kuusi kuukautta Chillagoeen saapumisensa jälkeen yhteisö hajosi lopullisesti ja seurueen jäsenet lähtivät kukin teilleen.[40] Kotkamaat jäivät Chillagoeen töihin, kunnes perhe muutti myöhemmin Nambouriin.[41]

Kohti Kanadaa

Seurueen hajottua Kurikan kerrotaan harhailleen eri puolilla Queenslandia vältellen muita suomalaisia ja elättäneen itsensä työskentelemällä Kalevi Kalemaan sanoin ”sokerifarmeilla, hevoskuskina ja pianonvirittäjänä”.[42]

38 Franklin 1994. Käännös kirjoittajan. Ks. myös Koivukangas 1972, 136; Kalemaa mainitsee, että ratatyömaan urakoitsija olisi tarjonnut seurueelle työtä vielä pohjoisemmassa (1978, 144) mutta muut suomalaislähteet eivät mainitse tästä.

39 Koivukangas 1972, 136; Metcalf 1995, 33; Cormick 2000, 165.

40 Niitemaa 1971; Koivukangas 1986.

41 Franklin 1994.

42 Kalemaa 1978, 145. Ks. myös Koivukangas 1972, 136.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikan Suomeen jääneet kannattajat yrittivät houkutella häntä palaamaan ja ilmoittivat jopa kustantavansa hänen kotimatkansa, mutta Kurikka ei ollut tästä vaihtoehdosta kiinnostunut. Sen sijaan hän oli valmis uudelleen arvioimaan näkemyksensä siirtolaisuudesta Kanadaan, kun kolme Australiasta jo alkuvuodesta 1900 Kanadaan matkaansa jatkanutta suomalaista Heikki Kilpeläinen, Aatami Korhonen ja Viljo Jokinen lähestyivät Kurikkaa kutsulla saapua Vancouveriin johtamaan sinne saapuneita siirtolaisia. Epäonnisen Chillagoen hankkeen jälkeen Kurikan oli helppo unohtaa aiemmat ennakkoluulonsa Kanadaan muuttoa kohtaan ja hyväksyä kutsu. Kurikan suostuttua miehet järjestivät keräyksen ja saivat koottua Kurikalle matkarahat.[43]

Kurikka matkusti Kanadaan elokuussa 1900. Tätä ennen hän kirjoitti kitkerän vuodatuksen kokemuksistaan Australiassa otsikolla ”Farewell to the Brothers in Queensland”. Kirjoituksessaan hän ilmaisi syvän pettymyksensä Queenslandin työläisiä kohtaan, joita hän piti juoppoina, sivistymättöminä ja vierasmaalaisia kohtaan vihamielisinä.

> Olen ollut täällä nyt kahdeksan kuukautta! Ja mitä olen täältä löytänyt? Pettymyksiä, vain pettymyksiä! Esitteiden synnyttämät odotukset siitä, että siirtolaiset ansaitsevat rahaa lyhyessä ajassa ja hankkivat omaa maata Queenslandissa, ovat kaikki haihtuneet ilmaan. Kaikki kirjoitukseni Queenslandin viranomaisten silmien avaamiseksi niille mahdollisuuksille, mitä suomalaissiirtolaisuuden suunnan kääntäminen Amerikasta Queenslandiin merkitsisi, ovat valuneet hukkaan. Tältä osin tehtäväni Suomen ”hugenoteille” on epäonnistunut. Selvä, jos asiat ovat näin, kokeilen toista, vaativampaa keinoa. Ryhdyn tavalliseksi työläiseksi ja Labour-puolueen kelpo jäseneksi ja hankin tällä tavoin vaikutusvaltaa puolueessa levittääkseni suurta ajatustani. Mutta Brisbanessa ja muissa paikoissa, viimeksi Chillagoen rautatietyömaalla, saamieni kokemusten jälkeen olen luopunut myös tästä suunnitelmasta. Samalla hankin kokemusta työmiehenä olosta. Opin tietämään, että työläiset ovat Queenslandissa – poikkeuksia tietysti on – liian juoppoja, liian

43 Kalemaa 1978, 147–148; Wilson 2018, 57.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> karkeita ja liian vihamielisiä ulkomaalaisia kohtaan, vaikka nämä olisivat niin raittiita, ystävällisiä ja rehellisiä kuin suomalaiset, että he voisivat tasa-arvoisesti pyrkiä samoja pyhiä päämääriä kohti. Mutta tämä ei ole minua erottanut Queenslandista ja murskannut unelmiani aktiivisesta tulevaisuudesta tässä yhteiskunnassa. Saatuani hiljattain suomalaisilta kutsun tulla perustamaan suomalaista siirtokuntaa Amerikkaan jätän Suomen työväenpuolueen todellisena edustajana jäähyväiseni veljilleni Queenslandiin. Minä ja kanssamieheni – sillä kaikki suomalaiset tulevat jättämään tämän kauniin maan jäljessäni – tapaamme tulevaisuudessakin Englannin lipun alla. Nykytilanteessa se on parempi kuin kaikki muut, tarjoten vapautta ja muutosta korkeamman ihmisyyden saavuttamiseksi, ja minä olen sen todellinen puolustaja. Ystävällinen toiveeni on, että Queenslandin asukkaat mahdollisimman nopeasti kohoavat samalle sivistyksen tasolle kuin muut maailman sivistyneet kansat. – Matti Kurikka[44]

Alun perin *Cairns Advocatissa* julkaistu kirje julkaistiin lähes sanasta sanaan useassa muussakin lehdessä.[45] *Maryborough Chronicle, Wide Bay*

44 "I have been here now eight months. What did I find here? Disappointments only disappointments! All the prospects of possibility for the immigrants to gain money in a short time and get their own land which the Government of Queensland had represented in their pamphlets, have vanished as soap-bubbles. All my essays to open the eyes of the Government to comprehend the great advantage to this indebted country of the bending of the large Finnish emigration from America to Queensland, got lost. My task for the 'Huguenots' of Finland was impossible to realise in that way. Alright, did I think, I will try the other, although harder way. I will become an ordinary worker, become a good member of the Labour party, win in that way an influence in the party, and begin then anew the realisation of my great idea. But, after the experience I got in Brisbane, in some other places, and at last by the Chillagoe railway, I have already given up this programme, too. Meanwhile I collected some experiences of a worker. I learnt to know that the labourers in Queensland — there are of course, exceptions— are too drunk, too vulgar, and too hateful against all foreigners that are sober, friendly, and honest as the Finns, to think that they could become equals with them striving for the same holy ideals... But that has not pulled me apart from Queensland and abolished all the dreams of an active future in this society. Called lately by many Finns to America to order there a Finn-colony, I say as a real representative for the Labor party of Finland my farewell to the brothers of Queensland. I and my fellows — for after me truly all Finns will leave this beautiful country— will in future still meet together under the English flag. In the present age it is better than all others, assuring freedom and higher revolution to humanity, and I will be one true defender of it. My friendly hope is only that the people of Queensland as soon as possible will rise to the same level of civilisation as the other cultured peoples of the world. – Matti Kurikka" *Maryborough Chronicle, Wide Bay and Burnett Advertiser* 27.7.1900, 3. Käännös kirjoittajan.

45 Esim. *The Worker*issa 27.7.1900 kirjeestä julkaistiin huomattavasti pidempi versio.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

and Burnett Advertiser julkaisi kirjeen yhteydessä jutun, jossa yhdyttiin Kurikan ajatuksiin ja valitettiin haluttujen siirtolaisten menetystä:

> He olivat hienoja tovereita; vaatimattomia, siistejä, miehisiä – jokainen heidät tavannut puhuu heistä hyvää. He olivat koulutettuja ja valistuneita, kovaan työntekoon tottuneita ja pitivät työnteosta. Nämä Queenslandiin saapuneet suomalaiset olivat rotunsa upeita edustajia. Lähes jokainen oli siirtolaisena painonsa arvoinen hopeassa. Pienellä kannustuksella, pienellä huolenpidolla, he olisivat asettuneet tuottajiksi maalle ja perustaneet kaltaisiaan perheitä Australian eduksi.[46]

Syitä Kurikan suunnitelmien epäonnistumiseen oli useita. Australiaa koetteli lama, ja varsinkin kielitaidottomien työläisten oli vaikea työllistyä. Queenslandin siirtolaisasiamies J. O'Neill Brenan raportoi siirtokunnan viranomaisille suomalaisten olevan hitaita sopeutumaan uusiin olosuhteisiin ja työnantajien vieroksuvan heitä puutteellisen kielitaidon vuoksi. Suomalaisten luonteenpiirteistäkin mainittiin raportissa. Brenan myös moitti sitä, että vain osa suomalaisista tarttui heille tarjottuihin työja viljelytilaisuuksiin.[47] Kurikkaa syytettiin myös huonosta johtamisesta sekä suhteistaan yhteisön naimisissa oleviin naisiin.[48] Australian siirtolaisuuden tutkija historioitsija Olavi Koivukangas pitää yhtenä keskeisenä syynä epäonnistumiseen sitä, että Kurikka ja hänen seuraajansa olivat kaupunkilaisia, käsityöläisiä ja puuseppiä, joilla ei ollut kokemusta raskaista töistä.[49]

46 "They were fine fellows; modest, cleanly, manly – everybody who has seen them speaks well of them. They were educated and enlightened, but used to hard labor, and liking labor. These Finns who came to Queensland were excellent types of their race. Nearly every man was worth his weight in silver as a colonist. With a little encouragement, a little care, they would have settled on the soil as producers, to rear families like themselves for the good of Australia." *Maryborough Chronicle, Wide Bay and Burnett Advertiser* 27.7.1900, 3. Käännös kirjoittajan.

47 Koivukangas 1986, 87–93.

48 Koivukangas 1972, 140; Koivukangas 1986, 93; Metcalf 1995, 33; Kurikka kuvataan usein naistenmiehenä (ks. esim. Cormick 2000, 121–125). Mielikuvaa ovat vahvistaneet Kurikan ajatukset vapaasta avioliitosta (Pollari 2010).

49 Koivukangas 1972, 140; Koivukangas 1986, 93.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikan perintö Australiassa

Olavi Koivukankaan haastatteleman Aino Hirmukallion mukaan Kurikan mukana Kanadaan matkusti ”yhdeksän nuorta miestä ja kolme perhettä”. Ainon vanhemmat olisivat myös halunneet seurata Kurikkaa, mutta monilapsisella perheellä ei ollut varaa matkalippuihin.[50] Muut Kurikan seurueeseen kuuluneet hajaantuivat eri puolille Australiaa, kuten Image Flatiin Nambouriin, missä suomalaisille oli tarjolla seitsemänvuotisia vuokrasopimuksia ”synkässä tropiikissa”, kuten Hilma Weston (o.s. Wuolle, myöhemmin Anderson)[51] kuvasi paikkaa Olavi Koivukankaalle haastattelussaan vuonna 1981. Hilma oli ollut vasta puolitoistavuotias, kun hänen vanhempansa lähtivät Kurikan innostamina Queenslandiin.[52] Nykyään Sunshine Coastina tunnettu rannikkoseutu tunnetaan australiansuomalaisen siirtolaisuuden syntysijana.[53] Noin sata kilometriä Brisbanesta pohjoiseen sijaitsevalle syrjäiselle alueelle oli asettunut jo muutama vuosi ennen kurikkalaisten saapumista muutamia suomalaisperheitä, kuten Ron(n)lundit (ent. Pihlajaviita) ja Lundanit, viljelemään sokeriruokoa raivaamillaan pelloilla.[54] Vuonna 1902 Finburyksi kutsuttuun kyläyhteisöön kuului 19 suomenkielistä miestä, 11 naista ja 25 lasta sekä 12 suomenruotsalaista henkilöä, yhteensä 67 henkilöä.[55] Kaksi vuotta myöhemmin yhteisö koostui 11 taloudesta ja noin 60 henkilöstä.[56]

Kurikan kannattajat perustivat vuonna 1902 Asiainedustusseura Erakko -nimisen seuran yhteisön asioiden ajamiseksi. Seuran säännöissä todetaan, että

50 Koivukangas 1972, 139.

51 Henkilöiden nimien kirjoitusasu vaihtelee lähteestä toiseen. Useat suomalaiset myös vaihtoivat sukunimensä maahan saapuessaan.

52 Weston 1981. Hilma Westonin (o.s. Wuolle) haastattelu; ks. myös Hilma Westonin englanninkielinen haastattelu vuodelta 1985, Sunshine Coast Council – Heritage -verkkopalvelu. Vrt. Niitemaa 1971, 254.

53 Heimo 2016, 98.

54 Queenslandin Department of Immigrationin edustaja ilmoittaa 11 suomalaisen asettuneen viljelemään sokeriruokoa Nambourin alueelle 24.9.1900 päivätyssä vastineessaan; Hilma Weston (1981; 1985) kuvaa haastatteluissaan suomalaisyhteisön elämää.

55 *Orpo* 18.1.1903, 6.

56 *The Telegraph* 6.4.1904, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> 1§ Seuran tarkoitus on yhdistää suomalaiset Finbury'ssa yhteiseen toimintaan henkisen ja yhteiskunnallisen asemansa parantamiseksi, sekä aineellisen toimeentulonsa vaurastuttamiseksi. Seura ei kuitenkaan ota mitään vakituista asiaa ohjelmaansa, seuran tarkoitus on kuitenkin kannattaa kaikkia sellaisia kysymyksiä mitkä koskevat parannuksia nykyisissä yhteiskunta oloissa.[57]

Seuran ensimmäisiä tehtäviä oli anoa kunnalta ”trammitien” rakentamista myös pitäjän syrjäisimpiin kolkkiin.[58] Finburyyn kaivattiin myös yhteistä kylpysaunaa, mutta äänestyksen jälkeen ”isän maallinen kylpysauna” hävisi ”uimahuoneelle”.[59] Seuran tehtävänä oli myös järjestää jäsenilleen vapaa-ajan toimintaa, kuten iltamia, juhlia ja urheilukisoja.[60]

Lokakuussa 1902 W. Rajaniemi ehdotti, että seura ryhtyisi julkaisemaan käsinkirjoitettua sanomalehteä. Lehden nimeksi valittiin *Orpo* ja näytenumeron toimittajiksi L. R. Nyström, A. E. Lundan ja W. Rajaniemi, jotka olivat kaikki saapuneet maahan Kurikan innostamana.[61] Lehteä ilmestyi vain yksi kappale, joka käsinkirjoitetuille lehdille tyypilliseen tapaan luettiin ääneen seuran kokouksissa.[62] Ensimmäinen numero luettiin marraskuun 9. päivänä pidetyssä kokouksessa.[63] *Orpo* koostui yhteisön jäsenten kirjoituksista sekä muissa lehdissä julkaistuista jutuista, jotka toimituskunta jäljensi. Lehden toimittajat olivat tottuneita kirjoittajia, joita välillä harmitti tottumattomien kirjoittajien kirjoitusten taso, mutta lehden periaatteena oli julkaista kaikki kirjoitukset sellaisenaan.[64] Ensimmäisenä vuonna lehti julkaistiin 16 kertaa ja lehdessä ilmestyi toimituskunnan mukaan ”87 tekstiä, 17 runoa, uutisia ja jopa muutama ilmoitus” 13 eri kirjoittajan voimin.[65] Lisäksi lehdessä ilmestyi pitkähköjä ideologisia kirjoituksia muun muassa sosialismista, am-

57 Erakko-seuran kantakirja 1§; *Orpo* 1/1902, 3–5.
58 Erakko-seuran pöytäkirja 6.5.1902 3 §; 20.7.1902 5 §; Queenslandiin jo 1890 muuttaneen Frank Hilmanin pyyntö koski junaa, jolla sokeriruoko kuljetetaan sokerimyllyyn.
59 Erakko-seuran pöytäkirja 5.10.1902 4 §.
60 Erakko-seuran kantakirja 12 § ja 13 §.
61 Erakko-seuran pöytäkirja 12.10.1902 4 §; Niitemaa 1971, 257–259.
62 Käsinkirjoitetuista lehdistä ks. Salmi-Niklander 2013a; Salmi-Niklander 2013b.
63 Erakko-seuran pöytäkirja 9.11.1902 3 §.
64 *Orpo* 18.10.1903, 3–4.
65 *Orpo* 18.10.1903, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

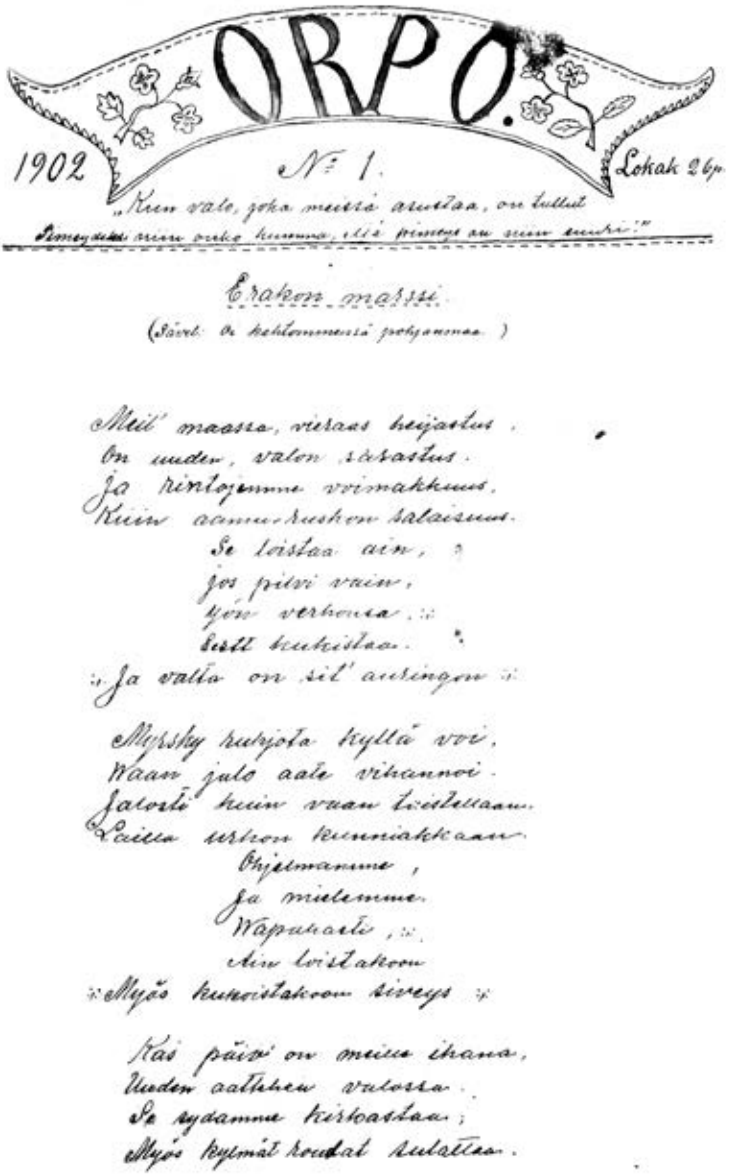

ORPO.

1902 № 1. Lokak 26 p.

„Kun valo, joka meissä asustaa, on tullut
Pimeydeksi niin onko kunnia, ilta pimeys on niin suuri!"

Erakon marssi.

(Säveli: Oi kehtommensä pohjanmaa.)

Meil' maassa, vieraas heijastus,
On uuden, valon sarastus.
Ja rintojemme voimakkuus,
Kuin aamu-ruskon salaisuus.
Se loistaa ain,
jos pilvi vain,
yön verhousa,
Sestt kukistaa.
Ja valta on sit' auringon

Myrsky ruhjota kyllä voi,
Waan julo aate vihannoi.
Jalosti kuin vaan toistellaan.
Lailla urhon kunniakkaan.
Ohjelmamme,
Ja mielemme.
Wapahasti,
Ain loistakoon
Myös kukoistakoon siveys

Kas päiv' on meille ihana,
Uuden aatteheu valossa.
Se sydamme kirkastaa;
Myös kylmät roudat sulattaa.

Kuva 21. *Orpo*-lehden kansi. Siirtolaisuusinstituutti.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 22. I. O. Peurala ja muutamia muita suomalaisia ”keininhakkuussa”. Siirtolaisuusinstituutti.

mattiliitoista ja naisasiasta sekä kirjeitä, pakinoita, tarinoita, debatteja ja kritiikkejä. Vuosien 1902–1904 aikana lehteä ilmestyi kaikkiaan 26 numeroa ja yksi joulunumero, yhteensä 210 sivua.[66]

Orpo-lehden sivuilta löytyy vain harvoja suoria mainintoja Kurikasta. Chillagoessa mukana ollut I. O. Peurala kuvailee, miten hän ja hänen viisi toveriaan saapuivat kerran illansuussa Mareebaan ilman tietoa yösijasta. Peurala ei mainitse seurueen jäseniä nimeltä mutta viittaa seurueen johtajaan ”Pitkänä miehenä”. Pitkä mies oli mustapartainen ja joukon vanhin sekä ainoa, joka oli englannin kielen taitoinen. Kun käy ilmi, että heillä ei ole varaa maksulliseen yösijaan, Pitkä mies ehdottaa yöpymistä ”puun alla”. Harhailtuaan hetken miehet löytävät pienen puisen majan, jonka talon emäntä ilmoittaa olevan sikakarsina. Pitkä mies ei tästä lannistu vaan taivuttaa miehet yöpymään karsinassa. Vain Peurala ja joukon ”Nuukin mies” kieltäytyvät ja hakeutuvat muualle nukkumaan. Aamulla miehet tapaavat, ja Peurala toteaa, että ”olivat he kaikki

66 Niitemaa 1971, 195.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

nousseet ylös niin kuin 'Pitkä mies' vakuutti ja ei heistä voinut päättää misä he yötä oli ollut, olivatko sitten olleet Hotellissa, eli siian karsinassa…Ei edes hajustakaan!"[67]

Nimimerkki "Tolonen" kirjoittaa näkemästään unesta, jossa hän katseli suurennuslasilla paikalliselta Blackall-vuorelta Malkosaarta ja Kalevan Kansan pirttiä:

> Ja hämmästykseksenі näin Malkosaaren ja Kalevankansan pirtin. Matti seisoi pirtin katolla viirujen seassa lähellä savutorvea, puhaltaen torveen. Uusi harmi minulle. Ei tullut telefooni aparaattia mukaan, että olisin asettanut sen tuon tolpan juureen ja kuullut äänen Kurikkalasta. ajattelin, että Aika-lehteä on uudella keksintötavalla aljettu ulosantamaan siten, että Matti huutaa torveen lukemalla niin kuin meidänkin lehteä – –.[68]

Löydettyään unessa kiikarit kirjoittaja havaitsee, että "Kalevanpirtti" onkin laiva täynnä Queenslandiin saapuvia skotlantilaisia naisia, joita hän lähtee pikaisesti vastaan.

Kurikan aatteet näkyvät joidenkin muidenkin kirjoitusten taustalla, kuten osuuskaupan perustamista koskevassa vetoomuksessa:

> Lopuksi otan Matti Kurikan lauseen, jonka hän sanoi neljä vuotta sitten Bundabere'issä erään muurahaispesän ääressä jotenkin tähän tapaan: "Kunpahan kaikki tulisi vakuutetuksi että Jumalainen natsarealainen filosofi tarkoitti juuri tuollaista kooperatiivisuutta, kuin muurahaisilla on, kuin hän opetti filosoofiansa taivaallisen isämme tahdon täyttämisestä ja silloin tulisi kaikki huomaamaan, että koko avaruus on kooperatiivinen kokonaisuus-mikroskopi – jossa me inhimmilliset olennot mikrokosmoksemme avulla näkisimme olevamme, kaikkialla olevan ja kaikkia rakastavan soluja."[69]

67 *Orpo* 27.6.1903, 13–16.
68 *Orpo* 18.1.1903, 7–8.
69 *Orpo* 8.11.1903, 9.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikka ei unohtanut Australiaan jääneitä kannattajiaan vaan muisti heitä kirjeillä, joista yksi, I. O. Peuralalle lähetetty, julkaistiin *Orpo*-lehdessä tammikuun lopulla 1904. Marraskuun 10. päivänä 1903 päivätyssä kirjeessään Kurikka vertaa Sointulaa Nooan arkkiin, joka tarjoaa pelastuksen sinne tuleville, ja pyytää tukea hankkeelle. Kirjeen mukana lähetetyn *Aika*-lehden ensimmäisen numeron Kurikka pyytää lukemaan ääneen. Samassa lehdessä nimimerkki ”Tolonen” ilmoittaa saaneensa yksityiskirjeessä tiedon, että Malkosaareen olisi ”viime vuoden loppuneljänneksellä saapunut” 227 henkeä ja rakenteilla olisi rautavalimo ja sahalaitos.[70] Tässä vaiheessa pieni Australian-yhteisö oli kuitenkin jo jakaantunut kahteen puolueeseen. Kansallismielisiin Tvedis-Finneihin kuului Kurikan entisiä kannattajia, jotka olivat pettyneet häneen Chillagoen-aikana. Sosialistiseen Suomalaiset-puolueeseen taas kuuluivat ne, jotka edelleen tukivat Kurikan näkemyksiä.[71]

Erakko-seura hajosi marraskuussa 1904 jäsenten keskinäisiin erimielisyyksiin, ja seuran varat päätettiin lahjoittaa Sointulalle.[72] Virallisesti seura ilmoitti syyksi jäsenten liian heikon sitoutumisen seuran tavoitteisiin[73], mutta Vilho Niitemaan mukaan syynä olivat henkilösuhteet ja maanomistusriidat.[74] Seura pysyi loppuun asti uskollisena periaatteilleen julkaista kaikkien kirjoitukset sellaisenaan lehdessä, ja viimeisissä numeroissa käsitelläänkin laajasti syitä toiminnan loppumiseen. Kahdessa viimeisessä numerossa lehden pitkäaikaisiin toimittajiin kuuluva I. O. Peurala kirjoittaa seuran historiasta otsikolla ”Pikakuvia laivasta – Historiallinen novelli”. Kolmiosaisessa ja kymmenen sivua pitkässä kirjoituksessaan Peurala vertaa seuran syntyä ja pyrkimyksiä laivaan ja sen toimintaan.[75] Parodia, satiiri ja ironia ovat käsinkirjoitetuille lehdille tyypillisiä keinoja käsitellä yhteisön keskinäisiä suhteita.[76] Myös runossaan ”Synty ja kuolo” Peurala runoilee kymmenen säkeistön verran seuran tavoitteista ja lopusta:

70 *Orpo* 30.1.1904, 7–8.
71 Erakko-seuran pöytäkirja 6.11.1904, jälkikatsaus; *Orpo* 7.8.1904, 1–2.
72 Erakko-seuran pöytäkirja 16.10.1904 4§.
73 Ks. myös *Orpo* 18.9.1904 ja 5.11.1904, 2–5.
74 Niitemaa 1971, 191–192. Suomalaisten keskinäisistä riidoista uutisoitiin myös paikallisessa lehdessä (*Chronicle and North Coast Advertiser* 5.8.1904, 2).
75 *Orpo* 7.8.1904, 5–6; *Orpo* 18.9.1904, 3–6; *Orpo* 5.11.1904, 15–18.
76 Salmi-Niklander 2013b, 404–405.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Mennyt jo nyt manalle on
”edistys seura Erakon,”
ruumis, sielu, kaikki tyyni,
– veisaatkaan me hälle hymni
työnsä jalo oli.

”Kuolla kun ei saanut muka
kunnialla tämä seura,”
nain luopiot ”protesteeraa”
Malko-saarelle Sointulaan,
kirjeitä laaditaan.[77]

Viimeisessä säkeistössä Peurala toivottaa:

Leppyös nyt toverit jo,
uusi seura ”Kutiseva,”
opinahjoksi teil tulkoon
hiidanpahan sill ”Eläköön!” –
Erakko on poissa.[78]

Seuran hajottua osa jäsenistä muutti Kurikan perässä Kanadaan, jotkut Yhdysvaltoihin tai muualle Australiaan. Muutamat perheet, kuten Andersonit, pysyivät alueella mutta siirtyivät lähemmäs rannikkoa Bli Blihin ja jatkoivat sokeriruo'on viljelemistä.[79] I. O. Peurala arvosti lehden työtä Finburyn suomalaisyhteisön elämän dokumentoijana ja ilmoitti siksi huolehtivansa lehden säilymisestä ottamalla lehdet mukaansa Malkosaareen.[80] Vancouverista vuonna 1970 löytyneet lehdet luovutettiin Siirtolaisuusinstituutille vuonna 1976.[81] Lehtien lisäksi Peurala otti mukaansa seuran kantakirjan sekä osan pöytäkirjoista ja muita asia-

77 *Orpo* 5.11.1904, 10.
78 *Orpo* 5.11.1904, 10.
79 Heimo 2016, 98.
80 *Orpo* 5.11.1904, 7–8.
81 Luovutustodistus 4.7.1976. Lehden digitaalinen kopio luovutettiin Erakko-seuran jäsenen Edvard Andersonin (ent. Wuolle) lapsenlapselle ja kotiseutuaktiiville Anne Suosaarelle (ent. Margoc) vuonna 2013.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

kirjoja. Nämä luovutettiin vuonna 1970 Sointulasta Suomi-Seuran silloiselle puheenjohtajalle, joka vuorostaan luovutti ne Vilho Niitemaalle liitettäväksi Turun yliopiston silloisen yleisen historian laitoksen siirtolaishistorian arkistoon.[82]

Lehden viimeisessä numerossa esitettiin ajatus uuden seuran perustamisesta, mutta meni vielä kymmenisen vuotta, ennen kuin Brisbaneen perustettiin Queenslandin Suomen Heimon Seura muutaman entisen Erakko-seuran jäsenen toimesta vuonna 1914. Seura muuttui myöhemmin poliittisesta seurasta urheiluseura Suomi Athletic Clubiksi, jotta se yhdistäisi suomalaisia eikä erottaisi heitä.[83] Vuonna 1927 urheiluseurasta muodostettiin Australian ensimmäinen Suomi-yhdistys, yhä toiminnassa oleva Brisbanen Suomi-seura.[84]

Australiassa ilmestyvässä *Suomi-lehdessä* julkaistiin 1999 juttu Matti Kurikan ja Kalevan Kansan saapumisesta maahan sata vuotta aiemmin ja heidän myöhemmistä vaiheistaan.[85] Vuosisata myöhemmin enää harva australiansuomalainen tietää, kuka Matti Kurikka oli, mutta jotkut vielä tunnistavat nimen *Kurikk*a ja nimityksen *kurikkalaiset*. Kyseenalainen maine on elänyt pidempään kuin muisto siitä, mihin Kurikka seuraajineen pyrki. Kurikan seuraajia jäi joitakin Australiaan Kurikan muutettua Kanadaan. Näissä perheissä Kurikan ja Kalevan kansan muistoa vaalittiin usean sukupolven ajan – aivan kuten Chillagoessa Kurikan seurueeseen lapsena kuuluneen Aino Hirmukallion perheessä. Vuonna 1972 Aino lähetti Olavi Koivukankaalle runon, josta kuvastuu Kurikan seuraajien syvä pettymys Australiaan mutta ei Matti Kurikkaan.

82 Niitemaa 1971, 195–196.
83 Koivukangas 1972, 216–217; Koivukangas 1986, 114–125, 308–311.
84 *Brisbanen Suomi-seura*, Seuran historiaa.
85 Kokkonen 1999.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

The Song of Matti Kurikka

We went to Australia
Went to Australia
We went to Australia
To be treated as slaves.

We had to fight
With all our might,
For the right
To be their equal and brothers.

When Aussies saw
We were no longer their slaves,
They helped us if we were
Their long lost brothers.

We came to Australia,
Came to Australia;
We came to Australia,
The land of gold and riches.

We found no gold,
We found no riches,
Only dried up rivers,
And dried up ditches.

We left Australia,
Left Australia,
We left Australia
And your God forsaken riches.

Goodbye Australia,
Goodbye Australia,
Goodbye Australia,
You land of hell.[1]

1 Aino Hirmukallion (o.s. Kotkamaa) lähettämä runo Olavi Koivukankaalle vuonna 1971. Koivukangas 1972, 140–141.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Ihanneihmisyyttä rakentamassa

Päivi Salmesvuori
https://orcid.org/0000-0002-7948-8883

Kalevan Kansa -yhteisön vaikeudet Australiassa eivät hillinneet Matti Kurikkaa, kun hän vuonna 1900 hyväksyi kutsun lähteä Amerikkaan. Kurikan suunnitelmana oli perustaa uusi haavesiirtola Kanadaan. Hänen ideansa ei saanut Amerikassa välittömästi suopeaa vastaanottoa, mutta hän kiersi luennoimassa ympäri mannerta – San Franciscossa, Grand Forksissa, Telluridessa, Leadvillessa, Chicagossa, New Yorkissa ja Torontossa – ja etsi kannattajia hankkeelleen. Kirjeessään itärannikolta koti-Suomeen hän totesi: ”Minua on täällä idässä paneteltu ja sen mukaan vihattu kuin oikeata sarvipäätä paholaista. Mutta missä vaan olen saanut puhua, ovat vihat haihtuneet ja enemmistö kääntynyt minun puolelleni. Voin sanoa Caesarin tavalla: veni, vidi, vici.”[1] Tarkastelen tässä luvussa ensinnäkin Kurikan Kanadaan perustamaa Sointula-yhteisöä hänen ihanteidensa mukaisena sopusointuisen elämän koekenttänä. Toiseksi tutkin, miten Kurikka välittömästi Sointulan jälkeen, sen yhteisöelämän käytännöistä oppineena rakensi ihanneihmisyyttä ja asetti myönteisen muutoksen keskiöön naisen.

1 Linnoila 1933, 129. Lainaus on kirjeestä, jossa Kurikka kuvaa luentomatkojensa vaikutusta. Linnoila ei tarkenna, kenelle kirje oli lähetetty. Linnoilalla oli käytössään runsaasti Kurikan kirjeenvaihtoa muun muassa tämän vaimolle ja tyttärelle. Suuri osa kirjeistä on kadoksissa. Kurikasta ihanneyhteisön rakentajana ks. Pietilä 2017.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Sointula koekenttänä

Joulukuussa 1900 Kalevan Kansa – joksi Kurikka ja hänen kumppaninsa edelleen itseään kutsuivat – sai haltuunsa Malcolm-saaren, joka kääntyi suomeksi Malkosaareksi. Se oli 18 kilometriä pitkä ja 5 kilometriä leveä saari Tyynenmeren rannalla Brittiläisessä Kolumbiassa. Saarelle perustetun yhdyskunnan nimeksi ei tullut Kalevala, kuten olisi saattanut odottaa, vaan Sointula. Kurikka selitti:

> Aiomme rakentaa perheen sadoille ja tuhansille, jossa rauha ja sopusointu tulee vallitsemaan. Kun kaikilla on elämäntarpeita kylliksi, niin miksi he kadehtisivat ja panettelisivat toisiaan. Kun ei ole juominkeja eikä vääryyttä, niin ei ole riitojakaan. Me – toivon minä – opimme pian kilpailemaan antamisessa eikä ottamisessa, niinkuin Jeesus niin ihanasti opettaa, vaikka hänen oppinsa nykyään on niin kokonaan unohdettu.[2]

Kurikasta tuli siirtolan perustajayhteisön Kalevan Kansa Colonization Companyn presidentti. Sointulan pari ensimmäistä vuotta hän kiersi luentomatkoilla ja keräsi rahoitusta ja kannatusta hankkeelleen. Siirtola alkoi julkaista omaa lehteä nimeltä *Aika*, joka ilmestyi vuosina 1901–1902 sanomalehtenä ja syksystä 1903 lähtien omassa kirjapainossa painettuna aikakauskirjana. Kurikka oli ahkerin sisällöntuottaja. Kirjoituksissa oli runsaasti yleissivistävää ainesta ja vaikutteita muun muassa tolstoilaisuudesta ja teosofiasta.[3]

Sointulaan saapui vähitellen uusia asukkaita, niin että vuonna 1903 siellä asui jo sata miestä, 50 naista ja 88 lasta. Tammikuussa 1903 Sointulaa kohtasi kuitenkin vakava onnettomuus, kun yhteisasunnossa syttynyt tulipalo vaati 11 kuolonuhria ja jätti useita perheitä ja yksineläjiä kodittomiksi.[4] Onnettomuus syvensi siirtolan talousvaikeuksia, herätti

2 Lainaus kirjeestä, jonka Kurikka lähetti ilmeisesti Suomeen. Linnoila 1933, 136. Sointulan taloudellisista edellytyksistä ks. Saikku 2007.
3 Tolstoilaisuudesta Suomessa ks. Nokkala 1958; Turtiainen & Wahlroos 2010.
4 *Aika* 1.3.1904, 245. Sointulan ensimmäisistä naisista ks. Lindström 2000.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

arvostelua Kurikkaa kohtaan ja sai jotkut lähtemään saarelta. Eräät yhteisön jäsenet epäilivät paloa tuhopoltoksi ja jopa vihjasivat, että Kurikka oli sytyttänyt palon hävittääkseen tilikirjat. Kurikka vastasi *Aika*-lehdessä vaatimalla parjaajiensa häätämistä yhteisöstä.[5] Vaatimus toteutui, ja Kurikka säilytti paikkansa yhteisön johdossa. Helmikuussa 1904 pidetyn vuosikokouksen presidentinvaalissa hän sai 110 ääntä, haastajat Austin McKela[6] 14 ja Andrew Järvinen 4.[7]

Presidentti Kurikka pohti väsymättä, miten yhteisön saisi parhaiten toimimaan. *Aika*-lehden artikkeleissa hän rakensi ihanneyhteisön toimivaa teoriapohjaa, joka sitten ohjaisi yhteisön käytännön elämää. Hän julkaisi useita ihmisyyttä ja avioliittoa pohtivia kirjoituksia. Niiden tavoitteena oli valistaa ja suostutella yhteisön jäsenet toimimaan Kurikan ehdotusten mukaan. Ulkopuolisille artikkelit toimivat esimerkillisen yhteisön esittelynä. Tarkastelen seuraavaksi Kurikan *Aika*-lehdessä esittämiä ajatuksia erityisesti miehistä ja naisista.

Marraskuussa 1903 Kurikka kertoi Kalevan Kansalle koittavan uuden ajan:

> Jos kerran meidän sointulaisten päämäärä on kasvaa hyviksi ihmisiksi, joitten kesken kilpailu antamisessa eikä ottamisessa tulee toimeliaisuutta kannustamaan ja joitten kesken sopusoinnun toteuttaminen eikä intohimojen tyydytys tulee olemaan elämän nautintona, niin täytyy meidän siis kiinnittää ”Aika” erityisellä huolella niitten asiain tutkimiseen ja selvittämiseen, jotka meidän oman olemuksemme oikeaan tuntemiseen johtavat.[8]

Kurikka kertoi pyrkivänsä lehden välityksellä vahvistamaan ja valistamaan Kalevan Kansan yhteisöä. Lehdessä tultaisiin esittelemään suurien ajattelijoiden teoksia ja näin avaamaan lukijoille uusia näköaloja.

5 Tulipalosta ja sen seurauksista esim. Halminen 1936, 57–62; Wild 1995, 67–81. Kurikkaan kohdistuneesta arvostelusta ja saarelta lähtijöistä esim. *Wiipuri* 14.11.1903, 3. Kurikan reaktiosta tuhopolttosyytöksiin ks. *Aika* 15.12.1903, 91–93.

6 Eli A. B. Mäkelä.

7 *Aika* 15.2.1904, 252.

8 *Aika* 1.11.1903, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikka julisti Kalevan Kansan elävän uutta elämää vapaana kirkollisesta pimeydestä, holhouksesta ja vanhan maailman rikollisista laitoksista. Alkoholia ei saarella käytetty. Siellä keskityttiin omien ”inhimillisten valheiden” vastaiseen taisteluun, ja aseina siinä olisivat itsetutkistelu sekä tieteeseen perustuva oppiminen ruumiista ja ”tuntevasta henkisestä itsestämme”. Päämääränä oli ”kasvaa hyviksi ihmisiksi – – joitten kesken sopusoinnun toteuttaminen eikä intohimojen tyydytys tulee olemaan elämän nautintona”.[9] Kurikan ajatuksena oli sivistää ja kasvattaa yhteisön jäseniä ihanneyhteiskuntaan sopiviksi asukkaiksi.

Kurikka lähti hahmottelemaan ihmiskunnan tulevaisuuden rakennusaineita. Aluksi piti osata erottaa oikea ja väärä, se, mikä on totta ja mikä ei ole totta, sekä se, mikä on vahingollista ja mikä hyödyllistä. Tämä onnistuisi järjen käytön avulla. Lisäksi piti tunnistaa velvollisuudet, jotka Kurikka jakoi kolmeen osaan: ihmisen velvollisuudet itseään kohtaan, ihmisen velvollisuudet toisia ihmisiä kohtaan ja lopuksi velvollisuudet koko luontoa kohtaan jumala mukaan lukien.[10] Pahuus on seurausta tietämättömyydestä, ja näin ollen tieto ja valistus ovat avaimet parempaan yhteiskuntaan.[11] Kurikka itse keräsi jatkuvasti uutta tietoa hankkimalla kirjallisuutta ja valitsemalla siitä sopivia paloja Sointulan jäsenille esiteltäväksi. Perusyksikkönä Sointulassa olisi pariskuntien välinen avioliitto. Kurikka ylisti avioliittoa ja siitä seuraavaa perhettä yhteisön rakennusaineena. Avioliitto on ”toinen toisensa keskinäiseen palvelemiseen antautuneitten miehen ja vaimon elämänsuhde”.[12] Järjestäytyneen kirkon edustajat eivät olleet tervetulleita vihkimään aviopareja saarelle, vaan sen tehtävän hoitaisi rauhantuomari.

Rauhantuomarina saarella toimi A. B. Mäkelä, Kurikan osakuntatoveri ja yhteistyökumppani sekä kollega muun muassa *Viipurin Sanomista*. Tämä oli tullut saarelle Kurikan kutsusta jo Sointulan alkuaikana. Mäkelästä kehkeytyi Kurikan rinnalle tärkeä käytännön asioiden hoitaja. Mäkelä toimi rauhantuomarina vihkien pareja Kalevan Kansan sääntö-

9 *Aika* 2.12.1903, 39.
10 *Aika* 2.12.1903, 39.
11 *Aika* 15.12.1903, 81.
12 *Aika* 15.12.1903, 81.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 23. Suomalaissiirtokunta Sointula jouluna 1902. Matti Kurikka on mahdollisesti takarivissä viidentenä oikealta. Kansan Arkisto.

jen mukaisesti ”ei millään omistusoikeudella, vaan yksinomaisella nautinto-oikeudella korkeintaan 50 vuoden ajaksi”.[13]

Sointulassa pyrittiin järjestämään lastenhoito yhdessä; äidit hoitivat itse vain sylivauvoja. Kurikka kirjoitti: ”Pankaamme nyt vaan kylliksi painoa huolellisuudelle lasten yhteiskasvatuksessa ja siveydelle täysikäisten elämässä, niin otamme aimo askeleen pois siitä kirouksesta, jossa kirkko on ihmiskuntaa pitänyt.”[14] Kurikka korosti järjestäytyneen kirkon opettavan naisten alempaa asemaa miehiin nähden. Sointulassa hän halusi murtaa vanhan ajattelun ja edistää mahdollisimman tasa-arvoista yhteiselämää. Lastenhoidon vastuun jakaminen laajemmalle joukolle vapautti naiset kodin piiristä.

13 Ilmaus on samankaltainen kuin sosiaalidemokraattien samanaikainen maatalousohjelma, jossa torppareille ei luvattu omistusoikeutta viljelemäänsä maahan vaan turvallinen vuokrasuhde 50 vuodeksi.

14 *Aika* 1.4.1904, 292.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikka innostui keväällä 1904 Edward Bliss Footen (1829–1906) kodeille tarkoitetusta lääkärikirjasta, jossa Foote käsitteli seksuaalisuutta, raskautta, syntyvyyden säännöstelyä ja terveellistä elämää.[15] Kurikka aloitti sarjan kirjoituksia otsikolla ”Avio-kysymys”. Hän pohjasi naisen ja miehen biologian ja suvunjatkamisen kuvauksensa tarkasti tohtori Footen kirjaan. Kurikka korosti, että kyseessä oli viimeisin tieteellinen tieto. Hän lähti liikkeelle miehen ja naisen erilaisuudesta. Nuori nainen alkoi tuntea vetoa ”mies-sähköön” ja nuori mies kaipasi ”neitosen hienoa sähkö-tuoksua”. Miehen sähkö vahvisti naista. Ilman sitä nuori nainen voi menettää terveytensä, mutta hän saattoi saada sen takaisin hedelmöittymällä. Sähköisyyden epätasapaino aiheutti naiselle huonon olon.[16] Mies puolestaan kaipasi naisen magnetismia, koska muuten hänen ”mies-aineksensa joko kovensivat hänet tahi tekivät hänet kärsimättömän järeäksi ja raa’aksi, ja ne johtivat hänen yksinäisyyden paheeseen ja lopulta mies-ominaisuuksiensa häviöön, jollei suorastaan mielen luhistumiseen”.[17]

Footen esittelemä sähköteoria oli aikanaan uskottava. Sähköön perustuvat hoitomuodot olivat 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa suosittuja. Lääkärit määräsivät sähkökylpyjä tai sähköterapiaa sähköiskuina. Ajatuksena oli, että esimerkiksi sisäelimiä voitaisiin näin hoitaa ilman kirurgin veistä. Myös itsehoito-oppaissa mainostettiin sähkön parantavaa voimaa, ja saatavilla oli akkuja ja pattereita myös kotikäyttöön.[18] Tohtori Footelta itseltään saattoi tilata erilaisia sähkökojeita esimerkiksi raskauden ehkäisyyn.

Kirjoitussarjassaan Kurikka hahmotteli miehen ja naisen rooleja. Ihanneyhteisössä mies suojeli vaimoansa ja lapsiansa. Hän vastasi elintarpeiden saannista. Mies laittoi asioita alkuun, löysi ja keksi uusia. Mies oli rohkea ja päättäväinen positiivisen sähkön kantaja. Aktiivisuus kuului miehelle luonnostaan. Vaimon tehtävänä oli valvoa asioita kotona. Naisen tehtävänä ylipäätään oli säilyttää ja tallettaa. Nainen oli kärsiväl-

15 Foote julkaisi lukuisia teoksia, jotka olivat erittäin suosittuja ympäri Amerikkaa ja Eurooppaa.

16 Tässä on yhtymäkohta *Aili*-näytelmän päähenkilön riutumisen syihin.

17 *Aika* 15.4.1904, 326.

18 Rosner 1988, 64–72. Sähköteorian suosio loppui 1910-luvulla. Syynä oli luotettavien tutkimusten puute ja muun muassa röntgensäteilyn löytyminen. Rosner 1988, 79.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

linen, laupias ja lempeä negatiivisen sähkön kantaja. Passiivisuus oli naiselle luontaista. Kurikka totesi valittaen, että yhteiskunnassa olivat vallalla ”koiras-prinsiipit”, jotka sortivat naisia. Elettiin liiaksi miesten sanelemilla ehdoilla. Siihen oli saatava muutos.[19]

Kurikka pohti, että sukuvietti oli ihmisestä puhuttaessa kytketty virheellisesti eläimellisyyteen. Tästä ajatuksesta pitäisi pyrkiä eroon. Kurikka katsoi Darwinin osoittaneen, että luonnon kehitys riippui aviovalinnasta. Sen tähden oli tärkeää kunkin ihmisen löytää vertaisensa puoliso ja antaa ”tilaisuuden uudelle olennolle astua fyysilliselle tasolle”.[20] Kurikka pyrki johdonmukaisesti puolustamaan seksuaalisuuden luonnollisuutta ja puhtautta. Hän ei saarnannut vapaata rakkautta tai jatkuvaa puolisonvaihtoa vaan vastuullista parinmuodostusta rakkaudessa ja hellyydessä. Aluksi Kurikka näki harmonisen ja toimivan parisuhteen Sointulankin perusyksikkönä.

Kurikan ajattelussa tapahtui kuitenkin muutos. Hän päätyi pohtimaan ihanneavioliittoa uudella tapaa. Kalevan Kansa koostui yksilöistä, ei välttämättä pariskunnista. Lisäksi naimattomia miehiä oli paljon enemmän kuin naimattomia naisia. Kahdenvälinen parisuhde oli mahdollinen vain harvoille. Käytännöllinen ratkaisu olisi, ettei vanhanaikainen avioliittoajattelu ollut enää tarpeen vaan Sointulassa voitaisiin kokeilla uusia tapoja. Kurikka kritisoi aviopuolisoita siitä, että nämä eivät pidä toisistaan huolta ja vaali liittoansa vaan ottavat sen itsestäänselvyytenä. Puolisoiden velvollisuus oli osoittaa hellyyttä ja lempeyttä toisiaan kohtaan. Hänen mukaansa avioliitto tuli rakentaa ”puhtaan, ihanteellisen rakkauden pohjalle”. Luonnottomat eli rakkaudettomat avioliitot saisi purkaa. Hän korosti, että Kalevan Kansa oli vapaa kirkon asettamista säännöistä ja kahleista ja pystyi nousemaan korkeammalle tasolle. Vanhat säännöt oli tehty miesten näkökulmasta, ja ne alistivat naisia. Kurikka halusi Kalevan Kansan jäsenten tuntevan itsensä vapaiksi ”kirkon avioliittokahleista” ja tunnustavan vain rakkauden oikeudet. Näin päästään eroon epäsopuisista ja kylmistä avioliitoista.[21] Kurikka

19 *Aika* 15.5.1904, 398–399.
20 *Aika* 15.5.1904, 398–399.
21 *Aika* 1.6.1904, 422.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

nojasi edelleen tohtori Footen esittämään sähköteoriaan. Oikeanlaisessa suhteessa pitäisi olla vastakkaista sähköä ja siten vetovoimaa, Kurikka esitti. Mitä kauemmin pariskunta on yhdessä ja tottuu toiseensa, sitä vähemmän heidän välillään on sähkövoimaa. Ja mikä pahinta: ”Ilman sähköä naiminen on rikoksellista ja päättyy aina ruumiilliseen ärsytykseen, tulehdukseen ja lopulta kuolemaan.”[22]

Jos nainen on ”siunatussa tilassa”, kuten Kurikka mielellään ilmaisee raskauden tilan, hän voi milloin vain mennä asuntolaan, jossa on muitakin äidiksi tulevia. On myös aivan sallittua elää yhdessä miehenä ja vaimona, mutta niin ei ole välttämätöntä elää. Tavallisesti äidit hoitavat lapsiaan muutaman kuukauden imettäen, mutta sen jälkeen he voivat jättää heidät lastenkodin hoitajien vastuulle. Imetyksen loputtua naiset alkavat jälleen ”sähköttyä”. Jotta he saisivat liiat sähköt pois, tulee heidän hakeutua miehen kanssa yhteen ”sähköänsä tasottelemaan”. Tohtori Footea seuraten Kurikka esitti, että sähköjä voi tasoitella seuraavaan raskauteen asti. Sitten on jälleen odotettava imetyksen loppumiseen ja kiertokulku voi alkaa uudestaan.[23] Kurikan logiikka kulki seuraavasti: Kalevan Kansan keskuudessa lapset elätetään ja hoidetaan yhteisesti. Näin ollen isät eivät ole yksittäisten lasten elatusvelvollisia tai äidit kiinni lapsissaan, vaan vastuut on jaettu kaikkien kesken. Kiinteällä parisuhteella ei ole merkitystä lasten hoidon turvaamisessa.

Oikea nainen ei halua mitään enempää kuin tulla äidiksi, totesi Kurikka.[24] Tästä syystä hän tunnusti, että ne naiset, jotka eivät voineet saada lapsia, olivat hieman hankala tapaus, mikäli he edelleen ”tuntevat tarvitsevansa sähköjen tasottelemista”. Tohtori Footen auktoriteettiin vedoten hän neuvoi näitä naisia toimimaan parhaan ymmärryksensä mukaan. Hänestä vaikutti viisaimmalta näissä tapauksissa tyytyä pelkkään likeiseen seurusteluun ja elinsähköjen tasoitteluun, millä hän tarkoitti elämistä ilman sukupuoliyhteyttä.[25]

Sointulan periaatteiksi ilmoitettiin tasa-arvo miesten ja naisten välillä, ja se näkyi muun muassa samana palkkana. Tosin käytännössä sointula-

22 *Aika* 1.6.1904, 427.
23 *Aika* 1.6.1904, 430.
24 *Aika* 15.6.1904, 4.
25 *Aika* 1.6.1904, 431.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

laiset eivät useinkaan saaneet palkkaa, koska osuuskunta tai yhtiö ei ehtinyt kunnolla ansaita voittoa. Kurikan käsitykset naisista ja miehistä olivat klassisen essentialistiset, eli ne perustuivat ajatukseen miehelle ja naiselle tyypillisestä sukupuoleen sitoutuneesta perusolemuksesta. Miehillä ja naisilla oli ”luonnolliset” erilaiset roolit yhteiskunnassa. Sähköteoriat loivat periaatteessa naisille enemmän valinnanvapautta. Nainen saisi valita tahtonsa mukaan ja vaihtaakin miestä, jos siltä tuntui (jos sähköä eli vetovoimaa ei löytynyt), ehkäpä olla useankin miehen kanssa samaan aikaan. Kurikan ajattelu ei aina kulkenut johdonmukaisesti, vaan hän puhui itsensä kanssa ristiin. Vaikka hän korosti ihmisten vapautta valita, toistuivat naisia sortavat ”koirasprinsiipit” hänenkin ajattelussaan: lempeä ja kärsivällinen nainen suljettiin kodin piiriin.

Kurikka rakensi kirjoituksillaan kehystä ihanneyhteiskunnalle utopistin tavoin. Hänen toiminnastaan löytyvät kaikki filosofi Paul Ricœrin utopialle ehdottamat piirteet: vaihtoehtoinen kuva yhteiskunnasta, vallan ja sen legitimaation kyseenalaistaminen sekä samalla vaihtoehtojen etsiminen ja lopuksi ”hullun logiikka” tai kaikki tai ei mitään -asenne. Viimeksi mainittua kuvaa epärealistisuus todellisuuden ja ihanteiden yhteensovittamisessa.[26] Mahdollisesti Kurikan henkilökohtaiset toiveet vaikuttivat ajatukseen, että naisilla voisi olla mies useaan eri tarkoitukseen. Sekä teoriassa että käytännössä Kurikka joutui solmuun rakkauden, sähkötyksen ja mustasukkaisuuden kanssa, ja Sointulasta tuli uutisaihe sekä Amerikassa että Suomessa.

Kesällä 1904 Suomen lehdistössä alettiin kirjoittaa ”sora-äänistä” Sointulassa. Naiset olivat ”viimeiseen saakka puolustaneet Kurikkaa, mutta miehet näyttävän sitä kiivaammin vaatineen hänen karkotustaan ja vahvempi sukupuoli sai tietysti voiton”.[27] Lokakuussa *Helsingin Sanomat* kuvasi Malkosaaren ”rakkaudenlakeja”. Kirjoittaja totesi, että Sointulan ihanneyhteiskunnassa on oltu ”vapaalla kannalla” miesten ja naisten välisissä suhteissa. Sointulan naiset olivat kokoustaneet aiheesta kahdesti heinäkuussa ja totesivat, etteivät halunneet vastustaa ”persoonallista

26 Ricœr 1984, 61–63; Viholainen 2020, 21.

27 *Uusi Aura* 14.6.1904; *Päivälehti* 3.6.1904; *Tampereen Uutiset* 4.6.1904. Sama uutinen toistui monissa lehdissä.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

vapautta", mutta kokous "pani jyrkän vastalauseensa vapauden nimessä harjotettavia väärinkäytöksiä vastaan, jonka vuoksi yhä edelleen tunnustettiin kahden ihmisen vapaa sopimus pyhänä pidettäväksi ja käytännössä säilytettäväksi. Vielä nojautuen toveri Kurikan monen monta kertaa täältä ulospäin teristämään pohjakiveen, että kolmas älköön kahden perhe-asioihin sekaantuko ennen kuin nämä ovat sopimuksensa purkaneet, hyväksyttiin tämä yksimielisesti." Lisäksi hyväksyttiin ponsi, jonka mukaan "jos jompikumpi aviopuoliso lakkaa rakastamasta, niin ensiksi on erottava vanhasta ja ilmotettava siitä yleisölle, ennenkuin istuu uuden syliin". Kirjoittaja huomautti, että jonkinmoista järjestystä Malkosaarellakin vaaditaan rakkausseikoissa.[28]

Kurikka oli Sointulan aikana eronnut mies. Hän oli hurmaava, häneen oli helppo ihastua ja ilmeisesti myös hän itse ihastui helposti. Tämä aiheutti jännitteitä. A. B. Mäkelästä, pitkäaikaisesta ystävästä, tuli Kurikan ehkä kiivain kriitikko Sointulan loppuaikana. Mäkelän yksityiskirjettä – joka oli julkaistu *Pohjan Tähdessä* Amerikassa kirjoittajan luvalla – siteerattiin muun muassa *Helsingin Sanomissa* (15.11.1904): "[Kurikka] on viime aikoina mennyt ihan pilalle vallanhimon ja naisten vuoksi – –. Toisilta anastaa hän itsensä tai kätyriensä käytettäviksi nuoremmat ja sievemmät naiset."[29] Kurikan kirje samassa *Pohjan Tähdessä* sisälsi pikemminkin vahvistuksen kuin puolustuksen syytöksille:

> Se ja sanomalehtiin saatettu häväistysjuttu minun ystävyyssuhteistani lähimmän naapurini emäntään on asia, joka ei missään muualla maailmassa olisi herättänyt mitään huomiota. Sillä kyllä sitä ennenkin vapaitten, sivistyneitten ihmisten kesken on ollut tavallista inti[i]mimpiä tuttavuussuhteita. Kateus iloista, viatonta ja kaunista naapuriani kohtaan teki siitä ensin businessta. Mustasukkaiset vaimojensa komentajat tekivät lopun. Sitä on Jumal' paratkoon tuota puhdasta suomalaista raakuutta. Sointulaan asti ja Kaapro on siinä kansallisesta työstä tehnyt oman osansa.[30]

28 *Helsingin Sanomat* 13.10.1904.

29 *Helsingin Sanomat* 15.11.1904. *Pohjan Tähti* -lehdestä amerikansuomalaiselle työväelle suunnattuna uskonnollisesti uudistusmielisenä julkaisuna ks. Pollari 2021, 196–199.

30 Kurikan kirjettä lainasivat useat suomalaislehdet, mm. *Uusimaa* 28.11.1904.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kaapro viittasi Mäkelän käyttämään kirjailijanimeen Kaapro Jääskeläiseen.

Mäkelän mukaan Kurikka muutti ajatuksiaan avioliitosta omien ihastustensa tahdissa. Hän summasi Kurikan avioliittopohdintoja seuraavasti viisi vuotta Sointulan hajoamisen jälkeen:

> 20-vuotisen toveruutemme aikana olin aina ollut täysin selvillä sekä hänen etevyyksistään että heikkouksistaan, erityisesti hänen mielenvikaisuuteen rajottuvista suuruus-unelmistaan. Mutta niin pitkälle menevä vaatimus, että ihmiskunnan siveyslait olisi aina asetettava yhden miehen vaihtelevien mielitekojen mukaisiksi – hänen pysyttämisekseen koskemattomana, vaikka hän mitä tekisi – se minusta oli murhayritys itse siveyttä vastaan.[31]

Mäkelän oma avioliitto hajosi Sointulassa. On arveltu, että Kurikalla olisi ollut asiaan osuutta ja että Mäkelä itsekin ajatteli niin. Ilmeisesti Mäkelän vaimo kuitenkin rakastui aivan toiseen henkilöön kuin Kurikkaan.[32] Mäkelän pohdinnoissa kuultaa silti myrkyllisyys ja jopa katkeruus Kurikkaa kohtaan. Entisestä ystävästä tuli ankara kriitikko. Tämä on syytä muistaa hänen muisteluidensa tulkinnassa. Tästä huolimatta Mäkelä lienee ollut oikeassa siinä, että käytännössä Kurikka ei ollut hyvä johtaja. Tämä pystyi kyllä innostamaan helposti ihmisiä, mutta ajatusten ja teorioiden soveltaminen käytäntöön oli usein onnetonta.

Kurikka joutui jättämään Sointulan syksyllä 1904. Suomessa monet lehdet uutisoivat asiasta. Esimerkiksi *Wiipuri*-lehti kuvasi tilannetta pikku-uutisissaan 18.11.1904:

> Matti Kurikka on jättänyt perustamansa ”ihanneyhteiskunnan”, sointulan. Eräässä kirjeessä kertoo hän, että villitys tarttui liian laajaksi sointulassa, etenkin naisiin ja sen vuoksi presidentti katsoi paraaksi hyljätä valtakuntansa. Tosin hän ennen eroaan erotutti ”valtiosihteerin” Austin McKelan (A. B. Mäkelän) pois kaikista

31 Mäkelä 1910, 96.
32 Kalemaa 1978, 177.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> luottotoimista, mutta sitte jätti itsekin luopumisjulistuksensa. Kolmisenkymmentä muuta sointulan asukasta liittyi Kurikkaan ja nyt aikovat he ”Mooseksensa” johdolla lähteä uutta Sointulaa etsimään. Tiedossa kuuluu olevankin erinomainen siirtolaispaikka, jonne keväällä muutetaan. Se yhteiskunta sanotaan tulevan melkein suljetuksi ulkopuolella olevilta. Kurikka itse on lähtenyt luentomatkalle keräämään varoja uutta valtakuntaansa varten. Varsinaisena syynä siihen, miksi ”Sointula” muuttui ”Riitalaksi” näyttää olevan mustasukkaisuus. Eräät miehet naistensa takia alkoivat presidenttiä hätyyttää pois saarelta.

Kurikan maine vapaan rakkauden puolestapuhujana ei vastaa hänen kirjoitustensa eetosta. Hän pohti parisuhdetta ja avioliittoa lähes koko elämänsä ajan muttei koskaan kannattanut sitoumuksetonta ja vapaata sukupuolimoraalia. Tämä ei kuitenkaan estänyt hänen leimaamistaan vapaiden suhteiden puolestapuhujaksi.[33]

Sointulan jätettyään Kurikka ja eräät muut entiset sointulalaiset perustivat Sammon Takojien yhteisön Websters' Cornersiin Vancouverin itäpuolelle. Lehtitietojen mukaan yhteisöön asettui kolmisenkymmentä miestä, 6–7 naista ja heidän lapsiaan. Yhteisö pysyi koossa useita vuosia mutta luopui vähitellen yhteisomistusihanteistaan ja muuttui osuuskunnaksi.[34] Kurikka poistui yhteisöstä luentomatkalle jo alkuvuonna 1905 eikä enää palannut. Hän kohdisti kiinnostuksensa uusiin hankkeisiin Yhdysvalloissa: hän kirjoitteli amerikansuomalaisiin lehtiin ja kaavaili oman lehden käynnistämistä. Kurikka ei kuitenkaan saanut hankkeilleen riittävää suosiota, mikä kypsytti hänet palaamaan Suomeen saman vuoden syksyllä.[35]

33 Pollari 2010.

34 *Karjala* 25.12.1904, 3; *Viipurin Sanomat. Supistus* 11.1.1905, 3; *Forssan Sanomat* 26.5.1905, 2–3; Wilson 2018, 61; Peltoniemi 1985, 64–68.

35 Pollari 2021, 239–241,

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Mitä nainen meille opettaa -kirjoitussarja *Elämä*-lehdessä

Suomessa Matti Kurikka perusti yhdessä Pekka Ervastin (1875–1934) kanssa *Elämä*-lehden vuoden 1905 lopulla. Yksi lehden keskeinen linjaus oli: ”Naisten vapautus kaikesta holhouksen alaisuudesta, etupäässä kirkollisen aviohaureuden alennustilasta, tulee olemaan yksi tärkeimpiä pyrkimyksiämme.”[36] Lokakuussa 1906 Kurikka kirjoitti sarjan naisia käsitteleviä kirjoituksia.[37] Ne julkaistiin myös erillisenä pienpainatteena otsikolla ”Mitä nainen meille opettaa”.[38] Kurikka oli rakentamassa itsestään uskottavaa poliitikkoa. On mahdollista, että hän suuntasi kirjoituksensa tuleville naisäänestäjille, sillä kirjoitusten ilmestyessä naiset olivat saaneet äänioikeuden eduskuntavaaleissa. Sointulan kokemukset heijastuvat kirjoitusten ajatuksissa.

Elämä-lehden tavoitteena oli kirjoittaa idealistisesti paremman maailman puolesta. Uskonnollisena kehyksenä toimi teosofia, jolle oli tyypillistä yhtäältä arvostelu laitostunutta kirkkoa kohtaan ja toisaalta oppien ammentaminen avarasti monenlaisista aatevirtauksista. Jo *Aika*-lehdessä Kurikka oli selostanut venäläisen Nicolas Notovitchin (Nikolai Aleksandrovitš Notovitš, k. n. 1916) esittelemää käsikirjoitusta niin sanotusta viidennestä evankeliumista, jossa kuvattiin Jeesuksen matkaa Intiaan. Kirjoitus ilmestyi ensimmäiseksi vuonna 1894 Ranskassa, ja siitä tehtiin useita käännöksiä. Kurikka oli innostunut aiheesta ja tarjosi vuoden 1903 *Aika*-lehdessä kirjoituksen suomennoksen.[39] Se oli nimeltään ”Pyhän Issan, parhaimman ihmisen pojista elämä”[40]. Issa viittasi Jeesuksen hahmoon. Kurikka vetosi teokseen auktoriteettinaan myös vuoden 1906 kirjoituksessaan ”Mitä nainen meille opettaa”. Hän aloitti kirjoituksensa ylevästi viidettä evankeliumia mukaillen:

36 *Elämä* 16.12.1905.
37 *Elämä* 9.10., 11.10., 13.10. ja 16.10.1906.
38 ”Mitä nainen meille opettaa” eli *MNMO* 1906.
39 Notovitchin löytöä epäiltiin alusta lähtien. Nykyään tutkijat pitävät häntä itseään teoksen kirjoittajana. Ks. Ehrman 2011.
40 *Aika* 15.6.1904, 19–20. Notovitchin *Viides evankeliumi* julkaistiin pari vuotta myöhemmin myös Suomessa Elämä-osuuskunnan painattamana kirjana.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> Issa sanoo…Kunnioittakaa naista, sillä hän on avaruuden äiti ja jumalallisen luomistyön koko totuus piilee hänessä. Hän on kaiken sen perusta, mikä on hyvää ja ihanaa, sillä hän on myöskin elämän ja kuoleman siemen.[41]

Kurikka näki naisen olevan avainasemassa paremman yhteiskunnan luomisessa. Tässä kirjoituksessa hän yritti selittää sitä muillekin.

Kurikan argumenttina oli, että nainen oli siveellinen ja ”luonnollinen” ylläpitäjä myös kaikessa miehen toiminnassa. Syy naisten miehiä huonompaan asemaan oli Kurikan mukaan kristillisten kirkkojen ja sen edustajien, etenkin papiston. He korostivat Kurikan mielestä aina sitä, että naisen pitää olla miehelle alamainen eli ”olla aina alttiina hänen urostarpeitaan tyydyttämään”. Kurikka ja hänen tavallaan ajattelevat sen sijaan näkivät asian toisin ja ”meidän tehtävämme on vapauttaa nainen kirkon sekä miehen orjuudesta, herättää hänet itsetietoiseksi omista sisäisistä lahjoistaan ja auttaa häntä kohottamaan itseään siihen kunniaan, missä on hänen oikea sijansa”. Kurikka kehotti naisia vertailemaan itseään paitsi miehiin myös uusimpiin tieteellisiin selityksiin. Tavoitteena oli saada selville, miksi nainen ja mies ovat erilaisia ja mitä siitä voi päätellä.[42]

Kurikka korosti, että hänen lähtökohtansa on eri kuin hänen kritisoimansa kirkon: nainen on kaiken luomistyön alku positiivisessa mielessä. Kurikka eritteli naaraan ja uroksen eroja, ja sanavalinnoillaan hän viesti myös luonnontieteellistä lähtökohtaansa. Naaras odottaa, suojelee ja on varovainen. Uros tekee aloitteita, on rohkea ja hyökkäävä. Ihmisiin sovellettuina nämä piirteet näkyvät niin, että nainen säilytti, oli kotona ja kesti siellä ”kovimmat kärsimykset” sekä piti tallessa ”rodun kalleudet”. Naiselle kodin ihanteet olivat tärkeitä. Nainen oli negatiivisuutta ja passiivisuutta. Mies taas hankki, taisteli kodin ulkopuolella ja keksi uutta. Mies oli positiivisuutta ja aktiivisuutta. Tässä kohtaa Kurikka sovelsi jälleen tohtori Footen oppeja miehen ja naisen sähköisyyksistä. Naiset olivat alttiita kirkon opetuksille, jotka toimivat kuin hypnoosi. Rippikoulu

41 *MNMO* 1906, 1.
42 *MNMO* 1906, 1–3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

ja kerran viikossa toistuva kirkossa käynti ylläpitivät tätä hypnoosia. Nainen opetettiin myös uskomaan, että hän on häpeällisessä tilassa raskaana ollessaan. Jopa valistuneet nykynaiset olivat hairahtuneet uskomaan kirkon opetuksen.[43]

Kirjoituksessa korostui, ettei nykyajan yhteiskunnan tila ollut lainkaan naisten syytä vaan se johtui miespäättäjistä. Miehet edustivat ”kapitalistisen pelihelvetin valheita”. Miehet olivat luoneet nykylait ja rahajärjestelmät, jotka olivat pahoja. Kurikka antoi ymmärtää, että naiset olivat siveyslain puitteissa hieman lipsuvaisia, mutta tämäkin johtui miehistä. Naiset olivat joutuneet alistumaan tyydyttämään ”urosten vaatimuksia”. Suurin syypää oli jälleen kirkko, joka oli pyrkinyt opetuksillaan kitkemään nuorista tytöistä pois kaikki itsenäisen ajattelun juuret. Kurikan kaikki empatia on naisten puolella. Kurikan mukaan kirkko opetti naista olemaan vaivainen syntinen sen sijaan, että opettaisi Jeesuksen mukaan naista kasvattamaan itseään Jumalan tyttäreksi. Nykyaikainen nainen ei tajunnut, että hänessä piilee ”jumalallisen luomistyön salaisuus”.[44]

Kurikka lähti suostuttelemaan lukijaa romanttisella kuvalla: ”[M]itä mies tekee löydettyään kerran sellaisen naisen, jonka voittaakseen hän on valmis kaikkensa uhraamaan?” Tuollainen mies tarvitsee kodin, johon viedä ”hellunsa”. Kurikan mukaan nainen ei osannut ajatella avioliittoa ilman kotia. Tässä kohtaa Sointulan kokemukset ehkä kuultavat Kurikan päättelyssä. Pariskunnalla ja kansalla piti olla koti. Miehen tehtävä oli turvata koti, ja naisen tehtävä oli sulostuttaa se. Naisen opetus miehelle oli perimmiltään isänmaanrakkauden opettamista: naisen kodinrakkaus opetti miehelle isänmaanrakkautta. Perheessä koettava keskinäinen rakkaus oli sovellettavissa myös yhteiskuntaan, joka pitäisi järjestää vastaavasti oikeudenmukaisesti. Perheessä koettu rauha takaisi yhteiskunnallisen turvallisuuden.[45]

Kurikka pyrki rakentamaan miehen ja naisen aloittamasta yksiköstä, perheestä, koko yhteiskuntajärjestyksen mallia. Tässä hän ei ollut kovin omaperäinen ajattelija. Hän näki avioliiton, vakiintuneen parisuhteen,

43 *MNMO* 1906, 4–5.
44 *MNMO* 1906, 5–6.
45 *MNMO* 1906, 7–8.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

legitiiminä. Omaperäistä hänen ajattelussaan on naisen korottaminen avainasemaan, ohi miehen. Perheen järjestämisestä naisen ympärille tulee myös yhteiskunnan järjestämisen malli.

Kun nuori pari on mennyt naimisiin ja hankkinut kodin, se on ensimmäiseksi sisustettava. Mies hankkii sisustusta, ja nainen sitten järjestää kodin. Kurikka otti ihanne-esimerkiksi maatalon, jota ”kapitalistinen temmellys” ei ole turmellut. Siellä emännän vastuulla oli ruuan valmistus. Emäntä vastasi yhtä hyvin isäntäväen kuin palvelijoiden jaksamisesta eli ”työvoimain” ylläpidosta. Kurikka laajensi yhteiskuntaan päin: hänen mukaansa erityisesti naisten kansanedustajina tuli olla kysymässä ja vaatimassa sitä, että työntekijöistä pidettiin hyvää huolta. Miesten tehtävänä oli huolehtia maan turvallisuudesta, naisten ihmisten jaksamisesta työssä.[46]

Naisella oli Kurikan mukaan luonnostaan järjestämishalu ja suorastaan intohimoinen puhtauden tarve. Miehistä se on pikkumaisuutta, mutta tosiasiassa nainen on luonnostaan osannut ehkäistä sairauksia: nyt vasta lääketiede oli osoittanut sairauksien lähteiksi ”pasillit”. ”Nainen on luonnonlääkäri”, Kurikka totesi. Siivoamisella nainen oli aikaansaanut turvallisuuden tunteen ja myös hyvinvoinnin. Turvatessaan omaistensa terveyttä ja hyvinvointia nainen ylläpiti myös heidän työvoimaansa. Raavainkin mies oli tautivuoteella hoivan tarpeessa, ja tällöin äiti, vaimo, sisar tai tytär osasi lohduttaa, hieroa, pestä tai vaikka kädestä pitämällä ”juoksuttaa omassa ruumiissaan virtaavaa elinsähköä”. Nainen oli Kurikan mukaan synnynnäinen sairaanhoitaja.[47] Ei siis kuitenkaan lääkäri. Kurikka laajensi näkökulman jälleen yhteiskuntaan. Isänmaa tarvitsi työhön pystyvän työvoiman. Sitä varten tarvittiin yhteiskunnan ylläpitämä terveydenhoito, koulutus, sairaalat ja apteekit. Lääkärien työnä oli ensisijaisesti tautien ennalta ehkäiseminen ja toiseksi parantaminen. Kurikka pani toivonsa tulevaan eduskuntaan ja erityisesti naisiin siellä: heidän tuli lainsäätäjinä pitää huoli siitä, etteivät lääkärit ja apteekkarit toimi vain rikkauksia itselleen kootakseen.[48]

46 *MNMO* 1906, 9–10.
47 *MNMO* 1906, 11–13.
48 *MNMO* 1906, 12.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikka kuvasi naisten vahvaa vaikutusta: kun hän oli ollut joskus miesvaltaisessa yhteisössä, niin naisen saapuminen oli tuonut joukkoon ilon ja innon tehdä töitä kaksin verroin. Kurikka viittasi erityisesti kokemuksiinsa Malkosaarella. Miehen elämä ilman iloa oli arvotonta. Jollei ollut naista, nimenomaan vaimoa, ei ollut iloakaan. Miehelle paras asia elämässä oli jakaa työnsä hedelmät vaimonsa kanssa.[49] Jos yhteisössä ei ollut naisia, ”siellä alkaa tapain turmelus, salaiset paheet, murtuvat mielet, katoaa elämän halu ja luottamus hyvän voittoon”. Nainen oli Kurikan mielestä uskonnossakin miestä etevämpi, koska hänelle uskonto ei ollut ”paraatioppia” vaan syvällisempää tietoa ”Isän tahdosta”.[50]

Kurikka piti naisten astumista työelämään ja kansanedustajiksi erinomaisena asiana. Hän jakoi monien naisasianaisten ajatuksen naisista yhteiskunnallisina äiteinä. Miehen ja naisen erilaisuus oli hänelle ja suurimmalle osalle hänen aikalaisistaan itsestään selvää ja sen myötä myös erilaiset roolit perheessä ja yhteiskunnassa.[51]

Kurikka rakensi naisen kyvyistä ja ominaisuuksista ihanneyhteiskunnan perustaa. Miestä hän määritteli usein vain ohimennen. Kurikka haki lainalaisuuksia ja sääntöjä, maalasi mikro- ja makrolinjoja vastaavuuksia hakien. Luonnon kehitys oli hänen mukaansa kuusijakoinen: fyysillinen, kemiallinen, kasvillinen, eläimellinen, ajatuksellinen ja ihanteellinen. Ihmisessä nämä hänen mukaansa yhtyivät persoonallisuudeksi, ”jota sisin, seitsemäs, jumalallisista oikeuksistaan itsetietoinen olemus hallitsee”. Kansa oli ikään kuin suurpersoona, ja sen hyvinvoinnin takasi kuusi asiaa:

1) Oma isänmaa – koti, jonka se sai järjestää (sisäiset olot) oman tahtonsa mukaan.

2) Jokaisen kansalaisen tuli voida omien voimiensa rajoissa saada tehdä työtä ja näin tuottaa itselleen ja omaisilleen arvokkaita työnhedelmiä.

3) Yksittäisen kansalaisen terveyttä piti suojella, piti pitää sairaudet ja kulkutaudit loitolla.

4) Kansalla ja kansalaisilla piti olla mielekäs elämä. Jos luonnonvoi-

49 *MNMO* 1906, 14–15.
50 *MNMO* 1906, 15.
51 Markkola 2002, 23; Annola 2011, 164.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

mat tai muut viholliset uhkasivat, niin yhteiskunnan oli pyrittävä pitämään riittävistä huvituksista huoli. Ideana oli, että taataan hyvä mieli, elämän mielekkyys, jotta pahat tavat pidetään poissa.

5) Elämä oli jatkuvaa koulua, ja kansalaisten pitäisi jatkuvasti pystyä sivistämään itseään. ”Tietämättömyys on kaiken pahuuden ja sen tuottamain rikosten maaperä.”

6) Oikea tieto ihmiselämästä ja luonnosta oli taattava kansalaisille. Näin pääsisi omista ”persoonallisuuskamppailuista” myös yli. Jokaisella kansan jäsenellä pitäisi olla oikeus löytää oman elämänsä päämäärä ja pyrkiä siihen, kunhan ei loukkaa muiden rauhaa tai oikeuksia.

Nämä kuusi ”perustotuutta” takaisivat hyvän kansakunnan ja veisivät koko ihmiskuntaa yhdeksi kansaksi.[52] Tässä Kurikalla on jopa globaali näkemys, missä näkynee hänen poikkeuksellisen laaja perspektiivinsä ja kokemuksensa eri maista. Hänelle myös Suomi on osa isompaa kokonaisuutta.

Näitä merkittäviä periaatteita nainen Kurikan mukaan opettaa. Verrattuna Sointulan aikaan, jossa naisen piiriksi määrittyi koti ja lastenhoito, Kurikka määritti nyt naisen toimintasäteen huomattavasti laajemmaksi. Tässä kuultavat naisten äänioikeus ja poliittisten oikeuksien laajeneminen mutta myös kokemukset Sointulasta: yhteisö oli liian pieni takaamaan vapauksien, vastuiden ja huvitusten toteutumisen. Naisen kyvykkyys oli Kurikan mielestä jopa miehen kyvykkyyttä laajempaa, koska naisella oli yhteys mystiseen luomiseen ja uskonnon syvälliseen ymmärrykseen. Kurikka osoitti turhaksi lisääntymiseen liittyneen häpeän, jonka hän katsoi olevan kirkollisen opetuksen syytä. Naisen tulisi olla iloinen ja ylpeä kyvystään kantaa uutta elämää.

Kurikka rakensi naisesta mikrokosmoksen, jonka hän laajensi koko yhteiskunnan tai oikeastaan maailman kokoiseksi makrokosmokseksi. Hän tutki ja vertasi naista ja kansaa. Lopputuloksena Kurikka sai aikaan systeemin, jossa nainen oli hyvin arvostetussa asemassa – yhtäältä kuitenkin rajatussa, naiselle ”luontaisessa” hoivaajan asemassa. Jopa kansanedustajina ja lainsäätäjinä naisten vastuulle tulivat ihmisten hyvinvointiin liittyvät asiat.

52 *MNMO* 1906, 14–15.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikan käsitys miehistä ei ollut valoisa. He olivat syynä materialistisen yhteiskunnan pimeyteen, kilpailuun, ”pelihelvettiin”, kuten hän sanoi, huonoihin työoloihin ja onnettomaan elämään. Lisäksi he olivat johtajina sortajan asemassa sekä yhteiskunnassa että kirkoissa. Kurikka näki miehen ja naisen ominaisuudet vastakohtaisina ja toisiaan täydentävinä. Naisen kyvyt olivat kuitenkin nimenomaan hoivan vuoksi kehittyneet merkittävämmiksi ja Kurikka halusi ne yhteiskunnan käyttöön. Naisen ominaisuuksia hyödyntämällä luotaisiin parempi yhteiskunta. Nimenomaan naisen kyky hoivata ja tuntea myötätuntoa olivat ratkaisu työväenkin hyvinvointiin.

Kun vertaa Kurikan tekstejä 1880-luvulla ja 1900-luvulla, niissä kaikissa näkyy usko itsekasvatukseen, koulutukseen ja tieteellisen ajattelun merkitykseen. Yhtä hyvin Kurikan 1880-luvun näytelmissä kuin *Elämä*-lehden artikkeleissa korostuu usko avioliittoon yhteiskunnan perusyksikkönä. Näiden väliin osuu Sointulan aika, jolloin Kurikan oma avioliitto päättyi ja parisuhdekäsitykset vaihtelivat varsin nopeaan tahtiin. Muutokset liittyivät ihanneyhteisössä esiin nousseiden käytännön yhteiselon ongelmien ratkaisuyrityksiin.

Arja-Liisa Räisäsen tutkimus *Onnellisen avioliiton ehdot. Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920* päätyy kahdenlaiseen keskusteluun sukupuolijärjestelmästä, teologiseen ja luonnontieteelliseen. Jälkimmäinen jakautui lisäksi medicoteologiseen, empiirisluonnontieteelliseen ja sosialistiseen.[53] Kurikan näkemys osuu vahvimmin yhteen empiirisluonnontieteellisen näkemyksen kanssa. Sen mukaan ihannenainen on erityisesti lasten synnyttäjä ja kasvattaja sekä oman ja yhteiskunnan terveyden vaalija ja mies puolestaan viettiään kohtuullisesti tyydyttävä suvunjatkaja, raitis, ahkera ja terve perheen elättäjä. Kurikan näkemyksessä on kuitenkin piirteitä myös yhdenvertaisuuden teologiasta. Olevaisuuden taustalla on hänen mukaansa suurempi voima, ja jumalallisena esimerkkihenkilönä on Issa, kuten hän Jeesusta nimitti. Kurikan mukaan avioliitossa on tärkeää molemminpuolinen rakkaus, yhteiskunnallinen tasa-arvo ja olemuksellinen erilaisuus.

53 Räisänen 1995, 207–208.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikka oli vielä 1800-luvun lopussa nähnyt, että koulutus olisi naisille ja miehille yhteiskuntaluokasta riippumatta avain parempaan elämään. Hänen ihmiskuvansa oli positiivinen ja naisten kohdalla jopa radikaalin tasa-arvoinen. Samat velvollisuudet ja oikeudet koskivat kaikkia sukupuolia. Ihanneyhteiskuntakokeilujen jälkeen Kurikan näkemys miehestä ja naisesta kuitenkin taantui perinteisen kaksinapaiseksi ja perustui ajatukseen siitä, mikä on kummallekin sukupuolelle luontaista ja olemuksellista. Sointulan aika osoitti hänelle, että usein naiset haluavat hoitaa lapsiansa itse. Kurikka oli puolestaan ajatellut vapauttaa naisia hoivatyöstä. Hän oivalsi, että hoiva- ja äitiysajattelu oli naisen elämän perusasia ja siinä tämä oli parhaimmillaan myös yhteiskunnan näkökulmasta. Siinä mielessä Kurikka oli konservatiivinen ja samoilla linjoilla kuin esimerkiksi jo antiikin filosofit. Hänellä olisi kuitenkin ollut valmiutta suurempiinkin muutoksiin. Kurikan ikääntyessä ja kokemuksen karttuessa hän alkoi nähdä miesten roolin hyvin rajattuna ja oli jopa varsin pessimistinen miesten kehityskelpoisuuden suhteen. Se, miten Kurikka näki naisen arvon elämän synnyttäjänä ja naisen pystyvyyden, on harvinaista. Hänelle, toisin kuin esimerkiksi uskonnollisille johtajille, naisten kouluttautuminen ja osallistuminen yhteisten asioiden hoitoon ei ollut ongelma.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Irti kirkosta luonnon salaisuuksien lähteille

Sami Suodenjoki
https://orcid.org/0000-0002-6301-7462

Kriittisyys kirkkoa kohtaan leimasi Matti Kurikan ajattelua viimeistään 1880-luvun lopulta lähtien, ja tässä suhteessa hän liittyi sosialistisen työväenliikkeen valtavirtaan. Hän ei myöskään ollut ainoa sosialisti, johon vaikuttivat tuolloin vilkkaasti levinneet esoteeriset virtaukset.[1] Läpileikkauksen Kurikan uskontoa ja kirkkoa koskevista näkemyksistä tarjoaa hänen kirjansa *Jumalaton kirkko* vuodelta 1908. Kirja perustui Kurikan edeltävien vuosien esitelmiin ja kirjoituksiin, ja sen kustantaja Vihtori Kosonen oli Kurikan tapaan sosialistisessa työväenliikkeessä marginalisoitunut toisinajattelija.[2]

Kirjassaan Kurikka julisti kirkon tieteen verivihollikseksi ja pahoitteli Suomen kansan kyvyttömyyttä irtautua kirkon kahleista itsenäiseen totuuden etsintään. Kurikan mukaan todellinen uskonto ei ”ole sorronalaisuutta eikä anarkiaa”, vaan ”vastuunalaista vapautta”: ”Se on minuuden tieto siitä, että kun hän kolkuttaa, niin hänelle avataan; kun hän etsii, niin hän löytää.” Kurikka kertoi julistaneensa tätä sanomaa jo pitkään eri yhteyksissä ja toivoi kirjansa edistävän sanoman läpilyöntiä laajoissa kansankerroksissa.[3]

Kurikan mukaan yksi kirkon levittämistä valheista oli väite siitä, että uskonnollisia kysymyksiä ei pidä sekoittaa elämän käytännöllisiin kysymyksiin. Tämä valhe hukutti alleen Jeesuksen rakkauden ja sopusointuisuuden opin, joka on täydellisesti yhteensopiva sosialismin tavoitteiden kanssa.

Kurikka paheksui kirjassaan myös kirkon lähetystyötä, joka vuosisatojen aikana oli tukahduttanut kansojen muinaisuskonnot ja siten

1 Ks. Kemppainen 2020, erit. 47–59.
2 Kososesta ja hänen kustannustoiminnastaan ks. Pollari 2015; Pollari 2016b.
3 Kurikka 1908, 7–8.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

hillinnyt kansojen ”pyrkimystä luonnon suurien salaisuuksien tuntemiseen” ja pakottanut nämä ”ilottomien pappien holhoukseen”. Kurikka kuvasi kristinuskon levittämistä ”eurooppalaiseksi rosvosivistykseksi” ja näin liitti lähetystyön kolonialistiseen alkuperäiskansojen riistoon.[4]

Yksi *Jumalattoman kirkon* luvuista on nimeltään ”Mooses vai Jeesus”. Se pohjautui Kurikan vuonna 1898 julkaisemaan kirjaseen, joka oli herättänyt paheksuntaa lehdistössä ja myös työväenliikkeessä: esimerkiksi Oulun työväki oli teoksen julkaisemisen jälkeen tuominnut Kurikan kirjasen työväenliikkeelle vahingollisena ja vaatinut hänen erottamistaan työväen valtuuskunnasta ja *Työmiehen* toimituksesta.[5]

”Mooses vai Jeesus” -kirjoituksessaan Kurikka tuomitsi tolstoilaisessa hengessä Mooseksen julistaman kristinopin ja asetti sen vastakkain Jeesuksen ajattelun kanssa. Kurikka kirjoitti: ”Mikä ääretön erotus tosiaan Mooseksen ja Jeesuksen välillä. Toinen täydellinen materialisti, jolla ei ole edes käsitystä ihmishengen kuolemattomuudesta, toinen puhdas henki-olento, joka tietää tulleensa lihaan ainoastaan ihmiskuntaa pimeydestä pelastaakseen.” Kurikka luonnehti Moosesta armottomaksi sotapäälliköksi ja lainsäätäjäksi, joka ”ajatteli vaan oman kansansa etuja ja menestystä”. Jeesus sitä vastoin oli ”tulevan ihmiskunnan ihanne”, joka tiesi hyvyyden, rakkauden ja anteeksiantavaisuuden välineiksi elämän tarkoituksen täyttämiseen.[6]

Kurikka viittasi kirjassaan Leo Tolstoin ohella muun muassa kirjailija Viktor Rydbergiin, joka vaikutti laajasti ajan sivistyneistöön muun muassa Kristuksen jumalallisuutta kyseenalaistavilla käsityk-

4 Kurikka 1908, 17.

5 *Raahen Lehti* 3.12.1898, 2. Sama juttu levisi lukuisiin muihin lehtiin, ks. Text Reuse in Finnish Newspapers and Journals, 1771–1920, http://comhis.fi/clusters, cluster id: 1780307. Mooses vai Jeesus -luentojen herättämästä paheksunnasta myös esim. *Wiipuri* 24.11.1898, 1–2.

6 Kurikka 1908, 102–103.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

sillään.[7] Auktoriteetikseen Kurikka mainitsi myös pappi ja kielitieteilijä Frederic Farrarin (1831–1903). Tämä tunnettiin muun muassa vuoropuhelustaan Charles Darwinin kanssa. Farrarin teos *The Bible: Its Meaning and Supremacy* (1897) oli ilmestynyt suomeksi A. B. Mäkelän kääntämänä vuonna 1900, ja seuraavana vuonna Sointulassa Kurikka oli julkaissut osia suomennoksesta nimellä *Perusohje Raamatun Ymmärtämiseen*.[8]

Luonnontiede edusti Kurikalle välinettä murtautua irti kirkon kahleista. Hänen mukaansa myös luonnontieteilijät olivat kuitenkin olleet kirkon vaikutusvallan alaisia.[9] Siksi länsimainen tiede oli vasta vähitellen pääsemässä ”niille luonnon salaisuuksien lähteille, joista itämaiset viisaat jo vosituhansia sitten ovat ammentaneet”.[10] Kurikan näkemyksessä ilmeni ajan esoteerisuudelle tyypillinen pyrkimys uskonnon ja tieteen kahtiajaon ylittämiseen, mutta myös erityisesti teosofeille ominainen kurkottaminen kohti hindulaisuutta ja buddhalaisuutta.[11]

Jumalattoman kirkon päätösluku esitteli ajatuksen ”kaikenyhteisyydestä”, josta myös Jeesus oli Kurikan mukaan ollut täysin tietoinen. Kaikenyhteisyys tarkoitti luonnonlakien poikkeuksettomuutta. Kurikan mukaan luonnon koko elämä oli jatkuvaa liikettä ja vastakohtien vaihtelua, joista ”ihmisolennoille tutuimmat ovat päivän ja yön, kesän ja talven, lapsuuden ja vanhuuden (jälleensyntymisopin mukaan) vuorovaihtelu”. Sama vaihtelu oli nähtävissä myös ihmiskunnan historiassa. Tätä ajatustaan Kurikka havainnollisti kirjansa lopussa kuviolla luomisen ja hävityksen vuorovaihtelusta ja siihen liittyvistä ajanjaksoista (kuva 24).[12]

7 Kokkinen 2019, 45–48, 141.
8 Farrar 1901; Farrar 1900.
9 Kurikka 1908, 111–112.
10 Kurikka 1908, 126.
11 Von Boguslawski 2020, 201; Harmainen 2020, 98–101.
12 Kurikka 1908, 138–139, 145, 151.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

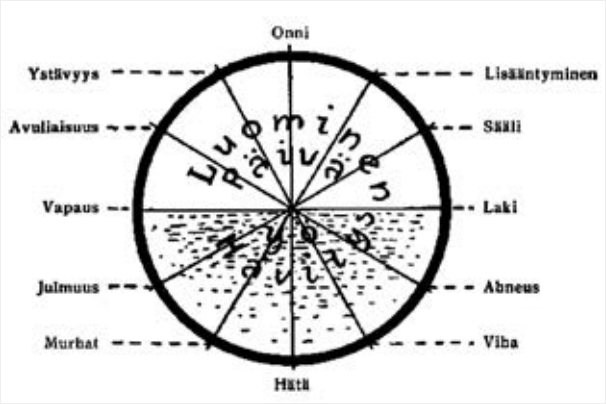

Kuva 24. Kuvio luonnon vuorovaihteluun liittyvistä luomisen ja hävityksen ajanjaksoista Matti Kurikan teoksessa *Jumalaton kirkko* (1908).

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikan kokeilut ihannesiirtokuntien jatkumossa

Sami Suodenjoki
https://orcid.org/0000-0002-6301-7462

Matti Kurikka ei hahmotellut ihanneyhteisöjään tyhjiössä, vaan niillä oli runsaasti esikuvia ja vastinpareja. Pohjois-Amerikka oli jo 1800-luvulla ihannesiirtokuntien luvattu maanosa, ja Sointulan perustamisen aikaan ympäri Yhdysvaltoja toimi erilaisten ryhmittymien ihanteisiin perustuvia yhteisöjä. Niiden ja Kurikan hankkeiden innoittamina Amerikassa viriteltiin myös muita suomalaissiirtolaisten utopiayhdyskuntia 1900-luvun alussa. Samaan aikaan Sointulan ihannesiirtola herätti suurta mielenkiintoa Suomessa. Vaikka Sointulan vaiheet olivat skandaalien sävyttämiä, yhteisön myyttinen vetovoima kantoi pitkälle sen hajoamisen jälkeisiin vuosiin. Tästä kertovat eri puolille maata perustetut Sointula-nimiset yhteisöt kalastus- ja urheiluseuroista kesäsiirtolaan, asunto-osakeyhtiöön ja palstatilaan.[1] Sointula inspiroi Suomessa myös ihanneyhteisön mitat täyttäviä hankkeita, joista toteuttamisasteelle etenivät ainakin Porvoossa ja Oulujoella virinneet osuuskuntakokeilut. Molemmat niistä herättivät valtakunnallista mediahuomiota, ja niiden tarkastelu avaa uuden kulman Kurikan vaikutukseen Suomessa.

1 *Kansan Lehti* 8.3.1906, 3; *Tähti* 12.5.1906, 2; *Turun Sanomat* 19.6.1906, 2; *Työ* 12.7.1906, 3; *Kansalainen* 3.12.1906, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Utopiasiirtokuntien aalto Amerikassa

Sosialistisilla ihannesiirtokunnilla oli Amerikassa jo vaiheikas historia Kurikan aloittaessa kokeilunsa.[2] Yksi tunnetuimmista ja varhaisimmista siirtolahankkeista on walesilaisen sosiaalireformistin Robert Owenin jo vuonna 1825 käynnistämä ihanneyhteisö, joka toimi muutaman vuoden Indianassa. Yhteisön nimi New Harmony tarjosi ilmeisen esikuvan Kurikan Sointulalle.[3] Harmonia, sosiaalisen järjestyksen korkein tila, oli tärkeä käsite myös ranskalaiselle yhteiskuntateoreetikolle Charles Fourier'lle, jonka innoittamana perustettiin eri puolille Yhdysvaltoja ihanneyhteisöjä 1840- ja 1850-luvuilla ja Kanadaan vielä 1900-luvun alussakin. Nämä yhteisöt jäivät harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta lyhytikäisiksi.[4] Varhaisten sosialististen ihannesiirtokuntien lyhytikäisyyteen vetoaminen oli myöhemmin helppo ase Matti Kurikan kokeilujen epäilijöille. Eräät heistä myös rinnastivat Kurikan Robert Oweniin.[5] Tämä tuskin häiritsi Kurikkaa, sillä Sointulaa johtaessaan hän piti Owenin ja Fourier'n ajatuksia harmonisesta yhteiskunnasta aidompana sosialismina kuin Marxin ja muiden saksalaisten ajattelua, jota hänen mielestään leimasi luokkaviha ja materialismi.[6]

Ihannesiirtoloita muodostivat uudelle mantereelle 1800-luvun mittaan monenlaiset aatteelliset ja uskonnolliset yhteisöt, usein karismaattisen johtajan vaikutuksesta. Näistä pitkäikäisimpiä oli New Yorkin osavaltioon perustettu Oneidan yhteisö, joka toimi vuosina 1848–1880. Se nojasi ajatukseen, että vahva usko Jeesukseen saattoi vapauttaa ihmisen synnittömään elämään ja että epäitsekkäät teot mahdollistivat taivaallisen elämän maan päällä. Yhteisön ihanteita olivat yhteisomistus ja -asuminen, ryhmäavioliitto sekä miesten pidättäytyvä yhdyntä.[7] Oneidan

2 Ks. esim. Fogarty 1975.

3 New Harmonyn yhteisön asuttama taajama tunnettiin aiemmin nimellä Harmony: sen oli muodostanut harmoniiteiksi nimetty saksalaisten pietistien joukko vuonna 1814. Owenin hankkeesta ks. esim. Carmony & Elliot 1980.

4 Ks. Guarneri 1991, erit. 153–326. Kanadaan vuonna 1906 perustetusta Fourier'n inspiroimasta Sylvan Laken yhteisöstä ks. Sylvan Lake, Alberta – Canadian Utopias Project, https://canadianutopiasproject.ca/settlements/sylvan-lake-alberta, haettu 6.7.2021.

5 Pollari 2021, 300–301.

6 *Aika* 1.12.1903, 36–37.

7 Wonderley 2017.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

avioliittokäsitystä uudistavat periaatteet vetosivat myös Kurikkaan hänen Sointulan-aikanaan.[8]

Ihanneyhteisöjen perustamista innoittivat 1800-luvun lopulla Edward Bellamyn ja John Ruskinin ajatukset. Amerikkalainen Bellamy saavutti kuuluisuutta vuonna 1888 julkaisemallaan utopiaromaanilla *Vuonna 2000*, joka käännettiin suomeksi vuonna 1902 ja joka vaikutti myös Kurikan ajatteluun Sointulan-kaudella.[9] Englantilainen kirjailija John Ruskin puolestaan loi pohjaa arts and crafts -liikkeelle ja oli itsekin mukana utopiayhteisöhankkeissa. Hänen mukaansa nimettiin Tenneesseessä vuosina 1894–1899 toiminut Ruskin-osuuskunta, jolla oli oma koulu, vaatekutomo ja teatteri. Yhteisö myös julkaisi Kalevan Kansan tapaan omaa sanomalehteä. Vaikka Ruskin-osuuskunnan työnjako oli sukupuolittunut, yhteisön naiset saivat laajempia vapauksia ja sivistysmahdollisuuksia kuin mihin etelävaltioissa oli totuttu. Monien utopiasiirtokuntien tapaan yhteisöä vaivasivat kuitenkin asumisolojen ja ruokahuollon alkeellisuus sekä vanhojen ja uusien jäsenten väliset jännitteet. Nämä jännitteet vaikuttivat lopulta yhteisön hajoamiseen.[10] Samantapainen kohtalo oli Kanadassa 1890-luvulla toimineilla Bellamyn ja Ruskinin inspiroimilla yhteisöillä.[11]

Monet Amerikkaan syntyneistä ihannesiirtokunnista olivat Euroopasta äskettäin saapuneiden siirtolaisryhmien perustamia. Esimerkiksi ryhmä tanskalaisia sosialisteja käynnisti Kansasissa ihanneyhteisön jo vuonna 1877. Yhteisöä johti Tanskan sosiaalidemokraattisen puolueen perustaja Louis Pio, joka oli riitautunut puoluetoveriensa kanssa ja muuttanut kohun saattelemana Amerikkaan muutamia vuosia aiemmin. Tässä suhteessa Pio vertautuu kiinnostavasti Kurikkaan. Kansasin yhteisö kaatui vain kuuden viikon jälkeen maataloudellisen asiantunte-

8 *Aika* 15.5.1904, 394–401. Ks. myös Peltoniemi 1985, 231.

9 Esim. *Aika* 1.12.1903, 7; 15.2.1904, 207. Kurikan luotsaamassa *Työmiehessä* Bellamyn kirjan kapitalismikritiikkiä esiteltiin jo vuonna 1898. "Vertaus vesisäiliöstä", *Työmies* 1.1.1898, 2.

10 Brundage 1996; Butler 1963.

11 Ruskinin mukaan nimetty ihanneosuuskunta toimi Brittiläisessä Kolumbiassa vuosina 1895–1899. Ontariossa puolestaan viriteltiin Bellamy-kylää, joka ei kuitenkaan edennyt suunnitelmia pidemmälle. Ruskin, British Columbia – Canadian Utopias Project, https://canadianutopiasproject.ca/settlements/ruskin-bc/, haettu 4.7.2021; Bellamy Village, Ontario – Canadian Utopias Project, https://canadianutopiasproject.ca/settlements/bellamy-village-ontario/, haettu 4.7.2021.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

muksen puutteeseen, mutta Pio jatkoi elämäänsä Amerikassa toimittajana ja kiinteistönvälittäjänä.[12]

Kurikan omien kokeilujen aikana ihanneyhteisöjä oli toiminnassa ympäri Amerikkaa. Kurikkaa innoitti erityisesti Kaliforniaan perustettu Point Loman yhteisö eli Lomaland, joka oli kansainvälisen Teosofisen Seuran päämaja. Point Loma sai alkunsa seuran Yhdysvaltojen haaraa johtaneen Katherine Tingleyn aloitteesta vuonna 1900. Jo saman vuoden lopulla yhteisössä vieraili Ruotsin teosofisen seuran perustajajäsen Ellen Bergman, ja myöhemmin yhteisöön liittyi lukuisia ruotsalaisia teosofeja sekä suomalainen taidehistorioitsija Oswald Sirén.[13] Suomalaisista ihannesiirtokunnista kirjoittaneen Teuvo Peltoniemen mukaan myös Kurikka suunnitteli käyntiä Point Lomassa.[14]

Kurikan ohella ihannesiirtokuntahankkeita virittelivät myös muut suomalaiset. Esimerkiksi vuonna 1899, samaan aikaan kun Kurikka johdatti Kalevan Kansaa Queenslandiin, ryhmä suomenruotsalaisia aktivisteja matkusti Kanadaan etsimään paikkaa siirtokunnalle, joka tarjoaisi turvapaikan venäläistämistoimien ahdistamille suomalaisille. Retkikunnan tunnetuin jäsen oli Venäjän hallituksen vastaisessa toiminnassa profiloitunut kosmopoliitti Konni Zilliacus. Sopivimmaksi paikaksi siirtokunnalle ryhmä arvioi Albertassa sijaitsevan Red Deerin alueen, mutta hanke ei konkretisoitunut suunnittelua pidemmälle.[15]

Toteutusasteelle etenivät kaksi suomalaisten siirtokuntaa Kuubassa. Toisen niistä perusti venäläishallinnon painetta paennut aktivisti Eero Erkko Itaboon vuonna 1903. Erkon ostamalle tilalle ei aluksi löytynyt tulijoita, mutta vuonna 1904 sinne muutti useita amerikansuomalaisia työläisperheitä. Yhteisö pysyi koossa muutaman vuoden. Astetta selvemmin sosialistinen utopiayhteisö oli Omajan kaupungin lähelle vuonna 1906 perustettu siirtola Ponnistus. Sitä lähti rakentamaan muutamia

12 Hansen 2007; Kansas Historical Collections – Danish Settlements in Kansas, https://www.kshs.org/p/kansas-historical-collections-danish-settlements-in-kansas/13742, haettu 2.7.2021.

13 Barton 1988, 454, 456. Sirénistä ja Point Lomasta ks. *Uusi Suometar* 6.7.1907, 5; *Pohjalainen* 9.1.1914.

14 Peltoniemi 1985, 65. Kurikan kiinnostuksesta Point Lomaan ks. esim. M. K–a, ”Aatteemme kiteytyminen. II”, *Elämä* 20.12.1906, 1.

15 Peltoniemi 1985, 70–72. *Nya Pressen* julkaisi retkikunnan matkasta Konni Zilliacuksen matkakertomuksen, jossa kuvailtiin myös Red Deerin aluetta. Ks. *Nya Pressen* 5.10.1899, 2. Zilliacuksesta ks. Jänis-Isokangas 2019.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

kymmeniä suomalaisia ja amerikansuomalaisia, joiden joukossa oli myös Kurikan mukana Australiassa käynyt puuseppä William Keskinen. Vaikeat olosuhteet ja maanomistuskiista hajottivat Ponnistuksen vuonna 1909, mutta alueelle jäi asumaan muutamia suomalaisia.[16]

Ihannesiirtokunnan perustaminen kiehtoi myös eräitä amerikansuomalaisia kaivostyöläisiä, jotka olivat menettäneet työpaikkansa Montanassa ja kuuluivat amerikansuomalaisten piirissä toimineeseen salaseuraan Kalevan Ritareihin. He löysivät siirtokunnalle paikan Redwood Valleysta Kaliforniasta ja perustivat sinne sosialismin ihanteisiin tukeutuneen osuusfarmin vuonna 1913. Farmille asettui muutamia kymmeniä amerikansuomalaisia perheitä viljelemään maata, ja osa heistä jäi laaksoon yhteisön hajoamisen jälkeen. Myöhemmin 1960-luvulla Redwood Valley toimi pastori Jim Jonesin Kansan temppeli -lahkon varhaisena siirtokuntana.[17]

Pitkäikäisin Kurikan elinaikana perustetuista suomalaisten ihannesiirtoloista oli Colonia Finlandesa Misionesin alueella Argentiinassa. Sen perustamisen taustalla oli Argentiinan aktiivinen Pohjoismaihin kohdistunut siirtolaisvärväys, joka herätti ”uuden Suomen” etsinnästä kiinnostuneiden ruotsinkielisten aktivistien kiinnostuksen. Vuonna 1904 Argentiinaan lähti ensin kasvitieteilijä Arthur Thesleffin johtama retkikunta etsimään sopivaa paikkaa siirtokunnalle. Pari vuotta myöhemmin siirtokuntaan saapuivat ensimmäiset uudisasukkaat. He olivat pääosin ruotsinkielisiä sekä varakkaampia ja koulutetumpia kuin keskivertosiirtolaiset.[18] Eräs lähtijöistä tähdensikin omaiselleen, ettei hanke ”ole mitään humpuukia à la Matti Kurikka, vaan sivistyneitten henkilöitten alkuunpanoa”.[19] Myös Matti Kurikka huomioi Misionesin siirtokunnan käynnistämisen, mutta *Elämä*-lehdessään hän epäili hankkeen onnistumista. Viljelyksiä syöviä heinäsirkkoja ja matojakin pahemmaksi siirtokunnan vitsaukseksi hän arveli alkoholin kirousta.[20]

16 Peltoniemi 1985, 73–84.
17 Peltoniemi 1985, 85–90.
18 Lähteenmäki 1989, 80–86, 117–118, 141–153.
19 Anna Skog miehensä sisarelle 26.2.1906. Lainattu teoksesta Lähteenmäki 1989, 118.
20 *Elämä* 11.12.1906, 2; 30.4.1907, 2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikan epäilykset osoittautuivat tarkkanäköisiksi, sillä Colonia Finlandesa kohtasi samanlaisia vaikeuksia kuin Kurikan omat kokeilut. Siirtokunnan näivettyessä karismaattinen Thesleff menetti asemansa sen johtajana vuonna 1909. Pian hän palasi Suomeen. Suomalaissiirtokunta pysyi kuitenkin toiminnassa vielä vuosikymmeniä tämän jälkeen.[21] Teuvo Peltoniemi luonnehtii Colonia Finlandesaa Sointulan jälkeen suurimmaksi suomalaiseksi utopiayhteisöksi – sen utopialuonne oli tosin Sointulaa ohuempi ja rakentui lähinnä luontoon paluun ihanteesta ja suomalaisesta nationalismista.[22]

Peltoniemen mukaan valtaosa suomalaisten perustamista utopiayhteisöistä on ollut maallisia, vaikka niiden aateperustaan on saattanut kietoutua myös uskonnollisia ulottuvuuksia. Monia suomalaisten ihanneyhteisöjä yhdistävät myös sosialistinen ja raittiushenkinen aatemaailma sekä yhteisruokailun, samapalkkaisuuden, ryhmäpäätösten ja sisäisen kontrollin periaatteet. Lisäksi useiden siirtokuntien keskeisenä ulottuvuutena on ollut suomalaisuuden vaaliminen, jota Matti Kurikan hankkeissa ilmensi muun muassa Kalevala-kuvaston ahkera käyttö.[23]

Kurikan hankkeet olivat elinkaareltaan varsin tyypillisiä verrattuna muihin Amerikassa toimineisiin ihannesiirtoloihin. Useimmat siirtokunnat pysyivät koossa korkeintaan muutaman vuoden ennen hajoamistaan sisäisiin ristiriitoihin ja talousvaikeuksiin. Hankkeisiin osallistuneiden ihmisten elämänuralla siirtokunnassa vietetty aika saattoi silti olla käänteentekevä. Lisäksi surkeasti epäonnistuneetkin hankkeet saattoivat innoittaa uusia utopioiden toteuttajia, mistä Kurikkaan henkilöitynyt Sointula on havainnollinen esimerkki.

Ihanneosuuskunnat tienä sosialismiin

Matti Kurikka ei unohtanut ihanneyhteisökokeilujaan palattuaan Suomeen vuonna 1905. Itse asiassa hän alkoi *Elämä*-lehden ympärille

21 Lähteenmäki 1989.
22 Peltoniemi 1985, 180.
23 Peltoniemi 1985, 214–220.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

ryhmittyneiden tukijoidensa kanssa kaavailla ihanneyhteiskunnan perustamista kotimaahan jo kevättalvella 1906. Tätä varten perustettiin Osuustoverikunta Elämä, jonka johtoon Kurikka itseoikeutetusti nimettiin. Samalla *Elämä*-lehti alkoi rohkaista lukijoitaan perustamaan omia osuuskuntia ja liittämään ne alaosastoiksi Elämä-osuustoverikuntaan.[24]

Suomen olosuhteet vaikuttivat aiempaa sopivammilta ihanneyhteisön perustamiseen, koska keisari oli peruuttanut yhtenäistämistoimet ja myöntynyt demokraattisiin uudistuksiin. Kurikka havahtui myös Suomessa nopeasti kehittyvään osuustoimintaliikkeeseen, joka tuntui tarjoavan otollisen välineen kansalaisen mobilisointiin. Ympäri maata perustettiin 1900-luvun ensikymmenellä sadoittain osuusmeijereitä ja -myllyjä, puimakoneosuuskuntia, viljanmyyntiosuuskuntia, osuuskassoja sekä osuuskauppoja.[25] Kaikkiaan erilaisilla osuuskunnilla oli vuonna 1908 arviolta 180 000 jäsentä, mikä teki osuustoimintaliikkeestä maan suurimman kansanliikkeen.[26] Kurikka nähtävästi uskoi, että tämä kansanliike tarjoaisi luontevan kasvualustan hänen omille yhteiskunnallisille visioilleen. Samalla osuuskuntien tukeminen tarjosi ”elämäläisille” keinon erottautua poliittisista kilpakumppaneistaan sosiaalidemokraateista, jotka *Elämä*-lehti pyrki kirjoittelussaan leimaamaan osuustoiminnalle vihamielisiksi.[27]

Elämä-lehti kampanjoi erityisesti maanviljelysosuuskuntien puolesta ja raportoi lukijoidensa innostuksesta sellaisten perustamiseen.[28] Lehti suuntasi viestinsä etenkin omasta maasta haaveileville tilattomille ja kehotti näitä muodostamaan maanosto-osuuskuntia. Niitä oli alettu perustaa Suomessa sen jälkeen, kun osuustoiminnan neuvontaelin Pellervo-Seura oli julkaissut aiheesta opaskirjan vuonna 1905.[29] *Elämässä* seurattiin tarkasti, miten ensimmäiset maanosto-osuuskunnat hakivat ja saivat avustusta senaatin hallinnoimalta Tilattoman väestön laina-

24 *Elämä* 21.2.1906, 3; 10.3.1906, 3–4; 18.4.1906, 3; 9.5.1906, 2, 4; Sancho, ”Ett samtal med Matti Kurikka”, *Tammerfors Nyheter* 18.4.1906, 3.
25 Ks. Henttinen 1999, 37–43, 76.
26 Tudeer 1909, 601; Stenius 1987, 51.
27 Esim. ”Pukin sorkka taas esillä”, *Elämä* 2.6.1906, 3.
28 ”Kirjeitä maaseuduilta”, *Elämä* 18.4.1906, 3; *Elämä* 12.5.1906, 2; “Maaseudulta”, *Elämä* 9.6.1906, 3.
29 Gebhard 1905. Ensimmäisistä maanosto-osuuskunnista ks. Elfving 1909, 397–409.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

rahastolta.[30] Maan ostaminen lainarahaston tuella vaikutti epäilemättä houkuttelevalta keinolta saattaa alkuun Sointulaa muistuttavia yhteisöjä.

Kurikan ja hänen kannattajiensa omaa ihanneyhteisöhanketta viivästyttivät ”elämäläisten” piirissä loppuvuonna 1906 puhjenneet ristiriidat.[31] Hanke eteni vasta seuraavan vuoden tammikuussa, jolloin Kurikka kumppaneineen perusti Malkosaaren yhteisöä mukaillen ”Sointula osuusperhekunnan”. Se nojasi edellisvuonna perustetun Elämä-toverikunnan sääntöihin, mutta sen toiminta tähtäsi nimenomaan uuden Sointulan perustamiseen. Kurikan johtamassa uudessa osuuskunnassa oli mukana kolmekymmentä hänen tukijaansa.[32] Hanke liittyi myös Kurikan perustaman, ensimmäisiin eduskuntavaaleihin valmistautuneen Sosialistisen Reformipuolueen ideologiaan, sillä tulevan ihanneyhteisön tarkoitus oli kokeilla sosialismia pienoiskoossa.[33] Kurikan mukaan

> ensin on perustettava yksi sointula, sitten useita sointuloita. Nämä kommunistiset toverikunnat liittoutuvat sointula-renkaaksi ja kun useita sointula-renkaita on syntynyt, kykenevät sointulain asukkaat valtiollisesti äänivaltaisina sosialisteina jo ottamaan koko maassa vallan käsiinsä. Silloin muuttuu koko valtio sointulaksi.[34]

Visio useista sointuloista ja niiden muodostamasta renkaasta periytyi Kurikan retoriikkaan Malkosaaren Sointulan ajoilta.[35] Suurlakko seurauksineen oli saanut Kurikan kuitenkin tarkentamaan visiotaan: nyt hän uskoi sosialismin voivan toteutua Suomessa parlamentaarisesti, yhteen liittyneiden ihanneyhteisöjen joukkovoiman avulla.

30 Esim. *Elämä* 13.6.1906, 2; 27.9.1906, 2; 24.11.1906, 1.
31 Ristiriidoista ks. *Elämä* 6.11.1906, 3.
32 ”Sointula osuusperhekunta i. l.”, *Elämä* 5.1.1907, 2.
33 Sosialistisesta reformipuolueesta ks. tarkemmin Pollari 2009; Varpio 2017, 84–95.
34 Matti K–a, ”Aatteemme kiteytyminen. II”, *Elämä* 20.12.1906, 1.
35 Wilson 1999, 374.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Porvoosta paikka Sointulalle

Jo Sointula-osuusperhekuntaa perustaessaan Kurikan joukkio iski silmänsä Kuopiossa myynnissä olevaan Mustilahden tilaan, joka vaikutti osuuskunnan käyttöön sopivalta. Osuuskunnan edustajat kävivät heti tammikuussa 1907 senaattori K. E. F. Ignatiuksen puheilla saadakseen hallituksen välittäjäksi maatilan ostoon. Ignatius puhui seurueelle kauniita, mutta epäili sointula-aatteen toteuttajien ajatusta osuuskuntansa ”perheellisestä järjestäytymisestä”. Osuuskuntalaisten pettymykseksi senaatti ei lopulta myöntänyt heille lainaa tilan ostamiseen. Näin kauppa kariutui.[36]

Tilan ostamisessa ilmenneet rahoitusvaikeudet turhauttivat Kurikan, joka käänsi huomionsa vaalikampanjointiin ja sen jälkeen Amerikanmatkan suunnitteluun.[37] Kurikka matkusti Yhdysvaltoihin kesäkuussa 1907 ja viipyi siellä luennoimassa seuraavaan syksyyn. *Elämä*-lehti oli sillä aikaa telakalla. Kurikka pyrki Amerikassa esittelemään Suomessa avautuneita mahdollisuuksia Sointulan perustamiseen ja rohkaisemaan suomalaissiirtolaisten paluumuuttoa.[38] Hänen matkansa aikana suomalaislehtiin levisi kuitenkin huhu, että Kurikka oli löytänyt Yhdysvalloista paikan uudelle Sointulalle ja alkanut värvätä sinne siirtolaisia. Huhulta kuitenkin putosi pohja pois, kun Kurikka palasi Suomeen ja tarttui taas *Elämän* puikkoihin.[39] Myös ihanneosuuskunnan suunnittelu jatkui. Hankkeen vetovastuun otti kuitenkin Kurikan sijasta *Elämä*-lehden toimittaja Vihtori Saarikoski. Hän oli niin ikään kuulunut Malkosaaren Sointula-yhteisöön ja palannut yhteisön hajottua Suomeen Kurikan vanavedessä.[40]

36 ”Sointula osuusperhekunta i. l.”, *Elämä* 5.1.1907, 2; ”Uusi 'Sointula'-yritys”, *Pohjois-Savo* 11.1.1908, 2; ”Ajan varrelta”, *Elämä* 26.1.1908, 2.

37 *Työmies* 28.4.1908, 4; Matti Kurikka, ”Selitystä”, *Työmies* 5.5.1908, 7.

38 Siirtolaisuusinstituutin Siirtolaisrekisteri – matkustajaluettelo, https://siirtolaisrekisteri.siirtolaisuusinstituutti.fi/passenger_list/769224/, haettu 8.7.2021; *Elämä* 12.6.1907, 2; *Raahen Sanomat* 20.6.1907, 4; ”Kirje Ameriikasta”, *Uusi Aura* 22.8.1907, nro 96, 3. Kurikan pyrkimyksistä Yhdysvalloissa uutisoivat myös useat amerikkalaislehdet, esim. *The Bessemer Herald* 31.8.1907, 1; *Jamestown Weekly Alert* 19.9.1907, 12; *Mower County Transcript* 25.9.1907, 6. Haut näistä lehdistä on tehty Newspapers.com-verkkopalvelussa 17.9.2021.

39 *Salmetar* 29.8.1907, 2; 10.9.1907, 2; *Perä-Pohjolainen* 22.10.1907, 3.

40 Saarikosken toiminnasta Malkosaarella ks. Halminen 1936, 37–38, 42.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Saarikoski alkoi etsiä lehti-ilmoituksilla osuuskunnalle sopivaa keskikokoista maatilaa, joka löytyi lopulta Porvoon kaupungin liepeiltä syksyllä 1908.[41] Käsirahan maksettuaan osuuskunta sai haltuunsa Suutalan tilan, jonne muutti Saarikosken lisäksi seitsemän muuta osuuskuntalaista. Pian myös Kurikka ilmestyi tilalle opastamaan ihanneyhteiskunnan järjestämisessä. Lehtikuvauksen mukaan hän ohjeisti osuuskuntalaisia isännöimään tilaa kukin vuorollaan ja hoitamaan kaikki työt yhdessä ilman palvelijoita.[42]

Porvoon Sointula-osuuskunnan taival jäi lyhyeksi, sillä sen toimintaa ei kyetty järjestämään kannattavaksi. Kun osuuskuntalaiset eivät enää saaneet hankituksi rahaa maatilalainan lyhentämiseen, he häipyivät omille teilleen vuoden 1909 alkuun mennessä. Lehtitietojen mukaan Suutalan tila palasi vanhan omistajan käsiin tuntuvia aineellisia vahinkoja kärsineenä. Porvarillinen lehdistö ilkkui, että työhaluttomat osuuskuntalaiset olivat hoitaneet tilansa taloutta myymällä kaiken myyntikelpoisen maitoastioita myöten ja repimällä jopa ulkohuoneiden lattiat polttopuuksi.[43] Erään pakinoitsijan mukaan osuuskuntalaisten into hävittää pääomaansa oli malliesimerkki sosialismista, olihan kapitaali ”se asia, mitä sosialistit työn jälkeen enimmin vihaavat”.[44] Sosialistilehdistö ei irvailusta provosoitunut vaan teki itsekin pesäeroa ”elämäläisten” hankkeeseen. Aiheeseen tarttunut *Raivaaja*-lehti vähätteli Porvoon osuuskuntaa nimittämällä sitä ”jonkunmoiseksi ’Sointulaksi’” ja piti sen lyhytikäisyyttä luonnollisena.[45]

Pohjanpellon kasautuvat ongelmat

Samoihin aikoihin Porvoon osuuskunnan kanssa aloitti toimintansa Oulujoen Maanviljelys-, Teollisuus- ja Kauppaosuuskunta Pohjan Pelto,

41 *Uusi Suometar* 15.9.1908, 8; *Uusimaa* 14.10.1908, 3.
42 ”Ett socialistföretag i sin prydno”, *Borgåbladet* 23.1.1909, 3. Kurikan liikkeistä Porvoossa myös *Työläinen* 19.10.1908, 2.
43 Esim. ”Sosialistien ihanneyhteiskunta loistossaan”, *Suomalainen Kansa* 25.1.1909, 3.
44 ”Uudenmaan pakinoita”, *Uusmaalainen* 29.1.1909, 2.
45 ”Hajonnut ’Sointula’”, *Raivaaja* 18.1.1909, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

lyhyemmin Pohjanpelto, jonka säännöt kuvernööri vahvisti heinäkuussa 1908.[46] Myös tämä osuuskunta sai tiettävästi vaikutteita Kurikan ideoista, sillä Kurikka kävi Oulussa toistuvasti esitelmöimässä. Hän itse ei kuitenkaan osallistunut osuuskunnan käynnistämiseen.[47] Nimet Kurikka ja Sointula nostettiin silti kärkkäästi esiin Pohjanpeltoa ja sen pian alkaneita vaikeuksia käsittelevissä lehtijutuissa.[48]

Pohjanpelto-osuuskunta keskittyi maanviljelyyn, mutta sen säännöt mahdollistivat myös teollisuuden ja kaupan harjoittamisen. Jäseneksi pääsi tuhannen markan osuusmaksulla, jota ei tosin tarvinnut suorittaa heti.[49] Liittymismalli oli samankaltainen kuin Malkosaaren Sointulassa, ja siitä seurasi myös samoja ongelmia, sillä monet jäseniksi hyväksytyt olivat tyhjätaskuja.[50] Toiveikkaana ajatuksena oli, että jäsenet kuittaisivat osuusmaksunsa vähitellen työnteolla kollektiivin hyväksi.

Pohjanpellon liikkeenhoitajaksi valittiin rakennusmestari Antti Koistinen ja puheenjohtajaksi koneenhoitaja Juho Sirviö. Molemmat olivat oululaisia työväenliikkeen jäseniä.[51] Lisäksi perustajiin kuului työmies Heikki Jalonen, joka toimi Oulun läänin eteläisen vaalipiirin sosiaalidemokraattien piirisihteerinä. Hän tosin jäi pian sivuun Pohjanpellon toiminnasta vaihdettuaan piiriä Etelä-Hämeeseen.[52] Ydinjoukon taustan perusteella osuuskunnalla oli joka tapauksessa selvä yhteys sosiaalidemokraattiseen liikkeeseen. Tämä puolestaan viittaa siihen, että Kurikan ajatuksilla oli yhä vetovoimaa työväenliikkeen kentällä.

Pohjanpelto hankki toimintaansa varten Kleemolan tilan Oulujoen Kiviniemen kylästä ja raivasi sen ympärille kymmenisen hehtaaria pel-

46 Anomus no 204 / 1.8.1908, Ab:151, Anomusasioiden diaari 1908, I os, Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto, KA; *Pellervo* 1.9.1908, 7.

47 *Kansan Tahto* 5.4.1906, 1; 14.11.1908, 2, 4; *Kaiku* 5.11.1906, 2; *Kaleva* 3.10.1908, 3; 31.10.1908, 4; "Kolhoosi Pohjanpelto Oulujoen Kiviniemessä", *Kaleva* 10.3.1963, 14.

48 Esim. "Vuokralautakuntia valitessa", *Kaiku* 27.10.1909, 3; "Kukistunut suurhumpuukiyritys", *Kaiku* 23.9.1910, 2.

49 Pohjan-Pelto osuuskunnan säännöt. Oulun ja Hailuodon käräjäkunnan kihlakunnanoikeuden asiakirjat Osuuskunta Pohjan Pellon konkurssijutussa. Edl:3, Konkurssiasiakirjat 1908–1925, Oulun tuomiokunnan II arkisto, KA.

50 Vrt. Matti Halminen, "Sointulan historiaa" (osa kirjoitussarjaa), *Iki-nuorten Sanomat* 1/1974, Canadan Suomalaisen Järjestön arkisto (MG28-V46), Vol. 118/19, Library and Archives Canada (LAC).

51 Ibid.; *Rekisterilehti Toiminimiä, Patentteja ja Tavaraleimoja varten Suomessa N:o 387*, 1.1.1909, 464; *Kansan Tahto* 20.7.1908 2; 30.4.1908, 1; 22.8.1908, 1.

52 Heikki Jalosen kirje Uno Wegeliukselle 31.1.1910, Ab:133, Saapunut kirje 1910, Uno Wegeliuksen arkisto, KA; *Kansan Tahto* 23.7.1908, 2; *Hämeen Voima* 2.3.1909, 2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

toa. Vähitellen osuuskuntaan tuli lähikunnista uusia asukkaita, myös perheitä. Perustajien ajatuksena oli antaa osuuskuntalaisille tontteja, joille he saisivat rakentaa, mutta varsinaista tilaa oli määrä viljellä yhteisenä suurviljelyksenä.[53] Osuuskunnan raivaamaa viljelysmaata ei tosin voinut millään mittarilla pitää suurena, sillä se vastasi tavanomaista torpan peltoalaa. Siksi tilan kyky elättää lukuisia perheitä herätti kysymyksiä alusta saakka.

Kuten porvoolainen sisaryhteisönsä, Pohjanpelto kärsi alusta saakka rahoitusvaikeuksista. Vuoden 1909 alussa kuvernööri epäsi osuuskunnan lainahakemuksen sen jälkeen, kun Oulun läänin talousseura oli antanut hakemuksesta kielteisen lausunnon. Talousseuran johtokunta perusteli kielteisyyttään sillä, ettei Pohjanpelto ollut ”mikään varsinainen maanviljelysosuuskunta” vaan siihen oli ”yhdistetty hommia ja pyrkimyksiä, joiden menestymisestä ei voida olla osapuilleenkaan varmoja”.[54] Mitä ilmeisimmin talousseuraa epäilyttivät osuuskunnan ideologiset lähtökohdat. Pohjanpellon tueksi kiirehti kuitenkin oululainen pappi Uno Wegelius, joka johtokunnalle lähettämässään kirjeessä vaati tasapuolisuutta Pohjanpellon kohteluun.[55] Wegeliuksen vaatimus ei muuttanut talousseuran kantaa, mutta Wegelius auttoi osuuskuntaa myöhemmin itse pankkilainan saamisessa.[56] Wegeliuksen myötämielisyyttä hanketta kohtaa selittänee hänen taustansa Oulun kristillisen työväenyhdistyksen perustajana ja työväen itsenäisen järjestäytymisen puolustajana.[57]

Wegeliuksen tukea lukuun ottamatta Pohjanpellolla tuskin oli yhteyttä kristilliseen työväenliikkeeseen, eikä osuuskunnan säännöissä ollut

53 Heikki Jalosen kirje Uno Wegeliukselle 31.1.1910, Ab:133, Saapunut kirje 1910, Uno Wegeliuksen arkisto, KA; *Kaleva* 10.3.1963, 14, ”Kolhoosi Pohjanpelto Oulujoen Kiviniemessä”.

54 Konsepti Oulun läänin Talousseuran kirjeestä Oulun läänin kuvernöörille 27.2.1909, Daa:10, Kirjetoisteet 1909–1910, Oulun läänin Talousseura ry:n I arkisto, KA.

55 Oulun läänin talousseuran johtokunnan ptk. 25.2.1909, Cb:7, Oulun läänin talousseuran johtokunnan ptk:t 1907–1910, Oulun läänin Talousseura ry:n I arkisto, KA.

56 Heikki Jalosen kirje Uno Wegeliukselle 31.1.1910, Ab:133, Saapunut kirje 1910, Uno Wegeliuksen arkisto, KA; Jaakko Lehtisen kirje Uno Wegeliukselle 27.2.1910, Ab:226, Saapunut kirje 1910, Uno Wegeliuksen arkisto, KA; Oulun ja Hailuodon käräjäkunnan kihlakunnanoikeuden asiakirjat Osuuskunta Pohjan Pellon konkurssijutussa. Liitteenä Oulun raastuvanoikeuden ptk. 8.10.1910, § 425 ja osuuskunnan valtakirja Uno Wegeliukselle lainan nostamista varten 6.9.1909. Edl:3, Konkurssiasiakirjat 1908–1925, Oulun tuomiokunnan II arkisto, KA.

57 Mustakallio 1983, 132, 379.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

mitään hengellisiä tai edes poliittisia viittauksia.[58] Mahdollisesti osuuskuntalaisia kuitenkin inspiroivat ”kurikkalaiseen” sosialismiin limittyneet teosofiset aatteet. Tähän viittaavat lehtitiedot, joiden mukaan Pohjanpellon jäsen Vihtori Saarikoski esitelmöi teosofian suhteesta materialismiin ja sosialismiin Oulun työväentalolla ja muualla Pohjois-Suomessa loppuvuonna 1909.[59] Malkosaaren veteraani Saarikoski oli tullut Oulujoelle viimeistään kesällä 1909, kun Porvoon osuuskuntahanke oli kaatunut, ja ottanut Pohjanpellossa heti keskeisen roolin.[60]

Taloushuolten ohella Pohjanpelto kärsi mainehaitoista riitauduttuaan yhden jäsenensä kanssa ja jouduttuaan käräjöimään tämän kanssa osuusmaksun palauttamisesta.[61] Mainehaitat lisääntyivät entisestään keväällä 1909, kun osuuskunnan maatalossa syttyi tulipalo, jonka *Kaleva*-lehti uutisoi murhapolttoyritykseksi. Lehden mukaan talon palovakuutusta oli äskettäin korotettu, mikä antoi aihetta epäillä, että osuuskuntalaiset halusivat itse polttaa talonsa.[62] Tapaus epäilemättä palautti monien mieleen Malkosaaren Sointulassa kuusi vuotta aiemmin raivonneen tulipalon, joka oli vaatinut kuolonuhreja ja jota oli niin ikään epäilty tuhopoltoksi ja jopa Kurikan itsensä sytyttämäksi.[63] Sosiaalidemokraattinen *Kansan Tahto* piti *Kalevan* vihjailuja Pohjanpellon palon syistä kuitenkin perusteettomana mustamaalauksena.[64] Myös Pohjanpellon hallitus kiisti vastineessaan *Kalevan* vihjailut ja väitti porvarilehden haluavan ilkeyttään vahingoittaa nuorta osuuskuntaa.[65] Vastine ei kuitenkaan levinnyt muihin lehtiin, toisin kuin *Kalevan* alkuperäinen uutinen.[66]

58 Pohjan-Pelto osuuskunnan säännöt. Oulun ja Hailuodon käräjäkunnan kihlakunnanoikeuden asiakirjat Osuuskunta Pohjan Pellon konkurssijutussa. Edl:3, Konkurssiasiakirjat 1908–1925, Oulun tuomiokunnan II arkisto, KA.

59 *Kansan Tahto* 20.11.1909, 4; *Pohjois-Suomi* 15.11.1909, 4; *Tornion Uutiset* 16.11.1909, 2.

60 Pohjan Pellon ylimääräisen kokouksen ptk. 29.8.1909. Oulun ja Hailuodon käräjäkunnan kihlakunnanoikeuden asiakirjat Osuuskunta Pohjan Pellon konkurssijutussa. Edl:3, Konkurssiasiakirjat 1908–1925, Oulun tuomiokunnan II arkisto, KA.

61 ”Itseään vastaan”, *Kansan Tahto* 15.2.1909, 2; ”Halusi päästä irti osuuskunnasta”, *Kaiku* 15.2.1909, 2.

62 ”Murhapolttoyritys”, *Kaleva* 23.4.1909, 3.

63 Sointulan tulipalosta ja tuhopolttosyytöksistä ks. Matti Halminen, ”Sointulan historiaa” (osa kirjoitussarjaa), *Iki-nuorten Sanomat* 4/1975, Vol. 118/20, Canadan Suomalaisen Järjestön arkisto (MG28-V46), Vol. 118/20, LAC; Aili Anderson, ”History of Sointula”, Canadan Suomalaisen järjestön arkisto (MG28-V46), Vol. 192/34, LAC; Kalemaa 1978, 170–171.

64 ”Murhapolttoyritys?”, *Kansan Tahto* 24.4.1909, 2.

65 ”Yleisöltä”, *Kansan Tahto* 27.4.1909, 4.

66 Esim. *Nya Pressen* 24.4.1909, 6; *Jakobstad* 28.4.1909, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Talousvaikeuksien ja sisäisten ristiriitojen syvenemisen vuoksi Pohjanpellon kohtalo näytti tuhoon tuomitulta kesän 1910 kynnyksellä. Vihtori Saarikoski kirjoitti osuuskunnan vaikeuksista Brooklyniin asettuneelle Matti Kurikalle, joka samaan aikaan viritteli jo uusia Sointulasuunnitelmia Amerikassa. Pohjanpellon kohtalo ei Kurikkaa juuri liikuttanut, sillä hän tyytyi kommentoimaan hanketta sarkastisesti: ”Mitäpä sitä ruvetaan konetta käyttämään, ennenkuin kaikki pultit ovat paikallaan.”[67] Pian tämän jälkeen Pohjanpelto asetettiin konkurssiin.[68] Alkusyksyllä pidetyssä konkurssihuutokaupassa osuuskunnan hallitsema Kleemolan talo myytiin irtaimistoineen eteenpäin paikalliselle talolliselle, ja osuuskuntalaiset muuttivat muualle.[69]

Pohjanpellon vararikko sai vanhasuomalaisen *Kaiku*-lehden irvailemaan, että hanke kuvasi pienoiskoossa sosialistien pyrkimyksiä. Kun maaemo ei tuottanut toivottua hedelmää, ”tasa-arvoisuuden ja veljeyden pohjalla” toimineet sosialistit kyllästyivät ja löivät rukkaset tiskiin.[70] Myöhemmin sama lehti luonnehti osuuskuntahanketta ”kukistuneeksi suurhumpuukiyritykseksi”, joka oli saanut innoituksensa Matti Kurikan ihanneyhteiskunnista ja edusti sosialistien mallia maan jakamisesta tilattomille. Hankkeen mahdottomuutta ilmensivät liian monen perheen asuttaminen huonosti tuottavalle tilalle ja yritys tehdä hiekkamaista viljelyskelpoisia sekä suunnitelmat viedä tilan tuotteita maailmanmarkkinoille omasta satamasta. *Kaiun* mukaan tilattomia oli yritetty harhauttaa samanlaisiin hankkeisiin muuallakin Oulun ympäristössä, ja lehti toivoi tilattomien vihdoin tajuavan sosialistien suunnitelmien mahdottomuuden. Lehti myös kehotti sosialistijohtajia kantamaan vastuunsa omaisuutensa menettäneiden osuuskuntalaisten toimeentulosta eikä syyttelemään hankkeen epäonnistumisesta porvarillista yhteiskuntaa.[71]

67 Matti Kurikka Matti Turuselle 6.6.1910, Kirjeenvaihtoa, Matti Kurikan arkisto, TA. Kurikan Amerikassa aloittamasta Sointulan suunnittelusta esim. *Kansan Tahto* 15.6.1910, 2.

68 ”Osuuskunta konkurssiin”, *Kaleva* 13.7.1910, 2; ”Osuuskunta Pohjanpelto Hallinnon”, *Kaleva* 16.7.1910, 4; ”Työosuuskunta konkurssitilassa”, *Sorretun Voima* 20.7.1910, 3; Heikki Jalosen kirje Uno Wegeliukselle 31.1.1910, Ab:133, Saapunut kirje 1910, Uno Wegeliuksen arkisto, KA.

69 ”Maatilan ja irtaimiston huutokauppa”, *Kaleva* 17.9.1910, 4; ”Kolhoosi Pohjanpelto Oulujoen Kiviniemessä”, *Kaleva* 10.3.1963, 14.

70 ”Luhistunut sosialistinen yritys”, *Kaiku* 18.7.1910, 3.

71 ”Kukistunut suurhumpuukiyritys”, *Kaiku* 23.9.1910, 2.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Sosiaalidemokraattinen *Kansan Tahto* paheksui porvarilehden ilakointia köyhien vaikeuksilla mutta korosti samalla, ettei Pohjanpelto ollut sosialistinen hanke. Lehden mukaan sosiaalidemokraatit eivät itse asiassa laisinkaan kannattaneet tuotanto-osuuskuntia ja olivat Oulussa vastustaneet Pohjanpellon perustamista.[72] Näkemys veti mutkia suoriksi, sillä sosiaalidemokraattinen puolue oli edeltävien vuosien ohjelmissaan suhtautunut myötämielisesti maatalousosuuskuntien perustamiseen ja kannattanut valtion tukea niille.[73] *Kansan Tahdon* arviosta heijastuikin jälkiviisaus, kun se kuvasi Pohjanpeltoa liian utopistiseksi vallitseviin oloihin ja varoitteli työläisiä uusista vastaavista hankkeista.[74] Pesäeron tekemistä helpotti kuitenkin Pohjanpellon yhdistäminen sosiaalidemokraattien viholliseen Matti Kurikkaan, joka oli jo kaukana Amerikassa osuuskunnan konkurssin aikaan. Kurikan utopioiden inspiroimat osuuskuntahankkeet oli helppo leimata haihatteluksi, joka ei edustanut sen enempää sosialismia kuin taloudellisesti elinkelpoista osuustoimintaakaan. Yhdistäminen Kurikkaan saattoi olla jo alun alkaenkin Porvoon ja Oulujoen osuuskunnille rasite, joka heikensi ratkaisevasti niiden alkuunpääsyä.

72 *Kansan Tahto* 19.7.1910, 2.
73 Jussila 2015, 15–16, 96, 101.
74 ”Perä-Pohjolan tukkityöläiset valveille”, *Kansan Tahto* 5.12.1910, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Avioparin törmäävät haaveet

Sami Suodenjoki
https://orcid.org/0000-0002-6301-7462

Elämän Tuvalla Helsingin Töölössä vietettiin maaliskuussa 1906 sosialistisia häitä. Muutaman kymmenen häävieraan edessä avioliiton satamaan astuivat kohujen saattelema Matti Kurikka ja helsinkiläisen pannusepän tytär Hanna Räihä. Poikkeuksellisen tilaisuudesta teki papin puuttuminen, sillä Kurikka oli kieltäytynyt kirkollisesta vihkimisestä.[1] Tämä puolestaan tarkoitti sitä, että parin oli haettava liitolleen juridinen hyväksyntä jälkikäteen raastuvanoikeudesta, koska laki ei tuntenut siviiliavioliittoa. Mallin Kurikan ja Räihän tuomioistuinavioliitolle tarjosi kulttuuriradikaali Rolf Lagerborgin ja Elna Selinin kolme vuotta aiemmin solmima vastaava liitto, jolle Lagerborg oli löytänyt oikeudelliset perusteet Ruotsin ajalta periytyneestä lainsäädännöstä. Kuten historioitsija Marja Jalava on osoittanut, Lagerborgin tuomioistuinliitto herätti Suomessa vilkkaan keskustelun vapaasta rakkaudesta, avioliittoinstituutiosta ja uskonnonvapaudesta.[2] Tästä tietoisena Kurikka osasi odottaa myös oman liittonsa Räihän kanssa saavan julkisuutta, kuten se saikin. ”Lagerborgin tie ” innoitti seuraavina vuosina myös kymmeniä muita

1 *Helsingin Sanomat* 18.3.1906, 5. Räihän perhetaustasta ks. Kyläkoski 2018. Vrt. Kalemaa 1978, 206.
2 Jalava 2005, 403–406.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 25. Hanna Räihä ja Matti Kurikka. Museoviraston historian kuvakokoelma. CC BY 4.0.

sosialisteja ja vapaa-ajattelijoita solmimaan omantunnon- tai toveriavioliiton protestina kirkkoa ja avioliittolain vanhakantaisuutta vastaan.[3]

Hanna Räihä oli syntynyt vuonna 1886, eli hän oli yli kaksikymmentä vuotta siippaansa nuorempi. On kuitenkin helppo kuvitella, että kulturelli Matti Kurikka vetosi musikaaliseen ja näyttelemisestä kiinnostuneeseen Hannaan. Avioitumisen jälkeen Hanna pääsi esiintymään pianistina Matin luentotilaisuuksissa, joiden sisäänpääsytuloilla kartutettiin Kurikoiden talouskassaa. Joulukuussa 1906 syntynyt tytär Auli kuitenkin vähensi Helsingin kantakaupungissa Pietarinkadun varrella asuneen parin yhteistä aikaa.[4] Lapsenhoito jäi Hannan ja palvelijattaren harteille, sillä Matin aika kului liikkuvassa aatteellisessa työssä.

3 Kemppainen 2020, 107–108, 252, 308; Saarinen 2019, 22–26.

4 *Kansan Lehti* 17.3.1906, 1; *Elämä* 15.2.1908, 5; *Tampereen Sanomat* 22.4.1908, 1; Uudenmaan läänin henkikirjat 1907 (U:231, 7.–10. kaupunginosa), s. 2860, Kansallisarkiston Astia-palvelu, https://astia.narc.fi/uusiastia/viewer/?fileId=5256191929&aineistoId=2109381913, viitattu 24.4.2022.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kun Matti Kurikka päätti takaiskujensa jälkeen jättää Suomen vuonna 1909, Hanna ja Auli seurasivat häntä Amerikkaan. Mukaan lähti myös perheen vastasyntynyt kuopus Maire, joka kuitenkin kuoli New Yorkissa pian saapumisen jälkeen.[5] Perhe asettui Brooklyniin, missä Matti toimitti *New Yorkin Uutisia* ja Hanna hoiti kotia.[6] Vielä alkukesällä 1910 perheen asiat olivat mallillaan, ainakin Matin ”elämäläiselle” toverilleen lähettämän kirjeen perusteella:

> Vaimoni on nuori ja iloinen, kuni enne[n]kin ja uhkuu yhtä tasaista rakkautta ja uskollisuutta kuin ennenkin, hilliten hämäläisessä tasaisuudessansa minun kuumaa vertani. Ja tyttäreni, Auli, on oikea Herran enkeli, niin kehittynyt sekä ruumiillisesti kuin henkisestikin, että pelottaa olla moisen aarteen vastuunalaisena kasvattajana.[7]

Pariskunnan avio-onni loppui kuitenkin viimeistään seuraavana vuonna, jolloin Matti Kurikka liikkui luennoimassa ympäri Amerikkaa. Hanna sai tarpeekseen oleskelusta New Yorkissa ja häipyi Suomeen Auli-tytär mukanaan.[8] Äkillinen elämäntilanteen muutos vapautti Matin jälleen verestämään visioitaan Kalevan Kansasta, ja kesällä 1911 hän asettui Vancouveriin suunnittelemaan uutta ihannesiirtolaa.[9] Matti kuitenkin harmitteli eroa vaimostaan kirjoittaessaan Vancouverista suomalaiselle asianajajalleen:

> Olisi vaan helluni pysynyt matkassa, niin ei olisi hätääkään. Se eksyi sinne meren taa ja tuskin enää uskaltaa tänne tullakaan, jollen

5 New York, Passenger and Crew Lists, arrival date 24.9.1909, Microfilm Serial: T715, 1897-1957, Microfilm Roll 1291, Page 10. Ancestry.com database online, haettu 27.6.2019; New York, Extracted Death Records, 1862–1946. Ancestry.com database online, haettu 27.6.2019.

6 Väestönlaskennan mukaan Kurikat asuivat Brooklynissä ainakin vielä 15.4.1910. Thirteenth Census of the United States, 1910. Census place: Brooklyn Ward 8, Kings, New York, Roll: T624_958, Page 2A, Enumeration District: 0137, FHL microfilm 1374971. Ancestry.com database online, haettu 27.6.2019.

7 Matti Kurikka Matti Turuselle 6.6.1910, Kirjeenvaihtoa, Matti Kurikan arkisto, TA.

8 Tytär Auli Kurikan paluumatkasta löytyy merkintä Britanniaan saapuneiden matkustajien luettelosta 11.5.1911. UK, Incoming Passenger Lists 1878-1960, Ancestry.com database online, haettu 27.6.2019; Kalemaa 1978, 224.

9 *Sosialisti* 21.6.1911, 3; *Helsingin Sanomat* 21.9.1911, 5.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> tule lentolaivassa hakemaan. Kuuluvat narranneet hänet teatteriin Helsingin herroille reisiään näyttelemään.[10]

Kuten Kurikka kirjeessään antoi ymmärtää, Hanna todellakin tarrasi kiinni teatteriunelmiinsa palattuaan kotimaahan. Hän pääsi Kansallisteatterin oppilaskouluun, sai teatterista harjoittelijasopimuksen vuonna 1912 ja opiskeli siinä sivussa laulua.[11] Samalla hän palautti käyttöön tyttönimensä.[12] Kun Hanna seuraavana vuonna haki virallisesti avioeroa, Brooklyniin jälleen palannut Matti kirjoitti asianajajalleen:

> Kun hän kerran minun kanssa yhdyselämässä ollessaan ehkäilykeinojen käyttämisellä rikkoi kalleimmat velvollisuutensa ja sitte pyynnöistäni huolimatta päätti lähteä yli valtameren sekä viimein siirtyi ammatti-alalle, jossa hän kaikkein vähimmin voi milloinkaan täyttää aviovaimon ja äidin tehtäviä, niin on hän itsessään jo siveellisesti ottanut eron minusta.[13]

Kirje asianajajalle osoittaa selvästi, mitä Matti vaimoltaan odotti ja miten hänen odotuksensa olivat törmänneet Hannan omiin haaveisiin. Avioeron kynnyskysymykseksi muodostui kuitenkin Auli-tyttären huoltajuus, jota Matti vaati itselleen.[14] Vaatimus toteutui seuraavana vuonna, jolloin tytär matkusti takaisin isänsä luokse Amerikkaan.[15] Järjestely oli ajan oloissa epätavallinen ja epäilemättä raskas kaikille osallisille.

10 Matti Kurikka K. A. Castrénille 27.11.1911, Kirjeenvaihtoa, Matti Kurikan arkisto, TA.

11 Esim. *Helsingin Sanomat* 25.5.1912, 8; *Suomi* 28.5.1912, 5; *Uusi Suometar* 20.12.1911, 11; 24.11.1912, 12; 23.11.1913, 12; *Nya Pressen* 20.5.1913, 4.

12 Ks. esim. *Uusi Suometar* 25.5.1912, 7.

13 Matti Kurikka K. A. Castrénille 28.11.1913, Kirjeenvaihtoa, Matti Kurikan arkisto, TA. Kurikka palasi Vancouverista Brooklyniin heinäkuussa 1912. Matti Kurikka, s. 6, rivi 2, Vermont, St. Albans Canadian Border Crossings, 1895-1954, https://familysearch.org/ark:/61903/3:1:3QS7-99DS-WSMZ-Q, haettu 27.8.2020.

14 Ibid.

15 Kalemaa 1978, 226. Auli Kurikan oleskelu isänsä luona Connecticutissa mainitaan myös Matti Kurikan kuolemasta uutisoineessa amerikkalaislehdistössä. Esim. *Auttaja* 14.10.1915, 1. Chronicling America -verkkopalvelu, https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn93060356/1915-10-14/ed-1/seq-1/, viitattu 19.4.2022.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

„Carmen"-esitys Tampereella. Henkilöt vasemmalta lukien: seisomassa Juho Kaartotie, Hanna Räihä, Reino Volanen (Escamillo), Marja Kylmäkoski (Carmen), Arno Hjorth (Don José), Aino Nurminen (Micaëla), Mykkänen, istumassa neiti Sandell ja rva Pahlman.

Kuva 26. Kiertävä teatteriseurue keräsi rahaa Punaisen Ristin hyväksi esittämällä Carmen-oopperaa ensimmäisen maailmansodan alussa. Hanna Räihä (toinen vasemmalta) esitti Mercedeksen osaa. *Kodin kuvasto* 27.12.1914. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Hanna Räihä jatkoi teatteriuraa Tampereen Teatterissa, missä hän keräsi rooleistaan kiittäviä arvosteluja kesästä 1913 lähtien.[16] Suosion siivittämänä Räihä pääsi myös tekemään omalla nimellään vierailunäytöksiä Tampereen Työväen Teatteriin ohjelmistonaan operetit *Onnen tyttö* ja *Lepakko*.[17] Hänen lavaolemuksensa hurmasi esimerkiksi *Tuulispää*-lehden viipurilaisen avustajan, joka arvioi tamperelaisteatterin vierailua kaupungissa. Avustajan mielestä ”rouva – toivon että hän olisi leskirouva – Hanna Räihä” oli ihastuttava lupaus, josta sopi odottaa ”paisuvan aikaa myöten maamme suurimman koomikottaren”.[18] Avustaja luultavasti tiesi Räihän Kurikan entiseksi vaimoksi, mutta kaikki katsojat välttämättä eivät.

16 Esim. *Aamulehti* 11.7.1913, 4; *Keski-Suomi* 4.11.1913, 2; Rajala 2004, 63.
17 Esim. *Tampereen Sanomat* 7.11.1914, 3; *Aamulehti* 13.12.1914, 2.
18 Hummeri, ”Viipurin kuulumisia”, *Tuulispää* 20.2.1914, 20.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Räihä jätti Tampereen teatterit keväällä 1915 ja suuntasi syksyllä Pohjois-Amerikkaan.[19] Lähtöön vaikutti tarve selvitellä lokakuussa kuolleen Matti Kurikan perintöä ja Auli-tyttären huoltajuutta.[20] Hanna joutui kuitenkin pettymään perintöodotuksissa, sillä paikallishistorian tutkija Burton Jernstromin mukaan hän joutui huijatuksi Kurikalta jäänyttä maatilaa kaupattaessa.[21] Hanna päätti joka tapauksessa jäädä Amerikkaan ja palautti käyttöönsä entisen miehensä sukunimen. Nimellä Hanna Räihä-Kurikka hän ryhtyi konsertoimaan amerikansuomalaisissa yhteisöissä vuonna 1916 ja hankki maineen ”kuuluisana suomalaisena sopraanona”. Lehtitietojen perusteella konserttikiertue jatkui aina seuraavaan vuoden alkuun, jolloin hän aloitti uuden parisuhteen.[22] Michiganin avioliittorekisterin mukaan muusikko Hanna Kurikka avioitui suomalaistaustaisen myyntimies John Salmun kanssa Ishpemingin siirtolaiskaupungissa toukokuussa 1917.[23] Hän jäi asumaan Yhdysvaltoihin ja kuoli vuonna 1946.[24] Kuolinilmoituksessa mainitaan Hanna Salmun olleen rakastettu kahden tyttären äiti. Tyttäristä vanhempi, Anita Coningsby, oli syntyjään Auli Kurikka.[25]

19 New York, Passenger and Crew Lists, arrival date 27.10.1915, Microfilm Serial: T715, 1897-1957, Microfilm Roll 2438, Page 85. Ancestry.com database online, haettu 27.6.2019; *Tampereen Sanomat* 26.2.1916, 2.

20 Auli-tyttären myöhemmät vaiheet kaipaavat lisätutkimusta. Lehtitiedon perusteella hän kävi koulua New Yorkissa vuoden 1915 lopulla. *The Brooklyn Daily Eagle* 17.12.1915, 33. Haku Newspapers.com-verkkopalvelussa 17.9.2021.

21 Burton Jernstromin haastattelu.

22 *Skandinavia* (Worcester) 22.3.1916, 11; *Fitchburg Daily Sentinel* 16.9.1916, 2. Hanna Kurikan kihlautumisesta kerrottiin suomalaislehdessä, mutta lehden mainitsema kihlattu oli eri henkilö kuin Hannan tuleva aviomies. *Liitto* 11.2.1917, 3. Sopraano Hanna Kurikan ja herra John Salmun häämatkasta uutisoi *Escabana Morning Press* 22.5.1917, 4. Haku Newspapers.com-verkkopalvelussa 17.9.2021.

23 Haku nimellä ”Hanna Kurikka”. Michigan, County Marriage Records, 1822-1940. Ancestry.com database online, haettu 27.6.2019. John Salmun toiminnasta myös esim. *Aura* 15.2.1916, 2.

24 Haku nimellä ”Hanna Salmu”. New York, New York, Extracted Death Records, 1862-1946. Ancestry.com database online, haettu 27.6.2019; U.S., Social Security Applications and Claims Index, 1936-2007. Ancestry.com database online, haettu 27.6.2019. Kuolinvuoden mainitsee myös Hautamäki 1967, 279.

25 *The Brooklyn Daily Edge* 16.3.1946, 5. Haku Newspapers.com-verkkopalvelussa 17.9.2021.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kuva 27. Hanna, Auli ja Matti Kurikka Ohiossa, Yhdysvalloissa. Victor Taipale, Kansan Arkisto.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Väinön tyttäret ja viimeiset vuodet Amerikassa

Päivi Salmesvuori
https://orcid.org/0000-0002-7948-8883

Kirsti Salmi-Niklander
https://orcid.org/0000-0003-0552-1801

> Suomesta minä en toivo enää minun eläessäi mitään, mutta Suomen kansan uskon vielä tulevan olemaan huomattavana tekijänä siinä kansainvälisessä uudesta-syntymisessä, joka varmasti on edessä. Tiedän varmasti, mitä tulemassa on, tiedän sen varmemmin kuin tiesin suurlakon tulon (jota kumminkin odotin) mutta sitä en ole vielä saanut tietää, missä muodossa ja kuinka pian se suuri käänne tulee tapahtumaan. Olen nykyisin täydessä työkunnossa ja ammennan kaikkialla-läsnä-olevaisuuden tietolähteestä yhä selvempiä piirteitä siitä uudesta elämän-muodosta, johon ihmiskuntaa nykyisin varovasti mutta suurimmalla varmuudella johdetaan.[1]

Matti Kurikka kirjoitti Suomeen vuonna 1910 lopullisen kuuloisia sanoja. Hän ennusti maalle hyvää mutta koki, ettei itse enää olisi osallinen Suomen politiikassa. Lainauksen lopussa hän viittaa optimistisesti

1 Kurikka 6.6.1910 entiselle ”elämäläiselle” Matti Turuselle. Kirjeenvaihtoa, Matti Kurikan arkisto, TA.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

visioon, jossa koko ihmiskuntaa viedään kohti jotakin parempaa. Kurikka prosessoi jatkuvasti uudenlaisia versioita ihanneyhteiskunnasta.[2] Sointulan tarina ei hänestä ollut epäonnistuminen vaan pikemminkin välietappi, kokeilu, josta hän otti oppia ja jonka avulla hän kehitteli ajatusta ihanneyhteisöstä eteenpäin. Hän totesi: ”Mutta mehän olemme joka tapauksessa saaneet kokemusta. Mehän nyt tiedämme, miten sointulaa ei ole perustettava. Aivan toisesta päästä olisi siis kodintarpeessa olevain neitosten alotettava.”[3]

Kurikka oli aktiivisesti mukana New Yorkissa toimivassa Imatra-työväenyhdistyksessä. Se oli perustettu 1890, ja siihen saivat alusta lähtien kuulua yhtä hyvin naiset kuin miehet. Vuoden 1910 joulukuussa yhdistys aloitti Kurikan ehdotuksesta työnvälityksen. Erityisesti naisille olisi ollut tarjolla enemmän palveluspaikkoja kuin heitä oli saatavilla. Vuoden aikana 135 naista ja 50–60 miestä oli saanut työpaikan yhdistyksen avulla.[4] Kurikka näki läheltä nuorten naisten saapumisen ja asettautumisen uuteen paikkaan.

Nainen olisi avaintekijä uudessa yhteiskunnassa, ja niinpä Kurikka lanseerasi ajatuksen Väinön tyttärien yhteisöstä. Ajatus liittyi ilmeisesti Kurikan suunnitelmiin käynnistää uusi ihannesiirtola Vancouverin seudulla.[5] Hän kirjoitti 1911 Vancouverista Suoma Tuupalle:

> Kehottaisin Teitä tulemaan muitta mutkitta tänne, hankkimaan itsellenne maapaikan, joita ei ole vaikea täällä saada, ja perustamaan naisten sointulan. Missä suhteessa se tulisi mies-sointulaan olemaan, siitä voitaisiin sitten keskustella. Mahdotonta ei ole, että me riittävästi keskusteltuamme voisimme yksituumaisesti alottaa aivan uuden rakennuksen, jossa minä olen valmis asettamaan naiset erityisen arvokkaalle asteelle.[6]

2 Kurikan uusista Sointula-suunnitelmista yllä mainitussa kirjeessä Turuselle.

3 *New Yorkin Uutiset* 14.9.1912.

4 Imatra Society, https://en.wikipedia.org/wiki/Imatra_Society, haettu 3.4.2020. Imatra I -yhdistyksestä yleisesti ks. Liski 1981; *Kalevainen* 5/1915, 6.

5 Kurikka matkusti Vancouveriin järjestämään uudelleen Kalevan Kansaa kesällä 1911. Sinne päästyään hän yritti kannattajineen jatkaa Sointulan ihannesiirtokunnan toimintaa Malkosaarella, mutta yritys epäonnistui. *Helsingin Sanomat* 17.6.1911, 5; *Sosialisti* 25.8.1911, 6; *Työmies* 20.9.1911, 5.

6 Kalemaa 1978, 225–226.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Suoma Mathilda Tuuppa (s. 1884) kytkeytyi monin tavoin Matti Kurikan viimeisten elinvuosien tapahtumiin. Hän opiskeli Helsingin yliopistossa 1907–1908 ja osallistui vuosina 1908–1912 Mustalaislähetyksen toimintaan kirjoittaen muun muassa runoja Mustalaislähetyksen lehtiin.[7] Yhdysvaltoihin hän matkusti Suomesta toukokuussa 1910.[8] Uudella mantereella Tuuppa pestautui *New Yorkin Uutisten* aputoimittajaksi ja tutustui viimeistään tässä vaiheessa lehteä päätoimittavaan Kurikkaan.[9]

Kurikan kirjeen innoittamana Suoma Tuuppa ilmeisesti kävi tutkailemassa Kurikan suosittelemaa maatilaa kesällä 1911. Tuuppa ei kuitenkaan jäänyt Vancouveriin vaan päätyi palaamaan varsin pian Suomeen naimisiin mennäkseen.[10] Kurikka ei lannistunut tästä, vaan käytti ideansa mainostamiseen Imatra-yhdistykseen kytkeytynyttä lehteä *New Yorkin Uutisia*. ”Väinön tyttärien kutsumus” -otsikolla hän kirjoitti juttusarjan, jonka suuntasi erityisesti töissä käyville naisille. Monet heistä toimivat palvelijana. Kurikka arvioi, että tulevaisuudessa sulhasen löytäminen tulisi olemaan vaikeaa ja sen vuoksi naisten kannattaisi pohtia, miten luonnonmukaisen kaipuun voisi tyydyttää mahdollisimman ihanteellisesti ja luonnollisesti. Hän viittasi muun muassa ”mainareihin”, jotka ottivat velkaa ja olivat epäluotettavia. Kurikka totesi, että he eivät osaa tehdä eroa vapauden ja vallattomuuden välillä. Kurikan mukaan:

> Jokaisella neitosella, joka sukupuoli-rakkautta kaipaa, on edessä, joko antautua materialistien nyt jo yleiseen opettamaan rotumurhaamis-keinoon, salaa rikollisesti tyydytellen sukuvietillisiä taipu-

7 Helsingin yliopiston matrikkeli 1907: 31080. Tuuppa Suoma Mathilda, https://www.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/ylioppilasmatrikkeli_1905_1907.pdf, viitattu 14.9.2020; *New Yorkin Uutisten joulualbumi* N:O 1, 1.1.1914, Muutamia piirteitä ”New Yorkin Uutisten” historiasta.

8 Siirtolaisuusinstituutin tietokannan mukaan Suoma Tuuppa matkusti Suomesta Yhdysvaltoihin 18.5.1910. Siirtolaisuusinstituutin Siirtolaisrekisteri – matkustajaluettelo, https://siirtolaisrekisteri.siirtolaisuusinstituutti.fi/passenger_list/818277/, haettu 8.7.2021.

9 *Viesti: New Yorkin Uutisten Joulualbumi* (1914), 164.

10 *New Yorkin Uutiset* 18.9.1912, nimimerkin ”Tyttö” kirjoitus: ”Suoma Tuuppa jo kävi maita katselemassa ja Hanna Lehtinen lupasi myydä parhaan hameensa asian eteenpäin viemiseksi, mutta hetkellistä oli sekin innostus. Suoma Tuuppa löysi oman armaan, meni Suomeen ja laulelee nyt ylistyslauluja Lemmen Jumalattarelle, ja on niin sanomattoman onnellinen oman kullan kainalossa, mikäli voi niistä kirjeistä päättää, joita hän meille kirjoittaa.” *Turun Sanomissa* ja *Tampereen Sanomissa* julkaistiin 18.8.1909 kihlausuutinen ”Suoma Tuuppa Tampereelta ja proviisori Akseli Kronqwist Himangalta”. Heidän mahdollisista yhteisistä vaiheistaan ei kuitenkaan löydy lisätietoa.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> muksiaan tahi itsekasvatus-työtä harjottaen, huokaillen odottaa aikaa parempaa. Sillä välin kaikellaiset keinottelijat, hiiviskellen heidän keskuudessaan, viettelevät heiltä pois heiän säästönsä, upottaen ne joko tietämättään tahi itsetietoisina huijareina sellaisiin liikeyrityksiin, joitten perustajain persoona yksinään jo takaa niille kukistumisen.[11]

Kurikka näki rakkautta janoavat suomalaisnaiset helppoina kohteina itsekkäille miehille, joita hänen arvionsa mukaan kiinnostivat satunnainen seksi ja naisten rahat. Kurikka mietti, että New Yorkissa olisi noin sata nuorta suomalaistaustaista naista, ja ehdotti, että nämä perustaisivat yhteisen kodin, jonne voisi loma-aikoina mennä lepäämään, hoitamaan terveyttä ja ”saamaan vaihtelevaisuutta elämäänne, nauttimaan runollista rauhaa luonnon helmassa!”[12]

Kurikka laski, että jos jokainen laittaisi vuodessa noin viisi dollaria, silloin kertyisi jo pääomaa, jolla maatilan ostamisesta aiheutunutta velkaa saisi lyhennettyä. Farmi toimisi osakeyhtiönä, ja sinne palkattaisiin ”taattu” ja sairaanhoitoon perehtynyt henkilö. Kun taloon hankittaisiin muutama lehmä, kanoja ja mehiläisiä, siitä tulisi omavarainen. Jokainen jäsen voisi käydä lepäämässä ja tehdä siellä töitä ruokapalkalla emännän apuna. Tällainen yhteisesti omistettu maatila toisi kodin avioliittoa vailla oleville. Kurikka maalasi tilasta jokaisen oman linnan, jonne vetäytyä välillä turvaan.[13]

Kurikka selitti, että markkinayhteiskunta oli miesten rakentama ja yhä useampi mies halusi pysyä naimattomana mutta silti nauttia seksistä. Tämä saattoi naiset hankalaan tilanteeseen, koska yhtäältä nainen sai kantaa sukupuoliyhteyden seuraukset eli lapset ja toisaalta koska Kurikan mukaan ”[m]iehen ensimmäinen ajatus on tulojen saanti, naisen ensimmäinen ajatus on sulhon (hellyyden) saanti”.[14]

Kurikka viittasi utopistin ja osuustoiminnan isäksi nimitetyn Robert Owenin kehotukseen mennä maalle ja ryhtyä omavaraiseksi. Luonto

11 *New Yorkin Uutiset* 14.9.1912.
12 *New Yorkin Uutiset* 14.9.1912.
13 *New Yorkin Uutiset* 14.9.1912.
14 *New Yorkin Uutiset* 14.9.1912.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

tarjoaisi rauhaa ja rentoutumista. Kurikka perusteli ajatustansa myös yhteiskunta-analyysilla ja, kuten hän sanoi, sosialistisella talousopilla. Hän nosti esiin kolme pääkohtaa:

1) On siirrytty pois ”perhe-elämälle nojaavasta ja kotia suojelevasta järjestelmästä markkina-yhteiskuntaan, jossa perhe-elämän vaatimuksille – mikäli ne ovat ristiriidassa pelihuijauksen kanssa – ei anneta mitään arvoa ja joka on kaiken aikaa tehnyt parastaan hajottaakseen koteja, ajaessaan äitejä ja lapsiakin hirvittävään tehdasorjuuteen”.

2) Tämä kehitys on vienyt vuosikymmeniä, vuosisadankin, eikä nykytilaa saa parannetuksi muutamassa vuodessa. Siihen kuluu vuosikymmeniä, jopa vuosisata.

3) Ainoa apu tällaisessa laittomassa elossa on turvautuminen luonnon voimiin. Järjestäytyminen on luonnon voimien oikeanlaista käyttämistä ja luonto ”aina ennenkin on sekä eläinkuntaa että ihmiskuntaa auttanut suojelemaan itseään”.[15]

Kurikka suostutteli lukijoita mukaan selittämällä, ettei mikään ”luonnonlaki tiedä mistään ’naimisiin menemisestä’”. Hän kuvasi, että mikäli joku naisista päättää haluta tulla äidiksi, hänellä pitäisi olla täysi vapaus ja muiden hyväksyntä valita lapselleen sopiva isä. Kurikka selitti, että perhe on nyky-yhteiskunnassa kriisissä. Tämän näkee muun muassa siitä, että monet lapset ovat töissä tehtaissa, isät työttömiä ja nuoria tyttöjä kaupitellaan poliisilaitoksen turvissa. Selkeä johtopäätös hänen mielestään oli: ihmiskunnan ainoa toivo on järjestää lasten saaminen ja kasvatus uudella tavalla ja sisarellisesti toisiaan tukien. Kurikka suostutteli lukijoitaan me-muotoa käyttämällä:

> Kun meitä on näin paljon, niin voimme aina palkata lakimiehen suojelemaan jokaista yksityistä sisartamme. Silloin ei kukaan meihin pysty. Tyhmäin ja raakalaisten pilkan me annamme heille naisellisella suloudella ja hellyydellä anteeksi. Silloin kun teistä yksi joukosta näin puhuu, te ymmärrätte häntä, Väinön tyttäret, ja te tiedätte millainen kutsumus on teillä silloin auki.[16]

15 *New Yorkin Uutiset* 14.9.1912.
16 *New Yorkin Uutiset* 14.9.1912.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikka arvosteli väsymättömästi sekä marxilaisia sosialisteja että kapitalistista järjestelmää. Hänen ratkaisunsa toimivaksi yhteiskunnaksi palautui yhteistyöhön ja järjestäytymiseen. Osuuskunta-aate tarjosi hänestä tähän parhaan mallin. Hän korosti, että hänen ehdottamansa ratkaisu oli sopusoinnussa voimassa olevien lakien kanssa. Naisten ei tarvitsisi laiminlyödä ”äitivelvollisuuksiansa”, ja silti naisilla säilyisi myös yksityiskodin perustamisen mahdollisuus.[17] Kurikan ajattelua kehysti myös ajatus suomalaissiirtolaisista kalevalaisena ihannekansana. Hän kuului New Yorkissa miesten salaseuraan nimeltä Kalevan Ritarit ja oli perustanut Brooklyniin alaosaston eli ”majan”, jonka johdossa toimi. Näitä alaosastoja oli Yhdysvalloissa lukuisia. Ritareita oli toistatuhatta, ja he olivat sitoutuneet tukemaan suomalaisia ja pitämään yllä kansallistunnetta. Naisille oli rinnakkaisjärjestö Kalevan naiset.[18]

Kurikka kehitteli Väinön tyttärien yhteisöä *New Yorkin Uutisissa* kokonaisen juttusarjan verran syyskuussa 1912. Ennen sarjan toista osaa lehdessä oli ”kirjeenvaihtajalta” juttu brittiläisen ”hermotohtorin”, neurologi Henry Headin (1861–1940) luentomatkasta. Tuo kirjeenvaihtaja oli Matti Kurikka. Jutun otsikko ”Aikamme kulttuurinaiset” viittasi Headin ajatuksiin naiskysymyksestä. Kurikan mukaan nämä kulttuurinaiset olivat itsenäisiä ylemmän luokan naisia, jotka ansaitsevat mielellään ”pari sataa puntaa vuodessa” jakamatta sitä aviopuolison kanssa. Tällainen ”neitonen kieltäytyy uhrautumasta avioliittoon jo siitäkin syystä, että hän tietää voivansa pukeutua ja hoitaa itseään paremmin ollessaan yksinäisenä”. Nämä naiset, joita alkoi olla koko ajan enemmän, muodostivat kirjoittajan mukaan itse omat lakinsa, eikä äitiys kiinnostanut heitä velvollisuutena. Nämä naiset elivät itsenäisinä ja riippumattomina 20–35-vuotiaiksi: ”Vasta sitten he heräävät kaipaamaan rakkautta, omaa kotia ja puolisoa. Mutta 35-vuotiaina he ovat valjuuntuneita vanhoja piikoja.” Kurikka siteerasi Headia:

> [A]ikamme nainen on paraikaa keskeneräinen. Me emme tiedä hänen tulevaisuuttaan, sillä hän on sulatus-padassa. Mutta mikään

17 *New Yorkin Uutiset* 14.9.1912.
18 Linnoila 1933, 321; Koivukangas 2008.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> aikakausi ei ole tarjonnut jännittävämpää kysymystä kuin se, mitä tuossa padassa olevasta aineesta lopulta tulee pysyvään muotoon muovaantumaan. Siitä tulee kenties riippumaan tulevan sukupolven johtava nainen.[19]

Toimittaja Kurikka totesi uutisen lopuksi, että ”voidaksemme omia askeleitamme ajoissa suunnata tulevaisuutta kohti, meidän on tunnettava nykyisyys”. Kurikka maalasi lukijoilleen ikään kuin varoittavan kuvan siitä, mihin naisten liiallinen itsenäisyys saattaisi johtaa. Mitä keskiluokan naiset edellä, sitä työväenluokan naiset perässä, saattoi olla ajatuksena.

Väinön tyttäriä käsittelevän juttusarjansa toisessa osassa Kurikka korosti, että toki mies ja nainen voivat hankkia ”avio-laisenssin”, jos se on heille mahdollista. Mutta samaan aikaan ”uudenajan nainen” voisi kertoa ennen seurustelun vakavoitumista mahdolliselle sulhaselleen, että tämän olisi suostuttava luovuttamaan mahdolliset yhteiset lapset ”yhteiskotiin”, mikäli he eivät pysty perustamaan omaa yhteistä kotia. Jälleen Kurikka korosti, että he voisivat ottaa lapset sieltä pois milloin tahansa, jos tilanne muuttuisi. Hän arveli, että kun naiset pääsevät yhteistoiminnan makuun, he eivät halua luopua siitä.[20]

New York oli Kurikan mielestä ”himokeskus”, jossa ”voimakkaasti ajattelevat ja samalla himojensa tyydyttämistä jahtaavat ihmis-urokset liikkuvat kaikkialla, niin tuollainen aivan viattomastikin ’miehelähän mielivä’ neitonen tietämättään joutuu helposti turmiolliseen himovirtaan, joka häntä etenkin nukkumaan mennessä ja unessa riuhtoo mukanaan”.[21]

Kurikan juttusarja herätti välittömästi keskustelua New Yorkissa asuvien suomalaistaustaisten naisten parissa. Jo 18.9.1912 ilmestyneessä lehdessä oli nimimerkin ”Tyttö” kirjoitus. Se alkoi kommentoimalla Kurikan sarjan nimeä ”Väinön tyttärien kutsumus”:

19 *New Yorkin Uutiset* 18.9.1912.
20 *New Yorkin Uutiset* 18.9.1912.
21 *New Yorkin Uutiset* 18.9.1912.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> No siinä otsake, joka sai meidät tytöt oikein kilvan lukemaan viime lauvantain N. Y. Uutisten toimitus-osastoa. Mitähän se M. K–a meille nyt työksi esittää, näin me huudettiin kun joku joukosta haki Uutisen painosta jo perjantai-iltana, jota me Imatran ravintolassa hartaasti tutkittiin – juuri samalla paikalla jossa kaksi rakastunutta edellisenä iltana koitti lukea toistensa silmistä sen onnellisen ja autuaaksi tekevän vakuutuksen ettei se paras ystävä milloinkaan hylkäisi.[22]

Kirjoittaja kysyi, eivätkö miehet kaipaa ollenkaan hellyyttä ja tulotko vain ovat heille pääasia. Seuraavaksi kirjoittaja totesi, että kyllä ne tulot ja toimeentulo ovat naisillekin ykkösasia. Hän lisäsi ironiseen sävyyn, miten romanttinen rakastuminen voisi tosin vaikuttaa niin, että rahapuoli unohtuu:

> No, en nyt vannoa voi, jos oikein mieluinen ystävä, sellainen oikea sielun ystävä, mielikuvitusteni sankari ilmestyisi, niin tuskinpa muistaisin lainkaan ottaa selvää hänen tuloistaan, ajattelisin vaan ”jos vaan meillä on rakkautta, niin Jumalalla on rikkautta”, sillä silloin on aina parempi toivo tuloistakin kun kaksi rakastavaista yhteen hiileen puhaltaa ja yhtä tupaa lämmittää.[23]

Kirjoittaja totesi, että ymmärsi parhaiten ajatuksen, ”että tyttöjen pitäisi järjestyä siltä varalta koteja laittamaan ja toisiaan turvaamaan että jos ei sitä omaa armasta lainkaan sattuisi saamaan, niin olisi elämän mahdollisuudet taattu ilman sitäkin”. Hänen mukaansa toiset naiset olivat kuitenkin hänen kanssaan yhtä mieltä siitä, että yhteistoiminta miesten kanssa on paljon mieluisampaa kuin miesten ja naisten erillään olo.[24]

”Väinön tyttärien kutsumuksen” kolmannessa osassa kuuluu närkästynyt Kurikka. Kritiikki oli osunut maaliinsa. Hän latasi seuraavasti:

22 *New Yorkin Uutiset* 18.9.1912
23 *New Yorkin Uutiset* 18.9.1912
24 *New Yorkin Uutiset* 18.9.1912.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> Sille joka edelleen salaisesti ajattelee naista miehen kylkiluuksi ja pitää kaikin puolin oikeana ja kohtuullisena, että nainen tunnustaa vihkimistilaisuudessa miehen omaksi pääkseen, jolle hänen tulee alamainen olla, niin, sellaiselle tietysti on turhaa puhua sellaisten yhteiskuntaolojen mahdollisuudesta, jossa nainen voi itsenäisesti ajatella avioliiton perustamista ja omaan itsenäiseen talouteen turvautumista. Sehän olisi muka kauheata! Eihän mies ole silloin enää mieskään, jos ei hän saa kantaa käsivarsillaan naikkostaan ja ylpeillä siitä, että hän se on se, joka ”akkansa elättää”.[25]

Kurikka meni niin pitkälle, että kehotti naisia kosimaan itse eikä vain odottamaan kosituksi tulemista. Hän ehdotti, että voisi vaikka sanoa ”toverilleen niin kuin vertaiselleen vapaan ihmisen sopii, että ’sinun kanssasi voisi meikäläinen ruveta vaikka talosille’”. Hän huomautti, että nykyään varakas leski tai ”harvinainen, ihailtu kaunotar” saattoi jo toimia niin. Hän rohkaisi nuoria naisia, joilla ei ollut paljoa varoja, aktiivisuuteen ja oma-aloitteisuuteen avioliittoa suunnitellessa. Jos nuo satakunta nuorta naista hankkisivat yhteisen tilan, toisi se heille turvaa. He olisivat ”järjestyneinä lujaksi sisarkunnaksi valmiina kaikki yhden ja yksi kaikkien puolesta pitämään puoliaan tylyä maailmaa vastaan”. Kurikka kuvitteli, miten tila alkaisi kukoistaa ja työllistää ensin emännän, sitten jopa osan pariskunnista. Aate leviäisi Amerikassa ja siitä tulisi esimerkki suomalaisen naisen vaikutusvallasta: ”Suomalainen nainen ei enää tyydy riitelemään itselleen äänivaltaa eduskuntiin, vaan luonnon ikuisten orgaani-lakien avulla auttaa itse itseään.” Hän huomasi, että käytännön toteutus läheni Sointulaa, ja totesi, ettei sitä tarvitse kutsua sillä nimellä, vaan asukkaat saisivat itse päättää, miksi yhteisöä kutsuisivat. Eittämättä *Sointula*-sana kantoi mukanaan ajatusta epäonnistumisesta.

Kurikka kiteytti, mikä Väinön tyttärien kutsumus olisi huipussaan. Se olisi

25 *New Yorkin Uutiset* 21.9.1912.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> niin korkea, niin käytännöllinen ja kuitenkin ihanteellinen, että he tulisivat varmasti vaikuttamaan tulevan korkeamman yhteiskuntamuodon ja ylevämmän rodun alkamiseen enemmän kuin kaikki mantereen vallattomat korkeakoulujen läpi kulkeneet neitoset, jotka ovat unohtaneet, että koko maapallon elämän korkein jumalallinen tehtävä on yhä korkeampien ihmisolentojen luominen.[26]

Kurikan ajattelussa kuuluu darwinistinen kaiku, mikä oli myös teosofialle tyypillistä. Teosofit olivat ekumeenisesti eri uskontoja hyväksyviä ja teologisesti avarakatseisia. Tällaiseen ajatteluun istui rasismin vastaisuus, mutta se oli pettävää, koska teosofit ajattelivat, että eurooppalaiset valkoihoiset ovat kehityksen korkeimmalla tasolla.[27] *New Yorkin Uutisissa* Kurikka asettaa Väinön tyttäret korkeammalle kuin koulutetut naiset, joista hermotohtori Head myös oli puhunut. Suomalaisten naisten jälkeläisistä tulisi aiempaa viisaampia kansalaisia, jotka voisivat entisestään parantaa yhteiskuntaa.

Kurikan idea ei sytyttänyt sankkoja joukkoja suomalaisnaisia. Kurikan ihailijoita oli kuitenkin runsaasti sekä Suomessa että Pohjois-Amerikan suomalaisyhteisöissä. Monet heistä olivat kohdanneet hänet puhujana tai opettajana, mutta vielä useammat olivat tutustuneet Kurikkaan hänen kirjoitustensa kautta. Esimerkkejä Kurikan kirjoitusten kommentoinnista löytyy sekä painetuista lehdistä että muista paikallisjulkaisuista. Matti Kurikan ihailija Rockportin suomalaisyhteisössä oli Mary Johansson, joka kirjoitti aktiivisesti käsinkirjoitettuun *Walotar*-lehteen vuosina 1911–1912. *Walotar*-lehteä toimitti vuodet 1903–1925 raittiusyhdistys Walon Leimu.[28] Kirjoituksessa ”Kyökkipiian havantoja Perunia

26 *New Yorkin Uutiset* 21.9.1912.

27 Huhta 2021, 77–79. Teosofiasta nationalismin kontekstissa ks. Harmainen 2020, 185–188. Kurikka ei tässä vaiheessa ollut enää tyytyväinen teosofeihin. Kirjeessään Turuselle Kurikka kertoi olevansa yhteydessä Amerikan Unitaareihin, jotka olivat hänen mukaansa totuuden tutkijoita ja ”yleisen veljeysopin julistajia, niinkuin teosoofitkin – –. Suvaitsevaisuus on heidän keskuudessaan erityisesti huomattavana piirteenä, joka ei suinkaan ole laita teosoofien keskuudessa.” Kurikka Matti Turuselle 6.6.1910, Kirjeenvaihtoa, Matti Kurikan arkisto, TA.

28 Salmi-Niklander 2017. Raittiusyhdistys Walon Leimun arkistot ovat Finnish American Heritage Centerin kokoelmissa (Hancock, Michigan).

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Pasta”[29] näkyy vahvasti Kurikan antama innoitus. Kirjoittaja vertaili perunankeittoa agitaatiotyöhön:

> Aina kun laitan Perunia Pattaa muistuttanet mullen ihmis elämän kehitystä kun. matti kurikallen pun sahamine keväntuloa. teistä ehkä joku väittää ettäse muisluttaa nalkäisen vatsan hyvän vointia seon totta se kyllä muistu sittäkin mutta antakas kunselitän enkä yhtän naura. mitä yhtäläisytä näjen naisä. nimitai ihmissiellus Ja perunan keitos, mintäyty teitän viettä ajatusi kyökin.[30]

Kirjoittaja kuvailee, miten perunat pysyvät ensin padan pohjassa ”tynnen kylmänä”, mutta ”yhtääkiä rupia pasta kulun kauhia porinaa ikän kun perunat olis nostanet kauhejan taislellun tahtojen sälittä murskatta toinen toisensa rautaisen pattan laitan”. Huolellisen emännän hoidolla saadaan padasta kuitenkin pian kuulla ”tasaista purinaa”. Samoin toteutuu ”ihmissielun kehitys”, jota kirjoittaja käsittelee me-muodossa: luennoitsijan puheet ”elämän suurista kysymyksistä Welvolisuuksista ja oikeuksista” eivät herätä kuulijoissa tunteita, ennen kuin ”ihmistahto herää ja innostu tahto yhrellä hypäyksellä”. On hyvinkin mahdollista, että Mary Johansson olisi kuullut Kurikan puheita, ja joka tapauksessa hän on mitä ilmeisimmin lukenut Kurikan tekstejä. Tästä kertoo hänen toinen *Walotar*-lehteen laatimansa kirjoitus, jossa hän arvioi kriittisesti Kurikan ajatuksia äitiydestä naisten pyhänä ja tärkeimpänä tehtävänä sekä viittaa tuoreeltaan Kurikan ideoimaan Väinön tyttäret -osuuskuntaan[31].

Väinön tyttärien idea kehkeytyi Kurikan mielessä yhtäältä monien naimattomien suomalaisnaisten saapuessa New Yorkiin ja toisaalta siksi, että Sointula-idea miesten ja naisten yhteisönä ei tuntunut innostavan 1910-luvun alussa. Keväällä 1912 Kurikka oli elämäniloinen ja täynnä tarmoa. Hän kirjoitti, miten

29 ”Perunia Pasta” tarkoittaa mitä ilmeisimmin perunakattilaa.
30 *Walotar* 10.3.1912.
31 *Walotar*, syyskuu 1912.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> elämäni on niin pulppuavaa, että minä en tosiaankaan tiedä, kuinka minä kaiken sen onnistun saamaan paperille, mikä minusta pyrkii väkisin virtaamaan, mutta kaikenlaiset pikkuvastukset yhäti estävät rauhassa pääsemästä – –. Aivan hätäisesti hotasin kirjoittaa yleiset perusteet ajatus-tavastani paperille ja annoin ne julkaista ”Uusi Rotu” nimisessä julkaisussa.[32]

Kurikka halusi esikuviensa tavoin kirjoittaa aatteensa johdonmukaiseksi teokseksi, jota jälkipolvet voisivat lukea. Hän näki itsensä antiikin filosofien kaltaisena opettajana tai messiashahmona, jolla olisi opetuslapsia. Kurikka haaveili perustavansa uudenlaisen koulun. Siihen hän valitsisi oman aatemaailmansa jakavia opetuslapsia, joista kasvattaisi uuden Sointulan kasvatteja. Heitä yhdistäisi terveellinen elämäntapa, ei tupakkaa, alkoholia tai lihaa; tavoitteina olisivat sukuvietin vaarojen ymmärtäminen ja kärsivällisyys, suuttumaton mieli.[33]

Nuoria seuraajia ei kuitenkaan ilmaantunut miehistä eikä naisista. Naisten osuuskunnan perustaminen oli ollut yritys saada uudenlainen sointula-aate kukoistamaan. Kun innostusta ei syntynyt, Kurikka alkoi jälleen puuhata miesten ja naisten osuuskuntaa. Hän harmitteli, ettei hanke sytyttänyt vaan vain muutamat olivat kiinnostuneita.[34]

Kurikka osti vuonna 1913 maatilan Connecticutista. Sen pinta-ala oli noin 300 eekkeriä eli 121 hehtaaria. Tilan nimeksi tuli Penkere.[35] Hän kirjoitti iloisena sisarelleen kanoista, hanhista, ankoista ja yhdestä hevosestaan. Hän asui sekä maaseudulla että aina välillä New Yorkissa. Imatra-yhdistys, *New Yorkin Uutiset* ja Kalevan Ritarit tarjosivat Kurikalle laajan tuttavaverkoston. Hän kaipasi kuitenkin vierelleen läheistä ihmistä, jonka kanssa jakaa ajatuksia. Hän oli käytännössä sopinut erosta puolisonsa kanssa, joka asui Suomessa. Kirjeessään vuodelta 1914 hän kirjoitti:

32 Linnoila 1933, 444. Kirje on päivätty 22.5.1912, mutta Linnoila jätti vastaanottajan mainitsematta. Linnoilalla oli käytössään useita Kurikan yksityiskirjeitä, joita ei löydy arkistoista. Ne oli Linnoilan mukaan osoitettu Kurikan tyttärelle, puolisolle tai sisarille.

33 Linnoila 1933, 322–323. Ajatukset ovat Kurikan kirjeestä vuodelta 1914, Linnoila ei mainitse vastaanottajaa.

34 Linnoila 1933, 320.

35 Kalemaa 1978, 230.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

> Vaikka aatteeni minua niin sanomattomasti lämmittää ja innostaa, vaikka tunnen itseni nykyisin nuoreksi ja elinvoimaiseksi, on elämäni toiselta puolen niin ilotonta ja persoonallisesti tyhjää, että olen kuin haudassa. Tuntuu niin kuin minä en eläisi todellista ihmiselämää. Miksikä? Siitä syystä, että en saa nauttia laisinkaan hellyyttä – –. On niin kylmä tämä maailma, kun ei ole hituistakaan rakkautta nautittavana.[36]

Miltä Kurikan toiminta näytti Suomesta käsin?

Tammikuussa 1913 Kurikka täytti 50 vuotta. Suomessa merkkipäivä huomattiin useassa lehdessä: osassa pikku-uutisena, osassa hieman laajemmin. *Ilkassa* kirjoitettiin eloisasti: ”Eilen täytti Matti Kurikka 50 vuotta. Kuka hän on, sitä ei tarvitse selostaa. Tulinen Inkerikko, lahjakas, uusien aatteiden kuohuva lähde. Ihanne-sosialisti, jolle aatteet ja päähänpistot ovat ratkaisevia elämänarvoja. – – Nykyään on Matti Kurikka sanomalehtimiehenä Amerikassa.”[37]

Viipurissa ilmestynyt pilalehti *Ampiainen* julkaisi vuonna 1914 nimimerkki ”Vespan” naisille suunnatun jutun Matti Kurikan uusimmasta avioliittoihanteesta. Jutussa viitataan Kurikan ihanneavioliiton perustuvan miehen ja naisen keskinäiseen sopimukseen ja sähköiseen sukupuolisointuun. Luku seitsemän on ikään kuin pyhä luku, johon avioliiton rytmi perustuu: esimerkiksi ensi tapaamisesta lapsen syntymiseen ja 9 kuukauden imetysaikaan kuluu 3 x 7 kuukautta eli 21 kuukautta. Tämä ihanneavioliitto voi jatkua vastaavasti saman kumppanin kanssa ja uusi lapsikin voi syntyä, mutta jos ”sähköistä sukupuolisointua” ei ole, niin mies voi ”tähystellä naisparvea ja jos joku nainen, joka pitää häntä sopivana vastaisen lapsensa isäksi, alkaa häntä sähköttää, solmii hän uuden ihanneavioliiton tämän kanssa”.[38]

36 Linnoila 1933, 383.
37 Ilkka 25.1.1913.
38 *Ampiainen* 25.7.1914.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

”Vespan” mukaan Kurikka harmitteli, ettei aika ollut vielä kypsä tällaiselle avioliitolle, mutta uskoi, että tulevaisuuden ihanneyhteiskunnassa näin olisi. ”Vespa” kuvasi Kurikan kuitenkin suunnitelleen, että naiset voisivat jo nyt perustaa

> oman sointulansa, jota varten ostavat maatilan, rakennuttavat suuren mukavan asuinrakennuksen, jossa on suuri keittiö, iso ruokahuone ja tanssisali sekä, mikä tärkeintä, paljon yksityisiä makuuhuoneita, joihin kukin nainen voi hiljaisuuteen vetäytyä – –. Sointulaan eivät pääsisi sellaiset naiset, jotka ovat vetäisseet umpisolmun, s. o. sitoutuneet elinkautiseen avioliittokontrahtiin. Mikään laki ei näet estä naista äitiytymästä milloin haluaa, kun ei vaan vietä laitonta yhdyselämää.[39]

Nimimerkki kertoi Kurikan etsiskelevän ihannenaisia, jotka haluaisivat perustaa tällaisen ihanneavioliittojen paratiisin. ”Vespa” totesi, että Kurikka tarjoutui paikkaan sihteeriksi, ja lisäsi irvaillen, että varmaan moni muukin mies olisi valmis samaan, jos pääsisi siten ihanneavioliittoon monen naisen kanssa, jotka myös takaisivat sihteerilleen toimeentulon. Kirjoittaja näki ihanneyhteiskunnassa myös heikkouksia, esimerkiksi jos moni nainen haluaisi saman miehen tai pyhää seitsenjärjestelmää ei kyettäisi noudattamaan.[40] *New Yorkin Uutisia* luettiin Suomessa tarkkaan, ja Kurikan uudisajatukset kiinnostivat. ”Vespan” kirjoitus edustaa hyvin suhtautumista Kurikkaan Suomessa: tämä oli tunnettu utopisti, jonka ajatuksia ei otettu tosissaan, mutta aina ne yllättivät ja viihdyttivät.

Kurikan tekemiset kiinnostivat vanhassa kotimaassa. Hänen toimillaan oli uutisarvoa. *Aamulehti* kertoi vuosi Kurikan 50-vuotisjuhlien jälkeen, että tämä oli suunnitellut perustavansa suomalaisen armeijaosaston, jonka tehtävänä olisi avustaa Yhdysvaltoja Meksikon kukistamisessa. Yhdysvallat oli uutisen ilmestymisen aikaan sekaantunut Meksikon vallankumoukseen ja tuki maata hallinneen Victoriano Huertan syrjäyttämistä. Suomalaisista koottavan osaston johtajaksi sopi Kurikan

39 *Ampiainen* 25.7.1914.
40 *Ampiainen* 25.7.1914.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Matti Ankeriaan naamat.

Hällä ompi naamaa sata
sata naamaa kavalata.
Täällä yksi, tuolla toinen
yksikään ei samanmoinen.
Joka naama nauraa, tirskuu,
salakähmäisenä virskuu.

Matti ain' on vastasukaa,
mikään ei lie mielenmukaan.
Käyttää puhevuoron huiman,
vastalauseen laittaa tuiman.
Sitten nauraa hirnahtaa
ja puree takaa, virnahtaa.

Kerran hauskan tanssin tanssas
"kirkollisen" tytön kanssa,
sanoi: kirkost' luovu sinä,
puolueesta luovun minä.
Luikuili ja hirnahti,
puolueelle — virnahti.

Ei hän ole neropatti;
ilman aikojaan vaan Matti.
Kurkkii urkkii nurkistaan,
hihitellen kurkistaa.
Matilla on naamaa sata,
sata naamaa kavalata.

Jani.

Kuva 28. Kurikka oli kiistanalainen hahmo myös Pohjois-Amerikassa. Nimimerkki "Janin" runo Ontariossa julkaistussa *Väkäleuka*-lehdessä 15.10.1914. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

mielestä kapteeni Kock.[41] Tämä oli Kurikan kollega Kalevan Ritareista. Suunnitelma tuskin toteutui missään muodossa, mutta se oli hyvin kurikkamainen. Hän oli kekseliäs ideatykki, joka jakoi ideoitaan auliisti. Vastakaiku vain ei ollut aina sellaista kuin hän oli toivonut.

41 *Aamulehti* 13.6.1914.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Suomen suoja valtameren takana

Sami Suodenjoki
https://orcid.org/0000-0002-6301-7462

Yksi Matti Kurikan monista aloitteista hänen Amerikan-vuosinaan oli Suomen Suoja -nimisen yhdistyksen perustaminen. Yhdistys syntyi New Yorkissa vuoden 1909 lopulla, ja sen tarkoituksena oli ”Suomen puolustaminen valtameren tuolta puolen”.[1]

Kurikka suunnitteli Suomen Suojan toimivan kahdella tapaa. Ensinnäkin yhdistys tarjoaisi Amerikkaan tulleille suomalaisille työtä ja suojaisi heitä riistolta. Näin yhdistys toimisi eräänlaisena suomalaissiirtolaisten etujärjestönä, mutta ammattijärjestöistä poiketen se hyväksyisi jäsenikseen kaikki kansankerrokset ja pyrkisi katkeran luokkataistelun poistamiseen. Toiseksi yhdistys valmistaisi jäseniään ryhtymään toimiin Suomen puolesta, kun aika sitä vaatisi, tarvittaessa vaikka ase kädessä. Kurikka siis kaavaili yhdistyksestään vallankumouksellista organisaatiota, joka organisoisi Amerikasta käsin vastarintaa venäläishallintoa vastaan.[2] Virikkeen hankkeelle antoivat kenraalikuvernööri F. A. Seynin johdolla Suomessa käynnistetyt uudet venäläistämistoimet, jotka kuohuttivat myös amerikansuomalaisia.[3]

Suomalaislehdistössä Suomen Suojalle irvailtiin jälleen yhtenä Kurikan hullutuksena. Esimerkiksi *Savon Työmies* kirjoitti, että suomalaisilla työläisillä ei ollut tälläkään kertaa syytä ”sekaantua Kurikan humpuukin”, sillä Kurikka oli tunnettu takkinsa kääntämisestä.[4]

Helsingin Sanomat puolestaan lainasi uutisessaan *Amerikan Työmiestä*, jonka mukaan Kurikan hanke tuskin provosoi edes venä-

1 *Helsingin Sanomat* 8.1.1910, 5. Amerikansuomalaisen työväenliikkeen historiasta kirjoittanut Elis Sulkanen ajoittaa yhdistyksen perustamisen vuoteen 1908, mutta tämä on epätodennäköistä, koska Kurikka ei tuolloin vielä ollut Yhdysvalloissa. Sulkanen 1951, 130.
2 *Hufvudstadsbladet* 20.12.1909, 4; *Helsingin Sanomat* 8.1.1910, 5; *Sosialidemokraatti* 13.1.1910, 3; Sulkanen 1951, 139.
3 Ks. Huhta 2021, 144–146.
4 *Savon Työmies* 28.12.1909, 3.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

läisiä ”Suomisyöjiä”, koska nämäkin tunsivat Kurikan liian hyvin voidakseen muuta kuin naurahtaa tämän tempauksille. *Amerikan Työmies* arveli Kurikan keksineen ideansa kumppaneikseen saamiltaan ”kockilaisilta”, jotka olivat olleet mukana Viaporin kapinassa vuonna 1906.[5] Viaporin kapinan kukistuttua joukko siihen osallistuneita oli todella paennut Amerikkaan ja jatkanut siellä keisarivallan vastaista toimintaa. Tähän joukkoon kuului myös kapinajohtaja Johan Kock, joka perusti oman ylirajaisen kumousjärjestönsä Yhdysvalloissa jo pari vuotta ennen Kurikkaa.[6] On kuitenkin epäselvää, osallistuiko Kock jotenkin Kurikankin hankkeeseen.

Suomen Suoja jäi kannatukseltaan marginaaliseksi ja lopahti nopeasti. Sen perustaminen viestii kuitenkin kiinnostavasti Kurikan Venäjä-suhteen muuttumisesta Amerikkaan muuton jälkeen. Hanke kertoo myös yleisemmin siitä, millaisia muotoja kaipuu kotimaahan ja huoli sen tulevaisuudesta sai siirtolaisten piirissä. Siirtolaisten ”pitkänmatkan nationalismi”, kuten nationalismin historian tutkija Benedict Anderson on ilmiötä nimittänyt, oli luonteeltaan nostalgista mutta paikoin myös militantimpaa kuin kansallistunne kotimaassa.[7]

Kuva 29. *Amerikan Matti* -lehti käsitteli Matti Kurikan Suomen Suoja -hanketta kansikuvassaan 1.4.1910. Kurikan seuraajiin on kuvattu myös Johan Kock. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

5 *Helsingin Sanomat* 8.1.1910, 5.
6 Sulkanen 1951, 137; Soikkanen 1961, 248, 251–252; Huhta 2021, 145; Häkkinen 2000, 307–308.
7 Pitkänmatkan nationalismista ks. Storm 2019, 228–229.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Ennen ja Nyt

Kirjoittanut Matti Kurikka

Suomalaiseks' olen syntynyt
Brittiläiseen maailmaan kuulun nyt
Kauas jäi mun vanha kotimaan
Uuden täällä toki nyt mä saan.

Kaikki mikä siellä kallist' ois
Kauas, kauas jäi jo multa pois,
Uusi mulla nyt on kotimaa,
Uudet ihanteet mun toimeen saa.

Luonto itse on mun jumalain
Hältä kaiken, mit'on mulla, sain
Hälle työni, aatokseni vien
Luonnon luokse yhä käy mun tien.

Toinen aate mull' on ihmisyys
Tulevaisuus sen, ei entisyys,
Sen min voin, mä muitten kanssa teen
Siinä tieni tosi autuuteen.

Kolmas' mull' on Kansa Kalevan
Lippu sen, pysyvi omanan.
Kaikki mitä omakseni saan,
sen mä Kansan alttarille paan.

Julkaistu amerikansuomalaisessa *Iki-nuorten Sanomat* -lehdessä 8/1974, 1. Canadan Suomalaisen Järjestön arkisto (MG28-V46), Vol. 118/19, Library and Archives Canada. Alun perin julkaistu kokoelmassa *Kalevan Kansan Sointuja I* (Sointula, B. C. 1903), 15.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Haaveilijan kaksi kuolemaa

Kirsti Salmi-Niklander
https://orcid.org/0000-0003-0552-1801

Matti Kurikan kuolemasta on sitkeästi elänyt kaksi tarinaa. Kalevi Kalemaa esittää nämä molemmat tarinat elämäkertateoksensa toiseksi viimeisessä luvussa ottamatta kantaa niiden todenperäisyyteen. Ensimmäisen, laajasti hyväksytyn tarinan mukaan Kurikka kuoli sydänkohtaukseen raivatessaan tietä Penkere-maatilallaan, joka sijaitsi Rhode Islandin Westerlyssä.[1] Toisen tarinan silminnäkijätodistajana esitetään Suoma Tuuppa, Kurikan toimittajatoveri *New Yorkin Uutisista*: hän on tarinan mukaan kertonut, että Kurikka olisi ollut hänen kanssaan suomalaisten juhlissa Brooklynissa ja löytynyt juhlien jälkeen kuolleena puiston penkiltä.[2]

Uutinen Kurikan kuolemasta kantautui nopeasti Suomeen. Hyvin monet sanomalehdet julkaisivat nekrologin ja kuolinuutisen 5. tai 6.10.1915.[3] Tieto kuolemasta oli ilmeisesti tullut lehdistölle Kurikan omaisilta, jotka saivat suruviestin sähkösanomana. Useimmissa kuolinuutisissa kerrotaan kuolinsyyksi sydänhalvaus ja että Kurikka kuoli ”New Yorkin lähellä”. Yhdessäkään uutisessa ei mainita tarinaa Kurikan kuolemasta Brooklynissa.

1 Sydänkohtaus kuolinsyynä mainitaan monissa nekrologeissa: esim. *Ilkka* 7.10.1915.
2 Kalemaa 1978, 231; Kalemaa käyttää Suoma Tuupasta nimeä Suoma Tuuppo.
3 Esim. *Työmies* 5.10.1915.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Toukokuussa 2016 sain mahdollisuuden lähteä tutustumaan Kurikan viimeisten vuosien asuinpaikkoihin ja selvittämään hänen viimeisiä vaiheitaan New Yorkissa ja Uudessa Englannissa. Jo ennen matkaa löysin digitoituja lähteitä, jotka vahvistivat tiedon Kurikan kuolemasta maatilallaan mutta herättivät myös uusia kysymyksiä. Kun syötin Chronicling America -sanomalehtitietokantaan hakusanan ”Kurikka”, tuli yhtenä tuloksena vastaan kuolinuutinen, joka oli julkaistu *Norwich Bulletin* -nimisessä pienessä sanomalehdessä Connecticutissa 1.1.1916.[4] Kyseinen uutinen luetteli äkillisiä kuolemantapauksia North Stoningtonin kunnan alueella Connecticutin länsiosassa. Yksi näistä oli ”Matthias Kurikka”, joka oli kuollut 1.10.1915 aivoverenvuotoon (*cerebral hemorrhage*) North Stoningtonissa. Tämä uutinen varmisti tarinan Kurikan kuolemasta kotitilallaan mutta sisälsi myös uusia tietoja: maatilan sijaintipaikka olikin Connecticut eikä Rhode Island – tosin North Stonington ja Westerly ovat naapurikuntia osavaltiorajan molemmin puolin. Myös kuolinsyy oli erilainen kuin useimmissa kuolinuutisissa. Connecticutin osavaltion kirjaston tietokannoista puolestaan löysin viitteen kuolintodistukseen, joka oli samoin päivätty 1.10.1915 North Stoningtonissa. Vainajan nimi on siinä kuitenkin kirjoitettu muodossa ”Matthias Kunikka”.[5]

Muutamat suomalaistaustaisten kirjoittajien historiateokset antavat muistitietoon perustuvaa lisätietoa Kurikan viimeisistä vaiheista. Art Jura kertoo suomalaisten siirtolaisten vaiheita käsittelevissä teoksissaan (2002 ja 2005), että Kurikka asui viimeisinä vuosinaan vuoroin Brooklynissa ja vuoroin Connecticutissa, mistä hän osti maatilan vuonna 1913. Kurikan innostamina monet New Yorkin suomalaiset muuttivat Connecticutin maaseudulle viettämään rauhallista maalaiselämää siipikarjan kasvattajina. Art Juran mukaan Kurikka antoi englannintunteja naapuruston suomalaisille.[6] Lisäksi Kurikka piti suomalaislapsille sunnuntaikoulua Brooklynissä. Yksi sunnuntaikoulun oppilaista oli Aino

4 ”17 Sudden Deaths in North Stonington”, *Norwich Bulletin* 1.1.1916, 6. Chronicling America -verkkopalvelu, https://chroniclingamerica.loc.gov/lccn/sn82014086/1916-01-01/ed-1/seq-6/, viitattu 19.4.2022.

5 Connecticut State Library, Death Records: http://ctstatelibrary.org/death-records/ haettu 10.9.2021.

6 Jura 2002, 45–46.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Holmsten (s. 1906), jota Art Jura haastatteli kirjaansa. Holmsten oli luultavasti viimeinen elossa oleva ihminen, joka oli henkilökohtaisesti tavannut Matti Kurikan.[7]

Nämä johtolangat veivät minut Connecticutin maaseudulle, Canterburyn suomalaishaalilla eli seurojentalolla toimivaan Finnish American Heritage Centeriin. Matkatessani Washingtonista New Yorkin kautta kohti New Havenia sain viestin, että Burton Jernstrom haluaisi tavata minut haalilla ja puhua kanssani Matti Kurikka -tutkimuksistaan. Art Jura mainitsee Burton Jernstromin tärkeimpänä lähteenään Matti Kurikan viimeisistä vaiheista, joten tiesin, että minun olisi todella syytä tavata hänet. Perjantaina 6.5.2016 Burton Jernstrom esitteli minulle Matti Kurikka -kiertonäyttelyään. Tiesin heti, mitä haluaisin ensimmäiseksi kysyä häneltä: ”Kaikki tosiasiat osoittavat, että Matti Kurikka kuoli kotitilallaan 1.10.1915. Mutta miksi on tuo toinen tarina hänen kuolemastaan Brooklynissä elänyt niin sitkeästi?” Burton Jernstrom vastasi minulle: ”Siinä kävi näin: niin monet ihmiset eivät tutkineet asiaa tai etsineet kuolintodistusta. He vain toistivat, mitä joku toinen oli sanonut, sitten he kirjoittivat sen yhteen kirjaan ja sitten se kopioitiin taas toiseen kirjaan. Mutta minä asun täällä, minä menin kaupungintalolle, minä löysin kuolintodistuksen ja tässä se on.”[8] Matti Kurikan kuolintodistuksesta selvisi myös, mistä virheellinen tieto Penkere-farmin sijaintipaikasta oli peräisin. Kurikan kuolinpaikaksi oli merkitty Westerly, Rhode Island, koska hänet todettiin kuolleeksi Westerlyn sairaalassa.

New Yorkin Uutiset uutisoi Matti Kurikan kuoleman näyttävästi koko etusivun kokoisessa jutussa 6.10.1915. Alussa siteerataan pitkään Kurikan nimettömäksi jäävän ”läheisen ystävän” kirjettä, joka on päivätty 2.10.1915 ja jossa annetaan yksityiskohtaisia tietoja Kurikan viimeisestä elinpäivästä. Kirjeessä kerrotaan, että Kurikka oli edeltävien viikkojen aikana silloin tällöin tuntenut pahoinvointia ja väsymystä mutta oli muuten ”pirteä ja hilpeällä mielellä”. Perjantaina 1.10. hän kävi aamulla

7 Jura 2005, 169–174.

8 ”That is what happened. So many people didn't go and research it or find the death certificate or anything. They just said what somebody else said, and then they wrote it in a book, and then in another book. But I live right here, and I went to the town hall, and I found the death certificate and here it is.” Ks. myös Jernstrom 1998/2002.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

raivaamassa tietä voidakseen tuoda polttopuut autollaan kotitilalle. Kotiin palattuaan hän sanoi emännöitsijälleen: ”Minä tunsin tuolla metsässä, niin kuin joku aavistus olisi minulle sanonut: ’Matti, jätä nyt tuo työsi, tai muuten sinun käy huonosti!’” Kuitenkin hän iltapäivällä lähti uudelleen raivaustöihin. Emännöitsijä lähetti Kurikan yhdeksänvuotiaan Auli-tyttären ja oman pikkupoikansa hakemaan miestä päivälliselle ja oletti hänen olevan autovajalla. Pitempiin etsintöihin ei ollut mahdollisuutta, ennen kuin naapuri William Rinne palasi töistä. Hän löysi Kurikan makaamasta vatsallaan työkalut lojumassa ympärillään maassa. Paikalle kutsuttu lääkäri totesi Kurikan kuolleeksi mutta kielsi liikuttamasta ruumista, ennen kuin kuolinsyytutkija oli tullut paikalle. Kuolinsyytutkija selvitti naapureiden kanssa Kurikan elämäntilannetta ja terveydentilaa. Hän sai Kurikan naapurilta ja Kalevan Ritarilta S. Laitiselta vakuutuksen, että Kalevan Ritarien Pellervoisen Maja huolehtisi Kurikan hautaamisesta.[9]

Vaikka totuus Matti Kurikan kuolemasta on siis tullut todistetuksi, folkloristina ja muistitietotutkijana haluan edelleen kysyä: Miksi väärä tarina Matti Kurikan kuolemasta Brooklynissä on elänyt niin pitkään? Muistitietotutkija Alessandro Portelli on kirjoittanut muistitiedon erityisluonteesta: ”Muistitiedon monimuotoisuus perustuu siihen tosiasiaan, että ’väärät’ väitteet ovat silti psykologisesti tosia, ja tämä totuus voi olla täsmälleen yhtä tärkeää kuin faktuaalisesti luotettavat tiedonannot.”[10] Tarina Matti Kurikan kahdesta kuolemasta valaisee myös historiankirjoituksen prosesseja. Burton Jernstromin luonnehdinta väärän tarinan sitkeästä elämästä suullisissa ja kirjallisissa lähteissä on eräänlaista historiografista folklorea, jossa tarinat alkavat elää omaa elämäänsä eikä niiden alkuperäisiä lähteitä lopulta enää kyseenalaisteta.

9 Vastaavat tiedot julkaistiin myös Massachusettsin Fitchburgissa ilmestyvässä *Raivaaja*-lehdessä.

10 Portelli 1991, 51: ”The diversity of oral history consists in the fact that ’wrong’ statements are still psychologically ‘true’, and this truth may be equally as important as factually reliable accounts.”

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Väärä tarina ja Suoma Tuuppa

Väärän tarinan syntyvaiheita on vaikea jäljittää. Lähteiden jäljittämistä vaikeuttaa muun muassa se, että *New Yorkin Uutisten* säilyneet vuosikerrat ovat fragmentaarisia. Kaikissa heti Kurikan kuoleman jälkeen ilmestyneissä lehtijutuissa kerrotaan hänen kuolleen maatilalla, vaikka kuolinsyyksi epäiltiin useammin sydänkohtausta kuin aivohalvausta. Suoma Tuuppa, joka esitetään Brooklyn-tarinan silminnäkijätodistajana, puolestaan oli ilmeisesti jo ennen Kurikan kuolemaa palannut Suomesta takaisin Yhdysvaltoihin.[11] Matti Kurikka lähetti ”rouva Suoma Tuupalle” postikortin Lontoosta Turkuun vuonna 1914. Kortissa on Kurikan oma kuva tekstillä ”Arv. ystävä. Terveisiä brittien suurkaupungista. Tässä minun naamani koristelemattomassa kuosissa. Yst:llä M.K.”.[12]

Canterburyn haalilla sain käsiini myös muita lähteitä, jotka antoivat uutta tietoa Kurikan viimeisistä vaiheista. North Stoningtonin historiallisen yhdistyksen julkaisussa vuodelta 1999 Irja Niemi muisteli lapsuuttaan North Stoningtonissa, jonne hän muutti vanhempineen vuonna 1919. Ensimmäinen suomalainen, joka vieraili heillä, oli Emmanuel Kallio -niminen mies. Hän oli tullut Helsingistä vuonna 1913 luettuaan lehdestä Kurikan ilmoituksen, jossa tämä etsi ihmisiä osuuskuntaan tai kommuuniin, jota tämä oli perustamassa Connecticutiin. Ensimmäisen kesän jälkeen Emmanuel Kallio kuitenkin jätti kommuunin huomattuaan, että kukaan ei tehnyt valmisteluja talven varalle. Tämä viittaa siihen, että Kurikan ja Kallion lisäksi kommuunissa asui muitakin. Emmanuel Kallio oli ollut Helsingissä palomies mutta jäänyt eläkkeelle tapaturman seurauksena. Hän asui vuosikymmeniä North Stoningtonissa ja rakensi oman talon.

Irja Niemi muisteli myös toisen naapurin Victor Rusichin kertomuksia Matti Kurikasta: Kurikalla oli yksi seudun ensimmäisistä autoista, jolla hän ajeli pitkin teitä, ja hänen pitkähkö tukkansa liehui tuulessa.

11 Tommola 1989, 281; Salminen 1992, 78.

12 KansA448-1989, Kansan Arkisto. Lontoon-vierailu liittyy luultavasti Kööpenhaminan-matkaan, jonka aikana Kurikka sopi Auli-tyttären hoidosta vaimonsa Hannan kanssa.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

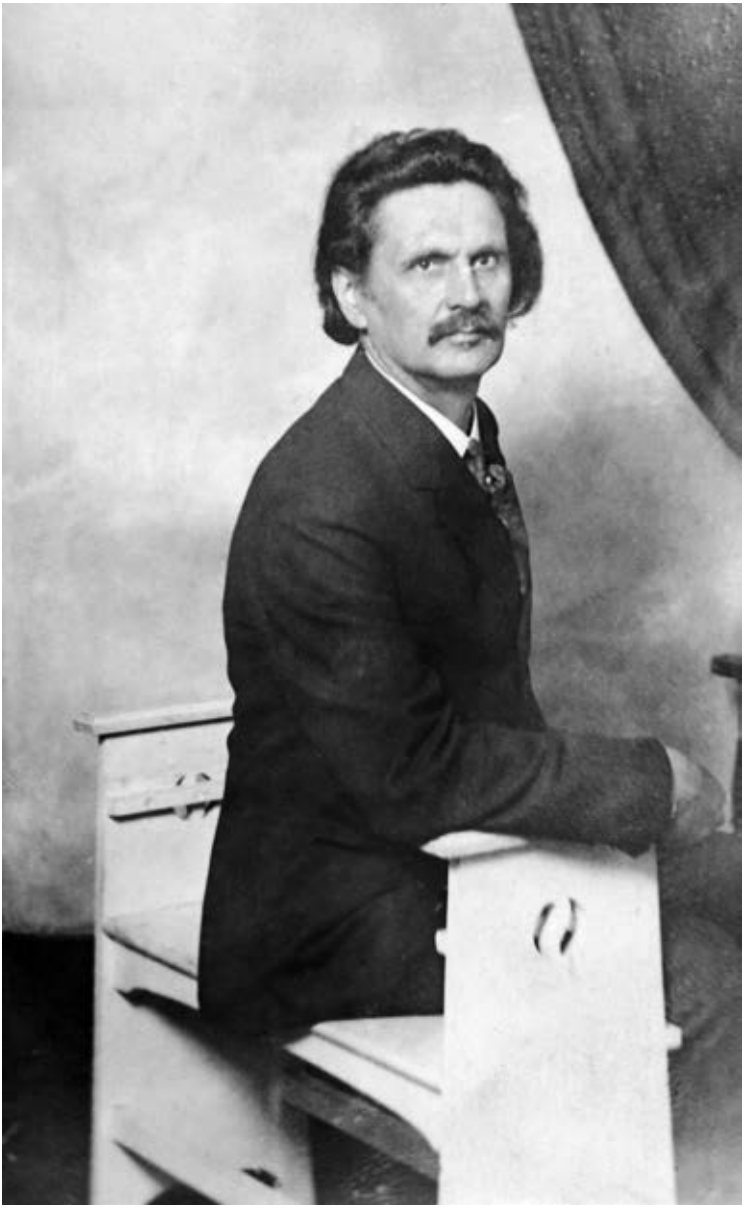

Kuva 30. Lontoossa vieraillut Matti Kurikka lähetti valokuvansa ystävälleen Suoma Tuupalle vuonna 1914. Kansan Arkisto.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Tämä kuva Matti Kurikasta elää edelleen Connecticutin suomalaisten muistoissa, ja siihen viitattiin myös muistokirjoituksissa.

Kuollessaan Matti Kurikka oli ilmeisesti suunnittelemassa uuden utopistisen yhteisön perustamista. Tähän viittaa se, että hän osti muutama kuukausi ennen kuolemaansa noin 80 eekkerin (32 hehtaarin) maapalan Voluntownista muutaman kymmenen mailin päässä Penkere-tilalta.[13] Kuolema ei ollut lainkaan hänen suunnitelmissaan, vaikka jotkut muistelmat viittaavat sairauden kokemuksiin ja ennakkoaavistuksiin.

Matti Kurikan kuolinuutisissa ja muistokirjoituksissa korostuvat hänen erilaiset roolinsa Suomessa ja Pohjois-Amerikan suomalaisyhteisöissä. Suomessa hän oli jo etäinen hahmo, jonka elämänvaiheita ja luonteenpiirteitä muisteltiin, kun taas Pohjois-Amerikan itävaltioiden suomalaisyhteisöissä hän oli edelleen elävä ja vaikuttava toimija. *New Yorkin Uutisten* ja Fitchburgissa ilmestyneen *Raivaajan* kuolinuutisissa ja muistokirjoituksissa nousevat esille suomalaisyhteisöjen ja poliittisten ryhmien väliset jännitteet. *New Yorkin Uutisissa* julkaistiin 6.10.1915 Kurikan viimeinen kirjoitus ”Snellmanin elämäntyö”. Sen yhteyteen sijoitetun muistokirjoituksen kirjoittaja, nimimerkki ”Otto H-m”, oli tuntenut Kurikan jo *Viipurin Sanomien* toimituksen ajoilta. Hän veti yhteen Kurikan elämänvaiheita luonnehtien tätä ”horjumattoman ihanteelliseksi kansallismielen edustajaksi”.

Monissa *New Yorkin Uutisten* kirjoituksissa muisteltiin Kurikan lapsille pitämää sunnuntaikoulua. Nimimerkki ”Sofin” kirjoituksesta (23.10.1915) ei selviä, oliko kirjoittaja (mitä ilmeisimmin nuori nainen) Kurikan oppilas vai oliko hän tutustunut Kurikkaan lukijana. Tuttavallinen ilmaisu ”Matti-setä” viittaa kuitenkin henkilökohtaiseen kontaktiin. Kirjoituksen sävy on vahvasti uskonnollinen: ”Hän uhrasi viimeiset voimansa sen hyväksi, joka oli hänen sydämellään ja se oli jumalan suuri rakkaus joka on meihin ihmisiin kätketty.” Kirjoittajalla oli aavistus Matti Kurikan kuolemasta, ja hän aavisti tiedon tulevan nimenomaan *New Yorkin Uutisten* välityksellä.

Raivaajassa 5.10.1915 julkaistun muistokirjoituksen (ei signeerattu) sävy on erilainen: kirjoittajan mukaan Kurikka ”vajosi vähitellen yhä

13 Jura 2005, 169–174.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

syvemmälle järjestäytyneen työväen vastustajien leiriin". Tähän vajoamiseen liittyi myös Kurikan toiminta porvarilehdeksi määritellyn *New Yorkin Uutisten* toimittajana. Toisaalta *Raivaajan* nimimerkki "Simo" arvosteli *New Yorkin Uutisia* Kurikan elämäntyön latteasta käsittelystä (8.10.1915). *New Yorkin Uutisissa* oli hänen mukaansa kaksi maailmaa: Kurikan "nerokkaan hulluuden maailma" ja toisaalta "tympeän typeryyden maailma, rakkarimaisuuden maailma, periaatteeton ja tarkotukseton", joka jäi jäljelle Kurikan kuoltua. "Otto H-m" taas puolusti *New Yorkin Uutisissa* (13.10.1915) Kurikkaa *Raivaajan* solvaavaksi luonnehtimaansa muistokirjoitusta vastaan.

Kurikan elämäntyön kriittiseen arviointiin paneuduttiin myös *Raivaajan* kustantamassa kaunokirjallisessa *Säkeniä*-julkaisussa. Muistokirjoituksen numerossa 11–12/1915 on luultavasti kirjoittanut toimittaja Santeri Nuorteva:

> Matti Kurikka ei ollut sosialisti siinä merkityksessä kuin nykyaikainen luokkatietoinen työväki tuon sanan käsittää. Hän viime vuosina liikuskeli ja toimi piireissä, joiden jokainen henkäys uhkuu synkkää ja typerää pikkuporvarillista pimitystä. Hän ei ymmärtänyt koskaan eikä koskaan tunnustanut työväen liikkeen peruspohjaa, luokkataistelua. Tästä huolimatta hänellä on oma sijansa suomalaisen sosialistiliikkeen historian lehdillä. Se tulee hänen osaksensa samalla oikeudella kuin Fourierin, Saint Simonin tahi jonkun muun lapsuusaikamme haaveilijan nimellä on sijansa yleisen sosialismin yleisen historian kirjoissa. Hän oli utopistinen sosialisti, kuten nuo, ja hänen työnsä tulokset samallaiset.

Kirjoittaja arvioi, että Kurikka ei hylännyt työväenliikkeen ihanteita – mutta kun työväenliike meni eteenpäin, jäi Kurikka paikalleen. Hän käy läpi Kurikan poliittisen uran vaiheita, joissa tämä kerta toisensa jälkeen teki virhearvioita ja tuotti pettymyksen seuraajilleen. Viimeisinä vuosinaan Yhdysvalloissa Kurikka sai kootuksi "rippeitä tänne sirotellusta työväestöstä, jotka eivät jaksaneet kulkea rohkean ja päämäärästä tietoisen luokkataistelujoukon kanssa". Tässäkin joukossa hän jäi traagisesti väärinymmärretyksi. A. B. Mäkelä (*Säkeniä* 1.1.1917) määrittelee

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikan ”sisimmästä sydämestään” porvarien uskollisimmaksi ystäväksi ja työväen luokkataistelun vastustajaksi: ”Oli sitä loppuun asti, ja oli sitä aina – silloinkin kun porvarit häntä pahimmin vainosivat ja syleksivät. Sepä siinä asiassa juuri oli traagillisinta.”

Työmies-lehti (5.10.1915) Suomessa luonnehti Matti Kurikan elämäntyötä samansuuntaisesti kuin amerikansuomalaiset sosialistilehdet: viimeisinä vuosinaan hän liittoutui porvarillisten piirien kanssa, vaikka jatkoi väsymättömänä kirjoittamistaan. Loppulauseessa kuitenkin nostetaan esille Kurikan varhaisten taistelujen pysyvä muisto:

> Mutta omain aatteidensa epäselvyydestä huolimatta joutui Matti Kurikka aikanaan suorittamaan merkitsevän tehtävän Suomen työväenluokan heräämiskautena. Silloin hän, työväen esitaistelija, sai vastaansa Suomen porvarien vihan ja vainon ryöpyn, ei oman persoonansa, vaan työväenluokan suuren vapautusasian takia. Ja silloin hän taisteli kuin mies. Ne ajat ovat unohtumattomat.

Suomalaisten porvarillisten lehtien muistokirjoituksissa nostettiin esille Matti Kurikan elämäntyö – tai paremminkin hänen elämänasenteensa – huomattavasti myönteisemmässä valossa: monet kirjoittajat luonnehtivat Kurikkaa visionääriksi ja haaveilijaksi, joka ei etsinyt omaa etuaan. Viljo Häyhä kirjoitti *Otava*-viikkolehdessä (11/1915):

> Muutamien elämä kulkee tasaisesti ja rauhallisesti aivankuin tyynessä satamassa, toiset laskevat venheensä meren ulapoille, mutta monen näköpiirin peittää oman etujen kallio, jota kohti peräsin on asetettu, vaikkapa venhe kolliisi toisia kumoon; vain harvat voivat luoda silmänsä koko ulapan yli ja kiitää, aivankuin tietä viittoen kauas pois – – kohti tuntematonta, mielikuvituksessa välkkyvää onnen saarta. Pauhatkoon myrsky, repiköön tuuli purjeita, yhä eteenpäin on mentävä, pyrittävä lähemmäksi kaukaista päämäärää kohti. ’Miksi en rientäisi ulapalle nähdessäni, mikä tuuli voi purteni sinne liidättää’, kirjoitti Matti Kurikka, tuo levoton henki, joka vastikään pääsi ikuisen tuntemattomaan rauhansatamaan.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Häyhä huomauttaa, että jos Kurikka olisi etsinyt vain omaa etuaan, hän olisi luonut Suomessa merkittävän uran. Sen sijaan hän seurasi omia näkyjään välittämättä ”joukkojen hyvä- ja alas-huudoista”.

Myös *Sortavalan Sanomien* (5.10.1915) toimittaja korosti Kurikan epäitsekkyyttä, hänen suuria lahjojaan mutta myös heikkouksiaan:

> Matti Kurikan lahjakkuus olisi saanut suuria aikaan, jos se olisi ollut rajotetumpi, jos hän olisi voinut keskittää kykynsä yhden päämäärän saavuttamiseksi. Hänellä oli paljon uusia, omintakeisia ajatuksia, mutta hän ei jaksanut ajatella niitä loppuun asti, ennenkun eksyi tavottelemaan yhä uusia ja uusia. Intohimoinen, ja tulinen taiteilija joutui uralle, mikä meidän oloissamme vaatii lujaa, kylmää ja johdonmukaista luonnetta, joka voi rakentaa tosiolojen perustalle.

Samat aiheet toistuvat monissa muistokirjoituksissa: Matti Kurikalla oli suuret lahjat, mutta pitkäjänteisyys ja organisaattorin kyvyt häneltä puuttuivat.[14] Hänen lumoava persoonansa ja puhujanlahjansa nostetaan kuitenkin esille monissa kirjoituksissa. ”Hänestä jos kestään saattoi sanoa, ettei hän ollut koskaan ikävä.” (*Satakunnan Sanomat* 6.10.1915).

Runoelma ”Kurikka-Matin politiikasta”

Eelu Kiviranta (1873–1953), Pohjois-Michiganissa vaikuttanut ”kantofarmari” ja itseoppinut runoilija, kirjoitti ”Kurikka-Matin politiikasta” pitkähkön eeppisen runoelman. Kiviranta kirjoitti vastaavia kertovia runoja ajankohtaisista tapahtumista sekä siirtolaisyhteisön sattumuksista, painoi runovihkonsa omassa käsipainossaan ja kauppasi niitä kiertäessään Pohjois-Michiganin suomalaisyhteisöissä suutarin ja hierojan töissä.[15] Kurikka-runoelma keskittyy erityisesti Sointula-vaiheeseen, yhteisön syntyyn ja hajoamiseen. Kurikasta rakennetaan kuva taitavana puhujana, jonka sanoma on kuitenkin arveluttava:

14 Esim. *Satakunnan Sanomat* 6.10.1915; *Helsingin Sanomat* 5.10.1915.

15 Kiviranta & Lehto 2010. Eelu Kivirannan käsipaino, runovihkoja ja arkistoaineistoja on Finnish American Heritage Centerin kokoelmissa (Hancock, MI), joitakin runovihkoja myös Kansallisarkiston kokoelmissa.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kurikka Matin jokahinen muistaa
Niin kerron sen hommista nuista
Hän oli se mies kummempi muita
Hän keräsi hankkeita nuita
Kyllä tieto-warastoja piisasi hällä
Oli hywä supliiki miehellä tällä
Hän pysty kiiwaita puheita pitään
Sai rikka-ruohot kansassa itään,
Oli päähänsä saanut hullun kurin
Ja monet aivot hämmenti nurin.

Kurikan oppien vaarallisuus liittyi ajatukseen tasa-arvosta ja luokkaerojen poistamisesta ihanneyhteiskunnassa. Malkosaaren ihanneyhteisö kuitenkin sortui Kivirannan tulkinnan mukaan Kurikan itsekkyyteen:

Mutta itse-rakkaus alkoikin itää,
Tawaran-himo niin mieheen pisti
Hänestä tuli hirmuinen kapitalisti
Hän asiat jo sille kannalle peräsi,
Ja rahat omaan taskuuunsa keräsi
Wain wehkeensä tuli kaikille julki
Mitä tolaa heitän hallitus kulki
Heti elämä sekamelskaksi muuttu
Ja joka mies niin Matille suuttu
Että wihasta ottivat aseet käteen
Ja Matin ajoivat käpälä-mäkeen.

Suurimmat vastakohtaisuudet Kurikan muistokirjoituksissa tiivistyvät kysymykseen: oliko Kurikka pohjaltaan epäitsekäs mutta epäkäytännöllinen haaveilija vai oliko hän omaa etuaan ajava opportunisti? Toinen keskeinen kysymys liittyy Kurikkaan sosialistina: oliko hän pohjimmiltaan haihatteleva, kansallismielinen pikkuporvari, vai halusiko hän päinvastoin viedä sosialistisen tasajako-opin äärimmilleen?

https://doi.org/10.21435/skst.1481

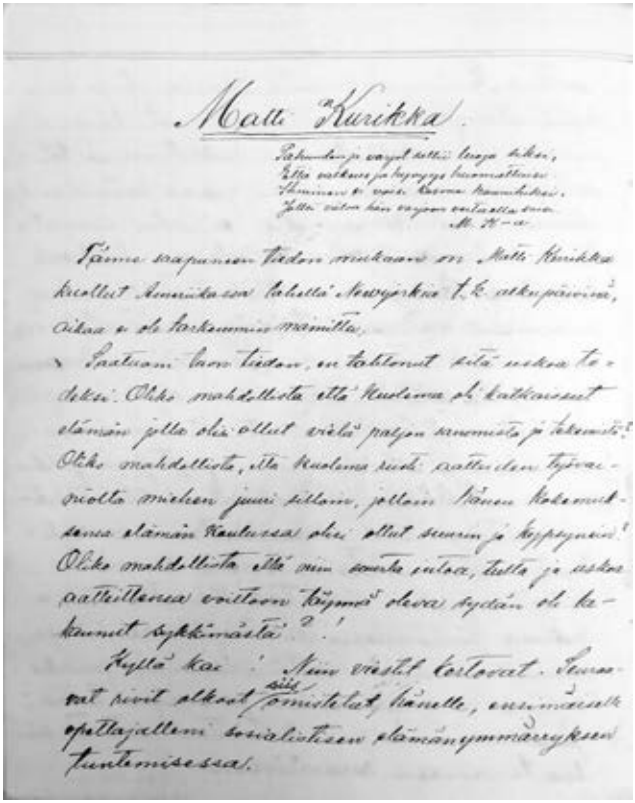

Matti Kurikka.

Kuva 31. Avaussivu muistokirjoituksesta ja piirros Matti Kurikasta Sörnäisten työväenyhdistyksen käsinkirjoitetussa *Vuorelan Pakinat* -lehdessä (2/1915–1916). Kirjoittaja ja piirtäjä Onni Heino oli Kurikan työtoveri *Elämä*-lehden ajoilta. Väittäjä-, puhuja- ja keskusteluseuran käsintehtyjä lehtiä, Sörnäisten työväenyhdistyksen arkisto, Työväen Arkisto.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Epilogi: mediailmiö Matti Kurikka

Sami Suodenjoki
https://orcid.org/0000-0002-6301-7462

Matti Kurikkaa voi luonnehtia aikansa viraaliksi mediailmiöksi. Ideoidensa, poliittisen toimintansa ja yksityiselämänsä tapahtumien vuoksi hän synnytti kohuja toisensa perään, ja häntä käsittelevät kirjoitukset levisivät usein villisti lehdestä toiseen. Tämä kertoo Kurikan ja häneen kietoutuneiden myyttien poikkeuksellisesta kulttuurisesta tarttuvuudesta.[1] Kurikkaan liittyvät huhut ja juorut sekä häneen kohdistetut parjauskampanjat muokkasivat merkittävästi aikalaisten kuvaa hänestä. Jos Kurikan kohtaloa käyttää esimerkkinä siitä, miten vihapuhe ja maalitus vaikuttavat kohteeseensa, esimerkki ei ole kovin lohdullinen.

Tämän kirjan luvut valaisevat, miksi Kurikka pysyi suomalaisessa julkisuudessa yli kolmen vuosikymmenen ajan. Kuten kuvio 4 (ks. s. 96) osoittaa, hänen näkyvimmät hetkensä sanomalehtijulkisuudessa liittyivät valtiollisen politiikan käänteisiin vuosina 1899 ja 1906. Kurikan poliittinen toiminta ei kuitenkaan riitä selittämään hän saavuttamaansa kuuluisuutta. Kulttuurintutkija Graeme Turnerin mukaan kuuluisuudeksi tulemisen voi paikantaa hetkeen, jolloin median kiinnostus henkilön toimintaan kääntyy hänen julkisen roolinsa raportoinnista hänen

1 Mediasisältöjen tarttuvuudesta ja viraalista leviämisestä ks. Salmi 2017, 424–425.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

yksityiselämänsä yksityiskohtien tutkimiseen. Tällöin henkilön julkinen toiminta tarjoaa medialle eräänlaisen alibin ryhtyä rakentamaan hänestä kuuluisuutta.[2] Ajatus sopii jossain määrin Kurikkaan, joka nousi julkisuuden henkilöksi radikaaleilla kirjoituksillaan ja puheillaan mutta jonka kuuluisuus perustui myös yksityiselämään ja jopa ulkonäköön liittyvään mediahuomioon. Kurikan julkista toimintaa ja yksityiselämää on kuitenkin vaikea käsitellä toisistaan erillisinä lokeroina. Monet Kurikan yksityiselämän tapahtumat, kuten Sointulan suhdesotkut tai tuomioistuinliitto Hanna Räihän kanssa, nimittäin kietoutuivat hänen yhteiskunnallisiin näkemyksiinsä, joita hän itse esitteli julkisuudessa.

Kuuluisuuden tärkeänä ulottuvuutena voidaan pitää myös median pyrkimystä tuoda yleisön saataville entistä intiimimpi kuva julkisuuden henkilöstä. Samalla mediayleisö kutsutaan tuntemaan henkilöä kohtaan empatiaa mutta myös kielteisiä tunteita, kuten halveksuntaa.[3] Kurikkaan tämä ajatus sopii oivallisesti: lehdistön välittämä kuva hänestä ei jättänyt yleisöä kylmäksi vaan ohjasi kiinnittämään häneen tunteita, jotka eri yleisöryhmissä saattoivat olla hyvin erilaisia. Toisille Kurikka näyttäytyi säälittävänä tai ärsyttävänä, toisille taas myötätuntoa herättävänä pahansuovan kirjoittelun uhrina. Molemmissa tapauksissa Kurikan hahmoon saattoi liittyä ironisuutta ja naurettavuutta, aivan kuten moniin julkisuuden hahmoihin 2000-luvulla.[4] Samalla on kuitenkin syytä muistaa, että yhteiskunta ei Kurikan elinaikana ollut yhtä medioitunut kuin nykyään eikä lehdistön välittämä kuva hänestä ollut kaikille aikalaisille ainoa kosketuspinta häneen. Tuhannet ihmiset näkivät Kurikan puhumassa tai tunsivat hänet henkilökohtaisesti. Joillekuille heistä Kurikka edusti ihailtua esikuvaa, jota oltiin valmiita seuraamaan toiselle mantereelle saakka.

Kun Matti Kurikan nimi ensimmäisiä kertoja mainittiin sanomalehtien sivuilla 1880-luvun alussa, maininnat liittyivät hänen ylioppilaana Savo-karjalaisen osakunnan nimissä pitämiinsä yleisöluentoihin. Opiskeluvuosinaan Kurikka loi verkostoja ja kehitti valmiuksiaan kirjalliseen työhön mutta myös tasapainoili suomalaisen ja inkeriläisen

2 Turner 2014, 8.
3 Owens 2015, 466, 483–484.
4 Vrt. Ahva, Heikkilä, Siljamäki & Valtonen 2014, 197.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

identiteetin välillä. Monesta Kurikan osakuntatoverista tuli sittemmin keskeinen toimija suomalaisessa yhteiskunnassa, ja erityisesti A. B. Mäkelällä ja Arvid Järnefeltillä oli huomattava merkitys myös Kurikan myöhemmässä elämässä.

Lehtimaininnoilla mitattuna Kurikan näkyvyyttä lisäsi merkittävästi hänen vuonna 1884 julkaistu esikoisnäytelmänsä *Viimeinen ponnistus*. Näytelmästä tuli pitkäikäinen menestys, joka ylläpiti Kurikan tunnettuutta hänen elämänsä loppuun saakka ja johon latautui vielä Kurikan kuoltuakin uusia poliittisia merkityksiä. Kurikan seuraavat näytelmät saivat paljon vähemmän julkisuutta, mutta ne valaisevat yhtä lailla Kurikan kiinnostuksen kohteita. Siinä missä *Viimeisen ponnistuksen* polttopisteessä oli inkeriläisen vähemmistökansallisuuden asema, seuraavat näytelmät *Aili* ja *Äärimmäisessä talossa* heijastivat Kurikan näkemyksiä perheestä ja sukupuolesta. 1890-luvun lopun näytelmissä *Baabelin torni* ja *Kulttuurikukka* Kurikka puolestaan hyökkäsi entistä selvemmin kirkon ja kapitalismin valtaa vastaan.

Vuodesta 1888 alkaen Kurikan medianäkyvyys kasvoi hänen siirryttyään lehtialalle *Viipurin Sanomien* omistajaksi ja toimittajaksi. Kurikka hankki lehden lopulta kokonaan omaan omistukseensa ja kykeni päätoimittajana käyttämään lehteään oman julkikuvansa rakentamiseen. Kuitenkin vasta Kurikan riitaisa konkurssi vuonna 1894 ja sitä seurannut perhekriisi nostivat hänet valtakunnalliseksi julkisuuden henkilöksi. Konkurssia ruotineet lehtikirjoitukset piirsivät Kurikasta kuvan epävakaana hulttiona, ja tämä kuva seurasi Kurikkaa hänen elämänsä loppuvuosiin saakka.

Konkurssinsa jälkeen Kurikka katosi hetkeksi parrasvaloista, kunnes teki paluun toimittajaksi helsinkiläisessä *Työmies*-lehdessä. Nopeasti kasvavan työväenlehden palstoilla hän sai näkemyksilleen entistä laajempaa ja entistä ristiriitaisempaa julkisuutta. Tämä julkisuus kulminoitui keväällä 1899 syntyneeseen kohuun pääkirjoituksesta, jossa hän kritisoi Suomen itsehallinnon puolustamiseksi kerättyä suurta adressia. Kirjoituksen takia Kurikka joutui kansallismielisen lehdistön hampaisiin ja häneen lyötiin venäläismielisen leima. Samalla lehdistön kielenkäyttöön tuli uudenlaista aggressiivista luokkavastakkainasettelua, joka

https://doi.org/10.21435/skst.1481

kahden seuraavan vuosikymmenen aikana vei Suomen poliittista ilmapiiriä kohti sisällissotaa.

Adressikohun vaikutuksesta Kurikka jätti Suomen ja matkusti syksyllä 1899 Australian Queenslandiin perustamaan ihannesiirtolaa. Kurikan Queenslandiin johdattama Kalevan Kansa -yhteisö herätti kiinnostusta sekä suomalaisessa että australialaisessa lehdistössä, ja molemmissa Kurikka osallistui yhteisöä koskevaan keskusteluun itsekin. Ylirajainen uutisointi Kurikan toiminnasta jatkui vilkkaana myös hänen ensimmäisinä Amerikan-vuosinaan 1900–1905. Erityisesti toiminta Sointulan haaveyhteisössä Malkosaarella piti hänen nimensä suomalaisyleisön muistissa, sillä kotimaan sanomalehdet raportoivat aika ajoin Sointulaan liittyneistä selkkauksista, usein amerikansuomalaista lehdistöä lainaten. Kurikan oma ääni pääsi näinä vuosina parhaiten läpi hänen itsensä perustamassa *Aika*-lehdessä, joka oli samalla ensimmäinen suomalaissiirtolaisten lehti Kanadassa.

Kurikkaan liittyvien uutisten nopean leviämisen lehdestä toiseen ja yli valtioiden rajojen mahdollisti lennätinverkko, joka kattoi Suomessakin jo kaikki merkittävät kaupungit 1880-luvun lopulla. Lennättimen ansiosta yhden lehden julkaisemia juttuja voitiin lainata toisen kaupungin lehdessä satojen kilometrien päässä jo seuraavana päivänä. Usein koko juttu kopioitiin toiseen lehteen suoraan, ja vain jutun lopussa ollut maininta lähteenä olevasta lehdestä, jos sekään, paljasti tekstin olevan lainattua.[5]

Kurikkaa käsitteleviä uutisia tuottivat ja lainasivat erityisen mielellään hänen yhden kotikaupunkinsa Viipurin sanomalehdet, joista vanhasuomalainen *Wiipuri* profiloitui suorastaan Kurikan arkkikriitikkona. Lisäksi Kurikkaa käsitteleviä juttuja tehtailivat pääkaupungissa ilmestyneet *Työmies*, *Uusi Suometar*, *Päivälehti* ja sen seuraaja *Helsingin Sanomat* sekä ruotsinkieliset *Hufvudstadsbladet* ja *Nya Pressen*. Muiden kaupunkien sanomalehtien Kurikka-uutiset olivat usein, mutta eivät aina, lainatavaraa edellä mainituista lehdistä, ja lainaamista edisti lehtien yhteinen puoluekanta. Kurikan vaiheista uutisoitiin erityisesti vuonna 1899 myös Venäjän lehdistössä, jonka näkökulmat tavoittivat Venäjän lennätin-

5 Uutisten leviämisestä ja lennätinverkon merkityksestä ks. Oiva et al. 2020, 394–398.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

toimiston sekä Pietarissa tai Moskovassa oleskelleiden suomalaisten välityksellä nopeasti suomalaismedian.[6] Varsinkin suuriruhtinaskunnan erillisasemaa arvostelleen Venäjän konservatiivilehdistön näkemykset Kurikasta kiinnostivat suomalaistoimittajia routavuosien kuohuvassa ilmapiirissä.

Tärkeän juonteen Kurikkaa ympäröineessä julkisuudessa muodostivat häntä kuvanneet kymmenet pilapiirrokset. Painetut pilalehdet alkoivat yleistyä Suomessa 1880-luvulta alkaen, ja seuraavalla vuosikymmenellä kaikki merkittävät poliittiset ryhmät ryhtyivät julkaisemaan omaa pilalehteään. Matti Kurikasta tuli näiden lehtien pilapiirtäjien suosikkihahmo vuodesta 1897 alkaen, ja hänestä julkaistiin seuraavina vuosina enemmän pilakuvia kuin kenestäkään muusta työväenjohtajasta. Ruotsinkieliseen *Fyreniin* piirtänyt Alex Federley, vanhasuomalaisen *Matti Meikäläisen* vakiopiirtäjä Kaarlo Kari, nuorsuomalaisen *Velikullan* karikatyristi Alex Rapp ja monet muut tekivät yleisölle tunnetuksi Kurikan teatraalisen ja agitoivan esiintymistyylin ja muovasivat merkittävästi hänen julkikuvaansa työväenjohtajana ja utopistina.[7]

Pilapiirrokset vaikuttivat Kurikan kuuluisuuteen myös siinä mielessä, että ne tekivät hänen ulkonäkönsä tutuksi entistä suuremmalle joukolle ihmisiä. Karikatyyrien perusteella Kurikan saattoi jopa tunnistaa kadulla, vaikka ei olisi häntä koskaan aiemmin nähnyt. Tällainen tunnistettavuus erotti Kurikkaa monista muista julkisuuden hahmoista aikana, jolloin valokuvan käyttö uutismediassa oli vielä vähäistä, elävästä kuvasta puhumattakaan. Kurikan keskeisiksi tunnusmerkeiksi vakiintuivat pilalehtien kuvissa tumma pitkähkö tukka ja komea parta – ja kun nämä piirteet olivat lehtien yleisölle riittävän tuttuja, saattoivat pilapiirtäjät havainnollistaa helposti myös Kurikkaa kohdannutta häväistystä kuvaamalla hänet hiuksensa ja partansa menettäneenä vuonna 1899.[8]

Kun Kurikka samana vuonna aloitti Kalevan Kansan kokoamisen, hänen pilakuviinsa ilmestyivät uusina elementteinä Väinämöisen lakit ja muut Kalevala-symbolit sekä seksuaaliset viittaukset. Näitä element-

6 Venäjän lennätintoimiston roolista uutisten levittäjänä Oiva et al. 2020, 396–398.
7 Ylönen 2001, erit. 26–27, 61–63; Mylläri 1983, 140–142, 219.
8 Esim. *Fyren* 29.7.1899, 4.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

tejä hyödynsi Kurikkaan kohdistuvassa irvailussaan myöhemmin myös sosialistinen pilalehti *Kurikka*, jonka säännöllinen ilmestyminen alkoi syksyllä 1905. Lehden nimi viittasi lyömäaseeseen, jolla hutkittiin työväenliikkeen vastustajia, mutta *Kurikan* ensimmäisen numeron kansikuva ja tekstit yhdistivät nimen suoraan myös Matti Kurikkaan.[9]

Pilalehtien pitkäaikainen vaikutus ihmisten mielikuviin Kurikasta käy hyvin ilmi 1970-luvulla kerätystä muistitiedosta. Useat perinteenkerääjien haastattelemat muistelijat mainitsivat Kurikan yhtenä vanhan työväenliikkeen vaikuttajista ja korostivat tämän komeaa ulkonäköä, tummaa aaltoilevaa tukkaa ja naisiin vetoavuutta. Vaikka jotkut muistelijat kertoivat nähneensä Kurikan myös henkilökohtaisesti, mielikuvat hänestä perustuivat pääasiassa pilalehtiin. Muistelijat lainasivat mieleensä jääneitä tai muistiin kirjoittamiaan pilalehtien Kurikka-aiheisia lauluja ja kuvailivat hänen siirtokuntahankkeisiinsa liittyviä pilapiirroksia.[10] Kurikan epäonniset siirtokuntakokeilut tuskin olisivat piirtyneet niin syvälle aikalaisten kollektiiviseen muistiin kuin ne piirtyivät, elleivät ne olisi saaneet laajaa huomiota pilalehdissä. Monet ihmiset nimittäin säilyttivät pilalehtiä kodeissaan huomattavasti pidempään kuin sanomalehtiä ja tarttuivat niihin uudelleen vuosienkin jälkeen.

Kun Kurikka palasi Pohjois-Amerikasta Suomeen syksyllä 1905, hän nousi heti kotimaisen julkisuuden parrasvaloihin pyrkimyksillään vaikuttaa kumouksellisen liikehdinnän suuntaan. Sanomalehdet seurasivat hänen tekemisiään tarkkaan ja kriittisesti, mihin vaikuttivat hänen sosiaalidemokraattisen puolueen linjasta poikkeavat lausuntonsa Suomen ja Venäjän välisestä suhteesta. Suurlakon jälkeen Kurikkaa pitivät julkisuudessa erottaminen sosiaalidemokraattisesta puolueesta, kirjoittelu *Elämä*-lehteen ja eduskuntavaalikampanjointi. Valtakunnallista huomiota herättivät myös hänen kirkollista avioliittoinstituutiota haastanut toveriavioliittonsa sekä häneen henkilöityneet epäonniset ihanneosuus-

9 Lehden kannessa esiintyi Matti Kurikka naisvaltaisen yleisön ympäröimänä, ja seuraavan sivun otsikko ”Kurikka tulee! Kurikka tulee!” viittasi samanaikaisesti sekä uuden lehden ilmestymiseen että Kurikan äskettäiseen Suomeen saapumiseen. *Kurikka* 1.10.1905. Jo *Kurikan* vuonna 1904 ilmestyneessä näytenumerossa viitattiin Matti Kurikan naissuhteisiin Sointulassa, mutta toisaalta lehti ilmoitti, että ”Kurikka olen, vaan en Matti”. *Kurikka* 194, nro 0, 2.

10 Esim. Kper AK/1959, AK/2008, Y/06812 ja Y/07667, Kansanperinteen arkisto.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

kuntahankkeet Porvoossa ja Oulujoella. Lisäksi julkisuudessa alettiin puhua sosiaalidemokratian valtavirrasta poikkeavasta harhaoppisesta kurikkalaisuudesta.

Kun Kurikka lähti lopullisesti Pohjois-Amerikkaan vuonna 1909, suomalaislehdistön kiinnostus häneen oli jo laantunut. Sen sijaan amerikansuomalaisessa julkisuudessa Kurikka oli ristiriitoja herättävä merkkihenkilö myös elämänsä viimeisinä vuosina. Kurikka toimitti *New Yorkin Uutisia* ja kaavaili uusia ihanneyhteiskuntia, kuten naisille suunnattua Väinön tyttäret -yhteisöä. Vaikka hankkeet kaatuivat yksi toisensa perään, Kurikka näki epäonnistumisissa aina siemeniä uusiin yrityksiin. Kun Kurikka syksyllä 1915 kuoli, hänen viimeisistä hetkistään jäi elämään kaksi rinnakkaista kertomusta, jotka osaltaan vahvistivat Kurikan hahmon myyttisiä ulottuvuuksia. Kuolemansa johdosta Kurikka nousi vielä kerran myös suomalaislehdistön valokeilaan, ja hänestä kirjoitetut kymmenet nekrologit muovasivat hänen jälkimainettaan.

Sanomalehtien sivumäärässä mitattuna Kurikka oli vuosina 1880–1915 näkyvämpi julkisuuden hahmo Suomessa kuin yksikään muu työväenjohtaja. Nimi ”Matti Kurikka” mainitaan lehdistössä kaikkiaan 7 897 eri sivulla. Taakse jäävät esimerkiksi N. R. af Ursin (mainittu 4 200 sivulla samana ajanjaksona), Edvard (tai Eetu) Salin (3 632), Yrjö Mäkelin (3 314) ja Edvard (tai Edv.) Valpas (1 989) sekä Kurikan pitkäaikainen toveri A. B. Mäkelä (3 406).[11] Kaikki heistä vaikuttivat työväenliikkeessä pitkään ja samanaikaisesti Kurikan kanssa sekä työskentelivät toimittajina, mikä tekee heistä luontevia Kurikan vertailukohteita. Pelkkä lehtien sivumäärien vertailu ei toki kerro paljonkaan henkilöiden näkyvyyden tai vaikutusvallan luonteesta. Runsas mediahuomio oli ainakin Kurikan tapauksessa usein kirous.

Aikakauden kirjallisista vaikuttajista Kurikkaan verrattavaa julkisuuden hahmoa edustaa Arvid Järnefelt, joka mainitaan sanomalehdissä 6 702 sivulla vuosina 1880–1915. Samassa sarjassa painii myös Kurikan kanssa yhtäaikaisesti kirjallisen tuotantonsa aloittanut Teuvo Pakkala

11 Haku on tehty Kansalliskirjaston digitoiduista sanomalehdistä 27.3.2020 käyttämällä hakasulkeita etu- ja sukunimen ympärillä. Tuloksissa ei ole otettu huomioon henkilöiden lehdissä käyttämiä nimimerkkejä ja lyhenteitä, kuten Kurikan nimikkeitä Jurtikka, M. K-a ja Ainut Aherre tai Mäkelän salanimeä Kaapro Jääskeläinen.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

(6 845). Sellaisten ajan menestyneimpien kirjailijoiden kuin Minna Canthin (25 826) ja Eino Leinon (21 130) medianäkyvyyteen Kurikka ei sentään yllä, ainakaan jos näkyvyyden mittarina on henkilönimien esiintyminen sanomalehtien sivuilla. Joka tapauksessa Kurikka oli kiistatta suomalaisen yhteiskunta- ja kulttuurielämän avainhahmo 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alussa.

On houkuttelevaa spekuloida, mitä olisikaan tapahtunut, jos Kurikka ei olisi kuollut Penkere-farminsa lähistöllä Yhdysvalloissa syksyllä 1915. Mitä jos Kurikka olisi elänyt hiukan pidempään ja päässyt reagoimaan Venäjän vallankumoukseen ja Suomen irtautumiseen Venäjästä? Olisiko hän vielä kerran palannut Suomeen ja pyrkinyt vaikuttamaan maan poliittiseen suuntaan, ehkä tarjoten jälleen julkisuudessa visioitaan Sointulasta? Mahdollisesti, mutta silloinkin hän olisi näkemyksineen todennäköisesti jäänyt marginaaliin. On myös kiehtovaa ajatella, millaisia valintoja Kurikka olisi tehnyt Suomen sisällissodan alettua. Olisiko hän malttanut jättäytyä sivuun vallankumouksesta ja olla pyrkimättä punaisen Suomen johtotehtäviin? Entä mihin Kurikan tie olisi vienyt sisällissodan jälkeen? Olisiko hän liittynyt Neuvosto-Venäjälle suunnanneiden suomalaisten joukkoon, etsinyt paikkaansa itsenäisessä Suomessa vai jatkanut toimintaansa Pohjois-Amerikassa?

Kurikan jälkimaineelle hänen kuolemansa ennen näitä historian käänteitä on voinut olla edullista. Toisin kuin useimmat muut 1900-luvun alun suomalaiset työväenjohtajat, hänen mainettaan ei rasita punaisen sodanlietsojan tai bolševismin leima. Myöhempinä vuosikymmeninä Kurikkaa on siksi ollut helppo lähestyä omia polkujaan kulkeneena visionäärinä, jonka ideoissa on mystistä vetovoimaa yli puoluepoliittisten jakolinjojen. Lannistumaton mutta haaksirikkoihin taipuvainen visionääri on herättänyt toistuvaa kiinnostusta näihin päiviin saakka, eikä tämäkään kirja taida jäädä viimeiseksi sanaksi hänen monipuolisesta vaikutuksestaan.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Lähteet ja kirjallisuus

ARKISTOLÄHTEET

Bill Metcalfin yksityisarkisto
Franklin 1994. Arla Franklinin (o.s. Hirmukallio) haastattelu Bill Metcalfin muistiinpanemana 1994

Finnish American Heritage Center, Hancock (Michigan)
Raittiusyhdistys Walon Leimun arkisto

Kansallisarkisto (KA)
Jääsken tuomiokunnan arkisto (Mikkelin toimipiste)
CIIIa:31 Kirvun käräjäkunnan varsinaisasiain pöytäkirjat 1899
Kenraalikuvernöörin kanslian arkisto (Helsingin toimipiste)
Fb:16 1. osaston aktit 1901
Oulun lääninhallituksen lääninkanslian arkisto (Oulun toimipiste)
Ab:151 Anomusasioiden diaari 1908, I osasto
Oulun läänin talousseuran I arkisto (Oulun toimipiste)
Cb:7 Johtokunnan pöytäkirjat 1907–1910
Daa:10 Kirjetoisteet 1909–1910
Oulun tuomiokunnan II arkisto (Oulun toimipiste)
EdI:3 Konkurssiasiakirjat 1908–1925
Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen Keski-Suomen Piirin arkisto (Jyväskylän toimipiste)
Piirikokousten pöytäkirjat 1906-1911
Uno Wegeliuksen arkisto (Oulun toimipiste)
Saapuneet kirjeet
Viipurin raastuvanoikeuden arkisto (Mikkelin toimipiste)
Cc:60 Viipurin raastuvanoikeuden I osaston pöytäkirja 1895
WSOY:n arkisto (Helsingin toimipiste)
Kirjailijakirjeenvaihto 54

Kansalliskirjasto, Helsinki
Suomalaisen Teatterin arkisto
Coll. 630.127. *Viimeisen ponnistuksen* partituurit

Kansanperinteen arkisto, Tampere
Äänitekokoelmat
Kper AK/1959. Arvo Ahlgren. Orivesi 1970. Nauhoittaja: Erkki Ala-Könni.
Kper AK/2008. Arvo Ahlgren. Orivesi 1971. Nauhoittaja: Erkki Ala-Könni.
Kper Y/06812. Elli Katra. Porvoo 1975. Nauhoittaja: Riitta Vuolanen.
Kper Y/07667. Tyyne Launo. Hartola 1978. Nauhoittaja: Päivi Tiura.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Library and Archives Canada (LAC), Ottawa
Canadan Suomalaisen Järjestön arkisto (MG28-V46)
Vol. 118/19–21. Finnish Society of Toronto, *Iki-nuorten Sanomat* 1974–1976
Vol. 194/34. Aili Anderson, "History of Sointula"

Lohjan kotiseutuarkisto, Lohjan museo, Lohja
Virkkalan työväenyhdistyksen arkisto
Pöytäkirjat 1905–1947

Siirtolaisuusinstituutti, Turku
Orpo-lehti 1902–1904
Orpo-lehden luovutustodistus 4.7.1976 Australia
Olavi Koivukankaan Australiassa tekemien haastattelujen litteraatiot (1973–1981)
Weston 1981. Hilma Westonin (os. Wuolle) haastattelu Nambourissa 24.2.1981.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki
Kirjallisuuden ja kulttuurihistorian arkisto
Mathilda Grönqvistin arkisto

Turun yliopisto, Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitoksen arkisto
Turun yliopiston yleisen historian siirtolaisuushistorian kokoelmat
Erakko-seuran asiakirjat

Työväen Arkisto, Helsinki
Johan Adolf Kockin arkisto
Kirjeenvaihto
Matti Kurikan arkisto
Kirjeenvaihtoa
"Puoluevaino". Puhekonsepti 16.3.1899
Sörnäisten työväenyhdistyksen arkisto
Väittäjä-, puhuja- ja keskusteluseuran käsintehtyjä lehtiä
Yrjö Kullervo Laineen arkisto
HA. Haastattelut ja muistelmat
Työväen muistitietotoimikunta (TMT)
26D. Senni Heimonen
Edvard Valppaan arkisto
EAC. Matti Kurikka

https://doi.org/10.21435/skst.1481

PAINETUT LÄHTEET

Block, Maurice 1889: *Kansallistalouden alkuperusteet*. Viipuri: Matti Kurikka.

Canth, Minna 1885: *Työmiehen vaimo: näytelmä viidessä näytöksessä*. Porvoo: Söderström.

Canth, Minna 1886: *Hanna: kuvaus*. Helsinki: Edlund.

Elfving, Östen 1909: Suomen ensimmäiset maanosto-osuuskunnat. Teoksessa Tudeer, O. A. & Gebhard, Hedvig & Kirvelä, Eemeli & Mela, Eino (toim.) *Suomen osuustoimintaliike ja Pellervo-Seura 1899–1909*. Helsinki: Pellervo-Seura, 397–409.

Ensimainen suomalainen tienraivaajamme Amerikassa. Teoksessa *Työväen kalenteri I 1905*. Hancock, Michigan: Työmiehen Kustannusyhtiö, 1904, 110–116.

Erkko, J. H. 1890a: *Kuplia*. Viipuri: Matti Kurikka.

Erkko, J. H. 1890b: *Uskovainen*. Viipuri: Matti Kurikka.

Farrar, F. W. 1900: *Piplia, sen arvo ja uskottavuus*. Suom. A. B. Mäkelä. Helsinki: Työväen sanomalehti-osakeyhtiö.

Farrar, F. W. 1902: *Perusohje Raamatun Ymmärtämiseen*. Nanaimo, B. C.: Aika.

Foote, Edward Bliss 1896 [1858]: Plain Home Talk about the Human System Embracing Common Sense. Revised Edition. New York: Murray Hill.

Gebhard, Hannes 1905: *Maanosto-osuuskunta. Ohjeita sen perustamisessa*. Helsinki: Pellervo-Seura.

Kalevan Kansan Sointuja I (1903). Sointula, B. C.: The B. C. Printing & Engraving. http://hdl.handle.net/10138/165945.

Kalevan kansan sointuja (2015). Toim. Ville-Juhani Sutinen. Uusintapainos. Turku: Savukeidas.

Kanerva, Antero 1889: *Salakuljettaja*. Viipuri: Matti Kurikka.

Kosonen, Otto n. 1931: *Seuranäyttämöiden opas*. Jyväskylä: Gummerus.

Kurikka, Matti 1884: *Viimeinen ponnistus*. Jyväskylä: Gummerus. http://hdl.handle.net/10138/162386.

Kurikka, Matti 1887: *Aili*. Helsinki. http://hdl.handle.net/10138/162385.

Kurikka, Matti 1889: *Äärimmäisessä talossa*. Helsinki. http://hdl.handle.net/10138/162387.

K–a [Kurikka], Matti 1904: Muistelmia entisyydesta. Avio-ero. *Aika* 8/1904, 238–241.

Kurikka, Matti 1906: *Raha, sen synty ja kehitys. S. F. Nortonin mukaan*. Helsinki: Elämä Osuuskunta.

Kurikka, Matti 1908: *Jumalaton kirkko*. Helsinki: Vihtori Kosonen.

Lassinen, Emil 1890: *Kalastajakadun kauppias*. Viipuri: Matti Kurikka.

Mäkelä, A. B. 1910: Miksi Malkosaaren yhtiöhomma ei menestynyt. *Työväen kalenteri* 1910, 66–98.

Oxenford, Ina 1907: *Kädenlukija*. Helsinki: Matti Kurikka.

Paasivuori, Matti 1917: Matti Kurikka ja hänen toimintansa työväenliikkeessä. Teoksessa *Ammattiyhdistysliike V. Suomi I*. Helsinki: Suomen Ammattijärjestö.

Paasivuori, Matti 1919: Muistelmia työväenliikkeen alkuajoilta Suomessa. *Suomen Sosialidemokraatti* 19.7.1919, 5–6.

Salin, Eetu 1916: Matti Kurikan suhde sosialidemokratiaan. *Työväen joulualbumi 19. Uuden ajan kynnyksellä 1916*, 21–34.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Silander, Kaarle 1900: *Suomalaiset Maaseutuuteaatterit 1887–1900*. Viipuri: Maaseutuuteaatteri-osakeyhtiö.
Uotinen, Mikko (toim.) 1906: *Suomen Sosialidemokratisen puolueen viidennen edustajakokouksen pöytäkirja*. Tampere: Suomen Sosialidemokraattisen Puolueen puoluetoimikunta.

DIGITAALISET LÄHTEET JA TIETOKANNAT

Ancestry.com. https://www.ancestry.com.
Chronicling America. Historic American Newspapers. Library of Congress. https://chroniclingamerica.loc.gov.
Connecticut State Library. Connecticut Death Records Index, 1897–1966. http://ctstatelibrary.org/death-records/. Viitattu 10.9.2021.
Family Tree. https://www.familysearch.org.
Helsingin yliopiston matrikkeli 1905–1907. https://www.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/ylioppilasmatrikkeli_1905_1907.pdf. Viitattu 14.9.2020.
Kansallisarkiston Astia-palvelu, Uudenmaan läänin henkikirjat 1907, U:231. https://astia.narc.fi/uusiastia/viewer/?fileId=5256191929&aineistoId=2109381913, viitattu 19.4.2022.
Kansalliskirjaston Digitaaliset aineistot. https://digi.kansalliskirjasto.fi.
National Library of Australia, Trove. https://trove.nla.gov.au.
Newspapers.com. https://www.newspapers.com/.
Siirtolaisuusinstituutin Siirtolaisrekisteri. https://siirtolaisrekisteri.siirtolaisuusinstituutti.fi/.
Sunshine Coast Council – Heritage, Oral history collections, Interview with Hilma Weston (née Anderson) 9.5.1985: Interviewer Amanda Wilson. https://heritage.sunshinecoast.qld.gov.au/Stories/Family-and-Community/Hilma-Weston. Viitattu 19.4.2022.
Text Reuse in Finnish Newspapers and Journals, 1771–1920. http://comhis.fi/clusters. Viitattu 2.10.2021.

KIRJALLISUUS

Ahva, Laura & Heikkilä, Heikki & Siljamäki, Jaana & Valtonen, Sanna 2014: A bridge over troubled water? Celebrities in journalism connecting implicit and institutional politics. *Journalism* 15 (2), 186–201.
Ala-Kapee, Pirjo & Valkonen, Marjaana 1982: *Yhdessä elämä turvalliseksi. SAK:laisen ammattiyhdistysliikkeen kehitys vuoteen 1930*. Helsinki: Suomen Ammattiliittojen Keskusjärjestö.
Ampuja, Mikko 1947: *Pajasta parlamenttiin. Neljäkymmentä vuotta Suomen työväenliikkeessä*. Helsinki: Tammi.
Annola, Johanna 2011: *Äiti, emäntä, virkanainen, vartija: köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Aspelin-Haapkylä, Eliel 1909: *Suomalaisen Teatterin historia. III: Nousuaika*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Barton, H. Arnold 1988: Swedish Theosophists and Point Loma. *Scandinavian Studies* 60 (4), 453–463.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Beals, Melodee et al. 2020: *The Atlas of Digitised Newspapers: Reports from Oceanic Exchanges*. https://doi.org/10.6084/m9.figshare.11560059.

Berrenberg, Christian & Salmi-Niklander, Kirsti 2019: Handwritten Newspapers and Community Identity in Finnish and Norwegian Student Societies and Popular Movements. Teoksessa Droste, Heiko & Salmi-Niklander, Kirsti (toim.) *Handwritten Newspapers. An Alternative Medium during the Early Modern and Modern Periods.* Studia Fennica Historica 26. Helsinki: Finnish Literature Society, 131–146.

Boguslawski, Julia von 2020: Esoterian suhde tieteeseen. Teoksessa Mahlamäki, Tiina & Kokkinen, Nina (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 195–220.

Brisbanen Suomi-seura [verkkojulkaisu]. http://brisbanesuomiseura.blogspot.fi. Viitattu 5.4.2017.

Brundage, W. Fitzhugh 1996: *A Socialist Utopia in the New South. The Ruskin Colonies in Tennesse and Georgia 1894–1901*. Urbana: University of Illinois Press.

Butler, Francelia 1964: The Ruskin Commonwealth: A Unique Experience in Marxian Socialism. *Tennessee Historical Quarterly* 23 (4), 333–342.

Caine, Barbara 2010: *Biography and History*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Canadian Utopias Project [verkkojulkaisu]. https://canadianutopiasproject.ca. Viitattu 10.9.2021.

Carmony, Donald F. & Elliot, Josephine M. 1980: New Harmony, Indiana: Robert Owen's Seedbed for Utopia. *Indiana Magazine of History* 76 (3), 161–261.

Cormick, Craig 2000: *Kurikka's Dreaming. The true story of Matti Kurikka: Socialist, utopian and dreamer*. East Roseville: Simon & Schuster.

Cunningham, Gail 1978: *The New Woman and the Victorian Novel*. New York: Barnes & Noble.

Dryzek, John S. 2002: Including Australia: A Democratic History. Teoksessa Brennan, Geoffrey & Castles, Francis G. (toim.) *Australia Reshaped. 200 Years of Institutional Transformation*. Cambridge: Cambridge University Press, 114–180.

Eduskunta. Kansanedustajat. Juhani Kurikka [verkkojulkaisu]. https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910835.aspx. Viitattu 10.9.2021.

Ehrman, Bart D. 2011: *Forged: Writing in the name of God: Why the Bible's authors are not who we think they are*. New York: HarperOne.

Eyffinger, Arthur 1999: *The 1899 Hague Peace Conference: 'The Parliament of Man, the Federation of the World'*. The Hague: Kluwer Law International.

Florin, Christina 2014: Biografia rajoja rikkomassa. Kolme esimerkkiä ruotsalaisesta elämäkertatutkimuksesta. Teoksessa Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.) *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 24–44.

Fogarty, Robert S. 1975: American Communes, 1865–1914. *Journal of American Studies* 9 (2), 145–162.

Forsius, Arno 2000: Hanna Lappalainen (1881–1966) – tutkija, apteekkari ja lahjoittaja [verkkojulkaisu]. http://www.saunalahti.fi/arnoldus/lappalai.html. Viitattu 17.3.2017.

Genealogy Sunshine Coast (toim.) 2009: *People of Maroochy: A tribute to some of the people who helped shape the history of the Maroochy Shire*. Nambour: Genealogy Sunshine Coast.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Grönstrand, Heidi & Lappalainen, Päivi & Launis, Kati 2001: *Lähikuvassa nainen: Näköaloja 1800-luvun kirjalliseen kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Guarneri, Carl J. 1991: *The Utopian Alternative: Fourierism in Nineteenth-Century America*. Ithaca: Cornell University Press.

Hakanen, Tiia 2015: Se tavallinen tarina? Ohjesääntöinen prostituutio Tampereella tarkastusnaisten elämäkertojen kautta tarkasteltuna. Historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201505251521.

Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi 2020: Johdanto. Elämää suurempaa. Teoksessa Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.) *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 7–23.

Halminen, Matti 1936: *Sointula. Kalevan Kansan ja Kanadan suomalaisten historiaa*. Mikkeli: Mikko Ampuja.

Hansen, Thorvald 2007: Immigrant Utopias. *The Bridge* 30 (1). https://scholarsarchive.byu.edu/thebridge/vol30/iss1/8. Viitattu 2.7.2021.

Harmainen, Antti 2010: Modernin mystikot. Teosofian ulottuvuudet Pekka Ervastin ja Eino Leinon maailmankuvissa 1902–1908. Suomen historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. http://urn.fi/urn:nbn:fi:uta-1-20710.

Harmainen, Antti 2020: Esoteerisuus ja politiikka. Teoksessa Mahlamäki, Tiina & Kokkinen, Nina (toim.) *Moderni esoteerisuus ja okkultismi Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 171–194.

Harmainen, Antti & Järvenpää, Juuso & Kemppainen, Mikko 2021: 1900-luvun alun luokkatietoinen esoteria Matti Kurikasta Hilja Pärssiseen ja Yrjö Kalliseen. Teoksessa Leskelä-Kärki, Maarit & Harmainen, Antti (toim.) *Uuden etsijät. Salatieteiden ja okkultismin suomalainen vuosisata 1880–1930*. Helsinki: Teos, 135–152.

Harmainen, Antti & Kemppainen, Mikko 2020: ”Paremman sosialismin” asialla. Uskonnon ja sosialismin synteesi suomalaisessa työväenliikkeessä ensimmäisistä eduskuntavaaleista kansalaissotaan. *Historiallinen Aikakauskirja* 118 (1), 20–32.

Harmainen, Antti & Pollari, Mikko 2014: Biografian mahdollisuuksista ja rajoista työväenliikkeen ja teosofian tutkimuksessa. Teoksessa Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.) *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 257–271.

Hautamäki, Arvi 1944: *Suomalaisia sosialisteja*. Helsinki: Työväen sivistysliitto.

Hautamäki, Arvi 1967: Matti Kurikka. Utopistinen sosialisti. Teoksessa Soikkanen, Hannu (toim.) *Tiennäyttäjät 1*. Helsinki: Tammi.

Heimo, Anne 2016: Socialist Endeavors, Fist Presses and Pen Wars: Literacy Practices of Early Finnish Migrants in Australia. Teoksessa Edlund, Ann-Catrine & Kuismin, Anna & Ashplant, Timothy (toim.) *Reading and Writing from Below: Exploring the Margins of Modernity*. Umeå: Umeå University & Royal Skyttean Society, 97–113.

Hentilä, Marjaliisa 2013: *Sovittelija. Matti Paasivuori 1866–1937*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.

Henttinen, Annastiina 1999: Kolmannen tien etsijät. Teoksessa Kuisma, Markku & Henttinen, Annastiina & Karhu, Sami & Pohls, Maritta (toim.) *Kansan talous. Pellervo ja yhteisen yrittämisen idea 1899–1999*. Helsinki: Pellervo-Seura & Kirjayhtymä, 29–242.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Huhta, Aleksi 2021: *Toward a Red Melting Pot. The Racial Thinking of Finnish-American Radicals, 1900–1938*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. http://hdl.handle.net/10138/332241.

Häkkinen, Antti 2000: "Oletteko Te se sama Kokki?" Johan Adolf Kockin elämänkulku. Teoksessa Oittinen, Riitta & Rahikainen, Marjatta (toim.) *Keulakuvia ja peränpitäjiä. Vanhan ja uuden yhteiskunnan rajalla*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura, 289–309.

Imatra Society [verkkojulkaisu]. https://en.wikipedia.org/wiki/Imatra_Society. Viitattu 3.4.2020.

Ivaneva, Jii [Uusitalo, Jiipu] 2014: *Utopisti*. Omakustanne.

Jaakkimainen, Lauri 1927: Matti Kurikka näytelmäkirjailijana. *Inkeri* 16.2.1927, 12.3.1927, 15.5.1927 ja 16.9.1927.

Jalava, Marja 2005: *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealistisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Jernstrom, Burton 1998/2002: In search of Matti Kurikka. *Raivaaja* 24.6.1998, 8.5.2002, 15.5.2002, 29.5.2002.

Juhan suku-uutiset, Australian siirtolaisia [blogiteksti], 12.10.2009. https://juhansuku.blogspot.com/2009/10/australian-siirtolaisia.html. Viitattu 22.4.2022.

Jupp, James 2018: *An Immigrant Nation Seeks Cohesion : Australia from 1788*. London & New York: ANTHEM Press.

Jupp, James (toim.) 2001: *The Australian People. An Encyclopedia of the Nation, It's People and Their Origins*. Cambridge: Cambridge University Press.

Jura, Art 2002: *Fenni – Finns among Us*. Rockport, Maine: Picton Press.

Jura, Art 2005: *Fenni -2. More Finns among Us. A History of the Finns in America*. Rockport, Maine: Picton Press.

Jussila, Petri 2015: *Tilastomies torpparien asialla. Edvard Gyllingin maatalouspoliittinen ajattelu ja toiminta suurlakon ja sisällissodan välissä*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. http://hdl.handle.net/10138/153445.

Jänis-Isokangas, Ira 2019: From national to international – Konrad Zilliacus and the Finnish cause. *Bestnik permskogo universiteta* 47 (4), 133–144.

Järnefelt, Arvid 1930: *Vanhempieni romaani III*. Helsinki: WSOY.

Järnefelt, Arvid 1948: *Vanhempieni romaani*. 2. painos. Helsinki: WSOY.

Järvenpää, Juuso 2016: Jaakko Jalmari Jalo-Kivi. Spiritualismin esitaistelijan asema 1900-luvun alun Suomessa. Historian pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto. http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201602251259.

Järvenpää, Juuso 2017: Vainotun totuuden esitaistelija – Jaakko Jalmari Jalo-Kiven spiritualistisen identiteetin rakentuminen 1900-luvun alun Suomessa. *Historiallinen Aikakauskirja* 115 (2), 198–210.

Kalemaa, Kalevi 1978: *Matti Kurikka. Legenda jo eläessään*. Helsinki: WSOY.

Kallioinen, Mika 2005: *Rutto ja rukous. Tartuntataudit esiteollisen ajan Suomessa*. Jyväskylä: Atena.

Kansas Historical Collections – Danish Settlements in Kansas [verkkojulkaisu]. https://www.kshs.org/p/kansas-historical-collections-danish-settlements-in-kansas/13742. Viitattu 2.7.2021.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Karkama, Pentti 2010: *Vallan orjat ja ihmisarvo. Arvid Järnefeltin ajatusmaailma*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kekäläinen, Uuno Pekka 1973: *Poika maailman hartioilla*. Helsinki: Otava.

Kemppainen, Mikko 2020: *Sosialismin, uskonnon ja sukupuolen dynamiikkaa. 1900-luvun alun työväenliikkeen naiskirjailijat aatteen määrittelijöinä*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. http://hdl.handle.net/10138/319119.

Keskinen, Suvi 2019: Intra-Nordic Power Relations, Colonial/Racial Histories and National Narratives: Re-Writing Finnish History. *Scandinavian Studies* 90 (1–2), 163–181.

Kinnunen, Tiina 2013: Historia ”herätyksenä naisasian suurempaan harrastukseen”. Alexandra Gripenberg Suomen naisten menneisyyden tulkkina. Teoksessa Jalava, Marja & Kinnunen, Tiina & Sulkunen, Irma (toim.) *Kirjoitettu kansakunta: Sukupuoli, uskonto ja kansallinen historia 1900-luvun alkupuolen suomalaisessa tietokirjallisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 189–230.

Kinnunen, Tiina 2014: ”Taistelevat sisaret”. Kaksoiselämäkerta Ellen Keystä ja Alexandra Gripenbergistä eurooppalaisina feministeinä. Teoksessa Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.) *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 205–222.

Kiviranta, Eelu & Lehto, Lillian 2010: *A Rascal's Craft: Musings of a Finnish-American Immigrant*. Royal Oak, MI: Momentum Books.

Klinge, Matti 1967: *Ylioppilaskunnan historia. Toinen osa. 1853–1871*. Helsinki: WSOY.

Koivukangas, Olavi 1972: *Scandinavian Immigration and Settlement In Australia before World War II*. Doctoral thesis, Research School of Social Sciences at the Australian National University, Canberra.

Koivukangas, Olavi 1986: *Sea, Gold and Sugarcane. Attraction versus Distance. Finns in Australia 1851-1947*. Turku: Institute of Migration.

Kokkinen, Niina 2019: *Totuudenetsijät. Esoteerinen henkisyys Akseli Gallen-Kallelan, Pekka Halosen ja Hugo Simbergin taiteessa*. Tampere: Vastapaino.

Kokkonen, Urpo 1999: Kurikkalaisten tulosta Australiaan sata vuotta. *Suomi-lehti* 18.2.1999.

Kolehmainen, John I. 1941: Harmony Island: A Finnish Utopian Venture in British Columbia. *British Columbia Historical Quarterly* 5 (2), 111–123.

Koski, Pirkko 1986: *Kansan teatteri 1*. Helsinki: Helsingin Teatterisäätiö.

Kostiainen Auvo 2000a [päivitetty 26.8.2020]: Kurikka, Matti (1863–1915) utopistisosialisti, toimittaja, kirjailija. Kansallisbiografia [verkkojulkaisu]. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003515.

Kostiainen, Auvo 2000b: Mäkelä, Aukusti Bernhard (1863–1932) toimittaja, kirjailija, sosialistipoliitikko. Kansallisbiografia [verkkojulkaisu]. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-002923.

Kouta, Aarni 1911: *Suomalaisia näyttelijöitä: Lapsuuden ja nuoruuden muistoja*. Hämeenlinna: Karisto.

Krohn, Helmi 1924: *Kulissien takaa: 20 suomalaisen näyttelijän lapsuus- ja nuoruusmuistoja*. Helsinki: Otava.

Kuismin, Anna 2019: Säätyeron sydänhaavat ja vuosi 1899: räätälinvaimon näkökulma talonpoikaisen kansan kahtiajakoon. *Ennen ja nyt: Historian tietosanomat* 19 (3). https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108957. Viitattu 10.9.2021.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kujala, Antti 1995: *Venäjän hallitus ja Suomen työväenliike 1899–1905*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Kujala, Antti 2016: *Vastakkainasettelun yhteiskunnan synty. Syksyn 1905 suurlakko Helsingissä ja muualla Suomessa*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. http://hdl.handle.net/10138/167607.

Kyläkoski, Kaisa 2018: Elämäntupa ja neidit Räihä [blogiteksti]. http://sukututkijanloppuvuosi.blogspot.com/2018/04/elamantupa-ja-neidit-raiha.html. Viitattu 2.10.2021.

Lackman, Matti 1985a: Mikä oli Karjalan Kansan Mahti? Teoksessa Alavuotunki, Jouni (toim.) *Scripta historica IX*. Oulu: Oulun historiaseura, 203–222.

Lackman, Matti 1985b: *Taistelu talonpojasta. Suomen Kommunistisen Puolueen suhde talonpoikaiskysymykseen ja talonpoikaisliikkeisiin 1918–1939*. Oulu: Pohjoinen.

Lackman, Matti 2005: Läheniemi, Matti (1861–1942). *Kansallisbiografia* [verkkojulkaisu]. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-000227.

Lahti, Emilia 2013: Siveelliset naiset, siveettömät miehet. Naisasialiikkeen paheksuma kaksinaismoraali ja sille vastineeksi luodut ihanteet Koti ja yhteiskunta -lehdessä 1889–1893. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe201302221884.

Laine, Y. K. 1946: *Suomen poliittisen työväenliikkeen historia I. Kansanvaltaisuuden läpimurto*. Helsinki: Tammi.

Laitinen, Lea & Mikkola, Kati (toim.) 2014: *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Landgren, Lars 1988: Kieli ja aate – politisoituva sanomalehdistö 1860–1889. Teoksessa Tommila, Päiviö (päätoim.) *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kuopio: Kustannuskiila, 267–420.

Lappalainen, Päivi 2000: *Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Larsen, Senja 2016: Suomalainen utopiayhteisö Kanadassa: Sointula oli oman aikansa startup. *Kauppalehti* 6.1.2016 [verkkojulkaisu]. https://www.kauppalehti.fi/uutiset/suomalainen-utopiayhteiso-kanadassa-sointula-oli-oman-aikansa-startup/e09a73b8-1857-3dbe-a2ec-f009246334 89. Viitattu 14.9.2020.

Launonen, Hannu (päätoim.) 1981: *Suomen kirjailijat 1917–1944*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Laurila, Janne 2015: Matti Kurikka (1863–1915) – Koheltava unelmoija. *Kuuma Linja* n:o 3, 34–35.

Leino-Kaukiainen, Pirkko 1984: *Sensuuri ja sanomalehdistö Suomessa vuosina 1891–1905*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Leino-Kaukiainen, Pirkko 1988: Kasvava sanomalehdistö sensuurin kahleissa 1890–1905. Teoksessa Tommila, Päiviö (päätoim.) *Suomen lehdistön historia 1. Sanomalehdistön vaiheet vuoteen 1905*. Kuopio: Kustannuskiila, 421–632.

Lindström, Varpu 2000: Utopia for Women? The Sointula Experiment, 1901–1905. *The Journal of Finnish Studies* 4 (2), 4–25.

Linnoila, Osmo 1933: Matti Kurikan yhteiskunnallinen ja valtiollinen toiminta. Suomen historian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Lounela, Pekka 1977: *Ken talonsa jättää. Arvid Järnefelt.* Helsinki: Tammi.
Luntinen, Pertti 2001: Kock, Johan (1865–1915). Kansallisbiografia [verkkojulkaisu]. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003508.
Lähteenmäki, Maria 2014: *Väinö Voionmaa. Puolue- ja geopoliitikko*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Lähteenmäki, Olavi 1989: *Colonia Finlandesa. Uuden Suomen perustaminen Argentiinaan 1900-luvun alussa*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
Maijala, Minna 2008: *Passion vallassa: hermostunut aika Minna Canthin teoksissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Maijala, Minna 2014: *Herkkä, hellä, hehkuvainen: Minna Canth*. Helsinki: Otava.
Makkonen, Anna (toim.) 2002: *Karheita kertomuksia. Itseoppineiden elämäkertoja 1800-luvun Suomesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Manninen, Ari T. & Mäkelä, Petteri & Holm, Vesa 2008: *Viitasaaren historia. Savutuvista tietoyhteiskuntaan*. Viitasaari: Viitasaaren kaupunki.
Markkola, Pirjo 2002: *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860–1920.* Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
Markkola, Pirjo 2006: Seksi, miehet ja moraali : miesten seksuaalisuus moraalikysymyksenä 1800- ja 1900-lukujen taitteessa. Teoksessa Ahola, Minna & Antikainen, Marjo-Riitta & Salmesvuori, Päivi (toim.) *Taivaallista seksiä. Kristinusko ja seksuaalisuus*. Helsinki: Tammi, 223–239.
Markkola, Pirjo 2014: Moraalin miehet. Mitä prostituution sääntely kertoo mieheydestä? Teoksessa Lamberg, Marko & Markkola, Pirjo & Östman, Ann-Catrin (toim.) *Näkymätön sukupuoli: Mieheyden pitkä historia*. Tampere: Vastapaino, 134–158.
Matikainen, Olli 2020: Jäkkäniska. Julius Anselm Lyly (1856–1903) viipurilaisena lehtimiehenä ja paikallispoliitikkona. Teoksessa Koskivirta, Anu & Mainio, Aleksi (toim.) *Politiikan ja jännitteiden Viipuri 1880–1939*. Helsinki: Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, 41–68.
Metcalf, Bill 1995: *From Utopian Dreaming to Communal Reality: Cooperative Lifestyles in Australia*. Sydney: University of New South Wales Press.
Metsämäki, Mikko & Nisula, Petteri 2006: *Aktivistit. Suomalaisten kansalaisliikkeiden tarina*. Helsinki: Edita.
Mikkola, Kati 2013: Kansanrunouden kokoelmat. Teoksessa Laitinen, Lea & Mikkola, Kati (toim.) *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 337–378.
Mikkola, Kati & Pollari, Mikko 2016: Poliittisen marginaalin ääni vaalikeväältä 1907 – Teosofisen työmies Itkosen muistiinpanot ja julkisuusstrategia. *Historiallinen Aikakauskirja* 114 (4), 402–414.
Miller, Imelda 2010: Sugar slaves. *Queensland Historical Atlas* [verkkojulkaisu]. http://www.qhatlas.com.au/content/sugar-slaves. Viitattu 27.3.2017.
Munck, Pirjo 2016: Valistajista ammattimiehiksi. Toimittajien ammattilaistumisen pitkä tie 1771–1921. Suomen ja Pohjoismaiden historian väitöskirja. Helsingin yliopisto. http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-51-1983-4.
Murphy, Sharon Ann 2010: *Investing in Life. Insurance in Antebellum America*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Mustakallio, Hannu 1983: *Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905–1907*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.

Mylläri, Juhani 1983: *Poliittinen karikatyyri suomalaisissa pilalehdissä 1868–1917*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Niemi, Juhani 2005: *Arvid Järnefelt. Kirjailija ajassa ja ikuisuudessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Nieminen, Armas 1951: *Taistelu sukupuolimoraalista. Avioliitto- ja seksuaalikysymyksiä suomalaisen hengenelämän ja yhteiskunnan murroksessa sääty-yhteiskunnan ajoilta 1910-luvulle*. Väestöpoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja A; 6. Helsinki: WSOY.

Niitemaa, Vilho 1971: Australiansuomalainen Erakko-seura vv. 1902–1904. *Turun Historiallisen Yhdistyksen Julkaisuja XXV*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys.

Nokkala, Armo 1958: *Tolstoilaisuus Suomessa*. Helsinki: Tammi.

Oiva, Mila et al. 2020: Spreading News in 1904. The Media Coverage of Nikolay Bobrikov's Shooting. *Media History* 26 (4), 391–407. https://doi.org/10.1080/13688804.2019.165209.

Olin, K-G. [ei painovuotta]: *Grafton-Affären*. Jakobstad: Olimex.

Ollila, Anne 1998: *Jalo velvollisuus. Virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Ollila, Anne 2010: *Kirjoituksia kulttuurista, sukupuolesta ja historiasta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Owens, Edward 2015: The Changing Media Representation of T. E. Lawrence and Celebrity Culture in Britain, 1919–1935. *Cultural & Social History* 12 (4), 465–488.

Paavolainen, Pentti 2016: *Arkadian arki. Kaarlo Bergbomin elämä ja työ II: 1872–1887*. Helsinki: Teatterikorkeakoulu.

Peltoniemi, Teuvo 1985: *Kohti parempaa maailmaa – suomalaisten ihannesiirtokunnat 1700-luvulta nykypäivään*. Helsinki: Otava.

Pietilä, Elina 2003: *Sivistävä huvi. Suomalainen seuranäytelmä vuoteen 1910*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Pietilä, Jutta 2017: Sointuja ihanneyhteiskunnalle: Matti Kurikka utopiasosialistisena ajattelijana ja toimijana. Aate- ja oppihistorian pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto. http://urn.fi/URN:NBN:fi:oulu-201711303228.

Pintner, Walter M. 1984: The Burden of Defense in Imperial Russia, 1725-1914. *The Russian Review* 43 (3), 231–259.

Pollari, Mikko 2009: Vihan ja sovun sosialistit. Teoksessa Anttila, Anu-Hanna et al., *Kuriton kansa. Poliittinen mielikuvitus vuoden 1905 suurlakon ajan Suomessa*. Tampere: Vastapaino, 81–109.

Pollari, Mikko 2010: Lemmen salaisuuksien äärellä. Matti Kurikka, Veikko Palomaa ja A. F. Tanner 1900-luvun alun taistelussa sukupuolimoraalista. *Työväentutkimus Vuosikirja* 2010, 9–14.

Pollari, Mikko 2015: The Literally International Adventures of Vihtori Kosonen. Teoksessa Salmi-Niklander, Kirsti & Launis, Kati (toim.) International Influences in Finnish Working-Class Literature and Its Research. *Journal of Finnish Studies* 18 (2), 35–55.

Pollari, Mikko 2016a: Maailmojen konfliktista ihanteiden raunioille – marginaalinäkökulma suomalaisen modernisaation historiaan. *Ennen ja nyt: Historian tietosanomat* 16 (1). https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108694. Viitattu 10.9.2021.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Pollari, Mikko 2016b: Vihtori Kososen jäljillä. Henkilölähtöisyys deterritorialisoivana lukutapana. Teoksessa Grönstrand, Heidi et al., *Kansallisen katveesta. Suomalaisen kirjallisuuden ylirajaisuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 88–117.

Pollari, Mikko 2021: *Ajattelu- ja puhetavat aatehistoriallisina käsitteinä. Työmiehen Illanvieton ja Amerikan Suomalaisen Työmiehen linjakeskustelut 1900-luvun alussa*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. http://hdl.handle.net/10138/329941.

Polvinen, Tuomo 1985: *Valtakunta ja rajamaa. N.I. Bobrikov Suomen kenraalikuvernöörinä 1898–1904*. Helsinki: WSOY.

Portelli, Alessandro 1991: *The Death of Luigi Trastulli and Other Stories*. Albany, NY: State University of New York Press.

Possing, Birgitte 2014: Elämä pelissä. Biografian historia ja vastuu. Teoksessa Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.) *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 62–78.

Rajainen, Maija 1973: *Naisliike ja sukupuolimoraali. Keskustelua ja toimintaa 1800-luvulla ja nykyisen vuosisadan alkupuolella noin vuoteen 1918 saakka*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.

Rajala, Panu 1995: *Titaanien teatteri. Tampereen Työväen Teatteri 1918–1964*. Tampere: Tampereen Työväen Teatteri.

Rajavuori, Anna 2017: *Esityksen politiikka. Sosialistinen agitaatio keskisuomalaisella maaseudulla 1906–1908*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. http://hdl.handle.net/10138/184737.

Ricœr, Paul 1984: L'ideologie et l'utopie: deux expressions de l'imaginaire social. *Autres Temps. Les cahiers du christianisme social* 2, 53–64.

Rinne, Toivo T. 1966: *Suomen Vakuutustoimintaa 1816–1966*. Turku: Suomen vakuutusyhtiöiden keskusliitto.

Rosner, L. 1988: The Professional Context of Electrotherapeutics. *Journal of the History of Medicine and Allied Sciences* 43 (1), 64–82.

Ruutu, Martti 1939: *Savo-karjalaisen osakunnan historia 1857–1887*. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Räisänen, Arja-Liisa 1995: *Onnellisen avioliiton ehdot: Sukupuolijärjestelmän muodostumisprosessi suomalaisissa avioliitto- ja seksuaalivalistusoppaissa 1865–1920*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Saarinen, Emma 2019: "Se uusi avioliiton solmu". Siviiliavioliittokysymys suomalaisessa työväenlehdistössä 1903–1918. Kulttuurihistorian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto. http://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2019121146725.

Saikku, Mikko 2007: Utopians and Utilitarians: Environment and Economy in the Finnish-Canadian Settlement of Sointula. *BC Studies* 154, 3–38.

Salmelin, Pentti 1967: *Järjestölehdestä puoluelehdistöön. Suomen työväenlehdistön synty ja asema työväenliikkeen tiedotuskentässä ennen vuoden 1901 puoluekokousta*. Tampere: Tampereen yliopisto.

Salmi, Hannu 2018: Viraalisuus – kulttuurihistoriallinen näkökulma. *Niin & Näin* 1/2018, 71–79.

Salmi-Niklander, Kirsti 2010: Menetetty sankaruus. Mahdollisuuksien retoriikkaa. Teoksessa Kemppainen, Ilona & Peltonen, Ulla-Maija (toim.) *Kirjoituksia sankaruudesta*. Suomalai-

https://doi.org/10.21435/skst.1481

sen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1283. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 288–324.

Salmi-Niklander, Kirsti 2013a: Monologic, Dialogic, Collective. The Modes of Writing in Hand-Written Newspapers in 19th and Early 20th-century Finland. Teoksessa Kuismin, Anna & Driscoll, M. J. (toim.) *White Field, Black Seeds. Nordic Literacy Practices in the Long Nineteenth Century*. Helsinki: Finnish Literature Society, 76–88. http://library.oapen.org/handle/20.500.12657/31118. Viitattu 10.9.2021.

Salmi-Niklander, Kirsti 2013b: Käsinkirjoitetut lehdet. Yhteisöllisen kirjoittamisen ensiaskeleita. Teoksessa Laitinen, Lea & Mikkola, Kati (toim.) *Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 384–412.

Salmi-Niklander, Kirsti 2014a: Kansankirjailija ja talonpoikaisylioppilas. Vertaileva elämäkerta myyttejä purkamassa. Teoksessa Hakosalo, Heini & Jalagin, Seija & Junila, Marianne & Kurvinen, Heidi (toim.) *Historiallinen elämä. Biografia ja historiantutkimus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 223–239.

Salmi-Niklander, Kirsti 2014b: Adventurers, Flâneurs, and Agitators: Travel Stories as Means for Marking and Transgressing Boundaries in 19th and Early 20th Century Finland. *Culture Unbound: Journal of Current Cultural Research* 6 (6). https://doi.org/10.3384/cu.2000.1525.14611145.

Salmi-Niklander, Kirsti 2017: Writers and listeners of Walotar: Exploring the oral-literary traditions of the Finnish community in Rockport, Massachusetts. *FF Network* 50, 9–11, 14–20.

Salmi-Niklander, Kirsti 2018: Ideals, Practices and Debates Related to Oral Tradition in 19th-Century Finnish Student Culture. Teoksessa Anttonen, Pertti & Forselles, Cecilia af & Salmi-Niklander, Kirsti (toim.) *Oral Tradition and Book Culture*. Studia Fennica Folkloristica 24. Helsinki: Finnish Literature Society, 111–126.

Salminen, Esko 1992: *Suomen kuva Suuressa Lännessä. New Yorkin Uutiset 1906–1992*. Helsinki: Otava.

Salomaa, Erkki 1965: *Viaporin kapina. 60 tuntia vallankumousta*. Helsinki: Kansankulttuuri.

Salomaa, Erkki 1967: A. B. Mäkelä. Teoksessa Soikkanen, Hannu (toim.) *Tiennäyttäjät 1*. Helsinki: Tammi, 207–236.

Sarjala, Jukka 2013: *Kotomaamme outo Suomi*. Teos: Helsinki.

Seppälä, Mikko-Olavi 2002: *Torpalta taloon: Sata vuotta kuopiolaista teatteria*. Kuopio: Kuopion Teatterikerho.

Seppälä, Mikko-Olavi 2010: *Suomalaisen työväenteatterin varhaisvaiheet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Seppälä, Mikko-Olavi 2016: Venäläissotilas suomalaisissa kupleteissa. Performanssi-teemanumero. Toim. Katja Lehtisaari & Riku Toivola. *Idäntutkimus* 23 (3), 44–56. https://journal.fi/idantutkimus/article/view/77843. Viitattu 10.9.2021.

Soikkanen, Hannu 1961: *Sosialismin tulo Suomeen*. Helsinki: WSOY.

Soikkanen, Hannu 1967: Edvard Valpas. Teoksessa Soikkanen, Hannu (toim.) *Tiennäyttäjät 1*. Helsinki: Tammi, 67–120.

Stenius, Henrik 1987: Suurimmat joukkojärjestöt. Teoksessa Alapuro, Risto & Liikanen, Ilkka & Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.) *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä, 50–52.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Storm, Eric 2019: The spatial turn and the history of nationalism: Nationalism between regionalism and transnational approaches. Teoksessa Berger, Stefan & Storm, Eric (toim.) *Writing the History of Nationalism*. London: Bloomsbury, 215–237.

Sulkanen, Elis 1951: Amerikan suomalaisen työväenliikkeen historia. Fitchburgh, Mass.: Amerikan Suomalainen Kansanvallan Liitto & Raivaaja.

Sulkunen, Irma 1989: *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Helsinki: Hanki ja jää.

Suodenjoki, Sami 2014: Ilmianto valvonnan ilmapiirin lietsojana routavuosien Suomessa. *Historiallinen Aikakauskirja* 112 (2), 143–154.

Suodenjoki, Sami 2016: Queenslandin utopiaa mainostamassa. *Ääniä alhaalta* 6.4.2016 [blogiteksti]. https://aaniaalhaalta.wordpress.com/2016/04/06/queenslandin-utopiaa-mainostamassa. Viitattu 7.9.2020.

Suodenjoki, Sami 2022: Informing as National Indifference? The Case of Finnish Citizens' Collaboration with the Russian Authorities, 1899–1917. *Journal of Finnish Studies* 25 (2).

Suodenjoki, Sami & Peltola, Jarmo 2007: *Köyhä Suomen kansa katkoo kahleitansa. Luokka, liike ja yhteiskunta 1880–1918*. Vasemmistolainen työväenliike Pirkanmaalla I. Tampere: Tampere University Press. http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-6893-3.

Suutela, Hanna 2005: *Impyet: näyttelijättäret Suomalaisen teatterin palveluksessa*. Helsinki: Like.

Tapiola, Hannu 1968: *Jyväskylän työväenyhdistys 1888–1968*. Jyväskylä: Jyväskylän työväenyhdistys.

Tiirakari, Leeni 1997: *Taistelevat lukumallit: Minna Canthin teosten vastaanotto*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tikka, Marko 2009: *Kun kansa leikki kuningasta. Suomen suuri lakko 1905*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tommila, Päiviö 1899: *Suuri adressi*. Porvoo: WSOY.

Tommola, Esko 1989: *Uuden maan rakentajat. New Yorkin suomalaisten tarina*. Helsinki: Otava.

Toppi, Marko (toim.) 2009: *Eero ja Saimi Järnefeltin kirjeenvaihtoa ja päiväkirjamerkintöjä 1889–1914*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Torvinen, Taimi 1976: Finljandskaja Gazeta, "rauhan ja luottamuksen edistäjä". Teoksessa Virrankoski, Pentti & Lauerma, Matti & Hovi, Kalervo & Virtanen, Keijo (toim.) *Turun historiallinen arkisto 31*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 234–259.

Tuohela, Kirsi 2008: *Huhtikuun tekstit. Kolmen naisen koettu ja kirjoitettu melankolia 1870–1900*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Tuominen, Uuno 1958: *Suomen kansanedustuslaitoksen historia 5*. Helsinki: Eduskunnan historiakomitea.

Tuomisto, Tero 1984: *Tienraivaajan osa. Sata vuotta Helsingin Työväenyhdistyksen historiaa 1884–1984*. Helsinki: Helsingin Työväenyhdistys.

Turner, Graeme 2014: *Understanding Celebrity*. Second edition. London: Sage.

Turtiainen, Minna & Wahlroos, Tuija (toim.) 2010: *Maaemon lapset. Tolstoilaisuus kulttuurihistoriallisena ilmiönä Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Turunen, Risto 2021: *Shades of Red: Evolution of the Political Language of Finnish Socialism*

https://doi.org/10.21435/skst.1481

from the Nineteenth Century until the Civil War of 1918. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. http://hdl.handle.net/10138/336197.

Tuuri, Antti 2005: *Taivaanraapijat*. Helsinki: Otava.

Tynni, Kaapre 1926: Viimeisen ponnistuksen historiallinen tausta. *Inkeri* 15.5.1926, 15.6.1926.

Uimonen, Minna 1999: *Hermostumisen aikakausi: Neuroosit 1800- ja 1900-lukujen vaihteen suomalaisessa lääketieteessä*. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

Uimonen, Minna 2011: Lihan viekkaus, tavan mahti ja harkinnan vapaus. Hanna Ongelinin ja siveellisyyden kontekstit 1800-luvun lopun suomalaiskeskusteluissa. Teoksessa Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (toim.) *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 105–130.

Varpio, Yrjö 2017: *Suvun musta lammas. Herman Hesekiel Holmströmin elämä*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura. http://hdl.handle.net/10138/228588.

Viholainen, Aila 2020: Johdanto: Kuvittelua, historiaa ja nykypäivää. *Kuvittelu ja uskonto – Taustoja, tulkintaa ja sovelluksia*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 9–49.

Virtala, Irene 1997: Matti Kurikka: siirtolaiskirjailija ja feministi. *Siirtolaisuus–Migration* 24 (4). https://siirtolaisuus-migration.journal.fi/article/view/92213. Viitattu 10.9.2021.

Virtanen, Minna 2001: Rakkauden puolesta – A.F. Tanner 1868–1920. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Turun yliopisto.

Vituhnovskaja, Marina 2009: Kapinoiva rajamaa vai malliyhteiskunta? 1800-luvun loppupuoliskon ja 1900-luvun alun Suomi Venäjän konservatiivien ja liberaalien silmin. Teoksessa Iljuhina, Olga & Tsamutali, Aleksei & Vihavainen, Timo (toim.) *Monikasvoinen Suomi. Venäläisten mielikuvia Suomesta ja suomalaisista*. Helsinki: Edita, 90–144.

Voionmaa, Väinö 1930: Kurikka, Matti. Teoksessa Blomstedt, Kaarlo et al. (toim.) *Kansallinen elämäkerrasto. III osa*. Porvoo: WSOY, 271–273.

Vuorinen, Kalle 2005: *Virkkalan työväenyhdistyksen sata vuotta. Tietolan tarinoita 2.* Lohja: Virkkalan työväenyhdistys.

Väisänen, Maija 2000: Gummerus, Herman (1877–1948) historian professori, aktivisti, diplomaatti. Kansallisbiografia [verkkojulkaisu]. http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-003204.

Werkko, Kaarle 1894: *Matrikkeli Suomen kansakouluista ja kansanopistoista. Toinen osa*. Pori: Satakunnan kirjakauppa.

Wild, Paula 1995: *Sointula. Island Utopia*. Madeira Park: Harbour.

Wilson, J. Donald 1974: Matti Kurikka: Finnish-Canadian Intellectual. *BC Studies* 20, 50–65.

Wilson, J. Donald 1981: "Never Believe What You Have Never Doubted": Matti Kurikka's Dream for a New World Utopia. Teoksessa Karni, Michael (toim.) *Finnish Diaspora I*. Toronto: The Multicultural History Society of Ontario, 131–153.

Wilson, J. Donald 1999: Matti Kurikka and the Utopian Socialist Settlement of Sointula, British Columbia. Teoksessa Kuparinen, Eero (toim.) *Pitkät jäljet. Historioita kahdelta mantereelta*. Turku: Turun yliopisto, 367–385.

Wilson, J. Donald 2003: Kurikka, Matti. Teoksessa *Dictionary of Canadian Biography* 14 [verkkojulkaisu]. Toronto: University of Toronto & Université Laval. http://www.biographi.ca/en/bio/kurikka_matti_14E.html. Viitattu 10.9.2021.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Wilson, J. Donald 2018: Matti Kurikka and the Utopian Socialist Settlement of Sointula, British Columbia. Teoksessa Beaulieu, Michel S. & Ratz, David K. & Harpelle, Ronald N. (toim.) *Hard Work Conquers All. Building the Finnish Community in Canada*. Vancouver: UBC Press, 51–67.

Wonderley, Anthony 2017: *Oneida Utopia: A Community Searching for Human Happiness and Prosperity*. Ithaca: Cornell University Press.

Ylönen, Marja 2001: *Pilahistoria. Suomi poliittisissa pilapiirroksissa 1800-luvulta 2000-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kirjoittajat

Anne Heimo on folkloristiikan professori Turun yliopistossa.
https://orcid.org/0000-0002-7693-4710

Mikko Pollari on historiantutkija ja filosofian tohtori Tampereen yliopiston historian oppiaineesta.
https://orcid.org/0000-0003-0863-9784

Anna Rajavuori on historiantutkija ja valtiotieteen tohtori Helsingin yliopiston poliittisen historian oppiaineesta. Hän työskentelee hankevastaavana Kalevi Sorsa -säätiössä.
https://orcid.org/0000-0003-2771-2617

Päivi Salmesvuori on yliopistonlehtori ja kirkkohistorian ja sukupuolentutkimuksen dosentti Helsingin yliopistossa.
https://orcid.org/0000-0002-7948-8883

Kirsti Salmi-Niklander on folkloristiikan yliopistonlehtori ja dosentti Helsingin yliopistossa.
https://orcid.org/0000-0003-0552-1801

Mikko-Olavi Seppälä on historiantutkija ja teatteritieteen dosentti Helsingin yliopistossa.
https://orcid.org/0000-0003-1246-9984

Sami Suodenjoki on yliopistotutkija Suomen Akatemian Kokemuksen historian huippuyksikössä Tampereen yliopistossa.
https://orcid.org/0000-0002-6301-7462

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Abstract

Indomitable. Matti Kurikka's dreams and failures on three continents

Matti Kurikka (1863–1915) is a multi-dimensional and controversial character in Finnish history. He was a playwright, a journalist, a socialist, and a theosophist, as well as a speaker for sexual emancipation and women's rights. Kurikka was born in Ingria, and his activities spanned not only Finland, but also Australia and North America, in both of which he led utopian communities. This biographical study explores Kurikka as a literary and political figure and a builder of utopias, whose life opens fascinating views on the societal and cultural currents of the late nineteenth and early twentieth centuries. The book critically re-evaluates earlier research on Kurikka and highlights forgotten phases of his life by using new source materials found in three continents. The sources include digitized newspapers and periodicals, Kurikka's plays and non-fictional books, oral history, and political cartoons.

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Asiahakemisto

A
Aili, näytelmä 21, 25, 52–63, 67–68, 70, 75 190, 263
Aino, näytelmä 54
anarkismi 115
Argentiina 213
Arts and crafts -liike 211
Asiainedustusseura Erakko 158, 176–177, 181–183
Australia, ks. New South Wales, Uusi-Guinea, Queensland
australiansuomalaiset 20, 158, 161–162, 167–183, 213
  Finburyn kyläyhteisö 176–177, 182
  Suomen Heimon Seura 183
avioliitto 21, 26, 53, 57, 59, 62, 64, 68–69, 86, 153, 159, 175, 187–188, 191, 195–196, 199, 203, 210–211, 224–225, 229, 234, 236, 239, 243–244, 266
  tuomioistuinavioliitto 21, 86, 224–225, 262, 266

B
Baabelin torni, näytelmä 26, 263
Ballarat 161
Brisbane, Queensland 162, 168–171, 173–174, 176, 183
Brisbanen Suomi-seura, ks. Suomen Heimon Seura
Brittiläinen Kolumbia 21, 158, 186, 211, 248,

C
Canterbury, Connecticut 160, 251, 253
Chillagoe, Queensland 171–174, 179, 181, 183
Colonia Finlandesa, ihannesiirtokunta 213–214

D
darwinismi 24, 29, 240

E
eduskuntavaalit 10, 21, 87–88, 120, 122, 124, 134–138, 143–148, 150–155, 197, 216–217, 266
Elämäläisten Liitto 136
elämäläiset 120, 136, 143
Elämän Tupa 119, 224
Erakko-seura, ks. Asiainedustusseura Erakko

F
Finnish American Heritage Center 240, 251, 258
Fitchburg, Massachusetts 130, 229, 252, 255

H
Hanna, näytelmä 62
harrastajanäyttämöt 25–26, 34, 38–40, 42–44, 46, 48
  työväennäyttämöt 25–26, 39, 41–42, 44, 47, 49
Hatsina 35–36
Helsingin Sosialistinen yhdistys 132, 149
Helsingin Suomalainen Alkeisopisto 24, 27, 35, 128
Helsingin Työväen Teatteri 26, 112

I
ihanneyhteisöt 8, 11, 14, 16, 20–21, 86–87, 101, 133, 158–159, 162–164, 168, 185, 187–188, 190, 193, 195, 203–204, 209-223, 226, 232, 259, 264, 266–267
Ihmekös tuo!, näytelmä 38
Imatra-työväenyhdistys 153, 232–233, 242
inkeriläiset, inkeriläisyys 24, 27, 30–31, 34–39, 41, 43, 47, 50–51, 54, 94–95, 101–102, 110, 114, 147, 243, 262–263
Ishpeming, Michigan 229

https://doi.org/10.21435/skst.1481

J
Jumalaton kirkko, tietokirja 150, 205–208

K
Kalevan naiset 236
Kalevan Kansa 14–15, 20, 164, 166–169, 171, 180, 183, 185–188, 191–192, 211–212, 226, 232, 248, 264–265
Kalevan Ritarit 160, 213, 236, 242, 245, 252
Kalifornia 212–213
Kanada, ks. Brittiläinen Kolumbia, Malkosaari
Kansallisteatteri 27, 43, 227
Kansan temppeli, ihanneyhteisö 213
Kansas 211–212
Karjalan Kansan Mahti 154
Kovan onnen lapsia, näytelmä 25
Kulttuurikukka, näytelmä 26, 112, 263
kurikkalaisuus 19, 79, 88, 116–123, 125, 127, 138, 142–143, 146, 149, 176, 183, 221, 267
Kuuba 212
käsinkirjoitetut lehdet 29, 177, 181, 240, 260
Orpo 176–182
Walotar 240–241
Kööpenhamina 55, 253

L
Lontoo 167, 169, 253–254

M
Maalaisliitto 148, 156
Malkosaari, Malcolm Island 180–182, 186, 193–194, 201, 216–217, 219, 221, 232, 259, 264
marxilainen luokkataisteluoppi 116, 121, 123, 145
Massachusetts 252
Michigan 229, 240, 258
Montana 213
Mustalaislähetys 233
Mutual Life, henkivakuutusyhtiö 81–83

N
New Harmony, ihanneyhteisö 210
New South Wales 161
New York 14–15, 21, 81, 88, 133–134, 146, 152–153, 159–160, 185, 210, 226, 229, 232–242, 244, 246, 249–251, 253, 255–256, 267
Brooklyn 153, 160, 222, 226–227, 229, 236, 249–253
North Stonington 160, 250, 253
nuorisoseurat 39, 41–42, 46, 48, 50, 162
nuorsuomalaiset, nuorsuomalaisuus 71, 78, 91, 93, 98, 136, 147, 168, 265

O
okkultismi 77
Oneidan yhteisö, ihanneyhteisö 210
osuustoiminta 20–21, 77, 119, 124, 126–127, 150, 159, 180, 193, 196–197, 209, 211, 213–223, 234, 236, 241–242, 253, 266–267
maanosto-osuuskunnat 215
Pellervo-Seura 215

P
pasifismi, ks. rauhanaate
pilakuvat 9, 164, 265
Pilven hattaroita, novellikokoelma 30, 75
Pohjanpelto, osuuskunta 218–223
Point Loma, teosofinen yhteisö 212
Ponnistus, ihannesiirtokunta 212–213
prostituutio 25, 64–66, 68, 75

Q
Queensland 14, 20–21, 158, 161–167, 169–177, 180, 183, 212, 264

R
raittiusliike, raittiusseurat 32, 39, 42, 48, 71, 124, 132, 138, 214, 240
rauhanaate 92, 98, 113–115, 129, 138
Finlands Fredsförening 113
Haagin rauhankonferenssi 113
Suomen Rauhanliitto 113

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Redwood Valley, Kalifornia 213
Rhode Island 249–251

S

Samuel Cröell, näytelmä 111
Savo-karjalainen osakunta 19, 24, 27, 29, 34, 71, 160, 262
seksuaalisuus 13, 19, 57, 59, 61, 64, 69, 77, 107, 159, 189–203, 265
sensuuri 29–30, 45, 47, 96, 114
Siperia 36
sisällissota 15–16, 49, 264, 268
Sointula, ihannesiirtokunta 11–12, 14–16, 20–21, 140, 148, 158–159, 181–183, 185–189, 191–197, 199, 202–204, 207, 209–211, 214, 216–219, 221–222
sosialismi 9, 13, 18–19, 71–72, 75, 78–79, 86, 88, 91, 115–117,120–121, 123, 127–128, 136–137, 142, 144, 149, 153, 161, 163, 171, 177, 181, 203, 205, 210–214, 216, 218, 221–225, 235–236, 243, 256–257, 259, 266
Suomalainen Kansanteatteri 34, 38
Suomalainen puolue 111
Suomalainen Teatteri 24–27, 30, 34–38, 43, 111–112
suomalaisuusliike 19, 24, 47, 160
Suomen Kommunistinen Puolue 156
Suomen Sosialidemokraattinen Puolue (SDP) 19, 21, 48, 86–88, 100, 107, 116–127, 129–130, 136–138, 141–144, 174, 189, 215, 219, 221, 223, 226–227, 266
Suomen Sosialistinen Liitto 120
Suomen Sosialistinen Reformipuolue 21, 87–88, 120, 136, 146, 149, 216,
Suomen Suoja 146, 246–247
suurlakko 1905 12, 15, 19, 21, 40, 46–47, 79, 109–110, 117, 119, 126–129, 140, 153, 216, 231, 266
Sörnäisten Työväenyhdistys 48, 117, 119, 260

T

Talonpoikaiskansan puolue 156
Tampereen Teatteri 228–229
Tampereen Työväen Teatteri 44, 228–229
Tennessee 211
teosofia 13, 15, 79, 86, 114, 116, 119, 121–124, 127–128, 132, 136, 142, 144–146, 149, 186, 197, 207, 212, 221, 240
  Teosofinen Seura 149, 212
tolstoilaisuus 77, 113–116, 129, 186, 206
Tsarskoje Selo 30, 32
turvakodit 64–65
Tuutari 21, 27, 35, 50, 51
Työmiehen vaimo, näytelmä 54, 61
Työväen Sanomalehti Osakeyhtiö 98–99, 101
työväenyhdistykset 39, 41–42, 48–49, 72, 98–100, 112, 117, 119, 121–126, 138–139, 153, 220, 232–233, 242, 260

U

Uusi-Guinea 163
Uusmaalainen osakunta 27

V

vallankumous 48, 117, 119, 244, 268
  Meksikon vallankumous 1910 244
  Venäjän vallankumous 1917 48, 268
Vancouver, Brittiläinen Kolumbia 173, 182, 196, 226–227, 232–233
vapaapalokunnat 39
Venäjä 15, 19, 30, 38, 44–47, 51, 89, 91–93, 96, 99, 102–105, 108–110, 117, 128, 146, 148, 152, 170, 212, 246–247, 264–266, 268
  keisarikunta 15, 19, 30, 38, 44–47, 51, 89, 91–93, 96, 99, 102–105, 108–110, 117, 128, 146, 148, 152, 170, 212, 246–247, 264–266, 268
  Neuvosto-Venäjä 268
Viaporin kapina 117, 119, 128–130, 146, 247
Vienankarjalaisten liitto 48
Viimeinen ponnistus, näytelmä 19, 21, 24, 26, 30–31, 34–51, 54, 263
Viipurin Työväenteatteri 48
Voimaliitto 147
Väinön tyttäret 20, 159, 231–233, 235–241, 267

https://doi.org/10.21435/skst.1481

W
Websters' Corners, Brittiläinen Kolumbia 196
Westerly, Rhode Island 249–251

Y
Yhdysvallat, ks. Connecticut, Kalifornia, Kansas, New York, Massachusetts, Michigan, Montana, Rhode Island, Tennessee

Ä
Äärimmäisessä talossa, näytelmä 21, 25, 52–53, 63–70, 75, 263

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Henkilöhakemisto

A
Aalberg, Ida 54, 62
Aaltonen, August 145–146
Aho, Juhani 24–25, 29, 90
Aho, Pekka 90
Aleksanteri II 32, 45
Alopaeus, Carl Henrik 52
Ampuja, Mikko 119
Antell, John 164, 169
Aspegrén, Aurora 38

B
Bellamy, Edward 211
Bergbom, Emilie 36, 42
Bergbom, Kaarlo 35–36, 38, 54
Bergman, Ellen 212
Block, Maurice 75
Bobrikov, Nikolai Ivanovitš 103, 151
Boldt, Jean 92, 98, 113–114, 129–130, 138
Brenan, J. O'Neill 175

C
Canth, Minna 25, 37, 43, 52, 54, 61–62, 68, 268
Coningsby, Anita 229

D
Darwin, Charles 191, 207

E
Erkko, Eero 26, 212
Erkko, J. H. 26, 75–77
Ervast, Pekka 113, 119, 197

F
Farrar , Frederic 207
Federley, Alex 80, 106, 166, 265
Foote, Edward Bliss 190, 192, 198
Fourier, Charles 210, 256
Franklin, Arla 172
Fredrikson, Wilhelm 53

G
Geijerstam, Gustaf af 52
Gontšarov, Ivan Aleksandrovitš 73–75
Grotenfelt, Kustavi 29
Gummerus, Johannes 145–147

H
Hartikainen, Pekka 29, 32–33
Head, Henry 236, 240
Heino, Onni 260
Hirmukallio, Aino (Ivy) 172, 176, 183
Holmström, Herman Hesekiel 13
Häyhä, Viljo 257–258

I
Ibsen, Henrik 25, 35
Ignatius, K. E. F. 217
Itkonen, Vilho 13, 83, 88, 121–123, 127, 142

J
Jaatinen, Vihtori 71
Jalo-Kivi, Jaakko Jalmari 13
Jalonen, Heikki 219
Jeesus 186, 197, 199, 203, 205–207, 210
Jernstrom, Burton 160, 229, 251–252
Johansson, Gustaf 68
Johansson, Mary 240–241
Jokinen, Viljo 43
Jones, Jim 213
Jura, Art 250–251
Juuti, K. J. 76
Järnefelt, Arvid 14, 24, 27, 29, 109, 111, 124, 126, 128–130, 263, 267
Järnefelt, Elisabeth 109, 124
Jääskeläinen, Kaapro, ks. Mäkelä, A. B.

K
Kalemaa, Kalevi 9, 12–13, 27, 32, 72–73, 90, 128, 131–135, 146, 152, 172, 249
Kallio, Emmanuel 253
Kanerva, Antero, ks. Korjonen, Antti

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Kangas, Väinö 48
Kari, Juho Kyösti 87, 118
Kari, Kaarlo 79, 93, 102, 265
Karvonen, A. H. 78
Kekäläinen, Uuno Pekka 48
Keskinen, William 213
Kilpeläinen, Heikki 43
Kiviranta, Eelu 258–259
Kock, Johan Adolf 24, 117, 127–130, 146, 152, 245, 247
Koivukangas, Olavi 14, 172, 175–176, 183
Korhonen, Aatami 43
Korjonen, Antti 76
Kosonen, Vihtori 142, 205
Krohn, Ilmari 29
Krohn, Julius 24, 160
Krohn, Kaarle 29, 160
Kujala, Antti 12, 90, 100, 109–110
Kurikka, Aatami 27, 32
Kurikka, Aili 33, 41
Kurikka, Anna (o.s. Palmqvist) 21, 33, 54, 72, 95
Kurikka, Auli (myöh. Anita Coningsby) 160, 225–227, 229
Kurikka, Hanna (myöh. Hanna Salmu), ks. Räihä, Hanna
Kurikka, Juhani 136, 147–148
Kurikka, Lilli (myöh. Kajanus) 37–38, 41, 54
Kurikka, Tuomas 27
Kuusinen, Otto Wille 142–143

L
Lagerborg, Rolf 224
Laitinen, S. 252
Larsen, August 167, 169
Lassinen, Emil 76
Lattu, Iisakki 27, 35–38, 51
Leino, Eino 268
Lindfors, A. 43
Lindfors, M. 49
Linnoila, Osmo 134–135
Lundan, A. E. 177
Lyly, Julius Anselm 72, 74, 98
Läheniemi, Matti 151–152, 154–156
Lönnrot, Elias 32

M
Marx, Karl 210
Mela, A. J. 24
Merikanto, Oskar 77
Meronen, Juho 83, 151–152, 154–156
Messaroš, Pjotr Ippolitovitš 104
Metcalf, Bill 14, 172
Mikkola, J. J. 142
Mäkelin, Yrjö 267
Mäkelä, August Bernhard 16, 24, 29–30, 33, 72–74, 78, 83, 94, 99, 102, 115, 136, 159, 187–188, 194–195, 207, 256, 263, 267

N
Niemi, Irja 253
Niitemaa, Vilho 14
Nikolai II 89, 108, 113
Norton, S. F. 75
Notovitch, Nicolas 197
Nyström, L. R. 177

O
Obolenski, Ivan Mihailovitš 109, 129
Ongelin, Hanna 66, 68
Owen, Robert 210, 234

P
Paasivuori, Matti 99
Paavo-Kallio, Esa 93
Pakkala, Teuvo 25, 267
Palmqvist, Albina 33, 72
Palmqvist, Anna Henriette, ks. Kurikka, Anna
Palmqvist, Onni 95
Palomaa, Veikko 119
Peltoniemi, Teuvo 212, 214
Pennanen, Jarno 44
Peurala, I. O. 179, 181–182
Pio, Louis 211–212
Pulkkinen, Rosa 48

https://doi.org/10.21435/skst.1481

Päivärinta, Pietari 25
Pärssinen, Hilja 18, 115

R
Rajaniemi, W. 177
Ramstedt, Maria 119
Ranius, Oskar F. J. 88, 121, 123–127
Rapp, Alex 94, 137, 168, 265
Rinne, William 252
Robertson-Proschowsky, Axel 72
Rusich, Victor 253
Roini, Ernst Ivar 73–74
Ruskin, John 211
Ruutu, Martti 30
Rydberg, Viktor 206
Räihä, Hanna 21, 86, 224–229, 262
Räisänen, Arja-Liisa 203

S
Saarikoski, Vihtori 143, 217–218, 221–222
Salin, Edvard (Eetu) 78, 127, 267
Salo, Herman 123
Schubin, Ossip 75
Selin, Elna 224
Seyn, Franz Albert 246
Sillanpää, Miina 18, 124
Sirén, Oswald 212
Sirola, Yrjö 115–117
Sirviö, Juho 219
Spencer, Herbert 69
Strindberg, August 25
Suutala, Oskari 122
Söderström, Werner 77

T
Tainio, Taavi 99
Takanen, Johannes 77
Tanner, Antero Ferdinand 107, 120, 122, 138–143, 145, 153
Tavaststjerna, K. A. 25
Thesleff, Arthur 213–214
Tihlä, Hilda 18
Tingley, Katherine 212
Tolstoi, Leo 14, 113–115, 206
Tuuppa, Suoma 233, 249, 253
Tuuri, Antti 14–15, 134
Tynni, Kaapre 35, 50

U
Ursin, Nils Robert af 78, 100, 267

V
Valpas, Edvard 78–79, 99, 119–121, 267
Voionmaa, Väinö 9, 18, 142
Vuolukka, Matti 99

W
Willman, Elvira 18
Wegelius, Uno 220
Weston, Hilma 176

Z
Zilliacus, Konni 212
Zola, Émile 25